

**EEN BIJDRAGE TOT DE
RECHTSGESCHIEDENIS
VAN DRENTHE, MEER
BIJZONDER DE
RECHTERS EN DE
RECHTSPLEGING...**

Seerp Gratama

0329 3617

EEN BIJDRAGE TOT DE RECHTSGESCHIEDENIS VAN DRENTHE.

325 9242

EEN BIJDRAGE
TOT
RECHTSGESCHIEDENIS VAN DRENTHE,
meer bijzonder de rechters en de rechtspleging betreffende.

PROEFSCHRIFT
TER VERKRIJGING VAN DEN GRAAD VAN
Doctor in de Rechtswetenschap

VAN DE
RIJKSUNIVERSITEIT TE GRONINGEN,
OP GEZAG VAN DEN RECTOR-MAGNIFICUS

DR. P. DE BOER,
Hoogleraar in de faculteit der Wis- en Natuurkunde,
tegen de bedenkingen der Faculteit in het openbaar te verdedigen,

op **Woensdag 27 Juni 1883,**
des namiddags te 2 uur.

DOOR
SEERP GRATAMA,
geboren te Groningen.

ASSEN. — WILLINGE GRATAMA. — 1883.

AAN DE NAGEDACHTENIS MIJNER MOEDER.

Aus einem umfassenden im Einzelnen dürftigen, in seinem Zusammenhang überreichen Material hat der Germanist durch eine unsichtige, aber freiere Beherrschung desselben, wir möchten fast sagen, durch eine productive Geistesthätigkeit, seine Rechtsgestalten zu formen; die ausgezeichnete Gabe scharfsinniger Deutung wird ihn immer nur hilflos lassen. Wie weit der Germanist in seinen geschichtlichen Rechtsforschungen auch in die Vergangenheit herabsteigen mag, er hat es fast immer mit Ideen und Rechtsinstitutionen zu thun, die mehr oder weniger in der Gegenwart (wenn man nur nicht oft aus Unkunde oder geflissentlich die Fäden zerrisse) ihre Ausgangspunkte haben, die, wenn auch verändert, fortleben in einem noch besetzten und schaffenden Volksdasein.

WILDA.

INLEIDING.

Drenthe — die naam deed onze voorouders denken aan uitgestrekte heidevelden, aan onafzienbare venen en moerassen, aan een armoedige bevolking; die naam had voor hen de beteekenis van een gewest, dat bijna geen gewicht in de schaal legde, waar het gold de belangen der Geünieerde Provincieën te handhaven, hare onafhankelijkheid te verdedigen — van een gewest, dat wel de rechten, die de Unie van Utrecht aan hare leden toekende, voor zich eischte, maar de verplichtingen door het bondgenootschap opgelegd, zelden nakwam, en bijna altijd achterlijk was in het voldoen der quota, ten bedrage van slechts één honderdste gedeelte der gelden, door de gezamenlijke provincieën op te brengen.

Ook in onzen tijd nog is de waardeering van Drenthe bij menigeen niet veel beter. Hier is voornamelijk onbekendheid met Drenthe's geschiedenis de oorzaak. Vergelijk men den toestand van vroeger met dien van heden, dan ontwaart men overal een beeld van ontwikkeling en vooruitgang. Die onbekendheid echter is verklaarbaar. De politieke geschiedenis van Drenthe toch levert weinig

belangrijks op; op den gang der gebeurtenissen in de tijden der republiek heeft het hoegenaamd geen invloed geoeffend. Maar voor de rechtsgeschiedenis levert dat zelfde onbelangrijke gewest een hoogst belangrijke bijdrage in de geleidelijke ontwikkeling zijner instellingen, vooral wat de rechtspleging betreft. Daarom zal ik mij voor het tegenwoordige bij de rechtspleging bepalen, in de hoop, dat in vervolg van tijd het mij mogelijk zal zijn mijne bijdrage tot de rechtsgeschiedenis van Drenthe meer algemeen en volledig te maken.

Moge dit proefschrift belangstelling in Drenthe's rechtsgeschiedenis opwekken, en anderen, meer bevoegd, tot nader onderzoek uitlokken.

Het kan niet overbodig schijnen nader aan te geven, wat in dit proefschrift onder Drenthe zal worden verstaan. Immers, wat tegenwoordig tot de provincie van dien naam behoort, werd in vroegeren tijd niet als tot Drenthe behorend aangemerkt, en omgekeerd, veel werd tot Drenthe gerekend, wat nu buiten de grenzen valt. ¹⁾ Het eerste is het geval met de vroegere heerlijkheden Ruinen en Coevorden, die in meerdere of mindere mate zelfstandig waren. Het tweede met de stad Groningen en het Gooregt, zoo goed als zeker, en waarschijnlijk ook met het Noordwestelijk gedeelte van Overijssel, nl. het ambt Vollenhove. ²⁾

Ten aanzien van Groningen en het Gooregt blijkt dit behalve uit den brief van 1040 ³⁾, waarin de Roomsche

1) Cf. MAGNIN. Geschiedkundig overzicht der besturen in Drenthe I p. 87 vlg.

2) Cf. MAGNIN. G. O. I p. 159.

3) Te vinden bij Mr. R. K. DRIESSEN. Monumenta Groningana veteris aevi inedita. IV p. 858 seqq.

Koning HENDRIK, later Keizer HENDRIK III, den Bisschop BERNOLDUS schenkt „tale predium quale visi fuimus tenere „in villa Cruoninga nuncupata, in comitatu Trente situm”, met al wat er bij behoorde, uit den giftbrief van 943 ¹⁾, waarin Keizer Otto I aan den Bisschop van Utrecht schonk het jachtrecht „in pago forestensi in pago Trente vocato”, de streek, die later voorkomt onder den naam van Trentewalda, Goo en Wold, Gooregt.

En ware het bewijs, uit deze stukken getrokken, niet voldoende, dan zou toch de overeenkomst van het zoogenaamde Selwerder Landrecht met het recht in Drenthe een voldoende grond zijn voor de boven uitgesproken stelling. Dat Selwerder landrecht toch, zeer waarschijnlijk ook de grondslag van het recht der stad Groningen, biedt, terwijl er veel overeenkomst is met het Drentsche recht, tal van verschilpunten aan met het recht, dat in de Ommelanden van kracht is geweest. Slechts door een vroegere vereeniging van het Gooregt met Drenthe aan te nemen, komt men tot een voldoende verklaring van dit verschijnsel.

In de heerlijkheid Ruinen gold het zoogenaamde Landrecht van Buddinge- en Haakswolde, dat in 1428 door „BERENT van Munster ende JOHAN van Rune, syn echte wyff, „Heer ende Vrouwe van Runen” werd vastgesteld ²⁾. Tusschen dit Landrecht en het toen geldende in Drenthe bestaat, voor zoover kan worden nagegaan, geen verschil, wat de hoofdzaken betreft. In sommige opzichten kan het genoemde landrecht tot opheldering dienen van de rechtstoe-

1) W. HEDA. *Historia Episcoporum Ultraiectensium*. p. 83 seq.

2) Uitgegeven door MAGNIN. *G. O. II* 2. p. 283 vlg.

standen, die in het overige Drenthe bestaan hebben. Het Landrecht van Buddinge- en Haakswolde bleef van kracht tot 1654, toen, ten gevolge eener overeenkomst ¹⁾ tusschen de Staten van Drenthe en den toenmaligen heer van Ruinen, de heerlijkheid ten aanzien der rechtspraak met Drenthe werd vereenigd, en het Drentsche landrecht er werd ingevoerd.

In Coevorden geschiedde de rechtspraak naar Overijsselsch recht; ook bestonden er ten aanzien van sommige punten afzonderlijke voor de stad geldende bepalingen. ²⁾ In 1791 werd Coevorden met Drenthe vereenigd, en werd ook daar het Landrecht van Drenthe van kracht. ³⁾

Met de rechters en rechtspleging in de zes dingspillen, waarin het eigenlijke Drenthe verdeeld was, zal ik mij hoofdzakelijk bezig houden, maar toch ook de bepalingen van de Landrechten van Selwerd en van Buddinge- en Haakswolde niet onvermeld laten, waar dit kan dienen tot bewijs der verwantschap met, of tot recht begrip van het Drentsche Landrecht. Het recht van Coevorden blijft, als meer tot Overijssel behoorend, buiten behandeling.

In den aard der zaak ligt, dat onze kennis van Drenthe's geschiedenis en gesteldheid vóór de schenking aan de Utrechtsche bisschoppen door den Keizer van Deutschland

1) Cf. MAGNIN. G. O. III 2. p. 260.

2) In het rapport van Mr. GERARD VAN OOSTENDORP vindt men: »Ende Coevorden heeft sijn recht op sich selvest, welke onseecker is, naedien de eene segt: sij richten nae Sallands recht, ende die ander: nae Stadtrecht. Oock hebben sij een recht, dat sij hieten Coversche Wille." MAGNIN. G. O. III 4. p. 189.

3) Cf. MAGNIN. G. O. III 2. p. 251.

uiterst gering is. Meer in het bijzonder zou dit natuurlijk het geval moeten zijn met onze kennis aangaande de rechters en de rechtspleging, ware het niet, dat juist ten aanzien van deze onderwerpen de berichten, die tot ons zijn gekomen over naburige streken, ook als op Drenthe van toepassing mogen worden aangenomen.

Dat Drenthe gedeeld heeft in de Frankische rechtsinstellingen, zooals deze door KAREL DEN GROOTE over de geheele uitgestrektheid van zijn rijk werden ingevoerd, mag als vast staand worden beschouwd. Echter ook de vroegere gewoonten zullen hunnen invloed niet geheel hebben verloren.¹⁾ Hierbij doet zich dus de vraag voor: welke waren die gewoonten? De beantwoording dier vraag zal natuurlijk moeten afhangen van die eener andere, en wel van deze: tot welken stam der Germanen behoorden de bewoners van Drenthe? Twee stammen komen hier slechts in aanmerking, en wel de Friezen of de Saksers.²⁾ Tusschen

1) Dr. RUDOLPH SOHM. Die Altdentsche Reichs- und Gerichtsverfassung. Weimar 1871. I. Die Frankische Reichs- und Gerichtsverfassung. S. 159 flg.

2) Dr. RICHARD SCHRODER, in een verhandeling, getiteld: Die Franken und ihr Recht, in het Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte Bd. II Heft 2. Germ. Abth. 1881. S. 47 flg., brengt Drenthe tot het gebied, waar de *lex Chamavorum* gegolden zou hebben, en neemt derhalve aan, dat de bewoners van Drenthe tot den Frankischen stam behoord hebben. Nadere gronden worden echter door den schrijver niet gegeven. Cf. DE GEER in Nieuwe Bijdragen voor R. en W. VI p. 177 vlg.

Verg. hierbij Mr. C. PLINACKER HORTJIK, in zijne redevoering: De taak van den beoefenaar der Nederlandsche rechtsgeschiedenis, p. 25, noot 1, die de „Ewa, quae se ad amorem habet”, volgens den schrijver verkeerdelyk *lex Chamavorum* genoemd, geldig acht „voor een streek, waar Friezen, Saksen en Franken zijn bijeengezeten.” Misschien is men ook wel het naast bij de waarheid, als men aanneemt, dat dit in Drenthe het geval was.

deze twee te beslissen op afdoende argumenten zal alleen bij verder gevorderde taalstudie, en bij nauwkeuriger onderzoek der plaatsnamen mogelijk zijn. Ook de vergelijkende rechtsstudie zal het hare tot de oplossing dezer quaestie kunnen bijbrengen.

Ik zal het niet wagen een beslissing te nemen, maar het mij vergund achten in dezen het meer algemeene gevoelen te volgen, dat Drenthe als een deel van het door de Saksers bewoonde gebied moet worden beschouwd. ¹⁾ Daarom kan het ook bij de behandeling van de rechters en rechtspleging in Drenthe niet ongepast schijnen vooraf een korten blik te werpen op de rechtsinstellingen der Saksers vóór hunne onderwerping door de Franken, en daarna op de Frankische zelve, zooals die door KAREL DEN GROOTE in zijn rijk werden ingevoerd. ²⁾

Het is niet te veel gewaagd de berichten van TACITUS, in zijn werk de *Situ, Moribus et Populis Germaniae* voor ons bewaard, ook op de stammen, die later tot dien der Saksers samensmolten, toepasselijk te achten. In de volksvergadering, het concilium van TACITUS ³⁾, waar alle vrijen, tot denzelfden stam behoorend, bijeenkomen, worden de principes gekozen „qui jura per pagos vicosque reddunt” ⁴⁾.

1) Mr. B. J. L. DE GEER van JUTFAAS, *De Saksers voor en onder KAREL DEN GROOTE.* p. 21 en 31.

2) Wie twijfelen mocht aan het belang der Frankische rechtsinstellingen voor ons onderwerp leze dr. RUDOLPH SOHM, in zijne verhandeling, *Frankisches und Römisches Recht*, voorkomend in het *Zeitschrift der Savigny Stiftung für Rechtgeschichte* Bd. I. Heft I. Germ. Abth. 1880. S. I flg.

3) I. c. Cap. 11.

4) I. c. Cap. 12.

In de algemeene vergadering dus worden de rechters voor de afzonderlijke deelen, de pagi, vici (later de centenae) benoemd. Daar wordt geen recht gesproken, dan alleen in hoogst gewichtige zaken, zoo in geval van misdrijven, waartegen de doodstraf was bedreigd ¹⁾, en bij verraad of ontvluchting uit het leger. Als de princeps in den pagus recht spreekt, dan „centeni singulis ex plebe comites, consilium simul et auctoritas adsunt”. Hieruit kan worden afgeleid, dat de (pagus of vicus, waarin de princeps recht spreekt, gelijk staat met de latere centena. De taak dier honderd bijstanders, bij Tacitus omschreven door consilium et auctoritas, waarbij vooral ook op het laatste de nadruk moet worden gelegd, is dezelfde, als wij in lateren tijd de leden der centena en nog later de schepenen, in het algemeen de gerechtsgenooten zien verrichten.

Bij den lateren Saksischen stam zijn, zooals wij vermeld vinden, die principes de eenige bestuurders. Een koning kenden de Saksers niet, in moeilijke omstandigheden wordt uit de principes (satrapae) één gekozen om het opperste gezag, zoolang de nood dringt, uit te oefenen ²⁾. Zijn alle Saksers vereenigd, dan schijnen toch de drie verschillende stammen, Westfalen, Engeren of Angrivariers, en Oost-

1) I. c. Cap. 12. „Licet apud concilium accusare quoque, et discrimen capitis intendere.”

2) Beda. Hist. Eccles. V. 11.

„Non enim habent regem Saxones antiqui sed satrapas plurimos suae genti praepositos, qui ingruente belli articulo mittunt aequaliter sortes ut quemcumque sors ostendit, hunc tempore belli ducem omnes sequuntur et huic obtemperant, peracto autem bello omnes rursus aequalis potentiae fiunt satrapae.”

falen, ieder een eigen hoofdmán gehad te hebben ¹⁾. De vergadering, waarvan HUCBALDUS spreekt ²⁾, bij Marclo (zeer waarschijnlijk aan de Weser en niet in Overijssel gelegen), waar afgevaardigden uit geheel Saksen bijeenkomen, is niet het bij TACITUS bedoelde concilium ³⁾. Immers hier komen afgevaardigden bijeen tot gemeenschappelijke godsvereering, en ter beraadslaging over de onderlinge belangen der drie groote Saksische volksstammen, meer bijzonder over vrede en oorlog. Het is dus geen vergadering van de leden der pagi, maar een bijeenkomst van de stamverwante volken, onder den naam van Saksers samengesmolten. ⁴⁾

Met de onderwerping der Saksers aan de Franken, die in 785 een werkelijkheid was geworden, maakte ook Drenthe deel uit van het uitgestrekte rijk, dat KAREL DE GROOTE onder zijn' schepter vereenigde. Na zijn' dood viel spoedig het door zijnen krachtigen geest bijeengehouden geheel uiteen. Met hem verdween echter niet alles, wat hij met ver vooruitzienden blik in 't leven had geroepen; de meeste der door hem ingevoerde instellingen overleefden hem.

Voor de geschiedenis der rechtsinstellingen in deze streken is de door dien vorst ingevoerde regeling van het rechtswezen van groot belang. Slechts zeer in 't kort kan zij hier worden behandeld. Hier kan een algemeen over-

1) DE GEER. I. c. p. 37.

2) Vita Lebuini. Pertz. II p. 360.

3) Cf. SOHM. I. c. s. 2 flg.

4) Van een bijeenkomst, die eenige overeenkomst aanbiedt met die der Saksers bij Marclo, spreekt TACITUS o. a. in Cap. 39, met betrekking tot de Semnonen.

zicht ¹⁾ voldoende geacht worden,²⁾ daar toch een eenigzins in bijzonderheden tredende behandeling een werk op zich zelf zoude zijn.

Dat de door KAREL DEN GROOTE ingevoerde inrichting, vooral in streken, niet door Franken bewoond en slechts door een betrekkelijk lossen band met de de overige deelen des rijks verbonden, wijzigingen heeft ondergaan, den invloed van de instellingen en gewoonten bestaande bij de volken, aan wie zij werd opgedrongen, heeft ondervonden, is zeer natuurlijk. Dat zij langen tijd betrekkelijk zoo weinig veranderingen onderging, en o. a. in het latere Drentsche rechtswezen, nog zeer duidelijk aan te wijzen sporen heeft achtergelaten, moet worden toegeschreven deels aan hare eigene voortreffelijkheid, deels aan de stamverwantschap der volken, bij welke zij werd ingevoerd, met de natie, bij welke zij reeds langer had bestaan.

Het groote Frankische rijk was in den tijd van KAREL DEN GROOTE verdeeld in gouwen (pagi, provinciae), en deze weder onderverdeeld in centenae (vicaria). Hetzij dit oorspronkelijk was een verdeeling van het volk zelf, hetzij van den grond, naarmate van het getal daarop wonenden, zeker is het, dat ten tijde van KAREL DEN GROOTE de gouw zelve in centenae verdeeld was. Met de centena valt dan samen de marca, een naam, die tot op den huidigen dag, zoowel

1) Cf. voor het vervolg: SOHM, Frankische Reichs- und Gerichtsverfassung, passim.

H. ZÖPFL, Deutsche Volks- und Staatsgeschichte, Stuttgart 1844.

F. WALTER, Deutsche Rechtsgeschichte, Bonn 1857.

W. SCHÄFFNER, Geschichte der Rechtsverfassung Frankreichs Bd. I. Frankfurt a/M. 1845.

in Drenthe als ook in andere streken, is bewaard. Deze centenae verschilden natuurlijk in grootte. De grootere gingen wel eens bij het toenemen der bevolking in graafschappen over; andere werden weder in kleinere gesplitst.

Met het bestuur over den pagus is de door den Koning aangestelde graaf belast (*iudex publicus, comes*). Graven over meer dan één gouw komen ook voor. Dit bestuur omvat, zoowel het innen der belastingen, alsook de zorg voor de koninklijke bezittingen. De rechtspraak echter, in dien tijd het voornaamste deel der staatszorg, is de taak bij uitnemendheid van den graaf. Deze is rechter voor den geheelen gouw; daarbuiten strekt zich zijne rechtsmacht niet uit.

Aan het hoofd der centena staat de centenarius, ook wel vicarius, tribunus genoemd, de thunginus der Salische wet. Hij is een beambte van den graaf, door dezen uit kracht van de hem door den koning opgedragen bevoegdheid, met medewerking van de leden der centena aangesteld. De koning kan echter zijn gezag ook onmiddellijk uitoefenen, en de centenarii zelf aanstellen. Deze beampten worden echter niet alleen door den rijksambtenaar aangesteld. Onder de Karolingers komt het meer en meer voor, dat in de bezittingen der aanzienlijken en van de kerk, die zich dikwijls over meerdere centenae uitstrekken, de grondeigenaren zelve centenarii aanstelden. De medewerking van den graaf bij de benoeming bleef echter voorloopig een vereischte. Naast den met medewerking van het rijksgezag aangestelden centenarius komt in dezen tijd een uitsluitend door den grondeigenaar benoemde ambtenaar (*advocatus, praepositus*) voor, die o. a. recht moest doen tusschen de hoorigen

op diens bezittingen wonend. Beide waardigheden mochten nog niet in denzelfden persoon vereenigd worden. ¹⁾ Dit is de oorsprong der *immunitas*, die, toen zij in lateren tijd steeds grootere afmetingen aannam, de feitelijke macht van het rijksgezag zoo goed als te niet deed.

De *centenarius* is geen rechter. Hij is belast, en wel namens den graaf, met de uitvoering der door den rechter gedane uitspraken, met het voltrekken van het vonnis, met het invorderen der breuke (*sculthaizeo*, *scultetus*, *schultheiss*, *schulte*). Vandaar draagt hij ook wel den naam van *exactor publicus*. Als zoodanig is hij het hoofd van de in de *centena* aanwezige *lictiores* of *milites*, d. w. z. de gerechtsdienaren.

Soms treft men *vice-comites* aan. Deze zijn plaatsvervangers van den graaf. Zij hebben, voor zoo lang zij dezen vervangen, hetzelfde gezag, dezelfde bevoegdheid als deze. De *centenarius* is ondergeschikte, heeft geen grafelijk gezag. Wel wordt hij dikwijls als *missus comitis*, *vice-comes* gebruikt. Als ondergeschikten van den *centenarius* komen wel *sub-vicarii* voor.

De verdeeling in *centenae* is voor het Frankische rechtswezen van meer belang dan die in *gouwen* (*pagi*). De graaf toch moet recht spreken op de plaats, waar de leden van iedere *centena*, in het graafschap gelegen, plegen bijeen te komen. Leden der *centena* zijn alle vrijen, die er verblijf houden, of er althans grondbezit hebben, hetzij als *allodium*,

1) Cap. Miss. a. 817. c. 19. Pertz. Mon. I p. 218, waar voorkomt :
*„Ut nullus episcopus, nec abbas, nec comes, nec abbatisa centenarium comitis
 advocatum habeat.”*

hetzij als beneficium. Zij, die dus, vrij zijnde, wonen op den grond des konings of van een wereldlijk of geestelijk grondbezitter (in een immuniteit), mogen op de bijeenkomst verschijnen. De plaats, waar men bijeenkomt, draagt den naam van mallus; daar alleen kan het echte ding, de rechte-dag naar volksrecht, gehouden worden.

De graaf moet dus tot uitoefening der rechtspraak zijn graafschap rondreizen. Hij moet het echte ding houden, vroeger om de zes weken (veertig nachten is de gewone benaming voor dezen termijn) in zijn rechtsgebied, derhalve niet juist in iedere centena. Opdat de last van het onderhoud niet te ongelijk zou drukken, schreef KAREL DE GROOTE later uitdrukkelijk voor, dat in iedere centena niet meer dan drie echte dingen jaarlijks mochten worden gehouden ¹⁾. Deze rechte-dag, op den juisten tijd en de bepaalde plaats gehouden, is het placitum legitimum comitis, en kan drie dagen duren.

De graaf kan ook nog andere rechte-dagen houden, waartoe in tegenstelling met de vorige een uitdrukkelijke oproeping van de leden der centena noodig is (geboden ding, bot dinc). Tijd en plaats kunnen door den graaf naar goedvinden worden bepaald. Alleen bij dringende omstandigheden, ter behandeling eener bepaalde zaak, of bij minder belangrijke geschillen vindt dit plaats. Dit is het gerecht naar ambts-recht. De dwang tot verschijnen ligt in des graven ban,

1) Capit. Aquisgr. n. 817 c. 14. Pertz. I p. 217.

„De placitis siquidem, quos liberi homines observare debent, constitutio genitoris nostri penitus observanda — est, ut videlicet in anno tria solummodo generalia placita observent, et nullus eos amplius placita observare compellet.”

welke met boete bedreigt ieder, die niet aan de oproeping gehoor geeft. In het echte ding kan slechts de graaf, of iemand met het grafelijk gezag bekleed, het voorzitterschap bekleeden. In het geboden ding kan ook de centenarius voorzitten, terwijl hij anders slechts nevens den graaf een bijzondere plaats in het gerecht inneemt. In het echte ding moeten alle leden der centena verschijnen; op het geboden ding alleen zij, die zijn opgeroepen. Hieronder vallen behalve natuurlijk partijen en getuigen, ook de zoo-genaamde scabini ¹⁾. In het echte ding komen zij voor (in vroegeren tijd onder den naam van rachimburgen) gewoonlijk ten getale van zeven, om aan de gezamenlijke leden der centena een oordeel voor te stellen, dat dan, door dezen bekrachtigd (volbort), vonnis wordt. In het geboden ding beslissen zij zelfstandig.

Vroeger werden de oordeel-vinders uit de in mallo aanwezigen voor éénmaal gekozen; nu werden zij door den koning, of van zijnentwege, voor hun leven aangesteld. Gewoonlijk was ook nu hun aantal zeven. Ook hier was ongetwijfeld de reden der invoering verlichting van den drukkenden last, die ten gevolge van de herhaalde bijeenkomsten op de minder aanzienlijken rustte. Tot scabinus kon ieder vrije, die het recht had in mallo te verschijnen, worden benoemd.

1) Cap. Pipp. ann. 801—810 c. 14. Pertz I, p. 104.

„Et ingenuos homines nulla placita faciant custodire, postquam illa tria custodiant placita, quae instituta sunt, excepto illos scabinos.”

Cap. Miss. ann. 803. c. 20. Pertz. I, p. 115.

„Ut nullus ad placitum lanniat, nisi qui causam suam quaerere aut si alter ei quaerere debet, exceptis scabinis septem, qui ad omnia placita praesesse debent.”

De bevoegdheid der beide gerechten, zoowel van het echte als van het geboden ding, strekt zich niet alleen uit over de centena, waar de terechtzitting plaats vindt, maar over het geheele regeeringsgebied van den graaf, over den geheelen gouw. De scabini zijn daarom ook scabini comitatus, en kunnen in bijzondere gevallen recht spreken buiten hunne centena.

Het Frankische recht kent slechts het forum domicili en het forum rei sitae. Zij, die dus wonen in het graafschap, of er grondbezit hebben, zijn onderworpen aan de rechtsmacht van elk ding, geboden of ongeboden, in den gouw gehouden. Toch schijnt het forum reconventionis ook niet geheel onbekend geweest te zijn; de eischer wordt onderworpen aan het forum, waar hij zijn' eisch heeft ingesteld. ¹⁾ Daar op elke terechtzitting in de centenae van het graafschap het gerecht even bevoegd is, komt het voor, dat de onderscheidene handelingen op verschillende rechtehdagen, doch altijd binnen den gouw, plaats vinden. Bewijs is echter wel eens toegelaten voor een gerecht buiten het graafschap, doch alleen in geschillen over den status, of over een hereditas, ingeval een eed van getuigen, bij wie bekendheid met de feiten wordt vereischt, noodig is. De reden der bepaling ligt voor de hand. Immers, als de man in een anderen comitatus is geboren of zijn erfflater er gestorven — en dan alleen zal het geoorloofd zijn — kunnen de wetenden slechts uit het andere graafschap worden verkregen, en is het eenvoudiger ze daar te hooren.

1) Cf. SOHM. S. 372 flg.

Het echte ding is het gerecht bij uitnemendheid. Het is competent in alle zaken. In *placito legitimo* worden alle zaken behandeld en afgedaan. Ten aanzien van het geboden ding is dit niet het geval. In strafzaken, voor zoover de doodstraf bedreigd was, mag daar geen beslissing worden genomen, evenmin in geschillen betreffende de vrijheid, over den eigendom van onroerende goederen of onvrijen (hoorigen) ¹⁾. Wel kunnen handelingen van *iurisdictio voluntaria* in het geboden ding verricht worden. Ook mogen er „*leviores causae, quae facile possunt diiudicari*” ²⁾, bijv. klachten over roerende goederen, of geldschulden, terecht worden. Zekere fasen van het geding, als bijv. het leveren van het bewijs, of het instellen van een onderzoek door het hooren van getuigen, kunnen op het geboden ding plaats vinden, zelfs in zaken, die er anders niet mogen worden behandeld.

Ingeval van het betrappen op heeter daad, treffen wij het zoogenaamde noodgerecht aan. Het staat gelijk met het echte ding. Ieder, die het *arma clamare* (hulpgeroep) hoort, moet komen, en zijn' bijstand tegen den misdadiger verleen, is dus dingsplichtig. De gewone rechter zit voor. Voor het geval dat hij niet aanwezig is, is nog niet bepaald toegelaten, zooals in lateren tijd, een tijdelijken (nood) rechter te benoemen, die onmiddellijk tot de voltrekking van het uitgesproken vonnis kan overgaan.

1) Cap. *Aquisgr.* a. 812. c. 4. *Pertz.*, I p. 174.

»*Ut nullus homo in placito centenarii neque ad mortem, neque ad libertatem suam amittendam aut ad res reddendas vel mancipia iudicetur; sed ista aut in presentia comitis vel missorum nostrorum iudicetur.*”

2) Cap. *Langob.* a. 801—810 c. 14. *Pertz.* I. p. 104.

Dit zijn de algemeene rechtsprekende vergaderingen. Ook komt rechtspraak voor van de groote grondeigenaren over hunne hoorigen. De vrijen echter, op hunne gronden levend, behooren nog onder het algemeen volksgerecht. In de immuniteit wordt echter het houden van het volksgerecht, en de uitoefening der rechtsmacht over de vrije lieden aan den heer of aan de door hem, onder medewerking van het rijksgezag, aangestelde beampten overgelaten.¹⁾

Voor het koningsgerecht (in palatio) kan men onmiddellijk met den koningsban (gewoonlijk ten bedrage van 60 solidi) worden gedaagd. Hoewel de aanzienlijken even goed, als anderen voor het volksgerecht konden te recht staan, werden hunne geschillen toch veelal voor en door den koning of diens plaatsvervanger (comes in palatio) beslist.

Bij de behandeling van het rechtswezen in het Karolingisch-Frankische rijk mogen de missi dominici, gewoonlijk een graaf en een bisschop, niet onvermeld blijven. Zij toch zijn de organen der koninklijke macht, die door hen steeds bij de graven het bewustzijn hunner ondergeschiktheid levendig houdt, hen steeds herinnert aan hunne verplichting tot het getrouw vervullen der hun opgedragen taak. Controle der rijksambtenaren dus werd met de instelling der missi beoogd. Zij werden door KAREL DEN GROOTE, als gewone ambtenaren, telkens voor één jaar benoemd. Nevens de gewone komen ook buitengewone missi voor, belast met het ten uitvoer leggen eener bepaalde opdracht.

1) Cf. SOHM S. 351 flg.

De missi moeten vergaderingen houden met de beambten, in welke de uitoefening van het ambtsgezag wordt nagegaan, voornamelijk de wijze, waarop de rechtsbedeeling door hen is geschied. Daar kunnen die ambtenaren ter verantwoording worden geroepen. Ieder vrije kan in zulk eene vergadering als aanklager optreden. Het onderzoek met de uitspraak, die volgt, wordt dan meer bepaald een rechtszaak. Ook andere rechtszaken konden worden behandeld; toch is deze vergadering geen algemeen rechtsprekende.

De missi dominici houden echter ook bepaald rechtsprekende vergaderingen en wel echte dingen. De graaf kan met den missus in het echte ding zitten, de laatste is echter de eigenlijke voorzitter. De macht van den graaf is overgegaan op den afgezant des konings, krachtens de bijzondere opdracht hem vanwege het rijksgezag gegeven. Uit vrees voor te groote inmenging der missi in den gewonen gang der rechtspraak, schreef KAREL DE GROOTE hun voor, in één gerecht niet langer dan vier maanden in 't jaar den graaf te vervangen. ¹⁾ Ook moeten zij zich niet in die graafschappen ophouden, waar de graaf blijkt zijn' taak goed te hebben vervuld. Dat ook later de missi zich naar deze voorschriften hebben gedragen, of er aan zijn gehouden, blijkt niet uit de bronnen. Juist het tegendeel.

1) Cap. Aquisgr. a. 812. c. 8. Pertz. I. p. 174.

»Volumus propter justitias, quae usque modo de parte comitum remanserunt, quatuor tantum mensibus in anno missi nostri legationes nostras exerceant, in hieme Januario, in verno Aprili, in aestate Julio, in autumnio Octobrio. Ceteris vero mensibus unusquisque comitum placito suo habeat ut justitias faciat.»

Het gerecht van den missus staat in zooverre boven dat van den graaf, dat de eerste met dezelfde bevoegdheid oordeelt als de koning in het koningsgerecht. Hij kan daarom rechtsmiddelen toelaten, die alleen in het koningsgerecht geoorloofd zijn, als het inquisitiebewijs door getuigen en den kamp met het zwaard ¹⁾ (*cum spata tracta*). Onder voorzitterschap van den missus wordt dus het volksgerecht in een koningsgerecht, het hoogste naar ambtsrecht, omgezet. Het geding eens voor den missus begonnen moet in het gerecht van den missus worden voortgezet, tenzij hij zelf anders beslisse. Hij kan dus wel voorschrijven, dat het bewijs geschiede op een rechte dag door den graaf te houden.

De missus is plaatsvervanger van den koning, hij oefent diens gezag; de graaf is ondergeschikte, hem is slechts een deel der koninklijke macht toevertrouwd.

1) Volgens Sonm. S. 500 nlg. is dit alleen de eigenlijke kamp, in tegenstelling van dien *cum scuto et baculo*.

Verg. hierover Brunner, Die Entstehung der Schwurgerichte. S. 86.

HOOFDSTUK I.

De rechters in Drenthe.

Hier zij een opgave van de algemeene bronnen van het Drentsche recht op hare plaats.

1. Het landrecht van FREDERIK VAN BLANKENHEIM, uitgevaardigd den 16den September 1412. ¹⁾ Het is uitgegeven door ANT. MATTHAEUS: *De rebus Ultrajectinis auctoris incerti narratio historica*, Hagae Comitum 1740 p. 72 seqq. (niet zeer nauwkeurig); door K. Freiherr von RICHTHOFEN, *Friesische Rechtsquellen*, Berlijn 1840 S. 522 flg. en door J. S. MAGNIN, *Geschiedkundig overzicht II.* p. 229 vllg. Volledigheidshalve zij hier ook nog de uitgave van C. L. RAHDER, in 1879 als dissertatie, vermeld ²⁾.

1) Hoogst opmerkelijk is, dat dit landrecht heeft gediend als bron voor een landrecht van den Rijnsgouw, zooals duidelijk blijkt uit enkele in haar geheel voor ons bewaarde bepalingen. Dr. H. BRUNNER heeft dit aangetoond, door de overeenkomende gedeelten naast elkaar te laten drukken, in den »Anhang» bij zijn' verhandeling: *Sippe und Wergeld nach niederdeutschen Rechten*, in het *Zeitschrift der Savigny Stiftung für Rechtsgeschichte*. Bd. III Heft 3. Germ. Abth. 1882 S. 1 flg.

Men vergelijke nog hierover het stuk van prof. J. A. FRUIN, getiteld: *Het zoogenaamde Rheingauer Landrecht*, in de *Verslagen en Mededeelingen No. III* van de Vereeniging tot uitgave der bronnen van het oude Vaderlandsche Recht p. 173 vlg.

2) Bij deze uitgave zijn klaarblijkelijk geen handschriften gebruikt, als zoodanig was zij dus overbodig.

De waarde der aantekeningen is betrekkelijk gering. De schrijver heeft MAGNIN bijna letterlijk gevolgd o. a. zelfs bij de opheldering van

Bij de aanhaling heb ik de editie van von RICHTHOFEN gebruikt.

2. Het Landrecht van RUDOLF VAN DIEPHOLT, uitgevaardigd 1447 „op St. Urbanus dach” (25 Mei). Uitgegeven door MAGNIN, Geschiedkundig Overzicht II. 2. p. 261 vllg. ¹⁾

3. Een stuk getiteld: „Costuimen, ordonnanciën van „procedueren ende Rechten, soe in den Lande van Drente „worden gehouden”, ²⁾ uitgegeven door Mr. L. OLDENHUIS (GRATAMA in de Nieuwe Bijdragen voor Regtsgeleerdheid en wetgeving. Dl. XXII. 1872. p. 361 vllg.

4. Het rapport, waarschijnlijk door Mr. GERARD VAN OOSTENDORP, lid van het Collegie van Cantzlaer en Raden van Overijssel, aan den Stadhouder, den Graaf VAN AREMBERG uitgebracht omtrent de jaren 1557 of 1558. Het is uitgegeven door MAGNIN, Geschiedkundig Overzicht. III. 1. p. 185 vllg.

de rechtspraak. Diens voorstelling als hadden de Drenthen in de 15de eeuw reeds de Fransche instellingen gekend, zooals die in 1811 hier te lande werden ingevoerd, (Cf. o. a. MAGNIN G. O. II. 2. p. 116 vllg.), heeft de heer RAHDER (p. 43) overgenomen. In 1840 reeds bedenkelijk, was zij in 1879 geheel onaannemelijk.

Dit voorbeeld zij voldoende, hoewel er meer aan te halen ware.

Des schrijvers bedoeling zal dan ook wel uitsluitend geweest zijn te voldoen aan art. 14 b. van het K. B. van 27 April 1877 (S.B. no. 87.)

1) De uitgaven van MAGNIN zijn niet in paragrafen verdeeld. Voor de gemakkelijheid bij de aanhaling heb ik de alineas genummerd, en onder het volgnummer als paragraaf geciteerd.

2) De tijd, waarin dit stuk is uitgekomen, is onzeker. Het is misschien bedoeld in de dupliek van het Conventuale van Dickeninge op de repliek van GARBRANT GOLTSMIT, ingediend voor den Drost CASPAR VAN EWSUM (1599—1639), waarin gezegd wordt: „Soe blyven de beclageden bij de „constitutie des Landes van Drenthe in den jare 48 opgerichtet” etc.; en dit in geheel algemeenen zin zonder op een bepaald punt te doelen. Het zou dan meer met de latere landrechten gelijk te stellen zijn en

5. Het landrecht van 1608, als dissertatie uitgegeven door M. OLDENHUIS GRATAMA. ¹⁾

6. Het landrecht van 15 Febr. 1614, uitgegeven door Jhr. Mr. B. J. LINTELO DE GEER in de Nieuwe Bijdragen voor Regtsgeleerdheid en Wetgeving. Boek I en II in Dl. II p. 209 vllg. en p. 361 vllg. Boek III in Dl. III p. 193 vllg. Boek IV in Dl. IV p. 161 vllg.

7. Het landrecht van 22 Maart 1712, in druk verschenen bij CATHARINA ZANDT te Groningen Anno 1713.

8. Het Ordelboek van den Etstoel van Drenthe, eene verzameling van ordelen en verordeningen van den Drost en Etten van het Landschap Drenthe, van 1399—1518, uitgegeven door Mr. H. O. FEITH in de werken van het Genootschap Pro excolendo Jure patrio te Groningen, Dl. VII 2e stuk Groningen 1870. ²⁾

dateeren van het jaar 1548. De mogelijkheid bestaat, dat in dat jaar hetzelfde geschied is, wat volgens het rapport van Mr. GEHARD VAN OOSTENDORP (MAGNIS III 1. p. 206) in 1557 zou zijn geschied, nl. het wegnemen van zekere misbruiken en het »conciplieren van seeckere articulen »in civile snecken», opdat »een ordonantie mochte opgericht worden.» Dit had toen echter wegens den dood van den Drost REINOLD VAN BOURMANIA niet plaats.

De bovenbedoelde dupliek berust in het archief van Drenthe, onder de Processalia van Dickeninge contra GARBRANT GOLTSMIT.

1) Daar de genoemde dissertatie nog maar zeer kort geleden is verschenen, zijn de bepalingen van dit landrecht door mij aangehaald slechts voor zooverre zij een wezenlijk verschil met die van het grootendeels gelijklopende van 1614 opleveren.

2) Cf. een beoordeeling hiervan door Mr. L. OLDENHUIS GRATAMA in de Nieuwe Bijdragen voor Regtsgeleerdheid en Wetgeving. Dl. XX 1870 p. 620 vllg.

De ordels zijn door mij aangehaald naar de bladzijden van het vernielde werk, terwijl het ordel op de geciteerde pagina is aangegeven door de na het cijfer volgende letter.

9. Tegenwoordige Staat der Vereenigde Nederlanden.
Beschrijving van het Landschap Drenthe 1792.

§ 1. *De Drost.* ¹⁾

Een algemeene opmerking moge voorafgaan. Men vatte de benaming rechters niet op in den zin, die er tegenwoordig aan gehecht wordt, nl. van degenen, die het vonnis wijzen, en met de uitvoering er van zich niet te bemoeien hebben. Hier worden er onder verstaan alle degenen, door of vóór wie de rechtspraak geschiedt, en ook zij, die bij de feitelijke handhaving van het recht, de uitvoering van het vonnis een taak te vervullen hebben.

Drenthe schijnt in den Frankischen tijd, en later, een afzonderlijken gouw te hebben uitgemaakt, althans in stukken van de jaren 943 ²⁾, 1006, 1026 ³⁾, 1040, ⁴⁾, is sprake van afzonderlijke graven, en wordt van Drenthe als van een pagus, comitatus gesproken. Zeker is het dat, nadat in het laatst der 10^e en in het begin der 11^e eeuw aan de bisschoppen van Utrecht door de keizers van Duitschland verschillende rechten en bevoegdheden in den pagus Thrente waren gegeven, keizer HENDRIK III in 1046 aan den bisschop BERNOLDUS schonk „totum comitatum (Thrente) „cum omni integritate et utilitate, quae ad eundem perti-

1) Cf bij deze en de volgende §§
W. H. HOFSTEDE. *Dissertatio de regiminis in Drenthina regione forma, cum antiqua tum nova.* Groningae 1821.

II. Vos. *Dissertatio de Iudiciis Drenthinorum antiquis.* Groningae 1825.

2) Cf. p. 3.

3) *IBID.* I. c. p. 101 en 114.

4) Cf. p. 2.

„*nent comitatum, perpetualiter habendum*”. De keizer had de gelegenheid tot wegschenking gekregen door den dood van GOSLINUS, omstreeks dien tijd hertog van Neder-Lotharingen. ¹⁾

Zoo waren de bisschoppen van Utrecht dan graven van Drenthe geworden. Zij moesten zich en om den afstand, die dat gewest van den zetel hunner regeering scheidde, en omdat de crimineele rechtspleging niet door hen zelve, als geestelijken, mocht worden uitgeoefend in het bestuur laten vervangen. Zulk een plaatsvervanger droeg den naam van advocatus, iudex. De keizer moest dezen voor dat doeleinde den bloedban verleen, en oefende daardoor natuurlijk invloed op de benoeming en het bestuur der advocati. Dit vinden wij in andere streken, onder het bestuur van geestelijken staande, uitdrukkelijk vermeld. ²⁾ Waarschijnlijk zal dit dus ook wel in Drenthe het geval geweest zijn, hoewel wij daaromtrent niets zekers weten. Hoe meer de macht des keizers afnam, des te meer groeide die der landsheeren aan; zoo zien wij dan ook in een tijd, dat de geschiedenis van Drenthe niet zoo geheel meer in 't duister ligt, den bisschop zijnen plaatsvervanger geheel op eigen gezag aanstellen. Die plaatsvervanger was gewoonlijk de bevelhebber van het kasteel van Coevorden, die als zoodanig in verschillende oorkonden voorkomt onder den naam van Castellanus, Prefectus, Burgravius Covordiae. Ten aanzien

1) MAGNIN. *Geschiedk. Overz.* I. p. 155. De keizer schenkt „*comitatum, qui post obitum Goselini Ducis nostrae ditioni in Treute visus esset subiacere*.”

2) Cf. ZOPF, *Deutsche Staats- und Rechtsgeschichte*. II 2. S. 148. WALTER, *Deutsche Rechtsgeschichte*. I § 292.

van Drenthe, dus meer als plaatsvervanger des bisschops, wordt hij in de oorkonden genoemd Judex. Later vinden wij den titel van des bisschops Ambtman, nog later dien van Drost of Drossaerd.

In 1195 en 1229 ¹⁾ was, na heftige twisten tusschen den Bisschop en den Kastelein van Coevorden, RUDOLF geheeten, die voor de heerlijkheid Coevorden des Bisschops leenman was, een nieuw leenverdrag aangegaan. Dit schijnt van het vroegere verschild te hebben, althans er is sprake van „privilegia antiqua et nova”. Juist omstreeks dienzelfden tijd is er in stukken, voor ons bewaard gebleven, voor het eerst sprake van een Scultetus Threntiae, die zijn' residentie te Eelde had. Het eerst in 1223 ²⁾; verder in oorkonden van de jaren 1246 ³⁾, 1286 ⁴⁾ en 1303 ⁵⁾. In 1339 treft men nog wel een Scultetus de of in Elethe (Eelde) aan, echter niet meer met den titel Scultetus Threntiae. Of hij toen nog die waardigheid bekleedde is dus niet zeker, wel, dat hij in een verdrag ⁶⁾, in dat jaar tusschen de Drenthen en de bewoners van de stad Groningen en het Gooregt gesloten, evenals de heer van Coevorden, afzonderlijk wordt vermeld. Na het genoemde jaar komt er volgens MAGNIN ⁷⁾ geen stuk meer voor, waarin sprake is van een Scultetus Threntiae. Dat de Scultetus Threntiae te Eelde met den heer

1) Cf. MAGNIN. G. O. II. I § 2.

2) DRIESSEN. Monumenta I. p. 20 seq.

3) DRIESSEN. Monumenta I. p. 195 seq.

4) Medegedeeld bij MAGNIN G. O. II. I. p. 58 vlg.

5) Eveneens bij MAGNIN G. O. II. I. p. 59 vlg.

6) DRIESSEN. Monumenta I. p. 150 seq.

7) G. O. II. I. p. 65.

van Coevorden op gelijke lijn werd gesteld, blijkt uit een oorkonde van 1250¹⁾, waarin de Bisschop verklaart „fideles „quoque nostros de Covorde et Elethe et Groninge *iudices* „huius nostre indulgencie volumus esse conservatores et „defensores” etc. Waarschijnlijk is het dus, dat gedurende dien tijd de Bisschop twee plaatsvervangers in Drenthe had voor verschillende gedeelten van het graafschap. De naam scultetus behoeft in dezen geen zwaarigheid op te leveren, als men bedenkt, dat o. a. in oorkonden van de jaren 1395 en 1396 ²⁾ de heer van Coevorden ook wel Sculte te Coevorden wordt genoemd, en tevens in aanmerking neemt, dat in dezen ten aanzien van den Graaf-Bisschop, de plaatsvervanger met den, wel is waar minder juisten, naam van sculte, derhalve eigenlijk met dien van den ondergeschikte van den graaf wordt aangeduid ³⁾.

In een oorkonde van 1382 ⁴⁾ spreekt de heer van Coevorden van „onsen gemeynen Lande van Drenthe”, terwijl hij in hetzelfde stuk door de Drenthenaren wordt genoemd „onse lieve Joncker”. In een leenregister van denzelfden tijd komt voor een zekere ROLOF POLLEMAN, „die in leen

1) DRIESSEN. Monumenta I. p. 24 seq.

2) DEBBAR. Analecta Tom. I. p. 345, 375 seqq.

3) Men vergelijke hierbij een stuk van 1442, medegedeeld bij MAGNIN G. O. H. 2. p. 30 vlg., waarin aan den Castelein van Coevorden wordt opgedragen, „van Onss en onses gestichts wegen het schoftampt te versorgen, regeren, verwaren” enz., „als een goet Amptman schuldig is te doene.”

4) Te vinden bij MAGNIN G. O. H. 1. p. 66 vlg.

„hout syn andeel van den daghelix gherichte in Drenthe" ¹⁾. Of hieruit nu mag worden afgeleid, dat de Bisschop toen nog twee plaatsvervangers in Drenthe had, of dat de heer van Coevorden den anderen, die door de Kerk te Utrecht nog als plaatsvervanger des Bisschops werd beschouwd, had verdrongen, waag ik niet te beslissen. Zeker is het, dat in 1395 en volgende jaren een groote verandering in Drenthe's bestuur plaats greep.

FREDERIK VAN BLANKENHEIM, in 1393 bisschop van Utrecht geworden, besloot de verpanding van de heerlijkheid Coevorden door zijne voorgangers te doen eindigen, door de som, waarvoor zij geschied was, terug te betalen. De toenmalige Kastelein van Coevorden REINOLD, de vierde van dien naam, weigerde de betaling aan te nemen. Hierop ontstond een oorlog tusschen den Bisschop, vooral gesteund door de drie Overijsselsche steden Deventer, Kampen en Zwolle, en zijn' ongehoorzamen leenman. Die oorlog, die ten nadeele van den laatste afliep, herstelde tevens de gezonken macht der bisschoppen in het noordelijk gedeelte van het Oversticht. Op den 14^{en} Mei 1397 deed REINOLD IV ten behoeve van den Bisschop afstand van al zijne rechten op de heerlijkheid Coevorden en het bestuur van Drenthe. Reeds omtrent twee jaren vroeger (14 Aug. 1395) had FREDERIK VAN BLANKENHEIM een verdrag ²⁾ met de Drenthe-

1) Registrum feodaliū bonorum Ecclesiae Traiectensis de anno 1387. Medegedeeld bij MAGNIN G. O. II. 4. p. 418 vlg.

Cf. met het in den tekst medegedeelde, p. 1231. e., waar staat »AERNDT »Huis (heer van Ruinen) hout die daghelix gherechte te Ruinen" enz.

2) Cf. MAGNIN. G. O. II. 4. p. 475.

Te vinden bij VAN IJSTINGA, Het Staatsrecht der Vereenigde Nederlanden. II p. 9 vlg.

naren gesloten. In Coevorden als slotvoogd, en in Drenthe als zijnen plaatsvervanger zou de Bisschop voortaan iemand benoemen, onder den titel van Amptman. Deze waardigheid, die sinds den tijd van den bisschop HERBERT (1138—1150) erfelijk geworden was, werd derhalve weder een bepaald opgedragen ambt ¹⁾. De benoeming zou geschieden in overleg met de inwoners van Drenthe, onder goedkeuring der drie steden van Overijssel, die dit voorrecht bedongen hadden voor de door hen in den oorlog bewezen diensten, en het voorschieten van de daartoe benoodigde gelden. De Kastelein van Coevorden schijnt echter alleen als zoodanig den eed van trouw aan de drie steden te hebben moeten afleggen, en borgtocht voor het bewaren van het kasteel aldaar te hebben moeten stellen ²⁾. Eenigen tijd later (26 Dec. 1396) beloofde de Bisschop uitdrukkelijk slechts ingezetenen uit Drenthe of Salland tot de betrekking van Drost te benoemen. In de eerstvolgende honderd jaren waren het bij uitsluiting Sallandsche edelen, die het Drostambt van Coevorden en Drenthe bekleedden. Hieruit ontstonden later, onder de republiek, geschillen over de benoeming van de Drosten tusschen de provinciën Drenthe en Overijssel.

Toen in 1522 Drenthe kwam onder de macht van den hertog van Gelre, benoemde deze, evenals vroeger de bisschop, een plaatsvervanger, die ook den titel droeg van Drost, zonder zich evenwel te bekommeren om de rechten

1) Cf. MAGNIN. G. O. II. I. p. 63.

2) Cf. de oorkonden van 1442 en 1450, megedeeld bij MAGNIN G. O. II. 2. p. 39 vlg.

der drie Overijsselsche steden, en de bepaling, dat geen vreemdeling tot dat ambt kon worden geroepen. Vreemd is dit zeker niet, daar de Gelderschen Drenthe geheel als veroverd land beschouwden en behandelden.

Nadat KAREL V in 1536 de heerschappij over Drenthe had verkregen, benoemde hij GEORGE SCHENCK VAN TAUTENBURGH tot stadhouder; tevens werd hem het ambt van kastelein van Coevorden opgedragen. ¹⁾ Voor deze laatste betrekking benoemde deze een plaatsvervanger, daar hij tevens stadhouder van Friesland en Groningen was. Later benoemde de keizer zelf òn een stadhouder òn een drost, om den eerste in het dagelijksch bestuur te vervangen, en als bewaarder van het kasteel te Coevorden op te treden. De rechten der drie steden op de benoeming van den drost erkende hij wel, maar bekommerde er zich overigens niet om. ²⁾ In het vervolg zien wij dan ook de drosten als plaatsvervangers van de stadhouders fungeeren.

De stadhouders, in den eersten tijd nog door den koning benoemd, werden, nadat ook Drenthe aan het Spaansche juk onttrokken was, door de Staten benoemd, d. w. z. door de vergadering van Ridderschap en Eigenerfden, zooals die bij resolutie van 13 Sept. 1603 ³⁾ door de Staten-Generaal was geregeld. Het gezag van den landsheer toch werd geacht te zijn overgegaan op de Staten van het gewest. WILLEM LODEWIJK werd echter, den 24^{en} Aug. 1596, door de

1) Cf. de acte van aanstelling bij MAGNIN G. O. III. 1. p. 116 vlg.

2) Zie o. a. de aanstelling van REINOLD VAN BOURMANIA tot Drost bij MAGNIN G. O. III. 1. p. 133 vlg., en het stuk medegedeeld l. c. p. 135 vlg.

3) Medegedeeld bij MAGNIN G. O. III. 2. p. 156 vlg.

Staten-Generaal tot stadhouder aangesteld. Toen toch bestond er quaestie, of Drenthe als veroverd land bij de omliggende provinciën zou worden gevoegd, dan wel, of het als een afzonderlijk gewest, deel zou uitmaken der Unie. Het einde was, zooals bekend is, dat Drenthe wel zijn zelfstandigheid behield, maar ondanks alle vertoogen nooit als stemhebbende onder de geünieerde provinciën is opgenomen, en dientengevolge geen zitting heeft gehad in de Staten-Generaal.

Over de benoeming der drosten zien wij denzelfden strijd, behalve dat hier de Staten van Overijssel, als derde partij, zich in het geschil mengen. Gedurende de onrustige tijden, vooral na het verraad van **RENNENBERG** voor het Noorden des lands aangebroken, zien wij drosten, benoemd door de Staten-Generaal, en anderen, door den koning aangesteld, wier gezag met de krijgskans wisselde. Nadat de Spanjaarden voor goed verdreven waren, begint het geharrewar over het recht van benoeming eerst recht, vooral tusschen de Staten van Drenthe en die van Overijssel, daar de Generaliteit zich toen minder aan deze zaak liet gelegen liggen.

In 1668 (8/18 Oct.) werd eindelijk een overeenkomst¹⁾ ontworpen, waarbij werd bepaald, dat van de zeven drosten de derde en de zevende, en zoo vervolgens, door Overijssel zouden worden benoemd, in zoo verre namelijk, dat de Staten van genoemd gewest aan die van Drenthe zouden voordragen een tweetal, waaruit deze een keuze zouden

1) Medegedeeld bij **MAGNIN** G. O. III. 2. p. 180 vlg.

kunnen doen. Dan, de Staten van Overijssel draalden met hunne goedkeuring, totdat de gebeurtenissen van 1672 tusschen beide kwamen. Nadat de vijand verdreven was, werd Drenthe ook toen weder als veroverd land beschouwd. De Staten-Generaal benoemden althans CAREL RABENHAUPT tot Drost van Drenthe. Na diens dood in 1675 geschiedde dit wederom, doch nu ontstond in den boezem der vergadering zelve verschil over de bevoegdheid tot de benoeming.¹⁾

In 1681 stelden de Stadhouder en de Staten van Drenthe een drost aan, die door de Staten-Generaal echter niet werd erkend, welke een anderen met die waardigheid bekleedden. In 1685 eindelijk stemden de Staten van Overijssel toe in de overeenkomst van 1668. Na dien tijd maakten ook de Staten-Generaal geen aanspraak meer op de benoeming van den drost, zoodat deze op de voorwaarden van 1668 aan de Staten van de Landschap is verbleven. Deze stonden in de vergadering van 25 Maart 1749²⁾ hun recht tot benoeming of tot verkiezing van den drost af aan WILLEM IV, aan wien reeds vroeger, nl. den 19den Maart 1748³⁾, de waardigheid van Erfstadhouder was opgedragen. De laatste Drost van Drenthe vóór de revolutie, S. P. A. graaf VAN HEIDEN TOT ENTINGEN, werd dan ook door den erfstadhouder WILLEM V, aan wien hetzelfde gezag als aan zijnen vader was opgedragen, benoemd.

Uit al het voorgaande volgt, dat, is er van den Fran-

1) Cf. MAGNIN. G. O. III. 2. p. 185 vllg.

2) Cf. Mr. L. OLDENHUIS GRATAMA, De Stadhouders van Drenthe. Groningen 1867. p. 62.

3) Cf. Mr. L. OLDENHUIS GRATAMA l. c. p. 57

kischen graaf en zijne bevoegdheid nog eenig spoor in het rechtswezen van Drenthe overgebleven, wij het te zoeken hebben bij den drost en de door hem te vervullen taak. Immers, wel is de bisschop de graaf, maar het rijksgezag is zoo goed als te niet gegaan. Op zijn' plaatsvervanger, den drost, rust nu, wat in vroegere tijden de graven, als vertegenwoordigers van het rijksgezag, verplicht waren te verrichten.¹⁾

De graaf is in zijn district het hoofd der rechtspraak²⁾, hij is de rechter bij uitnemendheid. Evenzoo de drost (ambtman). Zooals wij gezien hebben, wordt hij zelfs met den naam iudex aangeduid. In latere tijden wordt hij genoemd „hoofd-officier der crimineele en civiele justitie in „den lande van Drenthe”.³⁾ De graaf reist tot het uitoefenen der rechtspraak in den gouw rond, en houdt in iedere centena zitting. Hij is hiertoe *verplicht* een zeker aantal malen in het jaar, en wel driemaal tot het houden van het echte ding. De drost is evenzeer verplicht tot het rondreizen van het graafschap Drenthe. Driemaal in

1) Wij vinden dan ook alleen van de Bisschoppen uit vroegeren tijd, als HERBERT VAN BIERUM (pl. m. 1150) en BOUDEWIJN II (pl. m. 1187) vermeld, dat zij zelve in Drenthe kwamen om recht te spreken. Later schijnt dit zeldzamer voorgekomen te zijn.

HEDA. Histor. p. 162.

ANT. MATHAEUS. Narratio historica de rebus Ultraject. p. 5 seqq.

2) Cf. Constit. generalis HENRICI Regis. 1234. WALTER. Rechtsgeschiede. I. p. 340.

3) C. en O. § 1 heeft: „tho Coevord, alwaer de Amptman ofte Droste, als hoofd-officier over het landt van Drenthe, woonachtich is.”

L. R. 1614. I § 1.

L. R. 1712. I Art. 1.

het jaar moet hij in ieder dingspil houden een „dynck.”¹⁾ Daarmede zal hij beginnen veertien dagen na Paschen, met het daaropvolgende den tweeden Maandag na Sant-Gangen²⁾, en voor de derde maal Maandags na St. Pontiaan³⁾ Later was de tijd, waarop het dynck moest worden gehouden, niet meer zoo juist bepaald.⁴⁾

Dat deze regeling nog zeer duidelijke sporen van de Frankische inrichting vertoont, is niet moeilijk aan te toonen. Immers in de zes dingspillen moet men m. i. wedervinden de centenae, waarin de gouw tijdens KAREL DEN GROOTE werd verdeeld. Dat wij later in één dingspil een aantal schulten, de vroegere sculteti, aantreffen, behoeft geen bezwaar op te leveren. De bevolking toch zal zeker sinds de Frankische heerschappij, hoewel dan langzaam, zijn toegenomen. En wat is natuurlijker, dan dat bij die toename meerdere buurtschappen, marken, kerspelen, of hoe men het noemen wil, zich vormden? Dat dientengevolge langzamerhand meerdere ambtenaren noodig werden, en er dien tengevolge in de oorspronkelijke centena meerdere schulten aangetroffen worden, kan geen bevreemding wekken. Men vergete daarbij niet, dat Drenthe oorspronkelijk tot het door de Saksers bewoonde gebied behoorde.

1) L. R. 1412. § 40.

2) Cf. MAGNIN G. O. II. 1. p. 156 noot. Deze haalt een stuk aan, afgegeven op Zondag »na Sante Victors-misse (10 Oct.) gheheten Sandganghen.” Hij leidt den naam af van een belangrijken plechtigen omgang, processie, die er op dien dag in Drenthe werd gehouden.

3) 14 Januari, volgens WAGENAAR'S Lijst van de feestdagen der Roomsche Kerke, die ook voor de opgaven der data van andere heiligendagen is gebruikt.

4) C. en O. § 2.

De Franken zullen, bij de invoering van hun bestuur, zich waarschijnlijk aan de bestaande landsverdeeling hebben gehouden, en meerdere pagi der Saksers, die een veel geringere uitgestrektheid hadden dan de Frankische gouwen, als centenae tot één gouw hebben samengesmolten. Een bevestiging van deze veronderstelling zie ik in het voorkomen van zoogenaamde Bannerschulten. In ieder dingspil werd, althans in vroegeren tijd¹⁾, één schulte onder dien naam aangetroffen, die in rang boven de andere in hetzelfde dingspil stond. Zou het niet mogelijk zijn, dat de bannerschulten, de oorspronkelijke sculteti in de centenae waren, derhalve hunne eenigszins hoogere positie in den hooger en ouderdom van hun ambt gegrond was? Te meer, daar de schulten der oudste dorpen juist bannerschulten zijn.

Ook kan de drost, zoo hem dat verzocht wordt, onder bijzondere omstandigheden in het dingspil een rechtdag houden, die den naam draagt van goe- of goorsprake.²⁾ In het landrecht van 1412 vinden wij dezen naam niet, evenmin in dat van 1447. Eerst in een ordel van 1456³⁾ heb ik den naam „goespraecke” gevonden. De onderscheiding tusschen de twee soorten van rechtdagen wordt het eerst gemaakt in de Costuimen en Ordonnanciën § 3⁴⁾. In het L. R. van 1614 (I § 1.) is de onderscheiding in zooverre

1) Cf. p. 42 vlg.

2) Over de beteekenis van dit woord is veel getwist. M. i. moet goe in verband gebracht met gouw; de sprake, de rechtdag, dus, die in den gouw wordt gehouden. Goe of gouw, opgevat in den zin van den Sakschen pagus.

3) Ordelboek p. 58 b.

4) Cf. Rapport van Mr. van OOSTENDORP, MAGNIN. G. O. III. 1. p. 190.

wederom vervallen, dat zoowel de verplichte, als de onverplichte rechte dagen — welke laatste alleen op verzoek van belanghebbenden worden gehouden — goor- of gaarspraken worden genoemd. Hetzelfde vinden wij in het L. R. van 1712 (I Art. 1); het aantal verplichte rechte dagen was toen tot twee teruggebracht.

De drost mag, als hij tot het houden van het dynck rondreist dertien dienaren en een even groot aantal paarden en honden medebrengen. ¹⁾ Het onderhoud van den drost en zijn gevolg rust op de bureu van het dingspil, waar het dynck gehouden wordt. Brengt hij meer personen of paarden mede, dan geschiedt dit op zijn' eigen kosten. De duur van het ding is gewoonlijk één dag. ²⁾ Soms ook langer. De verplichting tot onderhoud was op sommige plaatsén wel, op andere niet tot dien eersten dag beperkt. Dit blijkt uit een ordel van 1518, ³⁾ waarbij de bureu van Zuidlaren, Anlo en Gieten van de betaling der kosten van de „naenacht” worden vrijgesproken, terwijl het eindigt: „ende de Here mach de naenacht holden, daer he de voer-tijds geholden hefft.”

Dat het houden van zulk een dynck voor de meerendeels weinig vermogende inwoners een zware last was, behoeft geen betoog. Processen over de betaling van de kosten

1) L. R. 1412. § 40. Rapport van Mr. G. van Oostendorp, bij MAGNIN l. c.

2) Cf. Rapport van Mr. G. v. Oostendorp, bij MAGNIN. l. c.

3) Ordelboek p. 210. a.

zijn geen zeldzaamheden. ¹⁾ Ook werd het houden van het dynck wel eens afgekocht voor een bepaalden tijd, tegen betaling van een soms niet onaanzienlijke som. Zoo bijv. werd er in 1447 tusschen bisschop RUDOLPH VAN DIEPHOLT en de ingezetenen van het Dieverder-dingspil een overeenkomst gesloten, waarbij zij zich van het houden van het dynck voor den tijd van twaalf jaren vrijkochten. ²⁾ De kosten der goorspraken, of beter der onverplichte recht-dagen, werden door den drost zelf bestreden. Zij geschieden derhalve waarschijnlijk niet met zulk een groot gevolg ³⁾, als de drost mede kon brengen bij het houden van het ding. Volgens mr. GERARD VAN OOSTENDORP ⁴⁾ ligt het verschil tusschen goorsprake en ding alleen in de wijze, waarop de kosten worden bestreden. ⁵⁾ Volgens het L. R. van 1614 (I § 1) moest de drost zelf de kosten dragen, waarvoor hij een bepaalde som als vergoeding ontving, terwijl „de dinckgelden” werden afgeschaft. ⁶⁾ De kosten van een rechtstag, op verzoek van een belanghebbende gehouden, moesten van toen af door den verzoeker worden

1) Zoo bijv. een ordel van 1457, gewezen op S. Magnus, dat luidt :
 »Item soe is gewijst tusschen den commendeur tho Bunne ende de buren
 »van Bunne, moeghen de buren van Bunne bewijzen binnen dre wochen,
 »als lantrecht is, dattet hues tho Bunne, dat halue dinck gehouden ende
 »betaelt boven 30 jahren, so sollen se dat voertan betalen.” Ordelboek
 p. 62 e. Verder ordelen van 1482. l. c. p. 135 d. en van 1486 l. c. p.
 149 b.

2) Medegedeeld bij MAGNIN G. O. II. 2. p. 105 en 107.

3) MAGNIN, G. O. II. 2. p. 102, weet juist, wie met den drost op de goorsprake aanwezig waren. Men zou kunnen vragen, waaruit hij die wetenschap geput heeft?

4) Verg. het rapport. MAGNIN. G. O. III. 1. p. 190.

5) C. en O. §§ 1 en 2.

6) Het L. R. van 1608 l. Art. 1 heeft deze wijziging nog niet.

gedragen, althans voorloopig; want eigenlijk werden zij door de verliezende partij betaald. In 1712 bleef deze regeling voortbestaan. ¹⁾

De rechtdagen worden gehouden in de hoofdplaats van het dingspil. Op dezen regel komen uitzonderingen ²⁾ voor, die vooral in lateren tijd vrij talrijk waren. ³⁾ Voor ingezetenen van dorpen, ver van de hoofdplaats gelegen, was het verschijnen op de goorsprake of op het dynck natuurlijk een groote last, en vooral in die tijden tevens zeer kostbaar, terwijl zij bovendien ook nog in de kosten van het onderhoud van den drost en zijn gevolg moesten bijdragen. Voor hen was het van groot belang, dat ook in hunne buurtschappen rechtdagen werden gehouden. Zoo vinden wij dan ook een verzoek van de ingezetenen van Meppel Colderveen, Nijenveen en Koekange aan den bisschop, dat voor 't vervolg het „dynck en de goespraecke” ook te Meppel zullen mogen worden gehouden, gelijk dat van oudsher in Diever, de hoofdplaats van het dingspil, plaats vond. Om „der ondersaten armoede, laste ende gebreke” besluit de Bisschop, DAVID VAN BOURGONDIE, volgens twee oorkonden van 1460 ⁴⁾, het verzoek toe te staan, met dien verstande echter, dat de verplichting van den drost om ook te Meppel het ding te houden na verloop van tien jaren zou vervallen.

1) L. R. 1712. Bk. I. Art. 4.

2) Cf. o. a. een ordel van 1456, waar sprake is van een „goespraeckel te Dalen gehouden, terwijl Sleen als het hoofddorp van het dingsp” Zuidenveld wordt beschouwd. Ordelsboek p. 58 b.

3) Hiervan leveren de goorspraken-registers tal van bewijzen.

4) Medegedeeld bij MAGNIS G. O. II. 2. p. 111 vlg. p. 113 vllg.

Een bewijs te meer, dat men er in dien tijd nog aan hechtte, dat de rechtdagen werden gehouden op de van ouds daartoe bestemde plaatsen.

Het stond den drost vrij zich te laten vervangen. Van het houden der rechtdagen door den „gewaerden bode” van den ambtman is sprake in de zooeven vermelde stukken van 1460. Of hiermede de Landschrijver is bedoeld, wien in lateren tijd ¹⁾ het vervangen van den drost in dezen was opgedragen, of dat het was een ambtenaar, gelijk te stellen met den Verwalter-Drost ²⁾ of Assessor ³⁾ van lateren tijd, weet ik niet. Zeker is in dezen niet te denken aan ondergeschikte beambten, als bijv. de landspanders of de dienaren van den drost. In de goorspraken-registers, op het Drentsch archief aanwezig, uit de laatste helft der 16e eeuw, wordt uitdrukkelijk vermeld, indien de Drost zelf niet voorzit ⁴⁾. Toen was het dus nog niet gewoonte, zoo als later. ⁵⁾

Als hoofd der justitie is de drost president van den Etstoel en in latere tijden eveneens van de Geconvocceerde

1) L. R. 1712. I Art. 7. Tegenw. St. I. p. 62.

2) Cf. MAGNIN G. O. III. 1. p. 131.

3) Cf. MAGNIN G. O. III. 2. p. 195.

4) De goorsprake te Peize den 18en Aug. 1573 werd door een volmacht van den Drost gehouden.

Een goorsprake werd te Eelde gehouden den 26sten Mei 1574 door schults en pander van Eelde op bevel van den Drost na een verzoek door partijen gedaan.

Het verslag van de goorsprake te Beilen op 13 Maart 1576 begint met de aantekening: »Goespraecke van wege den Edelen Drost en JARICH VAN BORNIA, vermits syn swackheit.”

5) L. R. 1614 I. § 5.

Etten ter behandeling van crimineele zaken. Ook oefent hij als vertegenwoordiger van den landsheer invloed op de benoeming der Etten ¹⁾.

Hij is het hoofd van hen, die de beslissingen der rechterlijke macht moeten uitvoeren, in het algemeen moeten zorgen voor de handhaving des rechts. Als zoodanig zorgt hij voor de executie van tot lijfstraffen veroordeelde misdadigers, ²⁾ en voor het innen der aan den heer, aan het staatsgezag, vervallen breuken. Daarom heeft hij of de landsheer de benoeming van de landspanders, ³⁾ bijzonder met het oog op die inning aangestelde ambtenaren. Later echter werd deze post door den Etstoel vergeven onder medewerking van den drost. ⁴⁾ Daarom heeft hij een zeker aantal dienaren bij zich tot het bewaren van rust en orde, zoowel op het ding als op het lotting, de vergadering van den Etstoel. Oorspronkelijk dienaren van den Drost, werden het later soldaten, door de Landschap bezoldigd, wier aanvoerder den naam droeg van kapitein-geweldiger. ⁵⁾ Op de goorspraken, waar de drost, althans in vroegeren tijd, zonder zijne dienaren verscheen, zal de schulte onder bevel

1) § 3 Hoofdstuk I.

2) Bijzonder is, dat in den tijd, toen Drenthe onder de macht van den Hertog van Gelderland stond, de drost het verlof van dezen noodig had om iemand «aen den lijve te doen straffen». Zie de instructie voor den Drost JOHAN VAN SELBACH. Medegedeeld bij MAGNIN G. O. III. 1. p. 40.

3) C. en O. § 1.

4) Cf. »Instructie voor de Drost en van Coevorden en de Landschap »Drenthe, door de Heeren Ridderschap en Eygenenrden, gearresteerd op den »Landsdag gehouden tot Assen den 13 Martii 1671." Medegedeeld Tegenw. St. I p. 233 vlg.

5) Tegenw. St. I p. 35, 36.

van den drost, daarvoor waarschijnlijk hebben moeten zorgen. Evenzoo heeft de drost ook invloed op de benoeming der schulten, als in menig opzicht zijne ondergeschikten. ¹⁾ Art. 32 van de instructie belast den drost uitdrukkelijk met het toezicht op de genoemde ambtenaren en op de uitoefening van hun ambt.

De drost kan uit kracht zijner waardigheid aan buitenslands gevluchte misdadigers zijn' tusschenkomst verleenen om landwinning te verkrijgen, en zich met de beleedigde partij te verzoenen ²⁾. Later verleent de drost hun vrijgeleide, met het doel om hun gelegenheid te verschaffen tot het leveren van het bewijs, dat de doodslag niet met opzet is geschied ³⁾, daar de daad dan alleen zoenbaar was.

Van de breuken krijgt de landsheer (de bisschop) of zijn ambtman een derde gedeelte, „wt gesproken die vorschre-
„ven broke van schultmudden, roeckpennyngen ende van
„battingspenningen, die sal die heerlicheyte alleen heb-
„ben” ⁴⁾. Welk deel den drost, als dienaar van den landsheer, nu toekwam, blijkt niet met zekerheid. In de instructie voor den Drost JOHAN VAN SELBACH van 1522 ⁵⁾ wordt dezen „van alle broecken, groit ind kleyn, de vijffte pennynck” toegekend; in die voor GEORG SCHENCK VAN TAU-

1) Cf. § 2, Hoofdstuk I.

2) L. R. 1447 § 14.

3) L. R. 1614, IV § 43. Cf. L. R. 1712, IV Art. 61.

4) L. R. 1412 § 44.

5) Medegedeeld bij MAGNIN G. O. III 1, p. 39 vlg.

TENBURG van 1538¹⁾, wordt den drost van de boete „de „derde pennynck” toegewezen, met de bijvoeging, dat het aldus ten tijde der bisschoppen was geweest. Het aan de overheid vervallen gedeelte der geldstraf schijnt dus voor het geheel den drost te zijn toegekomen. Ook volgens de instructie voor HENDRIK DE VOS VAN STEENWIJK van 1580²⁾ komt „de derde pennynck van alle boeten breucken en „andere verbeurten” den drost toe. Volgens het L. R. van 1614³⁾ krijgt de heer, d. i. de drost, nog het derde gedeelte van de grootere boeten. Volgens dat van 1712⁴⁾ krijgt de Landschap een derde deel van de grootere boeten, terwijl nog in 1792 de drost een zeker deel der boeten kreeg⁵⁾. Het deel, dat volgens het L. R. van 1712 aan de Landschap verviel, zal dus waarschijnlijk door den drost ontvangen zijn. Boven zijn deel in de breuken, en andere emolumenten, ontving de drost in lateren tijd nog een vaste jaarwedde.

De drost, tevens het hoofd zijnde der civiele justitie, kan voorloopige maatregelen nemen, die geen uitstel dulden⁶⁾. Echter moet hij daarna de zaak altijd aanbrengen voor het gerecht, waar zij behoort, zooals bij de behandeling der rechtspleging nader zal blijken⁷⁾.

1) Medegedeeld bij MAGNIN G. O. III 1, p. 126 vlg.

2) Medegedeeld bij MAGNIN G. O. III 1, p. 163 vlg.

3) Cf. o. a. Bk. IV §§ 44, 45.

4) Bk. IV Art. 32.

5) Tegenw. St. I p. 64.

6) Instructie art. 9.

7) Ten aanzien zijner functies bij de rechtspraak komt de heer van Ruinen vrij wel met den drost overeen. Cf. o. a. L. R. van Buddingen en Haaks wolde, over het houden van verbodigen, d. w. z. rechte dagen

Hier zij nog vermeld, dat in 1357 ¹⁾ Keizer KAREL IV aan REINOLD III van Coevorden en zijne nakomelingen verlof verleende, „dat sie in den landen Coevorden und Drenthen „eene frije Grafschaft, und einen frijen Schepfestul legen „und setzen sullen und mugen, wo ihn das in denselben „landen allerbest gevellet, und ouch anders jeden man van „Unser und des Rijckes wegen recht tun und richten” etc. Deze bevoegdheid ontvingen de kasteleins van Coevorden op het toppunt van hunne macht, immers in den tijd, dat de heerlijkheid Coevorden en het ambtmanschap van Drenthe aan hen verpand waren. Hadden zij de gelegenheid gehad er een blijvend gebruik van te maken, Drenthe ware onder hen een zelfstandig graafschap geworden, maar in 1395 werd, zooals bekend is, hunne macht gebroken en het gezag der bisschoppen in deze streken hersteld.

§ 2. *De Schulte.*

Als ondergeschikte van den Frankischen graaf troffen wij den centenarius aan. Hij treedt bij de uitvoering der

(§ 1 en § 77) en over de executie, het „verleenen van het sweerd” enz. (§ 24).

In het Selwerder Landrecht is dit het geval met den Ambtman, vroeger door den Bisschop, later door Burgemeesters en Raad der stad Groningen aangesteld.

Verg. Costumen des Geregts van Selwerd van 7 Dec. 1571. Medegedeeld achter het Selwerder Landrecht van 1529 door Mr. H. O. FEITH. Groningen 1846. Landrecht des Gerichts van Selwerdt van 1673. Bk. I Artt. 4—6, gedrukt bij CORNELIS BARLINCKHOF te Groningen Anno 1673.

1) Cf. MAGNIN G. O. II 4 p. 111. S. II. v. INSINGA, Staatsrecht I p. 416. DUMBAR. Kerkel. en Wereldl. Deventer I p. 574.

rechterlijke uitspraken in 's graven naam op, en spreekt soms op gezag van den graaf in plaats van dezen recht. Hetzelfde vinden wij in hoofdzaak terug bij het ambt van den schulte, dien wij onder het bestuur der bisschoppen in ieder kerspel¹⁾ aantreffen. Later werden wel eens meerdere kerspelen tot één schultambt vereenigd. Zoo bijv. werd door KAREL VAN EGMOND de zoogenaamde „Magere Hein” (HENDRIK VAN BARNEVELD), die reeds schulte te Meppel was, tot schulte te Diever benoemd²⁾. Bij eene resolutie van Ridderschap en Eigenerfden van 1602 werd aan de Gedeputeerden gelast er bij den stadhouder op aan te dringen, „dat elk carspel naer ouder gewoonte moge hebben haar „eigen schult.”³⁾ Later schijnt men dit minder noodig te hebben gevonden, daar het voorkomt, dat twee, zelfs drie kerspelen denzelfden schulte hebben.

Eenige van die schulten stonden in rang boven de andere, en wel in vroegere tijden in ieder dingspil één. Zij droegen den naam van Bander- of Bannerschulten. Naar den oorsprong van dien meerderen rang heb ik reeds een gissing gewaagd⁴⁾; in lateren tijd echter bleek die nog slechts

1) Zie C. en O. § 1.

Zelfs vinden wij gewag gemaakt van een schulte te Roderwolde, een betrekkelijk klein dorp, in een stuk van 1508, medegedeeld bij MAGNIN G. O. I p. 81, noot 44. Cf. Ordel van 1516. Ordelboek p. 194 b.

2) Brieven van aanstelling, medegedeeld bij MAGNIN G. O. III 1 p. 52 vllg.

3) Mr. L. OLDENHUIS GRATAMA. De Stadhouders van Drenthe, p. 7.

4) De naam stemt met het p. 33 gezegde overeen, hetzij men „banner” in verband brengt met bannier, hetzij men „banner” afleidt van bannen, rechtspreken. In het eene geval duidt het eenvoudig op den voornaamstaander der schulten, in het andere wijst het terug op de principes, die in de Saksische pagi, de latere dingspillen, recht spraken. Men lette er ook wel op, dat de bannergarven, door de ingezetenen uit het geheele dingspil werden opgebracht. Cf. Tegenw. St. I p. 79.

hierin, dat zij een bijzondere bron van inkomsten vonden in de zoogenaamde „bannergarven”, hundoor de ingezetenen van ieder dingspil op te brengen. In de 18^e eeuw vond men niet in ieder dingspil meer banner-schulten. Toen waren er nog slechts vier, „de schulte van Sleen is „Banner-Schultes van het dingspil Zuideveld; die van Diever is Banner-Schultes van Diever-dingspil, en waarschijnlijk „ook van Beyler-dingspil; die van Vries is Banner-Schultes „over het dingspil van Noorderveld; en die van Anlo, Gieten „en Zuidlaren is Banner-Schultes van de dingspillen Oostermoer en Rolde.”¹⁾

De centenarius, scultetus, is de ondergeschikte van den graaf, die op zijne beurt zijne macht aan den landsheer ontleent. De landsheer kan zijn gezag ook dadelijk bij de benoeming van den ondergeschikte des graven doen gelden. Zoo zien wij dan ook het aanstellen der schulten afwisselend geschieden, nu eens door den drost, den plaatsvervanger van den graaf-bisschop, op wien de macht van den landsheer is overgegaan, dan weder door dezen zelfden. Toen de invloed der kasteleins van Coevorden groot was, geschiedde de benoeming der schulten door hen. Na 1395, toen FREDERIK VAN BLANKENHEIM de macht van de heeren van Coevorden vernietigde, trok de bisschop die bevoegdheid aan zich. KAREL VAN EGMOND stelde zelf de schulten aan.²⁾ De vorsten uit het Oostenrijksche huis lieten dit

1) Tegenw. St. I p. 79.

(Cf. Ordel van 1516. Ordelb. p. 184 a, waarin gesproken wordt van »den Schulten van Anlo, die banner van Oostermoer is”.

2) Cf. o. a. de aanstelling medegedeeld bij MAGNIN G. O. III p. 52 vlg.

gewoonlijk aan de door hen benoemde stadhouders over.¹⁾
Deze benoemden de schulten op voordracht van den drost.²⁾

Nadat de strijd tegen de Spanjaarden in deze streken een einde genomen had, geschiedde de aanstelling der schulten op verschillende wijzen. De Staten, op wie het landsheerlijk gezag geacht werd overgegaan te zijn, kenden den stadhouders, naar mate het huis van Oranje meer of minder in aanzien was, meer of minder macht in het bestuur toe. Daarvan hing dus ook hun invloed af bij het benoemen der ambtenaren, der schulten in dezen; terwijl de drost hierbij tevens een stem in staat had. Uit de bovenaangehaalde resolutie van 1602 zou men kunnen opmaken, dat WILLEM LODEWIJK de bevoegdheid had de schulten geheel op eigen gezag aan te stellen.

In de „pointen en articulen”, waarop aan MAURITS het stadhouderschap werd opgedragen,³⁾ staat (art. 17 i f.): „Ende aengaende de Schultessen, sullen d’ H: Drost ende „Gedeputeerden van wege de Staten van deselve Landtschap drye bequame persooenen opstellen, uyt dewelcke de „H: Drost een, wesende de bequaemste tot Schults sall „mogen nomineren ende van syne Extie sal hebben t’ ontfangen commissie, oock aen syne handen den gewoonlycken „Eedt praesteren, ofte dengenigen, soo syne Extie daertoe „soude mogen committeren” (1621). Dit bleef onder de

1) Cf. C. en O. § 1.

2) Cf. o. a. Instructie voor ENGELBRECHT VAN ENSSE; medegedeeld bij MAGNIN G. O. III 1 p. 142 vlg.

3) Medegedeeld bij Mr. L. O. GRATAMA. De Stadhouders van Drenthe, p. 11 vlg.

volgende stadhouders op den zelfden voet geregeld tot 1675. ¹⁾ Toen toch werd bij de benoeming van HENDRIK CASIMIR II tot stadhouder aan den Drost CAREL RABENHAUPT veroorloofd „gedurende zijn leven ende bedieninge de voors. „schultampten, comende te vaceren sonder voorgaende nominatie van de heeren Drost en Gedepten te vergeven, „ende daerop volgens den vorigen voet acte van nominatie „te passeeren”, terwijl de bevoegdheid van den stadhouder overigens dezelfde bleef ²⁾. Op dit recht, aan RABENHAUPT voor zijn leven verleend, werd door zijne opvolgers ook aanspraak gemaakt. Hiertegen verzett'en zich Ridderschap en Eigenerfden. Het geschil werd beslecht bij een overeenkomst in het jaar 1692 gesloten ³⁾ en door WILLEM III bekrachtigd, waarbij de Drost afzag „van 'tgepraetendeerde „recht omtrent het vergeven van de scholtampten.” Bij de opdracht van het erfstadhouderschap ⁴⁾ aan genoemden vorst in 1696, kwam de keuze aan Ridderschap en Eigenerfden ⁵⁾, overigens bleef de regeling zooals zij in 1621 was vastgesteld. In het stadhouderloos tijdperk, dat ook in Drenthe volgde op den dood van WILLEM III, bleven de bemoeiingen van den stadhouder bij de benoeming der schulten, natuurlijk achterwege. Dit duurde voort ook nadat in 1722, toen het stadhouderschap aan WILLEM IV voorloopig of, wil men,

1) Cf. art. 17, Instructie voor de drosten.

2) Cf. Mr. L. O. GRATAMA, l. c. p. 35.

3) Medegedeeld bij MAGNIN G. O. III 2 p. 191 vlg.

4) Cf. Mr. L. O. GRATAMA, l. c. p. 42.

Iets wat verder zonder belang was, daar WILLEM III, zooals bekend is, zonder nakomelingen na te laten overleed.

5) Cf. Mr. L. O. GRATAMA, l. c. p. 44.

tot 1730, toen het, nadat hij meerderjarig geworden was, hem voor goed werd opgedragen. ¹⁾

In 1748, toen hij tot erfstadhouder werd benoemd, keerde men terug tot de regeling van 1621. Aan de gouvernante ANNA werd dezelfde bevoegdheid toegekend. ²⁾ Na haar overlijden, gedurende de minderjarigheid van WILLEM V, ontvingen de schulten namens hem van de Staten hunne commissie, terwijl bij zijne meerderjarigwording (1766) hij ook het recht van de benoeming verkreeg ³⁾ Een recht, dat door de Staten, nadat de Pruiszen de Oranje-partij weder op het kussen hadden gebracht, in 1788 ⁴⁾ wederom bevestigd werd. ⁵⁾

In vele kerspelen had men ook een onderschulte, ook wel verwalter-schulte, evenals de centenarius wel eens een subvicarius onder zich had. Wij vinden den onderschulte reeds vermeld in het L. R. van 1412 (§ 16). Van 1468 ⁶⁾ bestaat er een ordel, waarbij de Etstoel besluit, dat de schulte van Diever zal hebben een onderschulte. Of dit nu de aanstel-

1) Cf. Mr. L. O. GRATAMA, l. c. p. 52.

2) l. c. p. 65.

3) l. c. p. 80.

4) l. c. p. 89.

5) Vos. Dissertatio p. 88 spreekt van een resolutie van Ridderschap en Eigenerfden van 7 Oct. 1675, waarbij de benoeming der schulten aan de ingezetenen uit het schultambt zou zijn opgedragen. Deze resolutie, waarbij een wijze van aanstelling in strijd met den aard van het ambt van schulte zou zijn ingevoerd, schijnt alleen in de verbeelding van den schrijver te hebben bestaan; zij is althans in de verslagen van het in de vergaderingen der Staten verhandelde niet te vinden. Integendeel, wij vinden op den bovenvermelden datum nog een schulte door R. en E. in zijn ambt hersteld, die door den Drost ontslagen was.

6) Ordelboek p. 84 e.

ling van dien ambtenaar is, of een besluit, waarbij die aanstelling wenschelijk wordt verklaard, blijkt niet. De gevolgtrekking, dat de Etstoel de onderschulten benoemde, is derhalve niet gewettigd. ¹⁾ De schulten hebben verder onder zich een of meer dienaren, panders geheeten, die zij zelve kunnen aanstellen onder goedkeuring van den drost. ²⁾ Deze ambtenaren leggen een eed van trouw af aan den landsheer.

Om het ambt van schulte te kunnen bekleeden moest men in Drenthe geboren zijn, althans er zijn' vaste woonplaats hebben. Wel werd er nu en dan een vreemdeling tot schulte benoemd, vooral in den tijd van de heerschappij der Gelderschen, maar men hield er in het algemeen aan vast, dat een ingezetene de voorkeur had boven iemand van buiten de Landschap afkomstig. Alleen in geval van bijzondere geschiktheid mocht zoo iemand tot het ambt van schulte worden geroepen. ³⁾ Natuurlijk diende men wel zijne woonplaats te vestigen in het schultambt, waar men benoemd was. ⁴⁾ Nadat de Hervormde kerk in Drenthe de heerschende was geworden, moesten de schulten lidmaten van dat kerkgenootschap zijn. Dat de schulte een vrij man moest zijn, ⁵⁾ ligt in den aard der zaak; de hoedanigheid van

1) Cf. MAGNIN G. O. II 2. p. 69.

2) Tegenw. St. I p. 76.

3) L. R. 1412. § 16. L. R. 1614. I § 12

Instructie voor de Drost en 1671, art. 17. L. R. 1712. I art. 16.

4) Cf. een oorkonde van 1575, te vinden bij MAGNIN G. O. III 1. p. 259 vlg., waar wij vinden: dat — »die Schultzen des voirschr. landtschaps »van der Drenthe huere fixe residentie een yeder in zyn kerspel ende »schultamt voirtaen sullen moeten houden.»

5) Cf. Sachsenspiegel, oder Sächsisches Landrecht III 61 § 2, von dr. C. R. SACHSZE, Heidelberg 1848.

eigenerfde schijnt geen vereischte geweest te zijn, in lateren tijd althans niet. ¹⁾

De centenarius, de ondergeschikte van den graaf, staat dezen bij bij de uitvoering der rechterlijke uitspraken, vertegenwoordigt hem somtijds, en moet aanwezig zijn, als de graaf zijne terechtzittingen houdt.

Evenzoo de Drentsche schulte. Hij is het, die de aan- en uitpanding voor schulden verricht. ²⁾ Hij roept de ingezetenen en later meer bepaald hen, die hunne geschillen beslist wenschen, op tot, en is aanwezig bij het ding en de goorsprake ³⁾, alwaar hij tevens de zaken, tusschen partijen aanhangig, voor den rechter brengt. ⁴⁾ In enkele zaken van minder belang spreekt de schulte met de keurnooten recht, en soms ook nog met drie andere personen „seeckeren” genoemd.

Deze rechtdagen dragen den naam van rochten, het gerecht is bekend als de „leege banck” ⁵⁾ Ook is de schulte belast met de handhaving van rust en orde, derhalve met het onderzoek naar misdrijven, en met het aanbrengen van de door de bureu op de goorspraken niet vermelde misdrijven. ⁶⁾ Verder met het vatten der misdadigers, die hun „lijf verboert” hebben; en in lateren tijd met hunne overlevering aan den drost, die met de Geconvoceerde Etten

1) Tegenw. St. I p. 78.

2) L. R. 1442, §§ 44 en 45. L. R. 1614, o. a. II §§ 24 en 25.

3) Cf. Sachsenspiegel II 59 § 2. C. en O. § 5.

4) L. R. 1442 § 30. C. en O. § 5. L. R. 1614 I § 13. II § 1.

5) Dit wordt later, § 4 hoofdstuk I nader behandeld.

6) L. R. 1614 I § 14.

alleen ten crimineele recht spreekt. ¹⁾ Hij kan daartoe de hulp van alle buren vorderen, die het verleen van hunnen bijstand niet mogen weigeren. ²⁾ In lateren tijd treffen wij in ieder kerspil een armjager aan, een ambtenaar ten dienste der justitie, dus onder den schulte staande. ³⁾ Eindelijk worden voor den schulte nog verschillende handelingen, tot de iurisdictio voluntaria behoorende, verricht. Zoo het sluiten van overeenkomsten bij stoklegging, waarvan zij een gezegeld bewijs-geschrift afgeven; het stellen van voogden over minderjarigen enz. Bij de stoklegging ⁴⁾, zoowel als bij de gerechtelijke executie, is de schulte vergezeld van twee erfburen, ⁵⁾ die moeten wonen in de marke, waar de handelingen plaats grijpen. Voor het uitoefenen van hunne gerechtelijke functiën ontvingen de schulten belooning. Wij vinden reeds vroeg het bedrag eenigszins bepaald. ⁶⁾ Afperzingen schijnen echter niet ongewoon geweest te zijn. Hieraan trachtte de Etstoel reeds vroeg paal en perk te stellen. ⁷⁾ Afdoende verbetering van het kwaad werd beoogd in de resolutie van Ridderschap en Eigenerfden van den 14^{en} Mei 1667, waarbij een tarief voor de verrichtingen der schulten werd vastgesteld. ⁸⁾

1) L. R. 1614 IV § 38. L. R. 1712 IV Artt. 60, 75.

2) L. R. 1412 § 18.

3) Tegenw. St. I p. 80.

4) Cf. Ordelen van 1489, Ordelb. p. 162 a, en van 1491, Ordelb. p. 169 a. L. R. 1614 II § 33. L. R. 1712 II Art. 52.

5) Ordel van 1457, Ordelboek p. 62 b. C. en O. § 49 vllg. L. R. 1614 II § 33. 1712 II Art. 52.

6) L. R. 1412 § 39. Cf. C. en O. § 40. L. R. 1614 II § 18.

7) Cf. Een ordel van 1485, Ordelboek p. 144 d., en een ordel van 1543, medegezeld bij MAGNIS G. O. III 1 p. 227.

8) Te vinden in het L. R. van 1712, gedrukt bij CATHARINA ZANDT, Groningen, Anno 1713 p. 18 vllg.

In het landrecht van 1712 ¹⁾ vinden wij het ambt van schulte eenigszins breeder omschreven, hoewel de op hem rustende verplichtingen in hoofdzaak dezelfde zijn. Daar (Bk. I artt. 17 vllg.) toch wordt hij belast met het doen van „aan- en uitpandinge met den aanleve van dien” op verzoek van partijen; verder is hij gehouden „rochten te „zitten, Belijngen in te nemen, Verzegelingen ende Wete- „brieven ²⁾ te passeren, executien te doen, alle eischen, „Verbooden en Klagten wel en perfectelijk op te teekenen, „en dezelve op de Goorspraken voor te brengen.” Verder moet hij acht geven „op alles, daar breuke aan gelegen is, „en dien aangaande met de Droste goede correspondentie „houden, en den zelven ontdekken, bij aldien zulks bij de „Buiren op de Goorspraken verzwegen wordt.” Voorts wordt hem verboden eenige „rechtspleginge te doen” voor zijne bloed- of aanverwanten in de rechte linie, of in de zijlinie tot in den derden graad „maar verders wel, exemt „in het verhoren van getuigen, in welken cas hij behalven „die hier boven genoemde hem bestaande, ook geen Schulten „functie zal mogen doen ten profijte van volle Nichten en „Neven, in halven of vollen Sibtal, of Zwagerschap” ³⁾.

Zoo om deze redenen de schulte, die anders bevoegd is, niet kan optreden, kan men een schulte uit een ander schultambt „daartoe bijzonder geautoriseerd” ⁴⁾ verzoeken.

1) Cf. Tegenw. St. I p. 76.

2) Het dagvaarden van personen buiten Drenthe geschiedde o. a. bij wetebrieven.

3) Cf. een springrochtbrief van 1575, waar wij een geschil naar aanleiding van bloedverwantschap tusschen een der partijen en den schulte vinden. Bijl. no. 11.

4) Cf. Reglement van 1667 l. c. p. 23.

Indien er andere redenen, als ziekte of dergelijke, bestonden, gold hetzelfde; echter om „praetense vijandschappen, of „anders in Rechte niet genoegzaam gefundeerde redenen”, kan men ook wel een anderen schulte laten werkzaam zijn ¹⁾, maar de gelden, daarvoor verschuldigd, moeten aan den wettelijk bevoegde worden uitbetaald ²⁾.

Hieruit blijkt, dat de schulte zijne functies ook in een ander schultambt mocht uitoefenen ³⁾, echter niet anders dan na daartoe gemachtigd te zijn, waarschijnlijk door den schulte, die vervangen werd en voor het bijzondere geval zijn' bevoegdheid overdroeg. Later volgens de instructie voor de drosten van 1671, werd dezen het verleenen van authorisatiën aan de schulten opgedragen (art. 10). Was er een onderschulte, dan zal deze zeker in de plaats van den schulte zijn opgetreden ⁴⁾. Soms komt ook vervanging door anderen als door den onderschulte voor ⁵⁾. Tot uitpanding

1) Cf. o. a. een ordel van 1517, Ordelboek p. 207 a, dat eindigt: »ende szo de schulte partijesch in desen saecken schijnt, so moegen de voermumbers (eischers) van nijes hoer beste bewijs mit unnpartijeghen »schulten inleggen ende toesaemende then naesten lottinge inbrengen, szo »solmen daeraff wizen nha lanttrechte”.

2) L. R. 1712 I, Art. 20.

Een geschil over vacatiën tusschen twee schulten vinden wij beslist in een ordel van 1471. Ordelboek p. 90 g.

3) Dat dit ook vroeger reeds het geval was kan blijken uit een rochtbrief van het jaar 1561, medegedeeld bij MAGNIN G. O. I p. 409 vllg., die begint: »Ick ROLEFF SCHURENBEECKE in der tijdt Schultus to Sleen etc., »vund alhier nu eijn ghecommitteert Rijchter in dusser saecken naebescrevenn, van weghen des Erbaren vund Erentfrommen JOHAN VAN SELBACH, »Schultus to Empne, Oeren vund Roswijckell” enz.

4) Cf. Ordel van 1468, Ordelboek p. 84 e, waarbij den Schulte van Diever een onderschulte wordt toegevoegd, »de sol mit willen des schulten »richten, gelich den schulten, wanneer ehm de schulte dat bevelt”.

5) Dit blijkt uit een springrochtbrief van het jaar 1578, waarvan de copie op het Archief van Drenthe aanwezig is, die begint: »JOHAN KEERS in

echter was alleen een schulte bevoegd, daarbij kon de vangning door een lageren beambte dus niet geschieden ¹⁾.

Dat een schulte, die niet aan zijn' plicht voldeed, kon worden afgezet, ligt in den aard der zaak ²⁾ Wij vinden het uitgesproken in het L. R. van 1412, § 16 ³⁾.

»plaetze van den Erb. JAN TEN BARGE van wegen Con. Mait. onsen alleregenedichsten Heren Schultus to Vrees ende Peise" enz. Vgl. ook bijlagen nos. 14 en 16.

1) Cf. Ordel van 1457. Ordelboek p. 62 b.

Ook een ordel, voorkomend in een handschrift in het bezit van Mr. L. OLDENHUIS GRATAMA, lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, luidende: »Anno duisent vijffhondert is gekent van den Drosten unde Etten, »dat een onderschulte ghiene macht sall hebben dan an toe panden."

2) Cf. een ordel van 1485. Ordelboek p. 146 a.

3) In het Gooregt treft men ook schulten aan met ongeveer dezelfde taak belast als in Drenthe, zoo bijvoorbeeld met aan- en uitpanding; Selwerder landregt van 1529, FEITH p. 18. Selwerder Costumen van 1571, l. c. p. 38 vlg. Selwerder Landt-Rechten van 1673 I Art. 29—41. Art. 72 vlg.;

met het doen van dagvaarding; Selwerder landregt van 1529 l. c. p. 25. Selwerder Landt-Rechten van 1673 I Art. 32 vlg.;

met het vatten van misdadigers; Cf. L. R. van 1673 I Art. 39.

Bovendien had men daar een Gerechts-Dienaar, L. R. 1673 I artt. 41—46.

Het landrecht van 1529 spreekt ook van een »Oeverste Schulte", die in enkele zaken mag recht doen. (FEITH l. c. p. 28). Hiervan is later geen sprake meer; de bevoegdheid is waarschijnlijk op de »leege banck" (L. R. 1673 I art. 52) overgegaan.

In de heerlijkheid Ruinen moest de schulte dezelfde functies verrichten als in het overige Drenthe. Cf. o. a. ten aanzien van aan- en uitpanding. L. R. van Buddinge- en Haakswolde § 62 vlg.

Een ordel, voorkomende in de lottingsprotocollen van 1560, op het Drentsch archief aanwezig, is in dezen niet onbelangrijk. Het luidt: »Tusschen »FREDERICK RAEDT ter eenre und die bieren van Ruijnen ter anderen »rijden is gewijst, soe FREDERICK RAEDT den buijren van Ruijnen mit den »Scholte van Dwingel hijr toe Landtrechte geeijsschet heft, sinnende nejit »schuldich op dit pas to antwoirden, dan sall FREDERICK dieselve noch »moegen bij oeren Schotten doen citieren, und die voorgewesen sententie »intiemeren (?) als recht is." De Schulte verving daar dikwijls den landsheer bij de rechtspraak. Cf. o. a. § 74 L. R. B. en H. wolde.

§ 3. *De Etstoel.*

Als hoogste gerecht treffen wij in Drenthe den Etstoel aan. Naam en oorsprong liggen in het duister. Wat den naam betreft, het is zeker niet gewaagd aan te nemen, dat het woord Ette of Etthe, ook wel Ettheman, ¹⁾ in verband staat met het Friesche Eth, eed ²⁾, en dat de naam dus beteekent gezworene, iuratus ³⁾. De oorsprong is m. i. te zoeken in de oud-Saksische volksvergaderingen, die, ofschoon door KAREL DEN GROOTE uitdrukkelijk verboden ⁴⁾, zeker weder opgeleefd zijn, toen de kortstondige macht van het Karolingische rijk was voorbij gegaan, en daarmede het onmiddellijk ingrijpen van het rijksgezag in de rechtstoelstanden, ook van de meest verwijderde streken van het uitgestrekte rijk, een einde genomen had. De ingezetenen zullen toen zeker gedeeltelijk tot hunne oude gewoonten zijn teruggekeerd. Zoo kwamen de bewoners van Drenthe

1) Cf. DRIESSEN, Monumenta I p. 120.

2) Cf. von RICHTHOFEN, Alfriesisches Wörterbuch i. v. Eth.

3) Cf. Mr. PH. VAN BLUM, De dorpsgemeenten in Friesland, in de Vrije Vries van 1881 p. 337 vlg.

Deze brengt den naam in verband met het Friesche woord heit, dat vader beteekent, p. 364. Het kan zijn, dat deze afleiding de juiste is, maar van waar dan de gewone aanduiding van de personen, die in de landstaal Etten genoemd worden, door iurati in Latijnsche stukken? Van waar dat de Etten in de heerlijkheid Ruinen ook voorkomen onder den naam van Zwaren?

Cf. L. R. van Buddinge- en Haakswolde § 70 en de Buur-wilkenr van Ruinen, medegedeeld bij MAGNIS l. c. p. 198 vlg.

4) Cf. Capit. Paderbr. anni 785 c. 34 Pertz I p. 48.

DE GEER. De Saksers vóór en onder KAREL DEN GROOTE p. 39.

als Saksers weder in volksvergaderingen bijeen (concilia)¹⁾. Daar werd over alle mogelijke zaken van algemeen belang beslist. Soms werd er ook recht gesproken.

Dit echter zeker alleen in gewichtige omstandigheden. De leider der vergadering, in dezen de bisschop of diens plaatsvervanger, zal uit de verzamelde menigte eenige aanzienlijke mannen hebben gekozen, die de uitspraak moesten vellen (Urthielfinder.) Langzamerhand werden zij niet meer voor bepaalde gevallen gekozen, maar voor een bepaalden tijd aangewezen, met medewerking van het verzamelde volk. Was het wonder, dat deze gekozenen hun' macht en invloed naar verschillende zijden trachtten uit te breiden? Hiertoe bood de rechtspraak de geschikste gelegenheid, doordat de beslissingen op de gewone rechte-dagen aan beroep op den landsheer, den bisschop of diens plaatsvervanger werden onderworpen, die met de bovenbedoelde raadslieden vonnis velde. Niet vreemd was het, dat de ingezetenen de afdoening van andere zaken aan hen overlieten, ten gevolge waarvan hun werkkring niet uitsluitend tot de rechtspraak beperkt bleef.

Zoo zien wij dan ook in de oudste stukken, van het begin der 14e eeuw dagteekenend, de Etten optreden naast de Gemeene Meente van het land van Drenthe²⁾, of ook

1) L. R. 1412 § 1 zegt dan ook te recht: »In den eersten soe ijs »een oldt landtrecht ende gewoente in den lande van Drenthe, »weert sake dattet gemene landt mijt malckanderen tho spreken hadden »van saken, die den lande an roerende weren, soe mach dat gemene landt »wilckoen bij mackanderen tho komen" enz.

2) Van die samenwerking kan ook blijken uit sommige ordelen. Cf. een ordel van 1421, Ordelboek p. 12 d, dat begint: »So heft dat gemeine »landt overdragen", en waarbij bepaald wordt, dat men aan geestelijken

wel als handelende voor Drenthe's ingezetenen. Zij sluiten verdragen als zoodanig en gebruiken het zegel van de *Communitas Terrae Threntiae*. Wij treffen hen aan onder de namen van *Iudices Iurati de Thrantia* 1), *Iurati Threntiae* 2), *Iudices Ettheman* 3), en *surati, dicti Etten* 4) enz. In oorkonden van een weinig lateren tijd 5) worden zij als „die Wijsheit van den lande van Drenthe” aangeduid, welken titel wij in onderscheidene ordels van de 15^e eeuw ook aantreffen. Verscheidene uitspraken van den Etstoel, tot ons gekomen, doen zien, dat de rechtspraak slechts een deel was van de taak der Etten. Zoo gaven zij dikwijls voorschriften van algemeen bestuur 6), en stelden algemeene rechtsregels 7) vast. Om op door hen vastgestelde

niet mag overdragen »onrede guet noch schult.” Verder een ordel van 1451, Ordelboek p. 39 e, dat begint: »Item so hefft de Droste mit der »Meentenn ende Etten overdragen”, waarin bepalingen over de aansprakelijkheid van bloedverwanten van misdadigers voorkomen. Eindelijk nog een ordel van 1485, Ordelboek p. 145 a, dat begint: »Voert soe is de »Droste sampt den Etten mit den gemeenen landen overdragen”, waarbij het bedrag van het ordelgeld wordt bepaald.

1) In een stuk van 1309, bij DRIESSEN, Mon. I p. 68.

2) In een stuk van 1328, bij DRIESSEN, l. c. p. 109, en van 1332, bij DRIESSEN, l. c. p. 115.

3) In een stuk van 1332, bij DRIESSEN l. c. p. 120, in de vertaling heeten zij eenvoudig »Etten”, DRIESSEN l. c. p. 124.

4) In een stuk van 1339, bekend onder den naam van *Commune plicht*. DRIESSEN l. c. p. 151.

5) O. a. van 1384, medegedeeld bij MAGNIN G. O. II 1 p. 106.

6) Cf. o. a. een ordel van 1454, Ordelboek p. 52 d, over het zetten en de wijtde van aalstallen; een ander van 1454, l. c. p. 56 d, bevattende een verordening ten aanzien van bedelaars en landloopers; nog een van 1529, medegedeeld bij MAGNIN G. O. III 1 p. 59, over het maken van waterlossingen.

7) Cf. o. a. een ordel van 1416, Ordelboek p. 8 e, waarbij straf wordt bedreigd tegen dengene, die den oogst in brand steekt; een ander van 1451, l. c. p. 42 d, waarbij bepaald wordt, op welke verwanten de breuke

regels, de rechtspraak en den Etstoel zelf betreffend, te wijzen, zullen wij nog gelegenheid te over hebben. In 1461 nog sloten de Etten, van de zijde van Drenthe, met de „Stellingen des gemeenen landes van Stellingwerf,” optredend voor eenige kerspelen in genoemde streek van Friesland gelegen, een verdrag ¹⁾. Toen stonden zij dus nog aan het hoofd van het bestuur in Drenthe, traden zij nog op als vertegenwoordigers van de ingezetenen. In 1531 verklaren zij de verbeurdverklaring en de toeëigening van de bezittingen van den Bisschop van Utrecht, in Drenthe gelegen, door den Gelderschen Hertog „van weerden ind stanttafftych”. ²⁾ Omstreeks dezen zelfden tijd vinden wij voor 't eerst gewag gemaakt van „de Ridderschap ende de „gemeine Ingesetenen van onsen Lande van de Drente”, ³⁾ of van de Ridderschap en Eigenerfden. Van dezen tijd dus ongeveer dateert de opkomst der Staten van Drenthe. Met deze opkomst ging samen de geleidelijke beperking van de bevoegdheid van den Etstoel tot rechtspraak, derhalve de scheiding van rechtspraak en wetgeving, die wij in het laatste deel der Middeleeuwen overal zien tot stand komen.

De Etstoel bestond oorspronkelijk, d. w. z. voor zoover wij kunnen nagaan, uit vier-en-twintig Etten, en den Drost als voorzitter. Hierbij kwam later de Landschrijver als griffier, hoewel ook vroeger van de uitspraken wel eenige

door een bastaard belooopen, moet worden verhaald; en een van 1474, l. c. p. 105 g, waarbij wordt voorgeschreven, welke formaliteiten bij een markescheiding moeten worden in acht genomen.

1) Medegedeeld bij Magnin G. O. II 2 p. 82 vlg.

2) Uitspraak medegedeeld bij Magnin G. O. III 1 p. 64.

3) Stuk van 1537. Medegedeeld bij Magnin G. O. III 1 p. 172.

aanteekening zal zijn gehouden. Het getal der etten blijkt echter eerst bepaald uit de lijst, in het Ordelboek p. 172 vllg. voorkomend, voor het jaar 1516, waaruit tevens volgt, dat zij ten getale van vier, uit ieder der zes dingspillen werden gekozen. Bij de verkiezing werken mede de bisschop of zijn plaatsvervanger, de ambtman van Coevorden en de „gemeene meente”, of afgevaardigden van ieder dingspil. Door hen te zamen moet de keuze geschieden. Die etten, welke de genoemden afzonderlijk mochten kiezen, zijn niet bevoegd recht te spreken, „soe wes die wijseden, dat en solde nyet standachtich wesen”.¹⁾

Op den tweeden Maandag na Paschen heeft deze verkiezing plaats. Dan worden slechts twaalf etten gekozen, zoodat de Etstoel slechts voor de helft wordt vernieuwd, hoewel ook een verandering van het geheele college is veroorloofd. Ieder ette heeft dus bij den gewonen loop van zaken gedurende twee jaren zitting.

In de wijze van benoeming is gedurende den loop der tijden bijna geen verandering gekomen. Volgens het L. R. van 1614 (I § 7) toch, worden de etten op den genoemden dag „eer die Lotting aengaet”, voor de helft veranderd. Voor de twee oudste etten uit ieder dingspil worden twee nieuwe gekozen, en wel één door den drost, en één door de overblijvende etten van ieder dingspil, die dus als de afgevaardigden uit de gemeene meente van het L. R. van 1412 optreden. De eersten droegen den naam van Droste-Etten, de anderen dien van Boeren-Etten. In 1671 werd

1) L. R. 1412 § 17.

de eerste keuze uitdrukkelijk aan den drost toegekend.¹⁾ Hierin schijnt geen verandering meer te zijn gekomen tot 22 Maart 1791,²⁾ toen Ridderschap en Eigenerfden een nieuw reglement voor het hoogste gerechtshof vaststelden³⁾. Het zou voortaan den naam dragen van „Drossard en „Raden in den Hove van Justitie”, en bestaan uit den drost als voorzitter, en acht raden als leden. In 1801 werd de oude naam weder ingevoerd. De Etstoel bestond van toen af uit een president, zes leden, een procureur-generaal en een secretaris.⁴⁾ Met de invoering der Fransche wetgeving nam ook het bestaan van den Etstoel een einde.

In vroegeren tijd was het niet de gewoonte na verloop van twee jaren de aftredenden steeds weder te verkiezen⁵⁾. Langzamerhand schijnt dit de gewoonte geworden te zijn, en zoo is de toestand ontstaan, waarvan de schrijver van den Tegenwoordigen Staat Dl. I p. 39 vlg. spreekt. Immers, toen het langzamerhand gebruik werd de twaalf uit-

1) Instructie voor den drost, artt. 19 en 20.

2) Cf. L. R. 1702 I Art. 9, dat naar de instructie verwijst.

In de opdracht van het erfstadhouderschap aan WILLEM IV van 17 Maart 1748, en in die aan WILLEM V van 11 Februari 1766, werd de regeling der instructie uitdrukkelijk gehandhaafd. Cf. Mr. L. O. GRATAMA, Stadhouders van Drenthe, p. 58 en p. 80.

Volgens den schrijver van den Tegenw. Staat I p. 46, geschiedt de aanstelling eigenlijk door den geheelen Etstoel, waar op nominatie zooals boven gezegd, wat vrij wel op hetzelfde neêrkomt.

3) Medegedeeld Tegenw. St. I p. 192 vlg.

4) Cf. art. 84 van het Reglement voor het departement Overijssel, volgens art. 63 der Staatsregeling van 1801 ontworpen, en art. 1 van de Ordonnantie en Instructie voor de Etstoel van Drenthe op 9 Sept. 1802 vastgesteld.

5) Cf. de lijst der namen van oude en nieuwe etten, voorkomend in het Ordeboek p. 172 vlg.

gevallen etten na verloop van één jaar wederom te verkiezen, was het niet vreemd dat men begon te spreken van zes-en-dertig etten, zes uit ieder dingspil. Vier-en-twintig hebben dan zitting, zijn, zooals de gebruikelijke uitdrukking luidde, „in den eed”. De twaalf, die op non-activiteit (s. v. v.) zijn, werden gezegd te zijn „uit den eed”. De wederbenoeming van de twaalf, die ten vorigen jare zijn uitgevalen, geschiedt bij het einde van het winter-lotting, zoodat zij den volgenden zomer weder zitting nemen. Van drie jaren heeft ieder ette er dus twee zitting in den Etstoel.

Over het tijdstip, waarop de nieuwe etten hun ambt moesten aanvaarden, vinden wij bijzondere bepalingen. Gewoonte was, dat zij hunne functies begonnen op het lotting volgend op dat, waarop zij gekozen zijn. Bij niet aanvaarding wordt op dit lotting een nieuwe gekozen, die dan bij het daarop volgende zitting neemt ¹⁾.

Bij het aanvaarden van hun ambt moeten zij een eed afleggen, waarbij zij de getrouwe vervulling er van be-looven. Hij luidt volgens het L. R. van 1712. (I Art. 11): „Gij looft ende zweert dat Gij een vroom en getrouw Ette „wilt zijn, over alle Processen en Zaken, die hier zullen „dienen, rechte oordeelen en Sententien helpen vinden en „wijzen na Lantrechte, en na uwe beste kennisse; altoos „Godt en de Justitie voor Ogen hebbende; en zulks niet te „laten om Lief of Leet, Giften of Gaven, Vrientschap of „Vijantschap, of om eenige andere zaken. Zoo waar helpe „U Godt Almachtig.”

1) Ordel 1435, Ordelboek p. 17 c.

Dat intusschen omkoopng nog wel eens voorkwam, blijkt uit de herhaalde bepalingen daartegen gericht. Boete en verwijdering uit den Etstoel was de straf ¹⁾. De eed werd vroeger afgelegd op den dag der verkiezing ²⁾. Vandaar dat de tweede Maandag na Paschen, de dag, waarop het eerste lotting van het jaar wordt gehouden, den naam droeg van „Sworennmaendach”. Dit kon geschieden, omdat in dien tijd toch meestal de gekozenen zelf aanwezig waren. Later geschiedde de aflegging van den eed door de nieuw gekozenen, vóór dat zij zitting namen, dus op het volgende lotting ³⁾.

Het ambt van ette schijnt in vroegere tijden niet bijzonder gewenscht geweest te zijn. Althans wij vinden bepalingen, waarbij strenge straffen op het niet aannemen van de benoeming gesteld zijn. Zoo in een ordel van 1435 ⁴⁾, waarbij tegen hem, die weigert ette te worden, bedreigd wordt eene boete van 15 mark met de bepaling „ende he „off syne kinderenn sullenn nummernmehr inndenn Ethstoel „khomen”. Volgens een ordel van 1548 ⁵⁾ was het bedrag der geldboete eenigszins hooger. Het L. R. van 1614 (I § 8) legde den weigerachtige een geldstraf op van 30 goltguldens,

1) Ordcl van 1458, Ordclb. p. 144 c. L. R. 1614 I § 11. L. R. 1712 I Art. 14.

2) Ordcl van 1458, Ordclb. p. 145 b. »Noch so (nl. zooals uit een vorig ordcl blijkt: de Droste sampt den Etten mit den gemeenen landen) »is verdraghen, dat de nije Etten, de tho pinxteren eersten wizen »sollen, mede oeren eedt doen sollen, ende de genne, die nijes alnkhomen, sollen up oeren olden eedt wijzenn.” Dit laatste slaat waarschijnlijk op aftredende etten, die herkozen werden.

3) L. R. 1614 I § 8. L. R. 1712 I Art. 11. Cf. Tegenw. Staat I p. 40.

4) Ordclboek p. 17 c.

5) Medegedeeld bij MAGNIN G. O. III 1 p. 233.

waarvan de eene helft voor den drost, en de andere voor de gezamenlijke etten. Het lidmaatschap van den Etstoel wordt hem, echter niet zijnen nakomelingen, ontzegd. Wettige redenen voor weigering, als ouderdom enz., worden in aanmerking genomen, ter beoordeeling van den Etstoel. Het L. R. van 1712 (I Art. 11) bevat dezelfde bepaling. Een bepaling, die wel eenigszins overbodig schijnt, daar het langzamerhand gewoonte geworden was voor een benoeming, ook tot de waardigheid van ette, een aanzienlijk aequivalent te geven ¹⁾, terwijl bovendien nog aan hen, die invloed op de benoeming oefenden, bijzondere geschenken werden gegeven. Ook schijnen de betaalde aequivalenten hunne bestemming, zooals die bij resoluties der Staten van 1667 en 1670 reeds was bepaald, dikwijls niet te hebben bereikt, maar in plaats van in de schatkist van de Landschap in die van bijzondere personen te zijn geraakt. Misbruiken, waartegen de Eigenerfden, met HIBDEMA aan het hoofd, in het jaar 1748 ten sterkste opkwamen ²⁾. Hun verzet werd met goeden uitslag bekroond, althans in de resolutie der Staten van 17 Nov. 1749 ³⁾, welke op voorstel van den stadhouder WILLEM IV die van 25 Juni 1748 verving, werd bepaald, in art. 3, dat de aequivalenten zouden worden betaald, „aan den comptoir van den Landschappe”. De helft van het bedrag, voor de openvallende plaats betaald, maakte een

1) MAGNIN G. O. III 2 p. 200 noemt de som van f 1400.

2) Cf. de 52 artikelen, door HIBDEMA e.s. in den landdag van 25 Juni 1748 overgegeven, en dienzelfden dag nog door de Staten bij resolutie goedgekeurd en aangenomen. Artt. 24 en 36. Medegedeeld in den Drentschen Volksalmanak voor 1843 door Mr. L. O. GRATAMA p. 57 vlg.

3) Medegedeeld door Mr. L. O. GRATAMA l. c. p. 80 vlg.

deel uit van het jaarlijksche inkomen van den drost ¹⁾. Het geven van geschenken aan den drost of aan de etten voor de benoeming schijnt echter gewoonte gebleven te zijn. Immers de schrijver van den Tegenwoordigen Staat (I p. 46) zegt: „Voor deze aanstellingen wordt gewoonlijk eene erken-
tenis betaald”. Van den eed van zuivering, dien andere ambtenaren volgens de bovenvermelde resolutie ²⁾ moesten afleggen, worden juist de leden van den Etstoel uitdrukke-
lijk vrijgesteld. Die eed toch luidde: „Gij belooft en sweert,
„dat gij tot bekominge van dit Ampt of Commissie, behalve
„het daarop gestelde Aequivalent aen den Landschappe, aan
„niemand, wie het ook zoude mogen wezen, eenige giften
„of gaven hebt gegeven of belooft, geven of beloven zult,
„directelijk nog indirectelijk.”

Dit was een der redenen, waarom de nieuwe regeling voor den Etstoel in 1791 werd ingevoerd. In het rapport dienaangaande door Drost en Gedeputeerden aan de Staten gedaan, wordt met zooveel woorden gezegd, dat de benoe-
ming gewoonlijk geschiedde „niet naar mate van de kunde
„en geschiktheid, maar naar mate van het hoogste bod” ³⁾.

De etten ontvangen als schadeloosstelling een zeker aan-
deel in de ordelgelden, ⁴⁾ die voor het verkrijgen van een

1) Tegenw. Staat I p. 65.

2) In art. 29 l. c. p. 89 vinden wij: »dat inkomstig alle nieuwe Be-
vampentenaren bij het aanvaarden van haar Ampt of commissie gehouden
»zullen zijn te doen den volgende eed van zuivering, uitgezondert
»de Leden den Etstoel bekleedende”, enz.

3) Tegenw. Staat I p. 185.

4) Cf. ordel van 1485. Ordelboek p. 145 a. Rapport van Mr. GERARD
VAN OOSTENDORP, MAGNIN G. O. III 1 p. 191.

Bij dit stuk vond ik in een handschrift in het bezit van Mr. L. O.

uitspraak moesten worden betaald, en in sommige boeten. In lateren tijd ontvingen zij behalve deze emolumenten nog eenige vacatie-gelden, echter slechts tot een betrekkelijk gering bedrag 1). De eer, aan het ambt verbonden, niet het geldelijk voordeel, moet dus de opofferingen vergoed hebben, die men zich moest getroosten, alvorens tot ette gekozen te zijn.

Om lid van den Etstoel te kunnen worden, moest men / zijn eigenerfde, dus voor een zeker deel gerechtigd in het gemeenschappelijk grondbezit der markegenooten. Verdere vereischten waren er niet. In een ordel van 1548 2) wordt met zooveel woorden gezegd dat een ette kan zijn „edell „ofte onedell”, welken zelfden term wij in de latere land-rechten gebruikt vinden. Immers volgens het L. R. van 1614 (I § 7) moeten de Etten zijn „lofweerdige mannen „sonder onderscheyt van Edel ofte onedel.” Zij moeten kunnen lezen en schrijven, hetgeen soms wel te wenschen overliet. 3) Verder vinden wij op de aangehaalde plaats voorgeschreven, dat zij in eigendom moeten hebben „een

GRATAMA aangeteekend : »Die armen hebben een ordel, — Die Drost drie »ordelen, — Des Drostens bijsitter drie ordelen, — Elc dingspil drie ordelen, »— Die lantschrijver drie ordelen, — Die 2 panders twee ordelen.”

De beteekenis van ordelen, als dat van 1516, Ordelb. p. 189 c. luidende : »Item de van Rolde sullen thoe S. Magnus dat eerste ordell hebben, want »sie nu dat misten”, en van 1517, Ordelb. p. 202 d : »Item den Drost en »ende Etten van Rolder dinxpell gebreckt up desse tijdt elck een ordell, »sullen then toekoemenden lottinge de twee eersten hebben”, wordt hier-door duidelijk. Cf. Instructie voor de drosten, art. 21.

1) Verg. Resolutie van 17 Nov. 1749, art. 22. Tegenw. St. I p. 46.

2) Medegedeeld bij MAGNIN G. O. III 1 p. 233.

3) Rapport van VAN OOSTENDORP. MAGNIN G. O. III 1 p. 196. Cf. een oorkonde van 1597, medegedeeld bij MAGNIN G. O. III 1 p. 93 vlg.

vierendeel waardeels" ¹⁾ of dat hunne bezittingen minstens 500 car. gulden moesten waard zijn. Het L. R. van 1712 (I Art. 9) voegt er nog bij, dat zij moeten zijn lidmaten van de „Ware Gereformeerde Kerk." Verder moesten zij „in eigendom hebben een vierendeel Waardeels, met zijn „toebehoor, ten minste vijftienhondert car. guld. waardigh ; „dogh daar geen Waardeel is zullen dezelve ten minsten „vijftienhondert guld. moeten verschatten." Bij het verschil tusschen de sommen in het L. R. van 1614 en in dat van 1712 genoemd, zal ook de verandering in de waarde van het geld in aanmerking moeten worden genomen. ²⁾ Art. 10 van hetzelfde landrecht schrijft nog voor, dat de etten elkaar niet mogen bestaan in de rechte linie, en in de zijlinie niet tot in den derden graad. Zwagerschap tot in den tweeden graad is een beletsel, dat door de ontbinding des huwelijks wordt opgeheven. ³⁾

Volgens het L. R. van 1412 § 2, houdt de Etstoel jaarlijks drie vergaderingen, lottingen ⁴⁾ genaamd. Uitdrukkelijk wordt er bijgevoegd, dat niet meer lottingen mogen worden gehouden. De Etstoel komt bijeen op vaste plaat-

1) Waerdeel, het deel van het gemeenschappelijk grondbezit van iederen markegenoot, op het tijdstip dat de marke gesloten wordt, dat de toetreding van vreemden niet meer wordt toegelaten, en dat de kinderen slechts gerechtigd zijn voor het aandeel, dat aan hunne ouders toekwam. Verdeeling, soms ook vervreemding van het recht op dat deel was mogelijk.

2) Cf. Tegenw. St. I p. 185 vlg.

3) Dit was aldus reeds vastgesteld bij een resolutie van R. en E. op 3 Juli 1634.

4) Lotting, waarschijnlijk in verband te brengen met het Friesche liodthing, de rechtstag dus, waar alle lieden bijeenkomen. Is dit de juiste beteekenis, dan bevestigt de naam onze onderstelling over den oorsprong van den Etstoel.

sen en tijden, en wel te Ballo ¹⁾ den tweeden Maandag na Paschen, te Rolde den eersten Dingsdag na Pinksteren, en te Anlo op Sint-Magnus, d. i. den 19^{den} Augustus.²⁾ Hierbij valt op te merken, dat, hoewel l. c. gezegd wordt, dat het „is een olt landrecht”, er in het ordelboek, dat vonnissen bevat van de jaren 1399 tot 1518, geen ordelen voorkomen, die te Ballo gewezen zijn. De ordelen, op den tweeden Maandag na Paschen gewezen, zijn alle te Rolde uitgesproken. De reden der verandering is niet aan te wijzen. Dat men aan de genoemde plaatsen hechtte, en niet zonder noodzaak afweek van de gewoonte, blijkt wel daaruit, dat in het ordelboek slechts eens voorkomt een lotting op een andere plaats dan de drie genoemde gehouden, en wel te Borck (waarschijnlijk het tegenwoordige Westerbork) in het jaar 1421 op Sint-Magnus ³⁾ Waarom dit geschied is, blijkt

1) Von RICHTHOFEN heeft in zijne uitgave Beille. In het handschrift echter, dat hij bij zijne uitgave van het L. R. van 1412 gebruikte, staat niet „tho Beille”, zooals von RICHTHOFEN heeft, maar zeer duidelijk „tho Balle”. Het gehuchtje Ballo was hem waarschijnlijk onbekend, wat hem er toe verleide, den naam van het meer bekende Beilen te gebruiken. Het handschrift behoort aan het Genootschap Pro excolendo iure patrio. (Zie den catalogus van de aan genoemd genootschap behorende handschriften enz. p. 43) en bevindt zich in de Academische Bibliotheek hier ter stede. Dat er vroeger te Ballo rechtgesproken werd, is, behalve uit de omstandigheid, dat men bij Ballo nog den zoogenaamden Baller-kuil vindt, volgens de overlevering eens de vergaderplaats van den Etstoel, met tamen veel zekerheid uit den naam zelf af te leiden. Ballo toch, oorspronkelijk Banlo, beteekent de plaats, waar gebannen, recht gesproken wordt. Het gehucht zal daaraan zijn naam ontleend hebben.

2) Volgens het Calendarium van WAYDENBACH echter is 6 September de juiste datum. WAGENAAR vermeldt S. Magnus niet in zijn Lijst van feestdagen. Cf. Ordel van 1552. medegedeeld bij MAGNIN G. O. III 4 p. 233.

3) Ordelboek p. 12.

niet. In 1552¹⁾ komt een ordel voor, waarbij wordt beslist, dat het lotting van Sint-Magnus te Beilen belegd, niet zal worden gehouden, maar na verloop van drie weken „op „de olde behoirlycke plaetze tot Anlo.” Het jaar te voren was het lotting omstreeks denzelfden tijd wel te Beilen en niet te Anlo gehouden, omdat er toen in laatstgenoemde plaats een besmettelijke ziekte heerschte. In het jaar 1597 werd er een lotting te Sleen gehouden, waarschijnlijk uit vrees voor den vijand. In lateren tijd hadden de vergaderingen van den Etstoel plaats te Assen. ²⁾

De vergaderingen van den Etstoel geschieden op de van ouds bepaalde tijden. Meermalen echter komt het voor, dat de bijeenkomst door de een of andere omstandigheid wordt belet. Zoo bijv. had het lotting op Sworenmaendach van het jaar 1457 niet plaats „om de sterffte willen de do „tho Rolde was,” ³⁾ dat in het jaar 1468 op Sint-Magnus te Anlo niet „omme der pestilenciën willen.” In het jaar 1470 werd geen lotting gehouden, „blieven die luttinghe staen „omme der alinghe wille.” ⁴⁾

Het lotting in 1517, omtrent Pinksteren had niet plaats „umme gebreecken den Drosten van wegghen mijns G. H. „angeffallen” ⁵⁾, en dat in 1530 op den tweeden Maandag na

1) Medegedeeld bij MAGNIN G. O. III 1 p. 233.

2) Volgens de instructie op het Drostambt van 1671 art. 23 zou de plaats op de landdagen „tijdthijks” worden aangewezen. Men schijnt echter altijd Assen uitgekozen te hebben.

3) Ordelboek p. 61.

4) Cf. Mr. L. O. GRATAMA, N. Bijdr. XX p. 633.

5) Ordelboek p. 83.

6) Ordelboek p. 203.

Paschen niet, daar „t selve dorch noitsaeken verbleven, „soe die hoip van knechten in den lande van Drenthe „lach. ¹⁾ Soms werden gedurende tal van jaren geene lottingen gehouden. Zoo bijv. niet van 1500 tot 1516, wegens den oorlog tegen de Saksers; ²⁾ zoo ook niet in de jaren 1578 — 1596, wegens den strijd tegen de Spanjaarden. ³⁾

In het L. R. van 1614 (I §§ 3 en 4) vinden wij het houden van drie lottingen ⁴⁾ nog bepaald voorgescreven, op dezelfde tijden. Tevens werd bepaald, dat er meerdere vergaderingen zouden kunnen worden gehouden, „als den noot ende menichvuldicheyt van partijen sulcx „vereyschet ende den Drost mitsgaeders die 24 Etten met „malcanderen raetsaem bevinden.” Door een resolutie van Ridderschap en Eigenerfden, genomen den 3ten Maart 1659, wordt het verplicht getal lottingen van drie gebracht op twee, en wel te houden op den eersten Maandag na 20 Mei, en op den tweeden Dinsdag in October. De eerste vergadering werd het zomer-, de tweede het winter-lotting genoemd. Zoo noodig kunnen meerdere worden gehouden. ⁵⁾

In den vroegsten tijd werden deze rechte, naar de gewoonte der Germanen, in de open lucht gehouden, getuige nog de overlevering ten aanzien van den Baller-kuil. Van den tijd echter, dat er nog ordelen over zijn, was dit

1) Ordel, medegedeeld bij MAGNIN G. O. III 1 p. 51.

2) Ordelboek p. 172.

3) Uitdrukkelijk vermeld in de lottingsprotocollen van 1596—1604, aanwezig op het archief van Drenthe.

4) Cf. C. en O. § 3.

5) Cf. L. R. 1712 I Artt. 5 en 6. Tegenw. St. I p. 42.

niet meer het geval. Ten minste wij vinden vermeld, dat de ordels van 1399 en 1400 ¹⁾ gewezen zijn te Rolde in den spijker. ²⁾ Buiten deze uitzonderingen was het gewoonte de lottingen in de kerk te houden. ³⁾ Ten bewijze hiervan vergelijkte men ordelen van 1475 ⁴⁾ en 1554 ⁵⁾. Daarin toch wordt voorgeschreven, dat zij, die een ordel verlangen, op den bepaalden tijd moeten zijn vóór de kerk. ⁶⁾ In Assen werden de vergaderingen van den Etstoel gehouden in het voormalige klooster.

Vroeger waren alle vrijen verplicht en gerechtigd op het lotting te verschijnen, en dus ook om bij de vergaderingen van den Etstoel tegenwoordig te zijn. Een overblijfsel daarvan vinden wij nog in het L. R. van 1412, § 2, toen bij het lotting op den zoogenaamden Sworenmaendag „de „meene meente”, of afgevaardigden van de ingezetenen met den bisschop de etten moesten kiezen. ⁷⁾ Later zijn slechts de etten gehouden op de lottingen te verschijnen. Een verplichting, die wij dikwijls met strafbepalingen vinden aangedrongen. ⁸⁾ Zij moeten aanwezig zijn, „wanneer de

1) MAGNIN G. O. II p. 138 beweert, dat juist in die jaren »de kerk te Rolde aanzienlijke verbeteringen en vertimmeringen heeft ondergaan.” Ordelboek p. 1 en 2.

2) Speicher, waarschijnlijk het gebouw waarin de aan den bisschop in natura verschuldigde tienden, schultmudden enz. werden geborgen.

3) Cf. o. a. Ordelboek p. 12 en p. 14 a.

4) Ordelboek p. 109 a.

5) Medegeeceld bij MAGNIN G. O. III 1 p. 135.

6) Cf. L. R. 1614 I § 9.

7) Merkwaardig is, dat, waar de Etten en de ingezetenen gezamenlijk verordeningen maken (Cf. de ordels van 1485 p. 54 noot 2 aangehaald), dit op den Sworenmaendag geschiedt.

8) Cf. ordels van 1418, Ordelboek p. 109; van 1523, medegeedeeld bij Magnin G. O. III 1 p. 30, en van 1543, medegeedeeld l. c. p. 228.

„clocke slaet en de Droste sitten gaet”, en mogen niet naar hunne woonplaatsen terugkeeren (wechtrekken), voor de vergadering is gesloten, het lotting opgeheven. Overmacht doet natuurlijk de strafbaarheid vervallen.¹⁾ In het aangehaalde ordel van 1543 wordt besloten, omdat zoo vele etten afwezig zijn, en de aanwezigen „nyet sculdich weren twijßen sunder den absenten”, het lotting uit te stellen.²⁾ Tevens wordt den Drost opgedragen voor het bekend maken van dit besluit te zorgen. Bij de gewone lottingen was de bekendmaking niet noodig, daar tijd en plaats voldoende bekend waren.³⁾ In het algemeen schijnt echter het niet verschijnen of het te vroeg weggaan van enkele etten geen invloed op de kracht van het vonnis te hebben geoefend.⁴⁾

Behalve de etten behooren nog tot het college van den Etstoel de drost, in lateren tijd ook diens assessor en de landschrijver. De drost is als plaatsvervanger van den landsheer voorzitter. De landsheer zelf kan echter ook als zoodanig optreden, wij vinden dit o. a. van eenige

1) Cf. een ordel, uit de lottingsprotocollen van 1596—1604, op het archief van Drenthe aanwezig, 25 Juni 1596 te Sleen gewezen, luidende: »Int sitten van Drost end 24 Etten heft ofte is absent bevonden van die 24, uth Dever dincspil Luitgen Knoeps. Is daerop bij Drost en 24 omme gestemt ende eendrachtig geresolviert dat Luitgen Knoeps om sijns uuthblijvens willen vervallen sal wesen in die boete van 25 ggl. na older Costume, ten sij saecke, dat hij ter naester bijeenkomt sich genoechsam hebbe ende weet undtschuldigen”.

2) Cf. ordels, van 1518, Ordelboek p. 208 c., waarin staat: »js gevarstet hen thoe morgen, want de Etten nru niet bij den anderen sint, ende dan solnen daer aff wijzen”, en Ordelboek p. 116 b., dat eindigt: »ende want hijr oick gheene Etten van Dever dincpel tegenwoirdich sinen, so wordt dat gevarstet then naesten lottinge”.

3) Cf. L. R. 1611 I § 9. L. R. 1711 I Art. 41.

4) Cf. Ordel 1551, medegedeeld bij MAGNIS G. O. III 1 p. 136.

bisschoppen vermeld. De latere stadhouders der vorsten uit het Oostenrijksche huis hadden het recht in den Etstoel voor te zitten, als wanneer de drost zijn' plaats voor hen moest inruimen.¹⁾ Echter schijnen zij van die bevoegdheid niet dikwijls te hebben gebruik gemaakt.²⁾ De stadhouders onder de republiek hadden het recht om in den Etstoel te verschijnen en er hunne stem uit te brengen. Dit recht, bij de benoeming meer of minder duidelijk toegestaan³⁾, werd alleen voor zoover het stemmen betreft, aan WILLEM IV bij zijn' benoeming tot Stadhouder, uitdrukkelijk ontnomen,⁴⁾ bij de opdracht van het erfstadhouderschap echter weder met die waardigheid verbonden⁵⁾, en ook aan WILLEM V verleend.⁶⁾ Dit recht mochten zij echter niet aan afgevaardigden opdragen, zij moesten het in persoon uitoefenen. Zoo weigerden Drost en vier-en-twintig Etten op het lotting, 6 Juni 1598 te Anlo gehouden, den Syndicus der Omme-

1) Cf. een stuk van 1585. getiteld: »Debath offte wederbericht bij »die van der Ridderschap, Eygenariden en de Gemeenen Ingesetenen der »lantschap Drenthe, supplianten op den bericht van den Heeren Cantzler »ende Raeden van Overijssell'', § 52. Uitgegeven door mr. S. GRATAMA in den Drentschen Volksalmanak van 1842 p. 89 vlg. en in dien van 1843 p. 96 vlg.

2) Rapport van VAN OOSTENDORP. MAGNIN G. O. III 1 p. 196.

3) Instructie voor ERNST CASIMIR. Cf. mr. L. O. GRATAMA, Stadhouders van Drenthe, p. 17. Instructie voor HENDRIK CASIMIR I. Cf. mr. L. O. GRATAMA, I. c. p. 19. Instructie voor WILLEM FREDERIK, art. 16. Cf. mr. L. O. GRATAMA, I. c. p. 29. Hem werd uitdrukkelijk verzocht, daar de drost niet volgens het landrecht handelde, »de beide collegien van »politie en justitie met sijne presentie te willen vereeren''. Mr. L. O. G. I. c. p. 30. Instructie voor HENDRIK CASIMIR II. Cf. mr. L. O. G. I. c. p. 34. Opdracht aan WILLEM III, I. c. p. 44.

4) Instructie art. 16. Mr. L. O. G. I. c. p. 52.

5) Opdracht van 1748. Mr. L. O. G. I. c. p. 58.

6) Opdracht van 1766. Mr. L. O. G. I. c. p. 80.

landen, JERONIMUS VERRUTICS, als gevolmachtigde door den Stadhouder WILLEM LODEWIJK daartoe gezonden, in hunne vergadering toe te laten, omdat het recht van votum en sessie in den Etstoel niet kon worden overgedragen.¹⁾

De assessor of des drosten bijsitter was oorspronkelijk een door den drost zelven, voor het geval van afwezigheid, aangestelden plaatsvervanger²⁾. Langzamerhand werd het een vast ambt, waarvan de vergeving kwam aan de Staten van het gewest, in lateren tijd uit een nominatie van drie personen, één uit de Ridderschap en twee uit de Eigen-erfden, door Drost en Gedeputeerden opgemaakt³⁾. Na 1748 kwam het recht van benoeming ook van dezen ambtenaar aan den stadhouder. De assessor diende, althans in lateren tijd, meer bijzonder om den drost als voorzitter van den Etstoel te vervangen, terwijl hij bij diens aanwezigheid toch in de vergadering van dat college tegenwoordig moest zijn⁴⁾.

De landschrijver, oorspronkelijk een dienaar van den drost⁵⁾, werd ook langzamerhand een ambtenaar der Landschap, door de Staten aangesteld. Deze ambtenaar moest, in tegenstelling met den assessor, een equivalent voor zijne benoeming betalen, en wel tot een vrij aanzienlijk

1) Cf. mr. L. O. GRATAMA I c. p. 7.

2) Cf. o. a. instructie voor GEORG SCHENCK VAN TAUTENBURGH, medegedeeld bij MAGNIN G. O. III 1. p. 122. Cf. MAGNIN G. O. III 1 p. 131, waar de plaatsvervanger van den drost ook Verwalter-Drost wordt genoemd.

3) Instructie voor de drosten, art. 18.

4) Cf. instructie art. 18. Tegenw. St. I p. 66 vlg.

5) Cf. MAGNIN G. O. III 1 p. 132. Instructie voor den Drost ENGELBRECHT VAN ENSE, medegedeeld bij MAGNIN G. O. III 1 p. 142 vlg.

bedrag ,). In den Etstoel vervulde hij de functies van griffier ?).

De etten zijn bevoegd ook bij afwezigheid van den drost en van den assessor vonnis te vellen ¹⁾). Het ambt van voorzitter wordt dan vervuld door een der etten, en wel volgens de orde der dingspillen, te beginnen met Zuidenveld, waarop achtereenvolgens aan de beurt komen Beilerdingspil, Rolder-dingspil, Noordenveld, Dieverder-dingspil en Oostermoer ²⁾).

De Etstoel kan ook aan eenige gecommiteerden uit zijn midden de beslissing opdragen ³⁾), of ook wel eenige der leden afvaardigen tot het instellen van een nader onderzoek, of tot gerechtelijke plaatsopneming. In het ordelboek komen daarvan voorbeelden voor ⁴⁾), zelfs komt er een geval

1) Volgens Tegenw. St. I p. 69 bedroeg het equivalent of amptgeld f 1800.

2) Met dezen ambtenaar stemt in het gerecht van Selwerd overeen de Gerichts-secretaris, wiens werkzaamheden nader omschreven worden in het L. R. van 1673 I artt. 18—29.

3) Cf. Ordelboek p. 92. Ook een ordel, voorkomende in de lottings-protocollen van 1596—1604, gewezen 10 Oct. 1597 te Sleen, luidende: »Tusschen die buir van Anreepe ter eenre ende die buir van Witten ter ander sijden belangende den buijrtuich bij die van Witten gedaen, wijsen »die 24 Etten den buijrtuich van weerden.»

4) Cf. Tegenw. St. I p. 44.

5) Cf. L. R. 1712 II art. 69. Tegenw. St. I p. 41 en 46. De vacatie-gelden voor die gecommiteerden waren afzonderlijk bepaald bij een resolutie van 15 Febr. 1653.

6) Cf. een ordel van 1479, Ordelboek p. 122 a, waarbij uit elk dingspil twee etten met den drost tot plaatsopneming en beslissing worden gecommiteerd. Evenzoo een ordel van 1516. Ordelb. p. 175 a, waarbij uit ieder dingspil één of twee etten worden afgevaardigd. Cf. Ordelb. p. 180 h.

Ordelb. p. 180 d worden de etten van Noordenveld gecommiteerd om te beslissen. In 1517 Ordelb. p. 181 c vinden wij wederom een commissie van eenige etten, maar niet uit alle dingspillen. Ordel van 1517 p. 201

voor, dat de Etstoel in zijn geheel daartoe overgaat ¹⁾.

Voor het begin van het lotting werd de landvrede afgekondigd, ten gevolge waarvan allen, die iets in de vergadering van den Etstoel te maken hadden, een bijzondere bescherming genoten, zoolang het lotting duurde en gedurende den tijd, dien zij noodig hadden voor de reis naar de vergaderplaats, en voor den tocht van daar weder naar hunne woonplaatsen, waarvoor echter niet te veel tijd mocht worden gebruikt. Volgens het L.R. van 1412 § 4 hield die bescherming op, die daarin bestond, dat de geldboeten op wonden en slagen enz. gesteld verdubbeld werden, op den dag nadat het lotting was opgeheven ²⁾. In lateren tijd schijnt de landvrede slechts voor den tijd van het lotting zelf gegolden te hebben ³⁾, maar kon men, zoo men tot feitelijkheden overging, onmiddellijk „door den „Kapitain Geweldige of zijne soldaten in arrest genomen „worden.” De loslating volgde niet, voordat men de beloopte geldboete had betaald ⁴⁾.

Op belediging door woorden vindt men in het L.R. van 1412 geen bijzondere straf bepaald. In 1462 bedreigden Drost en Etten straf tegen „wie mit onredelicken woerden

c. De drost zal beslissen met G etten uit ieder dingspil één. Op het lotting van 1557 te Rolde, is gewijst, dat die beide parten hoer mit „vruntchap sullen verlijecken voer de vier Etten van Rolde dinxpil tuschen ditt en naeste Lottinge, doen sij des niet sal men alsdan daer „afwijzen alse Recht is.”

1) Cf. een ordel van 1518, Ordelboek p. 208 f.

2) Cf. Rapport van mr. G. v. O. MAGNIN G. O. III 1 p. 201. Cf. L. R. 1614 IV § 3 en § 49.

3) Cf. L. R. 1712 IV artt. 31 en 32.

4) Cf. L. R. 1712 IV artt. 34 en 35.

„kijvede, oftte vechtede, vor den Drostē ende Etten in der „kercken, ende dat gerichte verstoert” ¹⁾. Werd de orde in de vergadering niet gestoord, dan werd de zaak van minder gewicht geacht. GERARD VAN OOSTENDORP beklaagt zich dan ook in zijn rapport, dat „op de lottinge voir „t recht unde buijten der kereken worden voele schelt- „woorden gebruijckt” ²⁾. Later vinden wij ook bepalingen hiertegen ³⁾. De leden van den Etstoel genoten later in zoover nog buitengewone bescherming, dat zij, die bedreigingen tegen hen uitten of hen op andere wijze „qualijk be- „jegenden”, ook zelfs, als het buiten de vergadering geschiedde, „tot naarder order in arrest” konden worden genomen „en na goetvinden van de welgemelde Heeren „gecorrigeert en gestraft worden” ⁴⁾.

De afkondiging van den landvrede geschiedde vroeger door den drost zelf, of althans op zijn' naam ⁵⁾, later door den

1) Ordelboek p. 70 d. Cf. een ordel van 1474, Ordelboek p. 106 d, waar wij vinden: „Item want Roelof Stringe stont vohr den gemeenen „Etten ende sprack up Boldewijn van den Cloester, szo geet dat up den „Drostē ende gemeenen Etten, ende Roeloff hefft dar anne gebroecken „den Drostē twijē XV mark, ende elk Ette eens XV mark” enz.

2) MAGNIN G. O. III 1 p. 498.

3) Cf. L. R. van 1614 IV § 3. L. R. van 1712 IV art. 33.

4) L. R. van 1712 IV artt. 36 en 37.

5) Dit blijkt uit de lottings-protocollen, waarin, aan het verslag van het verhandelde op het lotting, 24 April 1598 te Anlo gehouden, het volgende voorafgaat: „COENRAEDT DE VOS VAN STEENWIJK, Drost thoe Coverden „ende der Landtschap van Drenthe laete mits desen na olden gebruike „van wegen der Hoheit den Landtvreden verkunden, dat sich niemants, „groet noch klein, verdrijsen sal eene den andere in 't reijsen na den „Lottinck, up den Lottinge, ofte weder thoe huijs reijsende van de Lottinge „up den wege, den anderen eenige quetsinge ofte eenich leet ofte eenige „mishandelingē sollen andoen, int klein noch groot bij peene, des Landt- „vredebroecks, daer eenen ijderen, schuttende sijnen schaden, mach up „verdacht wesen. Actum voer den Lottinge toe Aludo den 13 Aprilanno „1598. Bij getuige Herman Otten, ende Willem in den Toern.”

landschrijver, „des avonds vóór het begin der vergaderingen „na het kleppen der kerkklok.” ¹⁾

Het lotting moet beginnen 's morgens vroeg „mit klim- „mender sonne.” ²⁾ In het midden der zestiende eeuw schijnt men acht uur vroeg genoeg gevonden te hebben. ³⁾ Later was het gewoonte de zittingen te houden van tien tot twaalf of één uur des morgens, en 's avonds van vijf tot acht uur. ⁴⁾ Vóór de eerste zitting van het lotting werd toen eene toepasselijke predikatie gehouden door den predikant te Assen, waarbij alle leden van den Etstoel en de advocaten tegenwoordig moesten zijn. ⁵⁾

Bijzonderheden ten aanzien van de inrichting der vergadering heb ik niet gevonden. De beschrijver van den Tegenwoordigen Staat van Drenthe (I p. 45) vermeldt, dat de drost, de assessor en de landschrijver aan één tafel in het midden der zaal gezeten waren. De etten zijn daarom heen gezeten; die uit ieder dingspil aan een afzonderlijke tafel. De rangschikking der dingspillen is in dezen: Zuidenveld, Beilerdingspil, Rolderdingspil, Noordenveld, Dieverdingspil en Oostermoer.

Nadat de zaak behandeld was (waarover later), werd het vonnis geveld bij meerderheid van stemmen, terwijl de gezamenlijke etten van één dingspil één stem uitbrachten. Bij staking van stemmen heeft de drost of de assessor, of bij beider afwezigheid, het voorzittend dingspil de beslis-

1) Tegenw. St. I p. 48.

2) Cf. Ordel van 1515, medegedeeld bij Magnin G. O. III 1 p. 57.

3) Cf. Ordels van 1554, bij Magnin G. O. III 1 p. 135 vlg.

4) Tegenw. St. I p. 46.

5) Tegenw. St. I p. 49.

sende stem. ¹⁾ Alleen als dus de stemmen staken, komt het gevoelen van den drost in aanmerking, anders speelt hij bij het vinden van het oordeel slechts een lijdelijke rol, ²⁾ evenals de Frankische graaf, die aan de scabini het oordeel moet vragen en verder slechts voor de uitvoering er van te zorgen heeft.

De stemming was geheim. Dit blijkt uit verschillende ordels en ook uit bepalingen in de landrechten, waarbij straffen worden bedreigd, zoowel tegen de etten zelve als tegen den drost en anderen, die uit kracht van hun ambt in de vergadering tegenwoordig zijn, als de deurwaarders later dezelfden als de landspanders, ³⁾ indien zij het geheim van de beraadslaging en van de stemming schenden. Ook worden zij gestraft, die, wat daarbij wordt gezegd, trachten te beluisteren. De straf bestond in een boete; terwijl zij, die krachtens hun ambt de vergaderingen konden bijwonen, daarvan werden ontzet. ⁴⁾ Een bepaling, die later wederom werd weggelaten. ⁵⁾

De Etstoel was het hoogste rechtscollege in Drenthe, waarvoor zelfs de drost ter verantwoording kan worden

1) Tegenw. St. I p. 44.

2) Van Oostendorp in het bekende rapport, Magnin III 4 p. 196, stelt onder de vele grieven door hem tegen den Etstoel opgesomd ook, »dat »zij gemeenlijk den Drosten in der stemme volgen". Of van Oostendorp zich hier vergist en door vooroordeel de zaak verkeerd voorstelt, of dat hij het onder de hand kenbaar gemaakte gevoelen van den drost bedoelt, is niet uit te maken. Echter is het niet waarschijnlijk, als strijdig met den aard van het ambt, dat de drost in dien tijd over het vonnis een stem, en nog wel de eerste, uitgebracht zou hebben.

3) Tegenw. St. I p. 36.

4) Cf. Ordels van 1454, Ordelboek p. 51 a en van 1478, Ordelboek p. 118 b. L. R. 1614 I § 10.

5) L. R. 1712 I art. 13.

geroepen. ¹⁾ Hij alleen velde definitieve vonnissen, terwijl de uitspraken der lagere gerechten altijd nog aan de beslissing der Etten konden worden onderworpen. De lagere rechtscollages mogen in zaken, waarin alleen de Etstoel wijzen mag, ²⁾ of waarin deze reeds een beslissing genomen heeft, geene vonnissen vallen. Doen zij het toch, de Etstoel spreekt een boete uit over hen, die tot de uitspraak medewerkten. ³⁾ Dergelijke vonnissen komen herhaaldelijk voor. Ook waar partijen zich onmiddellijk tot den Etstoel wenden, de zaak „tho landrechte”, of wat hetzelfde is „op de heerschap van Covordenn ende op de wijsheit des landes” beroepen, wordt inmenging van den lageren rechter gestraft. Dat beroep onttrekt het geschil aan iedere verdere beslissing van de buren op rocht en goorsprake, en maakt haar niet alleen strafbaar, maar ontnemt er alle kracht aan. ⁴⁾

Alle zaken konden voor den lageren rechter worden aan-

1) Cf. de uitspraak medegedeeld door Magnin G. O. III 1 p. 138 vlg. Gewoonlijk echter moest men zich over wangedrag van den drost bij den landsheer beklagen. Cf. Debath § 96 en de daarbij gevoegde noot.

2) Cf. Ordels van 1480, Ordelb. p. 125 f, van 1481, Ordelb. p. 133 c en 1483, — p. 142 c.

3) Cf. o. a. ordel van 1399, Ordelb. p. 1 b. Ook een ordel van 1435, Ordelb. p. 17 a: »Item want die zeeckeren up eenen rocht . . . gewijst hebbenn »bovenn des landes wijsinge soe hebbenn die zeeckerenn onrechte »wijsinge gedahn, dar sie elck ahngebroeckenn hebben XV marck.” Ordel van 1456, Ordelb. p. 60 e, van 1464 p. 74 a.

4) Cf. ordel van 1429, Ordelboek p. 14 c, luidende: »Soe is gewijst »tusschenn Johann Nijetappenn ende Ewerick Bockemann, want Nijetappe »dat rocht beriep op die wijsheit vann denn lande, ende die VII burenn »dar vann tuigedenn, bovenn dat beroepenn, dat idt tuich niet stantaftlich »wesenn soll, ende gheenn recht vorder daer over gaenn soll, eer daun »die wijsheit dar vann gewijzet heft”. Cf. Ordel van 1436, Ordelboek p. 19 b, dat eindigt: »dat de buren getuget hebben, soll niet stantaftlich »wesenn up dese tijdt, want dat beroepenn was op de heerschap” enz. Evenzoo een ordel van 1436, Ordelboek p. 19 c.

gebracht, behandeld en afgedaan. Schulden echter, wier bestaan bewezen is, of als bekend mag worden aangenomen, worden dadelijk bij aan- en uitpanding ingevorderd. Werd er echter pandkeering gedaan, dan moest de zaak altijd door den Etstoel worden uitgemaakt. In dat geval was dus de beslissing door de lagere gerechten verboden. ¹⁾ De boven aangehaalde ordels van 1480, 1482 en 1483 komen met het gezegde overeen. Zij toch handelen allen over het al of niet regtmatige van de panding, nadat er pandkeer is gedaan. In het ordel van 1483 is het duidelijk; de partij toch, die de panding heeft laten doen, „(heft) oeren eedt „gedahn, dat de schult jechtich was, daer sie vohr pande- „den szo hefft sie toe rechte gepandt, ende want de buer „tho Bunne getueget hebben op de goespraeckē, *dat de „Droste mit den Etten behoerde tho wijsen*, szo hefft elck „buer gebroecken XV marck.” In de beide andere ordelen, die hieronder in hun geheel volgen, ²⁾ is de zaak niet zoo

1) Cf. C. en O. § 25. L. R. 1614 II §§ 24, 28, 38.

2) Ord. van 1480, Ordelb. p. 125 f: »Tusschen den Drosten ende de »buer van Borger, als van den tnege, die se gedahn hebben tusschen »Egbert Beldingen ende Hindrick Hessen, is gewijst, want de buer Egbert »vertueget hebben sijn bewijs thoe doen als lantrecht is, dat ehm Hin- »drick dat wandt genhomen solde hebben, dat de Droste mit denn Etten »hoerde tho wizen, szo hebben de buer dar elck angebroecken XV marck, »ende Hindrick vorss. sol sijn onschult doen voer den schulten van Borger, »als van den wande vorsz., dat he hem dat wandt niet genhomen hadde”.

Ord. van 1482, Ordelb. p. 133 c. »Tusschen den Drosten ende Egbert »Daninge ende Reinier sijns oems weghen, als van den peerde, dat Reinier »tho Ansen nahm ende tho Deveren brochte ende sijn niet en was, is ge- »wijst, dat Egbert bewizen sol alsse he sich vermeten hefft, dat he dat »perdt des andern dages overgaff ende gwijscholdt, doet ehm verboe- »den wordt, ende want de buer van Deveren gewijst hebben opten rocht, »edder goespraecke, dat de Droste mit den Etten hoert thoe wizen, szo »hefft elck buer gebroecken XV marck.”

Dat deze twee ordels analoge gevallen behandelen, springt in het oog.

duidelijk, immers de drost is hier partij in het geding. De verklaring is m. i. deze: het geschil loopt hier niet zoo zeer over de vraag, of de schuld bestaat of niet, maar of de panding zonder schulte geschieden mag. Deze vraag toch kon ook zeer goed door de pandkeering aan de beslissing van den Etstoel onderworpen worden.

De vonnissen van den Etstoel, als zijnde het hoogste rechtscollege in Drenthe, zijn definitief. Geen rechtsmiddelen worden meer daartegen toegelaten, behalve in sommige gevallen beroep op den landsheer. Onder het bisschoppelijk bestuur komen hiervan voorbeelden voor. Beslissingen van andere rechters over Drentsche zaken werden niet geduld. De bisschop bediende zich bij de van hem gevraagde beslissingen in geschillen, Drenthen betreffend, dikwijls van het advies van de „claeringe”, het hoogste gerecht in Overijssel, bestaande uit afgevaardigden van de edelen, en van de drie steden Deventer, Kampen en Zwolle, terwijl de bisschop of iemand van zijnentwege den voorzittersstoel bekleedde. Daar werd dan het eindvonnis uitgesproken of de wijze, om een einde aan het geschil te maken, aangegeven.¹⁾ Ook komt het voor, dat een uitspraak van de

Nu is, wat het laatste ordel betreft, het bewijs vrij wel te leveren, dat het over de door ons bedoelde vraag handelt. Immers op klaringen gehouden in de jaren 1484, 1485, 1486, werden blijkens de eigennaamen geschillen beslecht, waarbij dezelfde personen voorkwamen, en waartoe ook het in het ordel behandelde geval behoorde. Daarbij werd ook uitgemaakt dat „die bueren en sullen geene pandingen sunder den Schulten „of Pander doen”. Medegedeeld bij MAGNIS G. O. II 2, p. 147 vlg. in de noot.

1) Cf. MAGNIS G. O. II 2, p. 147 vlg. Ordcl van 1485, Ordclb. p. 145 f. Ordcl van 1517, Ordclb. p. 200 d.

besturen der drie Overijsselsche steden werd gevraagd; zelfs dat afgevaardigden uit den Etstoel er heen werden gestuurd.¹⁾

In andere ordels echter vinden wij boeten opgelegd op hen, die na het vonnis, door de etten gewezen, getracht hebben van een anderen geestelijken of wereldlijken rechter een nieuwe beslissing te krijgen, die, zooals de term luidt, „boven des Drostens undde Etten wisinge geclaeghet ofte „darup gesproecken hebben.” Zelfs wordt hun, zoo zij etten zijn, het recht om in de vergadering te verschijnen, ontzegd.²⁾

Als regel kunnen wij dus stellen, dat het partijen niet geoorloofd was van een vonnis van Drost en Etten bij een anderen rechter in beroep te komen, maar dat deze zelve de zaak konden opdragen aan een rechter, van wien zij een beter inzicht in de zaak verwachtten, of aan wiens uitspraak zij meerder gezag meenden te moeten toekennen. Met een regel als dien van ons art. 13 A. B., dat de rechter op grond van duisterheid der wet niet mag weigeren recht te

1) Cf. o. a. een ordel van 1443. Ordelb. p. 50 c. »Item so js de »Droste mit den Etten overdragen, dat uth elcken dinxpel een Ette trecken »sol aln de dre steden ende geven hem tho kennen, so dat de van »Rooszwinkel ende van Schonebecke geschadiget ende gerovet sinnen uth »Eemszlandt”, etc. Het afzenden der etten kan in dezen ook tot het voeren van onderhandelingen gediend hebben.

2) Cf. een ordel van 1452, Ordelb. p. 47a; ook een ordel van 1462, Ordelb. p. 70 f, waarin iemand »boven des Deeckens undde Drostens »wijsinge ende der Etten wijsinge..... met uthemesschen brieven tho »Collen gedaeghet hevet..... szo hefft (de partij, die dat gedaan heeft) »gebroecken nha utlwijsinghe der olden lantrechten ende olde gewoenten »des landes van Drenthe.” Cf. een ordel van 1467, Ordelb. p. 28 c, waarin een beroep op »de drie steden” gestraft wordt. Verder een van 1468, Ordelb. p. 82 c, waarin met boete bedreigt wordt, »we dar (vonnis van Drost en Etten) en boven spreekt mit geestelijken rechten”.

spreken, hielden zij zich niet op.¹⁾ Zoo wordt de zaak wel eens ter beslissing aan den bisschop opgedragen in overleg met den drost²⁾; soms moet ook de drost alleen uitspraak doen³⁾.

Bij een beroep op den bisschop, met of zonder het Overijsselsche gerecht, komt het ook voor, dat de zaak geheel of ten deele weder aan den Etstoel ter beslissing wordt terug gewezen, die dan opnieuw uitspraak doet⁴⁾, soms de

Cf. een ordel van 1473, Ordelb. p. 102 a. Verder een ordel van 1485, Ordelb. p. 146 c, dat luidt: »Item de Droste mit den gemeinen Etten hebben gewijst ende overdragen, soe we dat in den lande van Drenthe off bueten den lande claeghet offte spreekt op des Drostens unnde Etten wisinge, dat si in den Etstoel vohr recht gewezen hebben, offte de boven oer wisinge claeghet unnd darup gesproecken hebben, demen dar warhafflich van beschinen kan, de sol nummermehr in den Ettstoel sitten off Ette sijn, als in voertijden bij Alephs van Haren over Geerde Besueden, unnd oick bij tijden Wolter Stellinghen amptman mit den Etten afgewizet is, ende de sulveighe sullen dar tho breecken an den Drostens unnd ahn elcken Etten, gelijk dar in vortijden van gewijst unnde overdragen is, dat is den Drostens II XV marck unnd elcken Ette eins XV marck." Nog een ordel van 1518, Ordelb. p. 211 b, waarin het beroep op den bisschop met geldboete gestraft wordt.

1) Cf. o. a. ordel van 1518, Ordelb. 211 e, waarin aan partijen voorgeschreven wordt een minnelijke schikking te maken »soe de saecke duister is, ende veele eede over ende weder gegaen sinnen". Het ordel eindigt: »desse dedinge sullen sie holden ende maecken tusschen dit ende pinxteren toe kohnende, elck part bij verliesz sijns rechtes". Iets dergelijks vinden wij in ordels van 1517, p. 205 d, p. 206 e en van 1518 p. 212 d.

2) Cf. Ordel van 1471, Ordelboek p. 90g, waarin over vervalsching van een rechtbrief gehandeld wordt, het eindigt: »szo en is des gelijckes in den lande van Drenthe niet geschiet, dat ijemant kundich is, darumme bevehlen de Etten dat mijnen heren unnd den Drostens to berichten." Cf. ordels van 1517, Ordelb. p. 200 d en p. 201 f. Dit is echter meer een aanbeveling in de clementie van den bisschop.

3) Cf. Ordel van 1516, Ordelboek p. 201 f.

4) Cf. Ordel van 1485, Ordelboek p. 145 f.

eens genomen beslissing handhaaft¹⁾, of ook wel verklaart verder met de zaak niet te doen te willen hebben²⁾. In sommige zaken verklaart de Etstoel zich in het algemeen onbevoegd, zoo bijv. in geschillen het leenrecht betreffend. De zaak wordt dan geregeld ter beslissing aan den leenheer, in casu den bisschop, verwezen,³⁾ hoewel de etten verklaren bij de inhuldiging van den landsheer op de beslissing der zaak te zullen aandringen.⁴⁾ Zoolang de zaak nog niet door den bisschop beslist is, blijven de etten natuurlijk onbevoegd tot eenige uitspraak. Of men in dezen tijd toeliet een herhaalde beslissing van Drost en Etten in dezelfde zaak, m. a. w. revisie, is niet zeker. Niet onwaarschijnlijk is het, dat een herhaalde behandeling toegelaten werd, en dan, evenals later, nadat de nieuwe etten zitting hadden genomen.⁵⁾

Bij den overgang van het bestuur in Drenthe op den Hertog van Gelder schijnt beroep op den Raad van den Hertog geoorloofd te zijn, althans de Etstoel schijnt er zich bij neergelegd te hebben, zeer waarschijnlijk het nuttelooze

1) Cf. Ordel van 1478, Ordelb. p. 120. b.

2) Cf. o. a. ordel van 1518, Ordelb. p. 213b, het eindigt met de reden, waarom: »want mit Roeloff Wolters (den beklaagde) nha des landes brieff niet voertgefahren is.»

3) Cf. een ordel van 1472, Ordelb. p. 92 b, waarbij »is gewijst, want »daer schaede van leengoeden gekomen is, szo moegen se dat bespreken »ende beroepen voer den leenheer, want de Droste met den Etten over »gheen leengoet en wijsen." Evenzoo ordels van 1518 p. 211 c en 212 b.

4) Cf. een ordel 1518, Ordelb. p. 209 d, in verband met de ordels van 1516 p. 198 b, en van 1517 p. 200 e.

5) Cf. een ordel van 1483 op Zworenmaandag, Ordelboek p. 137 f, dat eindigt: »is gewijst de voerwisinghe, de hir to voeren upt lottinck van »zworenmaendach van genaen is, stantaffich", welke »voerwisinge" ook te vinden is Ordelboek p. 131 c, gewezen op den Zworenmaandag van 1482.

van tegenstreven in dezen inziende. 1) Evenals vroeger kan de zaak ter beslissing aan den landsheer, nu den hertog, worden opgedragen. 2)

Onder de regeering van KAREL V, die uitdrukkelijk de voorrechten der Drenthen bevestigde, herkreeg de Etstoel zijn' zelfstandigheid. Althans met kracht, en naar het schijnt ook met vrucht, verzette hij zich tegen alle inbreuk op zijn' rechtsmacht. Wij vinden althans ordelen van dien tijd, waarbij Drost en Etten verklaren, dat tegen de door hen gewezen vonnissen geen rechtsmiddel meer is toegelaten, en zich verbinden gezamenlijk tot de uitvoering er van mede te werken. 3) Wel was toegelaten zich tot den landsheer (landes forsten) te wenden, die de zaak dan weder aan den Etstoel ter beslissing moest remitteren. 4) Revisie van een eens gewezen vonnis kon dus plaats vinden.

Met de oprichting van het college van „Cantzelaer und

1) Cf. een ordel van 1529, medegedeeld bij Magnin G. O. III 4 p. 62. Het eindigt: »Kan hij (die zich reeds tot den hertog had gewend) sij voir onss G. H. Rade anders verleggen, moeten wij lijden, woe wall hij nu voir ons nijet bijbrengt".

2) Cf. een ordel van 1529, medegedeeld bij Magnin l. c., dat eindigt: »int willen de perten hijr mede niet gefredicht sijn, dan verachten, als die leste verpeende wijsinghe, wist men sij van dit recht an dat hoghere recht, dat is de vorklarijnghe oinss Gen. en Leven Herrn Hertouch van Gelre etc. ind zijnen Ff. Gen. Hoeghen Raide, soe sij bevorens bij den Bisschoppen Raiden gehanghen hefft ind gewest is."

3) Cf. Ordelen van 1547, medegedeeld bij Magnin G. O. III 1 p. 232. Evenzoo een ordel van 1548, bij Magnin l. c., waarbij de sententie van het vorige jaar wordt bevestigd; zij eindigt: »Soe wijde daer enige rechtsforderinge op doen, ofte jetwess tegen de sententie doen idt zij den parten, ofte Etten oft ementz anders, mijt rait of dait, den sall den Drost en Etten gebroken hebben ende men sall dair nijet weer affwijsen", enz.

4) C. en O. § 41. Rapport van van Oostendorp. Magnin G. O. III 1 p. 196.

„Raide in Overijssel, Drenthe en Lingen”, in het jaar 1553, begon de Sturm und Drang-periode voor de rechtsmacht van den Etstoel. Dat college toch, in schijn belast met de waarneming der functies van de stadhouders in de genoemde gewesten, zoo deze afwezig waren, moest inderdaad dienen om het toezicht van den landsheer op de lagere besturen meer nadruk te verleen. Dat toezicht strekte zich ook uit over de rechtspraak en hier juist dreigde het gevaar voor den Etstoel. Immers de rechtsgeleerden, waaruit het college van Cantzler en Raden grootendeels bestond, moesten uitteraard laag neerzien op de eenvoudige, maar ook in vele gevallen niet voldoende rechtspleging, toen in Drenthe in gebruik. ¹⁾ Geen wonder dan ook, dat zij, niet alleen door zich beroep aan te matigen van de vonnissen door Drost en vier-en-twintig Etten gewezen, maar ook door onmiddellijk de beslissing van geschillen aan zich te trekken, de zelfstandige rechtspraak van den Etstoel zochten te vernietigen. Drost en Etten verzetten zich met hand en tand tegen die inbreuken op hun' rechtsmacht, ²⁾ maar zouden hun' pogingen waarschijnlijk niet met een goeden uitslag bekroond hebben gezien, had niet tegen het einde der 16^e eeuw de macht der Spanjaarden in deze streken een einde genomen. Ook tegen hooger beroep van zijne uitspraken bleef de Etstoel zich verzetten. ³⁾ Revisie bleef

1) Cf. het rapport van Mr. Gerard v. Oostendorp, vooral op p. 196 en 206, Magnin G. O. III 4.

2) Hiertegen is het geheele stuk, getiteld: »Debath offte Wederbericht” enz., gericht. Cf. vooral §§ 8, 24—31, 64, 91.

3) Cf. Mr. G. van Oostendorp, Rapport. Magnin G. O. III 1 p. 196. Debath offte Wederbericht, §§ 8, 9, 55.

toegelaten op dezelfde wijze als vroeger. ¹⁾ Bij de invoering van nieuwe voorschriften omtrent de rechtspleging door den Etstoel uitgevaardigd, schijnt de bekrachtiging door Cantzler en Raden een vereischte te zijn geweest. ²⁾ Hoewel zeker ook in dezen de invloed van genoemd college zal zijn tegengewerkt.

In lateren tijd, volgens het L. R. van 1614 (II § 20) was geen appel veroorloofd; wel echter revisie, waarbij aan den stadhouder ook eenige, hoewel zeer geringe invloed was gegeven. ³⁾ Immers men kan revisie van een eens gewezen vonnis verkrijgen op de volgende wijze. De partij, die revisie verlangt, moet binnen zes weken, nadat het vonnis gevallen is, zich wenden tot de Staten van de Landschap of tot den stadhouder, en bij afwezigheid van dezen of zoo er geen landdag wordt gehouden, tot het college van Drost en Gedeputeerden. Deze verzenden de zaak weder ter beslissing aan den Etstoel, die echter eerst dan wederom uitspraak doet, als de nieuwe etten zitting hebben genomen (§ 21). Doet iemand een verzoek tot revisie, dan moet hij vooraf, nl. binnen de zes weken, 50 goltguld. stellen in bewaarderhand, die, zoo hij wederom het proces verliest,

1) Cf. Debath ofte Wederbericht, § 57.

2) Cf. Rapport van van Oostendorp, Magnin G. O. III 1 p. 178.

3) Cf. het volgende besluit, uit de lottingsprotocollen van 1598—1604, op het Drentsch archief aanwezig, genomen op het lotting van 24 April 1598 te Anlo: »Up die versochte revisie bij Jacop Frericks cum suis »blijckende bij sijn Gen. schrijven konnen Drost ende 24 Etten wel lijden, »dat pertien ten naesten Lottinge hare saecken na costuimen ende manijre »van Landtrechte instituieren, ende mogen oeck wel lijden, dat pertien »sijn Ge onsen Guedigen Hern Stadtholder versoeken in den Etstoel mede »belive te komen.»

aan het gerecht verbeurd zijn (§ 22). Van zaken beneden de 200 g.g. wordt geen revisie toegelaten (§ 23).

Ook volgens het L. R. van 1712 (II Art. 69) was geen appel van de vonnissen, door Drost en Etten gewezen, veroorloofd. De regeling van de revisie, vrij wel dezelfde als die van 1614, is alleen eenigszins nauwkeuriger, o. a. wat de termijnen betreft.¹⁾ Het beroep op den stadhouder, om de zaak ter revisie aan Drost en Etten te verwijzen, is hier weggefallen, omdat in dien tijd ook in Drenthe het stadhouderloos bestuur was aangenomen. Het vooraf consigneeren van de boven vermelde som is een bepaald vereischte geworden.²⁾ Aan iemand, daartoe niet in staat, wordt geen revisie verleend.³⁾ Revisie voor de tweede maal, ten behoeve van dezelfde partij, is verboden.

Evenzeer als het den ingezetenen niet geoorloofd was van de vonnissen van den Etstoel te appelleeren op een vreemden rechter, evenzeer was het ook verboden onmiddellijk de beslissing van buitenlandsche rechters in te roepen⁴⁾, of hunne uitspraken eenig gevolg te doen hebben. Zoo vindt men bepalingen, waarbij het vervolgen van „uthemesche brieven in den lande van Drenthe” strafbaar

1) Cf. L. R. 1712 II Artt. 71—75. Tegenw. St. I p. 39. Deze termijnen waren reeds vastgesteld door de Staten bij resolutie van 10 Jan. 1625 en van 1 Maart 1636.

2) Volgens den Tegenw. St. I p. 66, moest de consignatie bij den landschrijver geschieden, en was de in bewaring gestelde som door de verliezende partij ten zijnen behoeve verbeurd.

3) Dit was reeds vastgesteld bij een resolutie van Ridderschap en Eigenerfden van 28 Febr. 1699.

4) Cf. L. R. 1412 § 35. L. R. 1614 IV § 20.

wordt gesteld.)¹⁾ Uitdrukkelijk wordt in het L. R. van 1614 (II § 37) nog een stuk, voor een buitenlandschen rechter met de vereischte formaliteiten opgemaakt, voor waardeloos verklaard.²⁾ Hetzelfde vinden wij in het L. R. van 1712 (II Art. 55). Hier echter vinden wij een uitzondering (Art. 54) ten aanzien van rentebrieven.³⁾ Een geringe stap dus op den weg tot rechtsgemeenschap.

Ten aanzien van het veel besproken *ius de non evocando* komen wij tot het volgende resultaat. Vóórdat Drenthe werkelijk deel uitmaakte van de republiek der Vereenigde Nederlanden, was het genoemde privilege in geestelijke zaken (waarover later) uitdrukkelijk toegekend, niet alzoo in wereldlijke. Hierin echter heeft de Etstoel zich altijd zooveel mogelijk tegen iedere inmenging van vreemde rechters verzet.

Onder de republiek was het *ius de non evocando*, nl. buiten de grenzen der provincie, een integreerend deel van de macht, die aan iedere provincie op haar gebied toekwam. Bij Drenthe kon eenige twijfel ontstaan, omdat over de souvereiniteit der provincie zelf nu en dan geschil bestond.

1) Ordel van 1477, Ordelb. p. 115 f. Cf. hierover het L. R. van Selwerd van 1529, Feith p. 22, waar zulke brieven genoemd worden »verraders »brieven», en dengene, die er aan gevolg tracht te geven, »sal men mit den »klockenslach vervolgen, unde int gericht leveren, und sal staen to genade »des Gerichtes.»

2) Cf. een ordel van 1421, Ordelb. p. 13 b, dat eindigt: ».... ende (dat) menn ghenenn stock leggenn mach butenn denn lande van Drenthe, »dat stantafteich is.»

3) Reeds bepaald, bij een resolutie van Ridderschap en Eigenerfden van 14 Maart 1671.

Ook de Staten handhaafden dit recht¹⁾ en bedreigden zware straffen tegen de ingezetenen, die de beslissing van een vreemden rechter inriepen.²⁾ Behalve in enkele uitgezonderde gevallen is dan ook de Etstoel altijd beschouwd als de hoogste bevoegde rechter in gedingen over zaken tusschen Drenthen, of over goederen in Drenthe gelegen, terwijl in zaken tusschen vreemdelingen en Drenthen, zoo geen bijzondere overeenkomsten³⁾ waren gesloten, vroeger den vreemdeling geen recht werd verschaft, later gewoonlijk de regel: actor sequitur forum rei, werd gevolgd. De vreemdeling verkeerde meestal in een ongunstiger positie,⁴⁾ hoewel ook bij vele bepalingen het reciprociteits-systeem was aangenomen.⁵⁾ Met zaken tusschen vreemdelingen onderling, niet over goederen in Drenthe gelegen, hield de Etstoel zich niet op, althans in vroegeren tijd niet.⁶⁾

In crimineele zaken, waaronder men heeft te verstaan die, waarin bepaaldelijk lijfstraffen werden opgelegd, was in lateren tijd de rechtspraak opgedragen aan een vaste commissie uit den Etstoel, bestaande uit den drost en den

1) Cf. van de »poineten en articulen", waarop Mamits tot stadhouder werd aangesteld, artt. 14 en 16. Mr. L. O. Gratama, Stadhouders in Drenthe, p. 13. Deze instructie gold evenzeer voor de volgende stadhouders. Verg. de instructie voor Willem III artt. 15 en 17. Mr. L. O. Gratama, Stadhouders in Drenthe, p. 52.

2) Cf. een resolutie van Ridderschap en Eigenerfden van 2 Maart 1669, en het bijna gelijkkluidend art. 74 van het L. R. 1712 Bk. IV.

3) Cf. o. a. oorkonde van 1339, (Commune plicht), bij Driessen, Monumenta I p. 150 vlg.

4) Cf. o. a. L. R. 1614 II § 40. L. R. 1712 II art. 65.

5) Cf. o. a. L. R. 1712 II art. 68.

6) Cf. een ordel van 1460, Ordelb. p. 67 b, waarin wordt gezegd: »Tusschen (partijen) is gewijst want ende sie beide inwohners sint »tho Groninghen, soo mach de Raith van Groningen dat berichten."

assessor met zes etten, uit ieder dingspil één. Zij was bekend onder den naam van Drost en Geconvoeerde Etten. Ook in dit college was de landschrijver als griffier tegenwoordig. De vergaderingen, door den drost bijeengeroepen, zoo het vereischt werd, hadden meestal te Coevorden, later te Assen plaats. ¹⁾ Daar alleen toch waren gevangenissen, waar men de misdadigers gedurende langeren tijd kon bewaren. In dit college is de drost voorzitter en brengt zijn stem het eerst uit, na hem volgen de etten, in dezelfde rangorde als in den Etstoel. De vonnissen worden echter op zijn naam afgekondigd, met de bijvoeging „na ingenomen advies van Geconvoeerde Etten.” ²⁾

Of er appel viel van deze vonnissen op den geheelen Etstoel is niet zeker. Het L. R. van 1614 spreekt er niet over, evenmin dat van 1712, tenzij men de bepaling van Bk. II art. 69 hier toepasselijk acht. Dit zou echter m. i. onjuist zijn, ten eerste, omdat er sprake is van partijen, die het appel moeten instellen, en dit bij lijfstraffelijke zaken een minder juiste uitdrukking zou zijn; ten andere, omdat de gewone term voor het hier bedoeld rechtscollege is Geconvoeerde Etten; terwijl in bedoeld art. sprake is van Gecommitteerde Etten, waardoor zij bedoeld worden, aan wie het geheele college de beslissing over, of het nader onderzoek van een bepaalde zaak heeft opgedragen.

De rechtsmacht van den Etstoel strekte zich over de

1) Cf. L. R. 1614 IV § 38. L. R. 1712 IV art. 75.

2) Tegenw. Staat I p. 44.

heerlijkheid Ruinen uit, ¹⁾ ook voordat deze ten aanzien van het rechterlijke met Drenthe werd vereenigd. Echter slechts in geval van hooger beroep van een uitspraak door den Heer van Ruinen met de bureu gewezen, was de Etstoel bevoegd in geschillen tusschen inwoners der heerlijkheid of over goederen daar gelegen te beslissen. ²⁾ Het was den belanghebbenden in dezen evenmin als aan de ingezetenen van Drenthe zelve, veroorloofd de beslissing van een anderen rechter in te roepen. ³⁾ Ook werd somtijds de voorlichting van den Etstoel gevraagd in moeilijke gevallen. Zoo wordt in een ordel van 1530 ⁴⁾ gezegd, dat de heer van Ruinen „na older maneren alhyr einen vorraem begert”; aan welk verzoek Drost en Etten voldoen, door een uitspraak

1) De Etten of Atten, die ook in de heerlijkheid Ruinen voorkomen, spreken geen recht, althans niet anders, dan voor zoover het met hun' eigenlijke taak, het schouwen van wegen en dijken enz., in verband staat. Cf. § 70 L. R. van Buddinge- en Haakswolde. Die Etten zijn dezelfde personen, die in andere stukken Zwaren genoemd worden. Cf. de Buur-willekeur van omstreeks 1400, medegedeeld bij Magnin G. O. II 2 p. 198 vllg.

2) Cf. Ord. van 1428, medegedeeld bij Magnin II 2 p. 210, en een ordel van 1432, bij Magnin II 2 p. 211. De eischer heeft gepand; de gedaagde heeft »daer pantkeringhe op gedaen, so sullen die buer van Runen erst wisinge »doen, wie recht hevet an die pantceringe, und wie die wisinge to nae »gaet, die mach dan dat beroepen op die Heerschup van Coverden ende »an die Wijsheit van den Lande van Drenthe.” De bureu van Ruinen mochten dus recht spreken in zaken, die in het overige Drenthe onmid- dellijk door den Etstoel werden beslist. Cf. twee ordels van 1441, Magnin G. O. II 2 p. 211. Evenzoo een ordel van 1445, Magnin I. c. Verder een ordel van 1472, Ord. b. p. 93 c, en een van 1517 p. 206 a. Ook nog een vonnis van den heer van Ruinen met de bureu gewezen in 1554, medegedeeld bij Magnin G. O. III 1 p. 76. Eindelijk een ordel van 1560, medegedeeld op pag. 52 noot 3.

3) Ord. van 1518, Ord. boek p. 211b.

4) Medegedeeld bij Magnin G. O. III 1 p. 78.

aan te geven, overeenkomstig met het algemeene Drentsche recht. ¹⁾

§ 3. *Lagere gerechten. Goorsprake, Rocht.*

De lagere gerechten dragen den naam van ding of goorsprake, en rocht. Over de eersten, ding en goorsprake, is bij de behandeling van den werkkring van den drost reeds gesproken, wat betreft het verschil tusschen beide, den tijd, wanneer, en de plaats, waar zij worden gehouden; ook is vermeld wie de kosten aan die rechtdagen verbonden, moest voldoen. Verwijzing is dus voldoende.

De drost, of zijn plaatsvervanger, laat vooraf bekend maken waar, en wanneer hij voornemens was in het dingspil den rechtdag te houden. Toen de tijd, waarop het ding gehouden werd, vast stond, wist ieder wel, wanneer hij

1) In het gerecht van Selwerd had men in vroegeren tijd niet een rechtsprekend college, dat zich met Drost en Etten vergelijken laat. Het beroep van vonnissen door de „meente” gewezen, ging onmiddellijk aan den landsheer. Cf. de Constitutie van 1482, bij Feith p. 29 vllg., het door mr. H. O. Feith in de noot op p. 30 medegedeelde aanhangsel van het L. R. van 1529, en de inleiding van genoemd landrecht, Feith p. 4. Later, toen het Gooregt meer onmiddellijk onder het bestuur der stad Groningen gekomen was, geschiedde het beroep op Burgemeesters en Raad. Dit college kan in zoover dus met den Etstoel worden vergeleken. Cf. de ordonnantie van 1546, bij Feith p. 36. De Costumen des Geregts van Selwerd van 1571, bij Feith p. 38. Het Selwerder Landrecht van 1673, Bk. I artt. 55, 64, 90, 91. Bk. II artt. 57 vllg. Dat aanranding der rechtsmacht van den landsheer ook daar als een zwaar vergrijp werd aangemerkt, kan blijken uit het L. R. van 1529, Feith p. 22, waar degene, die „in unses Gned. Hern recht tastet, und ist sulvest geen richter”. vervalt in een boete van 100 marck.

moest verschijnen, en was geen bepaalde oproeping noodig. Anders was het met de goorsprake, die de drost vroeger vier of vijf dagen van te voren moestaankondigen. ¹⁾ Later was die termijn op acht, ²⁾ en nog later op minstens veertien dagen bepaald. ³⁾

Zooals wij gezien hebben, moesten ook de schulten en de landschrijver op het ding of de goorsprake verschijnen. De laatste moest van het gebeurde op den rechtdag aantekening houden, en hield daartoe een register, dikwijls „des Drostens register” genoemd ⁴⁾, vooral met het oog op de aan dezen vervallen boeten ⁵⁾. Later verving de landschrijver den drost, toen op de goorsprake geen recht meer werd gesproken, hoewel de laatste altijd nog de bevoegdheid behield om te verschijnen ⁶⁾.

1) Rapport van mr. G. van Oostendorp, Magnin G. O. III 1 p. 190.

2) C. en O. § 4. L. R. 1614 I § 2.

3) L. R. 1712 I art. 2.

4) Cf. Ordelen van 1484, Ordelboek p. 144a; van 1491, Ordelboek p. 170a; van 1516, Ordelboek p. 177f, en van 1517, Ordelboek p. 204 c.

5) Op het archief van Drenthe zijn nog eenige van die registers aanwezig, en wel van de jaren 1563—1565, 1572—1579 (laatste jaar gedeeltelijk), 1583—1589, 1598—1602 en eindelijk van de jaren 1640—1643 gedeeltelijk. M. i. moet men hierin de officiële registers zien, door den landschrijver of zijn plaatsvervanger gehouden. Zeker is het, dat de registers van de jaren 1563—1565 en 1572—1579 met de hand van den landschrijver Johan Mus van Coevorden zelf geschreven zijn. Ook zijn de registers van 1598—1602 met dezelfde hand geschreven als de lottingsprotocollen van de jaren 1596—1604. Hiermede zij niet beweerd, dat alles, wat op de goorsprake verhandeld werd, daarin is bewaard. Ook de landschrijver zal slechts opgeteekend hebben, wat hem noodig scheen. Waar in 't vervolg uitspraken op goorspraken gedaan worden aangehaald zonder verdere bijvoeging, zijn zij te vinden in deze registers onder de bijgevoegde jaren. Verder is er nog een register dat loopt van 1575—1589, waarin echter veel minder is opgeteekend dan in de vorige vermelde. „niet welk bekend is onder den naam van „het dubbel emplot”.

6) L. R. 1712 I art. 7. Tegenw. St. I p. 62.

Zoowel op het ding als op de goorsprake moeten alle bureu uit het dingspil verschijnen, als de rechtdag tijdig was afgekondigd. Tegen hen, die wegbleven, waren betrekkelijk zware straffen bedreigd ¹⁾. Deze toestand bleef op een enkele uitzondering bestaan tot het midden der 17^e eeuw. De uitzondering vinden wij ten aanzien van Meppel. Terwijl in de goorsprakenregisters van 1563 nog sprake is van de bureu van genoemde plaats, die op de goorsprake verschijnen, vinden wij in latere „de twaalve van Meppel”, die nu als de bureu optreden. De verandering schijnt in het jaar 1578 plaats gegrepen te hebben. Sinds dien tijd vertegenwoordigden dus de „twaalve”, die reeds vroeger ²⁾ in gedingen als eischers of verweerders voor de buurtschap van Meppel optraden, de bureu op de goorsprake. Die „twaalve” schijnen vroeger een besturend college uitgemaaht te hebben, aan wie de bureu des te eerder ook de rechtspraak overlieten, omdat zij daardoor van een grooten last werden bevrijd ³⁾.

Op den landdag, die den 23^{en} Febr. 1652 begon, namen Ridderschap en Eigenerfden een resolutie, die ten dezen aanzien een groote verandering te weeg bracht. Daarbij toch werd bepaald, dat voortaan op de goorspraken (de

1) Cf. L. R. 1412 § 32. C. en O. § 4. Rapport van mr. G. van O. Magnin G. O. III 1 p. 189. Debath ofte Wederbericht § 43. L. R. 1614 I § 2, IV § 5.

2) Cf. o. a. Goorsprake gehouden op 5 Maart 1575 en op 11 Maart 1577.

3) Blijkens de Willekeur, in 1605 opgemaakt, medegedeeld door Magnin, De voormalige kloosters in Drenthe, 2^e dr. 1846 p. 156, kwamen naast de „Twaalve Regeerders van Meppel” ook nog „Swaren” voor. Zij waren, zoo als uit de bepalingen dier willekeur volgt, hoofdzakelijk belast met het politie-toezicht.

naam „ding” was toen reeds lang in onbruik geraakt) slechts volmachten uit de verschillende marken of buurtschappen behoeften te verschijnen. Voor de grootere was hun getal bepaald op vier, voor de kleinere, nl. van tien of minder huizen, op twee ¹⁾. Diezelfde regeling vinden wij ook in het L. R. van 1712 (I Art. 2); zij bleef tot de invoering der Fransche wetgeving in deze streken bestaan.

Deze rechtdagen waren evenzeer „bevredicht” als de lottingen. Allen, die er heen gingen of er van terug keerden, genoten een bijzondere bescherming; voor het laatste echter slechts gedurende één dag. Alle misdrijven, tegen hen gepleegd, werden dubbel geboet ²⁾.

De drost moet den rechtdag beginnen „bij klimmender „sonnen” ³⁾ en zorgen, dat deze zooveel mogelijk in één dag afloope ⁴⁾. Is de rechtdag geopend, dan komen de gezamenlijke bureu uit de verschillende buurtschappen, waaruit het dingspil bestaat, voor den drost, en wel buurtschap bij buurtschap „nae der sonnen ommeganck” ⁵⁾. Dan beslissen zij over zaken bij klachte aan hunne uitspraak onderworpen, of brengen aan, wat hun van in de buurtschappen gepleegde misdrijven bekend of ter oore gekomen is, terwijl daarmede tevens de daartegen bedreigde boeten den schuldige is opgelegd. Beide soorten van uitspraken

1) Cf. art. 1 der aangehaalde resolutie, als Bijlage no. 18 in zijn geheel medegedeeld.

2) L. R. 1412 § 14. Rapport van mr. G. v. O., Magnin G. O. III 1 p. 201. L. R. 1614 IV §§ 3, 4 en 49. L. R. 1712 IV art. 31.

3) Cf. L. R. 1614 IV § 5.

4) Cf. p. 34.

5) Rapport van mr. G. v. O., Magnin G. O. III 1 p. 189.

worden „buertuigen” genoemd. De buren zijn gehouden in beide gevallen hun „tuich” te doen. Zij mogen niet weigeren. Wel komt het voor, dat hun om naar onze begrippen soms zeer zonderlinge redenen eenigen tijd uitstel wordt verleend tot nader beraad.

Enkele gevallen mogen hier worden opgenoemd:

Uitstel van drie weken wordt verleend om onbekende redenen op de goorsprake te Meppel van 11 Maart 1572, evenzoo een uitstel van 4 dagen op de goorsprake te Vries, van 15 Juni 1577, reden onbekend.

Op de goorsprake te Diever, 8 Oct. 1578 gehouden, vindt men: „De buiren van Devere nemen hoer beraet tot Sondag, „vermits de buir meestendeel t Steenwick te marct weren.”

Op de goorsprake van 23 Jan. 1584 te Groningen wordt een uitstel van 3 dagen verleend om te antwoorden, dus meer tot voordeel van den gedaagde.

Zoowel op het weigeren hunner uitspraak als op het verzwijgen van een misdrijf stond boete, die althans vroeger bij herhaalde weigering verhoogd werd. De boete rustte op ieder huis in de buurtschap ¹⁾. Zij wordt opgelegd door den Etstoel, wiens uitspraak eerst dan door den drost wordt ingeroepen, zoo de buren gedurende de goorspraak bij hunne weigering volhardden ²⁾.

1) L. R. 1412 § 32. L. R. 1614 I § 2 IV § 5.

2) Cf. een ordel van 1454, Ordelboek p. 51b., dat luidt: „...js gewijst, »want de buer dat geweigert hebben tho vertuigen, nha der schulten »gicht, szo sint se mijnen heren vellich, elck met XV marck.” Cf. een ordel van 1457, Ordelboek p. 62 c. Ordel van 1460, Ordelboek p. 67c., het eindigt: »ende want de buer van Roderwolde des avondes ende des mor- »gens vervolget worden ende oer tuech niet doen en wolden, szo hebben »se gebroecken na inholth des landes brieff.” Ook nog een ordel van 1471. Ordelboek p. 90a.

Het doen van het buurtuich kan hun alsnog worden opgelegd. ¹⁾ Bij het opzettelijk verzwijgen van misdrijven had hetzelfde plaats, eerst na aanmaning, om alsnog te verklaren, wat zij er van weten, vallen de bureu in een boete. ²⁾ In dit geval is de schulte krachtens zijn ambt verplicht den drost het verzwijgen te kennen te geven en dezen voorts de inlichtingen te verschaffen, die noodig kunnen schijnen. ³⁾

Van de uitspraak der bureu gaat hooger beroep aan den Etstoel, die naar bevind van zaken beslist of het beroep te recht of ten onrechte is geschied. In het eerste geval wordt het „buurtuich quaat gekent” en vallen de bureu in een boete. In het omgekeerde wordt de appellant tot een boete veroordeeld.

1) Cf. o. a. ordel van 1475, Ordelboek p. 109f, luidende: »So js gewijst »tusschen den Drost en de bureu van Nijensleeck, want de Droste de »buer tho lantrechte hefft geesschet oeren tuich tho verantwoerden, des »de buer niet gedaen hebben, szo hebben sie dat recht versmaet, daer »elck hoes angebroecken hefft XV marek, ende noch sollen sie oer »tuich doen ten naesten goespraecken als lantrecht is.”

2) Cf. Goorsprake te Diever op 17 Maart 1563: »De buiren bint »angesecht voor een versweegen bourtuich omdat sij affkeeren ende sachten »niet meer te wieten belangende dat gewalt in Jan Lambers hujs geschiet, »und worden die buiren voirts geesschet dat sulve noch te vertuigen ende »an te brengen nae Lantrecht. Doe quemen de buiren und brachten an” enz. Cf. Goorsprake te Borger op 15 Mei 1563: »De Drost heft de buiren »van Zuittaren angesecht voer vier of vijff verweegene bourtuigen de sij »op de leste goespraecke niet angebracht hadden, (nadere aanduiding »volgt), dat welcke sij bekenen vergeten te hebben, und vertuichden »nu” enz. Cf. Goorsprake te Vries op 15 Maart 1578: »De buiren van »Eelde en hebben niet angebracht, dat Jacob Henricx huisfrouwe van sijn »beijde broeders blont, bloedich ende blan geslaegen is, daarvan de buiren »sieh bij ede sullen purgeren daarvan niet geweten te hebben.”

3) Cf. Instructies voor schulten van 1537 en 1556, medegedeeld bij Magnin G. O. III 1 p. 217 vlg. C. en O. § 5. L. R. 1614 I §§ 13 en 14. II § 2.

De vraag ligt nu voor de hand: welke zijn de bureu, die uitspraak moeten doen, of beter nog uit welk buurtschap moeten de bureu optreden?

Vooraf ga de opmerking, dat er soms geschillen zijn ontstaan, of de bureu uit een buurtschap wel afzonderlijk konden optreden, of dat zij gezamenlijk met die uit een ander dorp het buurtuich moesten doen. ¹⁾ Geschillen, waarover wij beslissingen van den Etstoel aantreffen. ²⁾ Ook komt het voor, dat een buurtschap, waarvan vroeger de bureu gezamenlijk hunne uitspraken deden, gesplitst werd, zoodat de inwoners der beide gedeelten nu afzonderlijk voor den drost tot het afleggen bunner verklaringen verschenen. ³⁾ Dit zal natuurlijk alleen zijn voorgekomen bij zeer uitgestrekte buurtschappen.

1) Wie wel eens in Drenthe is geweest weet, dat sommige dier buurtschappen, wier bureu toch zelfstandig optraden, zeer klein zijn. Ook dit kan een grond geweest zijn voor de geschillen, waarover in den tekst sprake is, vooral als zij dicht bij grootere buurtschappen gelegen waren. Verg. een ordel van 1490, Ordelboek p. 165f, waar sprake is van »X of XI buiren van Seijen." Veel meer bureu bevoegd om op de goorsprake op te treden zullen er in dat gehucht ook niet geweest zijn.

2) Cf. Ordel van 1435, Ordelboek p. 18a, luidende: »Item soe wijzet »de Droste mit denn Etenn, dat de buer vann Schonebecke vullen buir- »tuich moegenn doenn, gelick ander buer inn den lande van Drenthe, »want bij Johan van Buchorstenn tijden darom gewesen is". Deze was Drost in de jaren 1405—1412. Evenzoo een ordel van 1479, Ordelboek p. 121a, luidende: »Szo is gewijst tusschen de bureu van Egeste (Eext) »ende Egestervene, want sie beide in eener marcke liggen, so sullen sie »staen tho eenen buirtueghe, ten sij de van Egestervene bewijs bij brengen »konnen, als lantrecht is, dat se van oldes eenen tuich alleene hebben."

3) Zoo heb ik in de goorspraken van af 1578 aangetroffen, een splitting van het buurtschap Zuidwolde, in Zuidwolde Zuid-einde en Zuidwolde Noord-einde. Cf. Bijlage no. 13. Evenzoo zijn »die van de Oosterboer" van de bureu van Meppel afgescheiden. Cf. Magnin, Kloosters enz., p. 156. 2e dr. 1846.

Ten aanzien van misdrijven wijst de zaak zich van zelf; de bureu, die iets weten, brengen dit aan bij den drost ¹⁾ en, is uitgemaakt, dat het feit is bedreven, en door wien, dan volgt de straf van zelf. Iets anders is, wanneer er over een klacht dient beslist te worden. De bureu uit de buurtschap, waar de beklagde woont, oordeelen over de tegen hem ingestelde klacht. ²⁾ De eischer moest dus in het algemeen het forum rei volgen, nl. voor zoover betreft klachten over schuld, welke trouwens vroeger ook alleen op de goorsprake behandeld werden. Later ook zoo de vordering roerend goed betrof. De eischer moest derhalve zijn' vordering voordragen, op het oogenblik, dat de bureu van de marke, waar de beklagde woont, zich voor den drost bevinden tot het doen van hun tuich. ³⁾ In geval het geschil bestaat tusschen twee buurtschappen of tusschen een bepaalden persoon en een buurtschap, hetzij hij lid daarvan uitmaakt of niet, zijn de bureu partij; en als zoodanig kan van hen geen onpartijdige beslissing verwacht worden. Deze wordt dan ook opgedragen aan de bureu uit nabij gelegen buurtschappen. Hierbij schijnt een zekere vaste orde te zijn aangenomen, die het mij echter niet gelukt is te

1) Cf. een ordel van 1476, Ordclb. p. 112a, waar wij vinden: »Szo is »lantrecht, dat de buer, dar de broecke geschiet is, sollen den rechten »handdadigen vertuegen" enz.

2) C. en O. § 5. L. R. 1614 II § 2.

3) Verg. Debath ofte Wederbericht § 45. Cf. o. a. goorsprake van 11 Maart 1572 te Meppel: »De buiren van Nijeeven vertuigen Roeloff »Alberts op 1 onrechte klachte, dewijle Wolt Roeloff lang genoeg voer »den gericht sich gepresenteert heft, doe de van Nijeeven hoeren tuijch »deden, voer den welcken hij behoert hadde tho claeghen, dewijle hij tho »Nijeeven woenachtich ende actie personeel is."

ontdekken. ¹⁾ In zulk een geval werd somtijds de uitspraak

1) Cf. vooreerst een ordel van 1473, Ordelboek p. 99h, waar sprake is van een geschil tusschen den Drost en de bureu van Hesselen, in hetwelk de bureu van Erme uitspraak hebben gedaan. Vele voorbeelden komen hiervan voor in de goorspraken-registers. Het zij voldoende enkele hier op te geven. Op de goorsprake van 11 Maart 1563 te Norg gehouden, beslissen de bureu van Ide een geschil tusschen den Rentmeester en de bureu van Rolde, als beklagden. Op die van 10 Maart 1572 te Beilen, beslissen de bureu van Orvelte een geschil tusschen een particulier en de bureu van Elp, als beklagden. In hetzelfde jaar vinden wij beslist, een geschil over een buurwillekeur tusschen de bureu van Ide onderling, door de bureu van Vries, een geschil tusschen de bureu van Exlo en die van Bunne, door die van Eegst.

Op de goorsprake te Peize, 18 Aug. 1573 gehouden, beslissen de bureu van Potterwolde, een geschil tusschen de bureu van Peijse en die van Winde, als beklagden. In 1574 beslissen de bureu van Bonnevelde een geschil tusschen de bureu van Zuid-Sleen, onderling; evenzoo die van Peese (Peize) een zaak tusschen een particulier en de bureu van Zeijen.

Op de goorsprake 14 Maart 1574 te Anloe gehouden, komt voor een geschil tusschen twee particulieren, waarvan de beklagde te Gasselte woont. De bureu schijnen om de een of andere reden, waarvan niet nader blijkt, zich aan het doen van een uitspraak te hebben willen onttrekken. Dan volgt er: »De buiren van Druwen (Drouwen) seggen, dat sie sich »bezwaert vinden om daervan hoer tuich te doene, want daer binnen »Gasselte noch genoeg binnenbuiren bint, den desse questiose saecke niet »roert, dan beklagen sich, dat sie dorch den drosten mit den lantschriver »daer tho gevordert worden", enz.

Op de goorsprake 7 Maart 1575 te Beilen, doen de bureu van Erme uitspraak in een geschil tusschen de bureu van Emmen en die van Roswinkel;

op die van 13 Maart 1576 te Beilen, de bureu van Wyse tusschen een particulier en de bureu van Brunstinge, als beklagden;

op die van 20 Maart 1577 te Dalen, de bureu van Dicver tusschen een particulier en de bureu van Dwingelo;

op die van 3 Mei 1577 te Anloe, de bureu van Annen tusschen een particulier en de bureu van Zuidlaren.

Op de goorsprake van 19 Jan. 1585 binnen Groningen gehouden beslissen de bureu van Annen een geschil tusschen een particulier en die van Anlo als beklagden.

Op de goorsprake van 13 Juni 1586, te Sleen gehouden, is het volgende voorgekomen: »Johan van Munster beclaget sich over de burenn van Swele, »dat sie hem hart dringen umb denn scheper mede tho loenen, daer he »verhopet niet schuldich tho twesenn, unde mede beswaert te worden

gedaan door de gezamenlijke bureu uit twee buurtschappen; hetgeen ook wel eens in gewone zaken plaats vond. ¹⁾ Geschillen hierover werden door den Etstoel beslist. ²⁾

Volgens het L. R. van 1412 ³⁾ was men buiten het dingspil

»derwile he ghen schapenn heft, versoeckende van den bureu van Noert-
»sleue hier up een buirtruich, die alle verlopenn, derwege dat upgeschortet
»tun meester goesprake." In een andere questie tusschen dezelfde partijen
hadden de bureu van Noord-Sleen juist een uitspraak gedaan.

Op de goorsprake, 18 Juli 1598 te Dalen gehouden, doen de bureu van
Erme uitspraak in een geschil tusschen een particulier en de bureu van
N. en Z. Barge.

Op de goorsprake, 8 Maart 1599 te Diever gehouden, in een geschil
tusschen een particulier en de bureu van Wapse: »Die buiren van Dever
»ende van Vledder hebben alle bejde desen tuijch tdoen geweijert, seggen
»niet geholden desen buirtruich tdoen. Waaromme oick sie alle bejde
»doer den pander tho lantrechte laeten esschen."

Op de goorsprake, 14 Maart 1599 te Anlo, beslissen de bureu van Anderen
een geschil tusschen een particulier en de bureu van Westruppe, als eischers.
In dezen kan de eerste ook inwoner van Westruppe geweest zijn, en wordt
dus de gewone regel gevolgd.

Bij de goorsprake, 2 Maart 1602 te Diever gehouden, vindt men: »Upt
»voergeven als dat Vledder Wapsservinger buirtruich, die haer toe-
»vallt van Uffelte, sall doen. Die buiren van Vledder antwoerden met
»een oerkunde, ende seggen dat sie blijven bij die sententien hier bij den
»Ed. Heeren Drost ende 24 Etten upgelacht, verhojen daer oeck mede
»tkonnen vulstaen, dat sie haren buirtruich oever Wapsse moeten doen."

1) Op de goorsprake te Diever, op 18 Juli 1600 gehouden, doen de
bureu van »Echten ende van Kuijkange" een uitspraak tusschen »die
hovethuiden van z. Bertolt Arens toe Ansen" en »Hermei. Roeloffs van
Buddingewolt", die beweerden dat de laatste »z. Bertolt Arens het levent
ontnomen unde doedtgesteeken heft." Bij aangeteekend stond: »Pesse
weijert." De bureu van Pesse schijnen dus vooraf tot het doen van het
tuch te zijn opgeroepen maar geweigerd te hebben.

Op de goorsprake te Norg, op 13 Mei 1601 gehouden, doen de bureu
van Norch, Westervelde en Suijdtvelde gezamenlijk een uitspraak.

2) Cf. o. a. een uitspraak op de goorsprake van 18 Maart 1578 te Diever:
»De buiren (van Vledder) vertuigen partijen an Drost ende 24 om toe
»erkennen, oft sij daervan toe tugen schuldich bint, und soe veer sulcx
»gekant wordt, bint sie pene vellich, und sullen allenen wal hoeren tuich
»doene."

3) In de uitgave van v. Richthofen komt deze bepaling niet voor, wel
bij Matthaeus en bij Magnin G. O. II 2 p. 249.

niet verplicht tot het doen van het buurtuich, en kon er niet toe gedwongen worden. Een bepaling echter, die men later niet herhaald vindt. Uit sommige in noot 1 p. 99 aangehaalde goorspraken zou men het tegendeel kunnen opmaken. Immers er komen daaronder voorbeelden voor van goorspraken, niet alleen buiten het dingspil, waarvoor de recht-dag dienen moest, maar zelfs buiten de provincie gehouden.¹⁾ Hoewel, dit zullen wel uitzonderingen geweest zijn ten gevolge van buitengewone omstandigheden; en de regel zal ook in lateren tijd als bestaande mogen worden aangenomen.

In enkele zaken waren de bureu op de goorsprake volstrekt onbevoegd recht te spreken, zoo in geestelijke zaken (waarover later) en in zaken leengoederen betreffend; evenzeer in geschillen, die alleen door den Etstoel konden worden uitgemaakt. Er komen uitspraken voor, waarbij zij zich zelve in dezen incompetent verklaren.²⁾

Het toezicht van den Etstoel moest, met de opvatting van het beroep op dat college van de uitspraken der bureu, die dat beroep als tegen den rechter gericht achtte,

1) Buiten de reeds aangehaalde wordt o. a. ook een goorsprake voor het dingspil Noordenveld op 23 Jan. 1584 te Groningen gehouden wegens »de noeth."

2) Cf. o. a. een uitspraak op de goorspraak te Diever op 11 Maart 1577 gewezen: »De buiren vertuigen (den eischer) op een onrechte eschinghe »vermits partijen sustineren deene leenguet, de ander giestlijck guet tho »wesen."

Evenzoo te Diever op 18 Juli 1600: »De buiren van Dwingel seggen, »dat het is leenguet unde Tiende niet hopende thoeh gehouden wesen »een buirtuich daervan toe doene."

Ook een uitspraak op de goorspraak, 11 Maart 1572 te Meppel gehouden: »De buiren vertuigen de saecke tho Lantrecht, dewijl opten brieff »bij den capitell geallegiert pantkeringe gedaen is, stellen tot erkenisse »des Drosten ende 24. oft de pantkeringe guet of quaet is."

op den duur verlamdend werken op de rechtspraak door de bureu. Het gevaar toch om in de boete, op een verkeerde uitspraak gesteld, te vervallen, deed hen soms zeer vreesachtig zijn in het nemen van beslissingen. Het deed hen niet alleen allerlei uitvluchten aan de hand om van de uitspraak af te komen, maar bracht hen er toe om reeds uit zich zelf voor alle zekerheid de zaak ter beslissing aan den Etstoel te verwijzen, hetzij onmiddellijk, hetzij nadat zij zelve eerst een, om het zoo eens uit te drukken, ontwerp-beslissing hadden aan de hand gedaan.¹⁾ Hoe

1) Behalve van het laatste, dat nog al eens dikwijls voorkomt, als wanneer de uitspraak eindigt: »de vorder wil, macht an den Drost en »ende 24 't lantrechte versuecken'', of »de voirden wyl de macht te lant- »rechte versuecken'', of »voirts tot verklaringe des E. Drost en »ende 24'', of »voirt tot verklaringe van de wijsheit van den Lande van Drenthe'', of eenvoudig: »voerts an den Drost en 24 Etten toe landrechte''; (verg. ook nog een ordel van 1468, Ordelsboek p. 85a), mogen hier eenige voorbeelden van het vroeger gezegde volgen. Cf. de goorsprake bij de bijlagen no. 9.

Op de goorsprake van 11 Maart 1572 te Meppel: »De buijren van der »Schiphorst vertuigen alle de saeken van den Erentfesten Jan van den »Cloester ende van Andries Welters, de sie mit den anderen hebben te »doene, dewijle dat den Erentfesten Jan van den Cloester eene ridder- »matige man is, ende de buir sich datselvige niet vroet en »sint, soe vertuegen sie dat alle de pandinge an den E. Drost en »ende 24, ende op dat Landesboeck, soe de Erntfeste Jan van den Cloester doch »begript in sijn oirkonde, dar de saecke tho lantrecht steet."

Op de goorsprake 5 Maart 1575 te Diever: »De pastoer van Havelte »is gevangen en geleydet und weder losgelaten, vertuigent (nl. de bureu van Uffelte) »op degeenen die daerbij gewest binnen, soet in den velde »geschied is, alles op 's landsbrieff und op de hoege ovrcheit soe hoer »sulcke saecke nijwarrelde erfaren bint und daer anders »niet van tuigen konnen."

Op de goorsprake van 13 Maart 1577 te Rolde geschiedde het volgende: Er was een doodslag geschied door een »wartlijk protener'' (hij die een praebende geniet) van het convent te Assen aan een dergelijk persoon. De geestelijken hadden eerst den man gevangen genomen, en later weer losgelaten. De Drost stelt de vraag, of dezen wel het recht daartoe

meer wij het tijdstip, waarop de resolutie van 1652 genomen werd, naderen, hoe meer dit het geval wordt. Om dit laatste bevestigd te zien, behoeft men slechts de goorspraken-registers van 1640 en volgende jaren, en die van 1563 bijv. te vergelijken.

In de resolutie van 1652 zien wij het gevolg van deze telkens herhaalde opdrachten aan den Etstoel. De toestand, die feitelijk reeds lang bestond, wordt daarbij wettelijk nader geregeld, de bevoegdheid der lagere gerechten juister omschreven. Art. 5 toch van genoemde resolutie schafte de buurtuigen af.¹⁾ Hierdoor veranderde de goorsprake aanmerkelijk van haar oorspronkelijk karakter. Immers, terwijl zij vroeger was een zelfstandig gerecht, dat in eerste instantie uitspraak deed, wordt nu, wat op de goorsprake geschiedt, een phase van het geding, dat op het lotting voor den Etstoel wordt geëindigd. Het bestaan van een rechtstrijd wordt geconstateerd, de omvang en het onderwerp er van vastgesteld. De goorsprake is dus de *litis contestatio* geworden.²⁾ Iets wat zij eigenlijk reeds

hadden en of zij niet strafbaar zijn. »De buiren van Loen seggen, dat »sij nijwarrelde gehoert hebben, dat men sulcke en diergelijke saeken »vertuicht heft, stellen 't daerom an den 24 Etten ende weijgeren hoeren »tuych.»

»De Drost beroept den buirtuich 't Lantr. Bint bij den pander geesschet.»

Later op 3 Mei, ten gevolge van de sententie op het lotting door den Etstoel gewezen, vinden wij: »De buiren van Loen vertuigen dat de van »Assen soelen schuldich wesen toe bewijzen binnen 3 weecken, dat sie »sulcke gerechtigheid hebben, sulcken misdaden man toe vangen, ende »weder los te laten, und vort an den Lantsbrieff, ende wat eenen recht »daervan vermach.»

1) Cf. L. R. 1712 II art. 37.

2) Cf. Tegenw. St. I p. 47.

was, toen ieder geding ten gevolge der verwijzing toch door den Etstoel werd beslist.

Een andere verandering, die zeker meer plotseling ingreep, hebben wij reeds aangegeven. Sedert de resolutie van 23 Febr. 1652 toch behoeften, zooals gezegd, slechts volmachten uit de buurtschappen op de goorsprake te komen, ter vervanging van de gezamenlijke bureu. Die volmachten moeten nu de verklaringen aangaande misdrijven enz. afleggen, die anders de bureu verplicht waren te doen.¹⁾ Bij de verkiezing der volmachten, waartoe de bureu in de buurtschap bijeenkwamen, moest nagegaan worden, welke misdrijven gepleegd waren sinds de laatste goorsprake, of wat te dien aanzien bekend was geworden. Zoo moest ieder bewoner mededeelen, als er in zijn huis iets was voorgevallen, dat op de goorsprake moest worden aangebracht.²⁾ Die verkiezing geschiedde gewoonlijk 's avonds voor het houden van den rehtdag. Vandaar de naam „klappersavond”.³⁾

De boete bij wegblijven, of bij verzwijgen van iets, dat moest worden aangebracht, door de gevolmachtigden beloopeu, moet door de geheele buurtschap worden gedragen; zij rustte op ieder huis. Is het echter aan een verzuim der volmachten te wijten, dan zijn deze natuurlijk aansprakelijk tegenover te bureu, hunne committenten.⁴⁾ Evenzoo was hij, die iets verzweege, wat in zijn' behuizinge was voorgevallen, alleen aansprakelijk voor de boete, wegens

1) L. R. 1712 I art. 2.

2) Art. 2 Res. L. R. 1712 I art. 3.

3) Vermeld bij de Rhoer, in zijne ongedrukte voorlezingen *Notitia Rei Batavae* p. 431, waarvan een handschrift is in het bezit van mr. L. O. Gratama.

4) L. R. 1712 I art. 12.

het niet aanbrengen beloopten. De verplichtingen van den schulde bleven dezelfde als vroeger.¹⁾

Wij gaan nu over tot de behandeling van het recht, ook wel „de leege banck” genoemd. De schulde is verplicht in zijn schultambt deze rechtdagen te houden, waar en wanneer het noodig is. Een vaste tijd is er niet voor bepaald. Ieder kan het houden van zulk een rechtstag vorderen, „een recht „ansetten”, zooals de gewone uitdrukking luidt. Men kan het doen uit eigen beweging, door het stellen van een vordering, maar ook, en dit geschiedt dikwijls, tengevolge van een vonnis, hetzij door de bureu, hetzij door den Etstoel gewezen, waarin bewijs wordt opgedragen. Soms ook kan de drost den schulde het houden van een recht opdragen tot het nader hooren van getuigen. Dit slechts als het een misdrijf gold²⁾.

Ook voor deze rechtdagen gold een bijzondere vrede; de schulde heeft de bevoegdheid dien af te kondigen, het recht te bevredigen³⁾. De geldstraffen zijn voor daar gepleegde misdrijven dubbel zoo zwaar als anders.

De schulde moet „bij klimmender sonnen het recht hegen”, of den rechtstag doen beginnen⁴⁾, en zoo mogelijk in den voormiddag doen eindigen⁵⁾. Het L. R. van 1614 voegt

1) L. R. 1712 I artt. 17 en 18.

2) Cf. den rechtbrief, medegedeeld door Magnin G. O. I p. 109 vlg.

3) L. R. 1412 §§ 14 en 15. C. en O. § 8. L. R. 1614 II § 5, IV §§ 3, 4 en 49. L. R. 1712 II art. 48, IV art. 31.

4) C. en O., Opschrift Cap. V. Cf. Ordel van 1543, medegedeeld bij Magnin G. O. III 4 p. 226 vlg.

5) L. R. 1614 II § 9 en 10. Volgens het L. R. van 1608 II § 9 was de schulde gehouden het recht „beginnende bi klimmender sonne ende eschijnender sonne te voleijnden”.

er bij „nuchteren wesende”. De reden waarom, is hierdoor duidelijk, maar voor de oude Drenthenaren niet zeer vleierend; echter ook hierin toonden zij waardige zonen van hunne Germaansche voorvaderen te zijn ¹⁾. Was het echter onmogelijk het rocht voor den middag te doen eindigen, dan (zoo volgt er in het L. R. 1712 II 41) „zal de Nademiddagh, „ende zo nodig de volgende Dag tot de examinatie der „zelve (nl. getuigen) worden gebruikt, mits dat Schults en „de Keurnoten op Haaren gedanen Eedt, zorge zullen moeten dragen, dat geene Getuigen dronken zijnde tot het „geven van Hare getuigenissen zullen worden geadmitteert.”

Deze rechtdagen vonden vroeger plaats in de open lucht, op de „buurmarcke” of de „brink” van het dorp. Later veranderde dit en werden zij binnen ’s huis gehouden ²⁾.

Bij het houden van het rocht moet de schulte vergezeld zijn van twee keurnoten, d. w. z. eigenerfden in de marke waar het rocht wordt gehouden ³⁾. Zij moeten volgens het L. R. van 1614 I § 15 zijn „lofweerdighe mannen der „saecken onpartijdigh, konnende lesen en schrijven”. In het L. R. van 1712 (I Art. 21) werd nog bepaald, dat bloed- en aanverwantschap met de partijen, evenals bij de schulten, bij de keurnoten een beletsel zou zijn tot het berechten eener zaak.

De taak der keurnoten stemt overeen met die, welke in het algemeen rust op getuigen *sollemnitatis causa*. Immers

1) Cf. Tacitus de Moribus Germ. cap. 22.

2) Verg. L. R. 1608 II § 10 met het L. R. 1614 II § 9.

3) Cf. o. a. Ordel van 1457 Ordelb. p. 62 b. C. en O. Opschrift cap. V.

van alles, wat op het rocht voorvalt, moet de schulte aan-teekening doen houden, zoo van den gestelden eisch, van het geleverde bewijs, van de verklaringen der getuigen en van de uitspraak, zoo die gevolgd is. Het geschrift, waarin dit alles is opgenomen, draagt den naam van rocht-brief, en moet door den schulte en de keurnoten worden ondertekend 1). Vooraf moet het echter door den schulte op het rocht worden voorgelezen 2). Het stuk wordt aan de partij, op wier verzoek het rocht werd gehouden, uitgereikt, om later als bewijs van het gebeurde op het rocht te kunnen dienen. De rochtbrief toch levert alleen bewijs op voor datgene wat vóór schulte en keurnoten is geschied. Ook de tegenpartij kan een afschrift vorderen 3).

Wordt het rocht slechts gehouden, opdat daar bewijs geleverd worde, is er geen uitspraak noodig, vervult het gerecht dus een geheel lijdelijke rol, dan wordt de zaak alleen voor schulte en keurnoten afgedaan. Slechts in geringe zaken mogen zij uitspraak doen, en wel over verderingen van een bedrag beneden de tien Arendsgl. Later, bij een resolutie van Ridderschap en Eigenerfden van 10

1) L. R. 1614 I § 15. L. R. 1712 I art. 21.

2) Ordel van 1481, Ordelb. p. 127a, luidende: »Szo is de Droste mit den gemeenen Etten overdragen, dat gheen schulte geenderhande gericht-brieven sol bezegelen, he sol eersten de brieven laten hoeren undde lesen »sijnen koernoeten, zeeckeren ende de bueren, die in den gerichtbrieven »getueget hebben" enz.

3) Cf. Ordel van 1436, Ordelb. p. 18g: »Item so is gewijst, wahr »een richter zu rechte sidt, dar sol he beide partijenn bescreven geven »denn gerichte, als vor hem schiet up kost der partijenn, inden dat se »van hem begeren, oere een offte beide partijen vorsz." Rapport van mr. G. v. Oostendorp Magnin G. O. III 1 p. 188. Cf. Ordel van 1543, medegedeeld bij Magnin l. c. p. 226 vlg.

Maart 1772, werd het bepaald op tien Caroligl.. 1) Beroep op den Etstoel van deze beslissingen was niet toegelaten. 2)

Moest er op het rocht wel een uitspraak gegeven worden, dan werden drie bureu daartoe opgeroepen, met dezelfde vereischten als voor de keurnoten bepaald, 3) die „seeckeren” genoemd werden. Waren die vereischten bij de opgeroepen bureu niet aanwezig, dan was de uitspraak, op den rechte dag gewezen, krachteloos. 4) Moest er uitspraak gedaan worden over geschillen betreffende onroerend „arfachtig” goed, dan werden buiten de seeckeren nog zeven erf bureu uit de

1) Cf. Tegenw. St. I p. 39 en 77. Een Arends-gulden was gelijk aan $7\frac{1}{2}$ stuivers, dus het bedrag der schulden was ongeveer f 3.75. Een Caroli-gulden was gelijk aan 20 stuivers, het bedrag was dus toen f 40, of meer dan twee en een half maal grooter dan vroeger. Ook hierbij lette men op de verandering in de waarde van het geld. Een goudgulden telde 28 stuivers. Vergelijk over de waarde dezer munten L. R. 1614 IV § 2. L. R. 1712 II art. 16, IV art. 51. Verder de verhandeling over de oude Groninger munten door H. L. Wichers in de werken van het genootschap Pro Excolendo Jure patrio Dl. III 2 p. 125 vlg. en 142 vlg. en mr. H. O. Feith. Het Groninger Beklemrecht I p. 65. II p. 162.

2) Cf. Ordel van 1445, Ordelb. p. 24c. C. en O. § 19. L. R. 1614 II § 30. L. R. 1712 II art. 16.

3) Cf. Ordel van 1417, Ordelb. p. 9f: »Soe is gewijst dat gheenn »koeter zeecker buirtuich doenn mach, tenn sij dat he gezuedet, gearft, »wardele hebbe in denn dinxpell”. L. R. 1614 II § 16. L. R. 1712 II art. 60.

4) Cf. Ordels van 1456, Ordelb. p. 60a en c. Het eerst leidt: Tusschen partijen »js gewijst, want Willm Qwanth (de eischer) eenen »geladen heft, dat gheen arfachtig buer is, so sol zijn rocht van geene »weerden wesen.” Het laatste is nog meer afdoend: »So js gewijst tus- »schen Johan Hovinghe ende Johan Zijbrinck want Warmolt Luecken een »zeecker is gewest up Johan Zijbrinck rocht, ende want Warmolt gheen »arfachtich buer en is, szo en mach he over gheen arfachtich goet wijsen, »szo heft Johan Zijbrinck zijn bewijs tho onrechte gedahn, ende ver- »sumth”.

marke, waar het recht werd gehouden, opgeroepen. ¹⁾ De verhouding van de uitspraken door de seeckeren, en van die door de zeven erfburen gewezen verschilde in den loop der tijden. Volgens de C. en O. § 8 moest de uitspraak der seeckeren worden bevestigd door de zeven erfburen. ²⁾ Dit vinden wij ook in de rochtbrieven van af de laatste helft der 16 eeuw. In die stukken toch volgt de uitspraak der zeven buren op die der seeckeren, voor zoover nl. de zaak betreft, waarover het geschil loopt ³⁾. In rochtbrieven uit vroegeren tijd treden eerst de zeven buren op, en dan volgt de uitspraak der seeckeren. ⁴⁾ Dit komt nog voor in een rochtbrief van 1540, terwijl in een andere van 1547 de toestand, zooals die beschreven is in de C. en O., reeds bestond. ⁵⁾

In een rochtbrief van het jaar 1608, en wel van den

1) Dit alleen als het geding gaat over onroerend goed, met uitzondering van één ordel, en wel van 1417 Ordelb. p. 9c. aan 't slot: »voert »enn moegenn ghiene hoerige hiddenn tuigenn over vrij goet, ofte over »vrijenn hiddenn, daer een zeecker rocht is.»

2) Rapport van mr. G. v. Oostendorp, Magnin G. O. I p. 188. Cf. Debatth offte Wederbericht § 40.

3) Cf. Rochtbriefen, Bijl. nos. 6, 7, 15. Ook den rochtbrief van 1561, medegedeeld bij Magnin G. O. I p. 109 vlg.

Dat in sommige van deze rochtbrieven staat de buren, zonder bijvoeging van het getal, behoeft niet opgevat in dien zin, dat alle buren de uitspraak moesten bevestigen. Immers in dien tijd was de bijvoeging van het getal volstrekt onnoodig, daar het aan ieder bekend was. Een tegenwerping mag dus daarmit niet worden geput.

4) Rochtbriefen Bijl. nos. 1, 3, 4.

5) Een bevestiging dus van het op p. 20 noot 2 uitgesproken vermoeden aangaande den tijd van het ontstaan der C. en O. Ook, indien men ze beschouwt als een besluit uitgegaan van de bevoegde macht. Immers deze bevestigt en regelt meer reeds bestaande toestanden, dan dat zij nieuwe schept, evenals later het geval is met de resoluties van Ridder-schap en Eigenerfden.

7en Maart, komen de zeven erfboeren nog voor; het landrecht van 2 Mei 1608 vermeldt ze niet meer. Met de invoering daarvan schijnt hun uitspraak niet meer noodig geweest te zijn. De uitspraak der zekeren is nu voldoende, evenals in lateren tijd. Terwijl volgens de C. en O. nog de uitspraak der zekeren noodig is bij andere geschillen dan die over vast goed, dus bij die over roerend goed, ¹⁾ en alleen vorderingen betreffende schulden op de goorsprake behandeld werden, is die volgens de latere landrechten slechts nog een vereischte, zoo het geding gaat over onroerende goederen. ²⁾ Met het vervallen dus van de uitspraak der zeven erfboeren, werd tevens de werkzaamheid der zekeren beperkt. De geschillen over roerend goed werden van toen af op de goorsprake behandeld. ³⁾ Keurnoten en zekeren genieten in lateren tijd voor hunne werkzaamheden bepaalde vacatieën. ⁴⁾

Deze uitspraken zijn echter geen eind-beslissingen. Beroep op den Etstoel is altijd toegelaten, terwijl later, waarschijnlijk om dezelfde redenen als bij de goorsprake, ⁵⁾ de vrees voor de boete wegens verkeerde uitspraken, de zaak altijd ter definitieve beslissing naar den Etstoel wordt verwezen. ⁶⁾ Bepaald beroep schijnt dus niet meer noodig geweest te zijn, immers volgens L. R. 1614 II § 16 „remitteeren de seeckeren” hunne uitspraak „tot eindelycke ende definitive sen-

1) C. en O. § 9.

2) Cf. L. R. 1614 II § 16. L. R. 1712 II art. 60.

3) L. R. van 1608 II § 7, gelijkloidend met L. R. 1614 II § 7.

4) L. R. van 1614 II § 18. L. R. 1712 II art. 50.

5) Cf. o. a. ordel van 1551, medegedeeld bij Magnin G. O. III 4 p. 233.

6) C. en O. § 8.

„tentie van drost en 24 etten te Lantrechte.” ¹⁾ Natuurlijk bleef het van de veroordeelde partij afhangen of hij de zaak wilde voortzetten of niet. Volgens het L. R. van 1712 (II. Artt. 60 en 62) komt de zaak van zelf, als voortzetting van het geding voor den Etstoel, en wordt daar afgedaan.

De toestand vóór de laatste helft der 16^e eeuw biedt veel duisters aan, vooral daar men in het oog dient te houden, dat een rechtspraak van de gezamenlijke bureu op het rocht, evenals op de goorsprake, mogelijk is geweest. De bureu toch waren nog tot het L. R. van 1614 op het rocht aanwezig, konden het ten minste bijwonen. Dit blijkt uit het L. R. van 1608 II § 10, waar sprake is van „de gantsche ommestandt”, terwijl in het L. R. van 1614 (II § 10), toen het rocht binnen 's huis werd gehouden, dit gedeelte van het artikel juist is weggevallen. Waarschijnlijk echter namen in den tijd, waarvan bronnen tot ons zijn gekomen, de gezamenlijke bureu uit de marke niet meer deel aan de rechtspraak.

Het L. R. van FREDERIK VAN BLANKENHEIM, evenmin als dat van RUDOLPH VAN DIEPHOLT, verspreidt eenig licht omtrent dit onderwerp. Alleen de ordelen van den Etstoel blijven ons dus over, en deze zijn in dezen juist zeer onduidelijk.

Wij vinden ordelen, waarin sprake is van de „VII zeeckere

1) Cf. L. R. 1614 II § 38 aan 't slot: »Dan behoren die voors. saecken »met Schultes ende Keurnoten geinstituteert ende bij de seeckeren »ende volgens voor Drost ende 24 Etten geeindicht te worden »als voors. is.”

„buren”.¹⁾ Wij vinden er, waarin gesproken wordt van „arffachtige buren”, met²⁾ en zonder bijvoeging van het getal³⁾, en ook alleen van de „VII buren”.⁴⁾ Echter is er ook sprake van het „tuegen van de buer”⁵⁾ of van de „gemeine arffachtige buer”⁶⁾ in een rochtbrief. Alles in geschillen betreffende onroerende goederen. Evenzeer vindt men de uitspraak, dat men bij de vordering van onroerend goed „eenn zeecker buirtuich moet toe setten”.⁷⁾ Eindelijk

1) Cf. Ordel van 1399, Ordelboek p. 2a: „..... is gewijst, wie mudden »over eens anderen goet hebbenn will, die sal dat winnenn met VII »zeekere buirenn.” Ordel van 1400, Ordelboek p. 6c: „..... »is gewijst, »nae denn dat he ghene soevonn zeekere burenn gehadt heft, so sal dat »rocht niet wesenn, ende he mach eenen nijenn rocht alnsetten ende »winnenn dat arve mit VII zeekere buirenn.” Evenzoo Ordel van 1412, Ordelboek p. 7c.

2) Ordel van 1451, Ordelboek p. 42a.

3) Ordel van 1452, Ordelboek p. 43c.

4) Ordel van 1416, Ordelboek p. 8e: „Soe is gewijst, wie een veldt- »brandt ansteekt, die heft den heren gebroecken XV nije Groninger »marck, ende den schaden sal he geldenn, die hie mit den brande »gedahnn heft ende dat sal hie winnenn mit VII burenn.” Hier is derhalve sprake van schade aan onroerend goed toegebracht. Ordel van 1446, Ordelboek p. 26e. Ordel van 1446, Ordelboek p. 27d en 36b. Ordel van 1451, Ordelboek p. 41d, van 1453 p. 48d. Ordel van 1457, Ordelb. p. 62f. Hier blijkt niet of de vraag over onroerend goed gaat.

5) Cf. o. a. ordel van 1457, Ordelboek p. 62d, en de rochtbrieven Bijl. nos. 3 en 4, terwijl in de rochtbrieven Bijl. nos. 1 en 2 sprake is van de zeven buren.

6) Cf. ordels van 1486 p. 149a, en van 1488 p. 156a. Hier bestaat echter ook de mogelijkheid, dat de buren meer bepaald als getuigen optreden.

7) Ordel van 1400, Ordelboek p. 5d. Cf. Ordel van 1482, Ordelboek p. 135a, en een van 1483, Ordelboek p. 137a. Ook een uitspraak op de goersprake van 14 Maart 1576, te Diever geveld, waarin voorkomt »wil »(eischer) eenigen grond winnen, sal hij doen met een zeecker buirtuich »na Lantr.” enz.

vindt men sommige ordelen, waarin wordt gesproken, van „de buren” en „de seekerenn” beide.¹⁾

Ten aanzien van het hooger beroep treffen wij ook zeer verschillende vonnissen aan. Het talrijkst zijn die, waarbij den seekeren wegens een onjuiste uitspraak, die somtijds tevens uitdrukkelijk wordt vernietigd, een boete wordt opgelegd.²⁾ Echter komen ook beslissingen voor, waarbij, wat de buren hebben verklaard, wordt vernietigd, met of zonder de vermelding van de uitspraak der zekeren³⁾; terwijl er geene voorkomen, waarbij aan de buren zelve een boete wordt opgelegd.⁴⁾ Het beroep maakte iedere verdere

1) Cf. Ordel van 1436, Ordelboek p. 49b. Ordel van 1447, Ordelboek p. 30d. Ordel van 1456, Ordelboek p. 59c.

2) Cf. Ordel van 1435, Ordelboek p. 17a, dat eindigt: »sac hebbenn die »zeekerenn onrechte wijsinge gedahnn, dar sie elck abgebroeckenn »hebben XV marck.” Ordel van 1437, Ordelboek p. 20b, hetwelk eindigt: »ende de zeeckeren, de up den rocht wesenn, hebbenn elck gebroecken »XV marck, want se onrecht wijsadem.” Ordel van 1444, Ordelboek p. 22d, gelijkloidend met het ordel voorkomend op p. 33b, waar het heet te zijn van het jaar 1427. Ordel van 1467, Ordelboek p. 81c. Ordel van 1476, Ordelboek p. 411c. Ordel van 1517, Ordelboek p. 207a.

3) Cf. Ordel van 1429, Ordelboek p. 44c, luidende: »Soc is gewijst tus- »schenn Johann Nijetappenn ende Ewerick Bockemann, want Nijetappe »dat rocht beriep, op die wijsheit vann denn lande, ende die VII buren »dar vann tuigedenn, boveenn dat beroepenn, dat idt tuich niet stantafflich »wesen soll, ende gheen recht vorder daer over gaenn soll, eer dann die »wijsheit dar vann gewijzet heft.” Ordel van 1436, Ordelboek p. 49b luidende: »Tusschenn Amelden broeder alnn de oene zijdt ende Lueck »Bavinge van wegen de buer van Loon an de ander zijdt is gewijst, da »die zeekerenn onrecht gewijzet hebbenn, ende dat de buren goetnege »hebben, soll niet stantafflich wesenn up dese tijdt, want dat voer de »burentuighe beroepenn wasz op de heerschap van Coxordeenn ende op de »wijsheit des landes.”

4) Twijfel zou kunnen ontstaan uit een ordel van 1460, Ordelboek p. 67c, luidende: »Tusschenn Hindrich Schultinge ende John Simminghe is »gewijst die voerwijsinge stantafflich, ende want de zeekeren up den »rocht wesenn..... szo hebben sie gebroecken, ende want die buren

inmenging van den lagere rechter krachteloos en strafbaar.¹⁾

Uit deze gegevens zie ik geen kans op voldoende grond onaantastbare conclusies te trekken. Wel echter kan men er eenige veronderstellingen op bouwen. Let men er vooreerst op, dat in de vroegste ordelen gesproken wordt van zeven zekere bureu, en dat in een ordel van 1444, dat, zooals gezegd is, ook in het jaar 1427 wordt gesteld, sprake is van drie „seeckeren”, die met name worden genoemd²⁾, dan mag men aannemen, dat omstreeks dien tijd, derhalve in de eerste helft der vijftiende eeuw, de drie zekeren zijn ingevoerd. Of hier mede gepaard ging een gewichtiger verandering, dat de gezamenlijke bureu nu geen werkzaam aandeel meer aan de rechtspraak namen, kan slechts verondersteld³⁾, in geen geval aangetoond worden.

„van Vries dahrenboven Hindrich Schultinge vertueget hebben, szo solden »sie hem schadeloes holden, elck hies van den bureu van Vries hebben »gebroeucken nla uthwisinge des landes brieff.” Dit laatste kan zeer goed op de goersprake hebben plaats gevonden.

4) Cf. behalve de ordelen in noot 3 en 4 op de vorige pagina aangehaald, ook nog een ordel van 1436, Ordelboek p. 19e: »Item, want de zoeckeren tusschen »Egbert Elmoringhe ende Johan Bavinge een rocht voort wesem »ende Johan Bavinge, dat beriep up de herschap »van Covordem ende up de wijsheit des landes, so hebben elck gebroec- »ken XV marck, want se voort wezen.”

2) Cf. Ordelboek p. 22d en 33b en ordel van 1467, Ordelb. p. 81e.

3) Hiervan zie ik een bevestiging in L. R. 1412 § 32, waar wordt bepaald: »Soe wanneer die bureu oeren tuijch nijet doen en wijllen in der »goersprake off dinghe, of up een rechte soe breke elck huijs” enz. Hier wordt dus de uitspraak der bureu op een rocht gelijk gesteld met die op ding of goersprake, en is er dus waarschijnlijk sprake van de gezamenlijke bureu. Vergelijkt men hiernede een ordel van 1426, Ordelb. p. 13e, luidende: »Item weer eenich man indem lande van Drenthe gesetum, die »over eenighe saicke weer, dat zij dann vann wat saickem het zij, ende »daer op geladet worde met eenem rocht, nae misem lantrechte, ende »daer niet een queme, ende dede sijnn tuijch alze lantrecht is, ende ver-

Het verband tusschen de zeven erfburen, die derhalve voor de seeckeren bij de rechtspraak te pas kwamen, met de scabini uit het Frankische recht laat zich niet aanwijzen. Het getal zeven, dat voor de laatste het normale cijfer is ¹⁾, zou het doen vermoeden, hoewel de verrichtingen van beiden tamelijk uiteenloopen. Verschil echter, dat ten gevolge van andere wijzigingen in de rechtspraak kan zijn ontstaan. Hierop en op de rechtskundige beteekenis van de uitspraak der buren en zekeren kom ik later terug. Toch dient er nog op gewezen, dat alleen de zekeren, zoo de uitspraak, op het rocht geveld, door den Etstoel verkeerd wordt geacht, in een boete vervallen, dat zij dus als de eigenlijke schuldigen aan het nemen der onjuiste beslissing worden beschouwd.

De weigering van een uitspraak door de seeckeren of buren is strafbaar. Ieder die daartoe opgeroepen „sijn „tuech niet en doen will“, vervalt in een boete, die bij elke herhaalde weigering toeneemt ²⁾. Ook het niet verschijnen was strafbaar.

Men treft een onderscheiding aan tusschen „volle rochten“ en „sprinckrochten“ ³⁾. Het verschil bestond daarin, dat

»volget worde toe vijfthienn marek“ enz., dan ziet men, dat hier geen sprake meer is van de gezamenlijke buren, maar van bepaalde daartoe opgeroepen personen, die verschijnen moeten. Voor het ordel, dat in het Ordelsboek voorkomt onder de jaren 1444 en 1427, zou dan misschien het laatste jaartal het juiste zijn. Cf. L. R. 1412 § 43, bij Magnin G. O. II 2 p. 249.

1) Cf. Sohm, Fränkisches Recht und Römisches Recht, Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. Germanistische Abtheilung Bd. I Heft I S. 22.

2) Cf. L. R. 1412 § 32. Ordels van 1426, Ordelsboek p. 13e.

3) Tot zelfs nog in 1667 blijkt het reglement op de Schulten p. 21.

op de laatste niet over vast goed mocht worden gehandeld ¹⁾, en wel omdat op een sprinkrocht de zeven erfboeren niet aanwezig waren tot het doen van een uitspraak. Overigens komen op het springrocht wel de seeckeren voor tot het geven van een beslissing, en treft men evenzeer springrochten aan, die slechts dienen tot het hooren van getuigen ²⁾. Waarom deze onderscheiding ³⁾? Op deze vraag moet ik het antwoord schuldig blijven. Het zou kunnen zijn, dat bij springrochten een kortere termijn voldoende was voor de bekend making, daar de zeven boeren ook niet behoefden te worden opgeroepen. Met zekerheid valt hieromtrent alleen te zeggen, dat ten aanzien van wat op een springrocht geschieden kon, nl. vroeger de behandeling van een eisch over roerend goed en later het leveren van bewijs of een getuigenverhoor, de oproeping der getuigen en de dagvaarding van de tegenpartij drie dagen van

1) Cf. Ordel van 1463, Ordelboek p. 71b, aan het einde: »ende want men gheen arffachtig goet mit eenen sprinckrochte winnen mach, so heeft »Roeleff (eischer) sijn bewijs versuimet ende de seeckeren tho onvrchte »gewizet." Evenzoo ordel van 1468, Ordelboek p. 87a.

2) Cf. de springrochtbrieven in de bijlagen.

3) De zaak zelf is misschien mit den naam te verklaren, echter niet door aan te nemen, dat sprinkrocht aanduidt, dat men van den eenen rechter op den anderen »sprong", dus de competentie nitbreidde. Immers in de, als bijlagen bijgevoegde springrochtbrieven, komt slechts eens die uitbreiding voor, en wel in no. 44, waar de landerschults van Noordenvelt een springrocht te Rolde doet houden. De nitbreiding der competentie is dus niet het essentiële van een springrocht, waaraan het zijnen naam zou kunnen ontleenen. Evenmin kan de naam worden verklaard door »sprinckrocht" in verband te brengen met het »aanspringen", aanspreken in rechten, omdat het instellen van een eisch evenzeer op het rocht kon plaats hebben. Waarschijnlijk zal »spring" hetzelfde beteekenen in springrocht als in de springdingen, die wij in het Gooregt aantreffen, en mogelijk wijzen op het buitengewone van den rechtstag.

te voren moest geschieden, terwijl voor een vol rocht de termijn van vijf dagen vereischt werd ¹⁾.

Diende het rocht slechts tot het leveren van bewijs, behalve waar het onroerend goed gold — in welk geval de rechtdag in de marke moest worden gehouden, waar het goed was gelegen ²⁾ — dan deed het niet af voor welken schulte in het dingspil, waar de zaak begonnen was, het bewijs werd geleverd ³⁾. Men zal natuurlijk bij het verhooren van getuigen het rocht daar gehouden hebben, waar dit het geschiktst voor het doel uitkwam. Buitenslands geleverd bewijs doet binnen Drenthe niets af ⁴⁾. Volgens een bepaling van het L. R. van 1412 mocht men zelfs niet buiten het dingspil gaan ⁵⁾.

Dit laatste gold evenzeer, als er op het rocht een uitspraak moest worden gedaan. Dan moest het rocht worden gehouden, hetzij in de marke, waar de beklaagde woonde ⁶⁾,

1) Vreemd zou dan zijn, dat bijv. in den springrochtbrief van 1575 Bijl. no. 11, een geschil behandeld wordt over een feit, dat reeds ten vorigen jare plaats vond. Cf. C. en O. §9. Springrochtbrieven Bijl. nos. 11, 12, 14.

2) Cf. Ordel van 1430, Ordelb. p. 15e. Ordel van 1452, Ordelb. p. 43e.

3) Cf. een ordel van 1472, Ordelboek p. 96d, waarin aan iemand, die de bureu van Meppel van een misdrijf vertuicht hebben, veroorloofd wordt »drie weeken lanck sijn bewijs bij to brengen voor wat schulte, »dat he wil in Dever diuxpel.»

4) Cf. Ordel van 1467, p. 82b, dat eindigt: »ende de kunden dar van »buten landes getueget hebben. szo is sijn bewijs van geene weerden, »naedemae se in den lande wohnen.»

5) Deze bepaling, niet bij v. Richthofen in den tekst voorkomend, vindt men bij Magnin G. O. III 2 p. 249.

6) Cf. Ordel van 1445, niet voorkomend in het Ordelboek van mr. H.

O. Feith, maar medegedeeld bij Magnin G. O. II 2 p. 132: »Tusschen »Roleff Rottinghe ende Timan Avinghe is ghewijst: Mach Roleff bewisen, »als lantrecht is, dat Timan Avinghe in Suethaerener marck gheropen »hefft, ende niet toe Annen, daer Rottinghe wonafflich is, bewiset

hetzij in die, waar de onroerende goederen in geschil gelegen waren ¹⁾. Dit werd streng opgevat. Alles wat op een rocht geschiedde, gehouden niet in de marke, waar het goed gelegen was, was van onwaarde; zoowel de beslissing, daar genomen, als het bewijs, dat daar werd geleverd. De seeckeren, die daar een uitspraak deden, vervielen in de boete ²⁾.

»Roeff dat, so is de Rocht niet stantaffich." C. en O. §§ 7 en 14 in verband met § 19. L. R. 1614 II § 24 in verband met § 30. L. R. 1712 II art. 1 in verband met art. 16.

1) Cf. een ordel van 1451 niet voorkomend in het Ordelboek maar te vinden bij Magnin G. O. II 2 p. 134 i. f., waar wij vinden: . . . »Wil (de eischer) »arflichet goet winnen so sall he een rocht ansetzen, ende winment alss lantrecht iss, ijnne die marcke daer dat goet geleghen iss." (Cf. Ordel van 1482, Ordelboek p. 135a: Tusschen partijen »js gewijst, »will (een der partijen) arflich goet winnen, dat sol he doen met een »zecker buertnich daert goet gelegen is inden lande van Dreuthe als »lantrecht is." C. en O. § 7. Rapport van Mr. G. v. Oostendorp, Magnin G. O. III 1 p. 186. L. R. 1614 II § 9. L. R. 1712 II art. 41.

2) Cf. Ordel van 1463, Ordelboek p. 71b: . . . »js gewijst dat Roeleff »ther Hoffstede dat recht niet gelecht en hevet in de marcke, dar de »mudden gelegen sint, . . . so hefft Roeleff sijn bewijs versuimet, »ende de seeckeren tho onrechte gewizet." Ordel van 1468, Ordelboek p. 81c, dat eindigt: »ende de rochtbrief van geenre weerden, want sie den »rocht niet gelecht hebben inder marck, daert goet gelegen is, als lantrecht is." Ordel van 1468, Ordelboek p. 87a: . . . »js gewijst, want »Roeleff sijn bewijs niet en dede inder marcke, dar de mudden gelegen »sint. . . . so is sijn bewijs van geenre weerden." Ordel van 1477, Ordelboek p. 115g: »Tusschen den Drost en Geerd Schoecke js gewijst, Geerdes bewijs van geenre weerden, want he sijn rocht niet gelecht »hevet in dat buerschap van Wapse, daer dat wardeel gelegen is, umder »den schulten anpte van Deveren binnen III weeken als lantrecht is." Ordel van 1484, Ordelboek p. 142f, aan 't slot: »want Helminck (een der partijen) »de rocht niet gelecht hefft in der marcke, dar dat landt gelegen »is, so is de naercoep van geenre weerden." De overdracht van vast goed toch moest ook voor schulte en keurnoten geschieden. Ook nog een ordel van 1518, Ordelboek p. 215d, luidende: » . . . js gewijst, want Reindt »Mepsche sijn recht niet angelecht hefft in der marcke, daer de renthe »gelegen is, als das behoert nba lantrechte, so wisen wij dat recht neder, »ende Reindt Mepsche vorss. nach spreecken umme sijne renthen als lantrecht is."

Nog een enkel woord om de verhouding der drie behandelde gerechten juist in het licht te stellen, zij hier op zijn' plaats.

Evenals bij de goorsprake zien wij bij het rocht den werkring en den invloed der buren op den gang van het proces steeds afnemen. Met deze verandering gaat hand in hand de toename der rechtsmacht van den Etstoel. Na 1652 zijn goorspraken en rocht niets meer dan gedeelten van het geding, dat door de beslissing van den Etstoel een einde neemt. In alle geschillen, behalve over onroerend goed, wordt de klacht op de goorsprake ingesteld, terwijl die over vast goed op het rocht worden aangevangen ¹⁾. Het rocht kon op de goorsprake worden gehouden ²⁾, natuurlijk voor zoover de bevoegdheid, boven uiteengezet, strekte, dus bepaaldelijk konden er gedingen behandeld worden over goederen gelegen in de marke, waar de goorsprake werd gehouden. Zoo treffen wij ordelen aan, waar beide recht-dagen niet scherp gescheiden zijn ³⁾, of waar sprake is van een rochtbrief op een goorsprake opgemaakt ⁴⁾. Toen de buren slechts bij bepaaldelijk daartoe gekozen volmachten op de goorsprake behoeften te verschijnen, waren rocht en goorsprake meer gescheiden. In het L. R. van 1712 is dan ook van het recht spreken op de goorsprake met een vol rocht geen sprake meer.

Gedurende bepaalde tijden in het jaar werd in Drenthe

1) Cf. L. R. 1712 II artt. 34 vllg., artt. 57 vllg.

2) C. en O. § 25. L. R. van 1614 II § 38.

3) Cf. o. a. ordel van 1482, Ordelboek p. 133c. Er is sprake van pand-keer, het eindigt: »ende want de buer van Deveren gewijst hebben opten »rocht edder goespraecke" enz.

4) Cf. o. a. ordel van 1488, Ordelboek p. 154b.

geen recht gesproken, of eenige handeling tot handhaving van het recht verricht, zoo die eenigszins uitstel kon dulden. Het „recht” is dan „gesloten”, en wel gedurende eenige dagen vóór en na Kerstmis en Paschen, en in het midden van den zomer ¹⁾. Het eerste om godsdienstige redenen, het laatste omdat ieder het dan te druk had met het binnenhalen van den oogst, om zich bezig te kunnen houden met rechtszaken. Wel een bewijs voor den eenvoud der Drenthen in die tijden! „Ende zijn van de Rechten ende Rechters executiën ooc vrij huizen, daer een „craam vrouw innen is den craem geduirende (volgens het L. R. van 1712 te rekenen op vijf weken); oock daer een „dooede in den huise is ofte den daeg gewest is” ²⁾. In het L. R. van 1712, II Art. 79, vinden wij uitdrukkelijk eenige uitzonderingen gemaakt, in het algemeen voor handelingen, die moeilijk konden worden uitgesteld ³⁾.

In de heerlijkheid Ruinen treffen wij niet de onderschei-

1) De C. en O. §§ 68 en 69 bepalen de „beslooten tijden” van Sint Thomas (21 Dec.) tot Sint Pontiaan (14 Jan.); van Palmdag (1e Zondag vóór Paschen) tot acht dagen na Paschen; van veertien dagen vóór S. Margriet (20 Juli) tot veertien dagen er na. Het L. R. van 1614, II § 41 bepaalt ze van 21 Dec. tot 14 Jan.; van Palmdag tot acht dagen na Paschen: van 7 Juli tot 1 Aug., en bovendien een vacantie-tijd van Donderdag vóór tot Donderdag na Pinksteren. Een bijvoeging, die in het L. R. van 1608 II § 18 ontbreekt. Het L. R. van 1712 II Art. 78 heeft dezelfde regeling, behalve dat de „beslooten tijd” om Pinksteren ontbreekt, en die in den zomer bepaald is van 18 Juli—12 Aug. In het L. R. van Buddinge- en Haakswolde § 59 vinden wij een „beslooten tijd” van St. Jacob (25 Juli) tot St. Bartholomeus, „want dan in den bouwe is „wuthgenomen des Heeren noetsake”. In het L. R. van Selwerd van 1673 vinden wij ongeveer dezelfde tijdperken voor de vacantiën aangegeven.

2) C. en O. § 70.

3) Reeds bepaald bij resolutie der Staten van 6 Maart 1703

ding aan tusschen goorsprake en rocht. De rechtdagen dragen in de heerlijkheid den naam van „verbodinhge” ¹⁾; waarbij de naam van de oproeping der ingezetenen derhalve op de bijeenkomst zelf was overgebracht ²⁾. De heer der heerlijkheid kon de ingezetenen voor die rechtdagen zoo dikwijls oproepen als hij wilde ³⁾. De bureu uit de verschillende buurten verschenen dan achtereenvolgens voor hem, terwijl zij dan dezelfde functies verrichtten, als de bureu van het eigenlijke Drenthe op rocht en goorsprake ⁴⁾. Dit ging ook zeer goed, daar de heerlijkheid, in vergelijking met de diagspillen in Drenthe, een geringe uitgestrektheid bezat. Bovendien moesten de rechtdagen naar een zekere orde in verschillende gedeelten van de heerlijkheid worden gehouden ⁵⁾. De ingezetenen werden door de schulten

1) Cf. L. R. Buddinge en Haakswole §§ 4, 2 en 3.

2) Wij treffen oorkonden aan van 1370 en 1374, waarbij de heer van Ruinen verklaart, dat iets geschied is »daer wi zaten to richten in enen »begheden heijnade tot Rume in die bane.” Medegedeeld bij Magnin G. O. II 1 p. 149 vlg.

3) Cf. L. R. B. en H. wolde § 4.

4) Cf. L. R. B. en H. wolde §§ 79 en 80, waarin gesproken wordt van het aanbrengen van misdrijven. Cf. een ordel van 1441, medegedeeld bij Magnin G. O. II 2 p. 212. Cf. Twee oorkonden bij Magnin G. O. II 1 p. 149 vlg. en 151 vlg., volgens welke voor den heer van Ruinen geschiedt, wat gewoonlijk voor den schulte plaats vindt. In de eerste van 1370 treden, buiten en behalve de keurnoten, als getuigen op »ende anders »vele goeder lude”. In de tweede van 1374 geschiedt de handeling, »ten »overstaan van den heer van Ruinen, ende voer den ghemeijnen kersspelle »van Bliedensteden.”

5) L. R. B. en H. wolde § 4. »Item die Heerlicheit van Rume voers. »mogen al oer lantlude der Wolden voerss, twee reijzen an een upboden »in den Oldenhof to Ruinen voers., en to der derde reijse altoes daarna »in den bleehof to Bliedensteden, al so vake als Hem ghenoget, ende dat »sal hem oer Sculte enen dach to voren to weten doen, als oer Lant- »recht is.”

opgeroepen, waarvan er twee waren in de heerlijkheid. Deze konden ook den heer bij het houden der rechte-dagen vervangen. De bureu moeten dan verschijnen, en zijn verplicht uitspraak te doen 1). Ingezetenen der heerlijkheid mocht men daar buiten in rechten niet aanspreken 2). Zooals wij reeds gezien hebben, ging er beroep van de uitspraken der bureu op den Etstoel.

Later vinden wij met de rechtspraak belast het college van Heer en Twaalve. Het ontstaan van dit gerecht zal men zich op dezelfde wijze hebben voor te stellen, als gezegd is ten aanzien van de Twaalve van Meppel 3). De gissing, dienaangaande gewaagd, wordt bevestigd door de omstandigheid, dat wij in de heerlijkheid het administratieve bestuur vermeld vinden, dat zich later ook met de rechtspraak belastte. Ik meen dit te mogen zien in de Zwaren of Atten 4), te meer daar wij de twaalve aantreffen onder den naam van „de 12 geswaren int Woldt” 5). Wanneer de rechtspraak door den heer alleen met de twaalf voor het eerst plaats vond, is mij niet gebleken. Zeker is, dat het in 1567 reeds voorkwam. Dat op de twaalf de functies, die de bureu in het overige Drenthe verrichtten, rustten, meen ik nog nader bevestigd te mogen zien in de omstandigheid, dat, nadat de heerlijkheid Ruinen in 1654 ten aanzien van het rechterlijke met Drenthe was vereenigd, de rechtspraak van „Heer en Twaal-

1) Cf. L. R. B. en H. wolde § 4 en § 80.

2) Cf. L. R. B. en H. wolde § 40.

3) Cf. p. 93.

4) Cf. p. 90 n. 4 en de Boer-willekeur, medegedeeld bij Magnin G. O. II 2 p. 198 vllg. L. R. B. en H. wold § 70.

5) Cf. een stuk van 1567, Bijlage no. 19.

ven" bleef voortbestaan, en zelfs nog in 1766 werd gehandhaafd ¹⁾. Iets, dat zeer waarschijnlijk niet het geval zou zijn geweest, indien dat college niet ongeveer een zelfde plaats in de rechterlijke instellingen van Drenthe had kunnen innemen, als het vroeger bekleedde, toen het een meer zelfstandige rechtsmacht bezat. De zekeren en de zeven erfboeren komen bij de rechtspraak in de heerlijkheid niet voor.

In het Gooregt treffen wij oorspronkelijk denzelfden toestand aan als in Drenthe, hoewel de ontwikkelingsgang een andere is geweest als daar. Uit het oudste L. R. van Selwerd van 1529 blijkt het volgende aangaande de rechtspraak. Alle bureu uit het Gooregt komen driemaal in het jaar bijeen tot berechting der voorkomende zaken onder het voorzitterschap van den ambtman. Deze rechteclagen dragen den naam van „dingen." ²⁾ De bureu brengen dan de misdrijven aan, evenals dat in Drenthe geschiedde, en beslissen over geschillen tusschen partijen. Over geringere zaken spreekt de schulte, ³⁾ waarschijnlijk met de bureu uit ieder buurtschap recht, van welke uitspraken beroep ging op de „gemeente des gegergts van Selwerd." ⁴⁾ De bureu zijn op boete verplicht tot de berechting van de voor hen aangebrachte zaken, en tot het afleggen van verklarin-

1) Cf. Magnin G. O. III 2 p. 261 en p. 274.

2) Feith, Het Selwerder Landregt enz., p. 26 vlg.

3) Feith, l. c. p. 28. Hier is sprake van den „soeverste Schulte", waarschijnlijk in tegenstelling van den onderschulte, die in de betrekking van pander of gerechtsdienaar in het L. R. van 1529 voorkomt, o. a. op pag. 17 en 48 l. c.

4) Feith, l. c. p. 29.

gen omtrent hun bekende misdrijven. ¹⁾ Deze uitspraken zijn, zooals wij reeds hebben gezien, ²⁾ aan hooger beroep onderworpen. Door de ordonnantie van 1546 werden tamen gewichtige veranderingen aangebracht. Alle bureu behoeven nu niet meer te verschijnen ³⁾ voor de gewone rechtspraak, maar zij zullen uit hun midden kiezen ⁴⁾ „acht manspersonen, in den sulven Gerichte wonende, die aldervernunftichsten und bequaemsten daertoe dienende.” ⁵⁾ Zij zullen zitting hebben voor vier jaren, terwijl vier er van, om de twee jaren moesten aftreden. Voor het vervolg zou de keuze aan de niet aftredenden en den ambtman staan. ⁶⁾ Later was zij aan den ambtman alleen opgedragen, ⁷⁾ terwijl wij in het L. R. van 1673, I Art. 8, den ouden toestand hersteld vinden. De rechte dagen door den ambtman en de bedoelde acht personen te houden, droegen sinds 1546 den naam van „hoevetdingen”, en worden gehouden op Midvasten (den vierden Woensdag vóór Paschen), op St. Jacob (25 Juli) en op St. Martinus (11 Nov.) Op die rechte dagen worden de geschillen tusschen partijen afgedaan, ⁸⁾

1) Feith, l. c. p. 27.

2) Cf. p. 91 n. 1.

3) Feith, l. c. p. 32.

4) Dat dit de eerste maal was, kan blijken uit de bijvoeging in sommige handschriften voorkomend, medegedeeld bij Feith l. c. p. 36 noot 1.

5) Feith l. c. p. 31. Volgens het L. R. van 1673 I art. 10, moeten zij bovendien zijn »van de ware Gereformeerde Religie, wel kommende lesen ende schrijven ende ten minsten voor een vierendeel waerdeels, »ofte tijn grasen Landes eigendoonlijk ofte Pachtwijse zijnde gegoedet, »ofte Meijerwijse een volle Buijrplaetse onder haer behuijsinge gebruijckende.” Het vereichte ten aanzien van het vermogen zal wel van den aanvang af bestaan hebben.

6) Feith, l. c. p. 32.

7) Costumen van 1571, Feith l. c. p. 37.

8) Feith, l. c. p. 32 vlg.

terwijl de berechting van kleinere zaken aan den ambtman met twee bijzitters uit de acht mannen was opgedragen. Beroep van deze uitspraken was geoorloofd op den ambtman met alle acht gezamenlijk. ¹⁾ Voor het aanbrengen der misdrijven werden afzonderlijke rechtdagen gehouden, die den naam droegen van „sprinckdingen.” Zij worden drie-malen in het jaar gehouden, telkens tusschen de hoofddingen. Daar verschijnen alle bureu, leggen hunne verklaringen af en spreken de straf uit, zooals vroeger ook gebeurde. ²⁾ Dit schijnt tot moeilijkheden aanleiding te hebben gegeven. Vooral moest dit voorkomen in het geval, dat de beklaagde iets tegen de aanklacht wilde inbrengen. Volgens de Costumen van 1571 moesten de bureu dan ook, na op het springding de misdrijven te hebben aangebracht, in ieder buurtschap gevolmachtigden kiezen, die dan de straf oplegden. ³⁾

In het L. R. van 1673 treffen wij in hoofdzaak denzelfden toestand aan. ⁴⁾ Ten aanzien der hoofddingen, en van het gerecht, samengesteld uit den ambtman en twee der acht mannen, dat in dit L. R. den naam draagt van „de Leege

1) Feith, l. c. p. 35.

2) Feith, l. c. p. 33 vlg.

3) Feith, l. c. p. 42.

4) Volgens Bk. I art. 50 werden de rechtdagen gehouden „binnen »Groningen op 't Oude Rechthuis”. Dit is het gebouw, dat aan de oostzijde der Grooten Markt gelegen vroeger diende tot hoofd-wacht. Dat zij daar reeds veel vroeger werden gehouden, blijkt uit de Constitutie van 1546, die spreekt van een »olde gewoente”. Feith, l. c. p. 68 n. 1.

De springdingen, waar veel langer dan op de hoofddingen alle bureu moesten verschijnen, hadden omstreeks 1550 nog plaats op het kerkhof, waarmede naar alle waarschijnlijkheid het Martini kerkhof was bedoeld. Cf. Feith, l. c. p. 65 n. 2. Later zullen zij ook zeker in het rechthuis zijn gehouden.

Banck", bleef alles bij het oude¹⁾, terwijl de bevoegdheid nauwkeuriger werd omschreven. Ten aanzien der springdingen vond dezelfde verandering plaats, die wij in 1652 in Drenthe met betrekking tot de goorspraken hebben aangetroffen.²⁾ De bureu moeten nu op den dag, voordat het springding wordt gehouden, in iedere buurtschap bijeenkomen en dan aan één der acht mannen (of achtsmannen) opgeven, welke misdrijven, waardoor boete is verbeurd, geschied zijn. Deze moet die verklaringen opteekenen en ze den volgenden dag voor den ambtman herhalen. De boete voor het verzwijgen van misdrijven of wegens het niet verschijnen bedraagt 15 mark voor elk huis in de buurtschap, welke boete door den achtsman moet worden voldaan, zoo het verzuim der aangifte aan zijn' schuld is te wijten. Voor het berechten van wat op het springding is „vertuicht", worden in ieder kerspel twee of drie volmachten gekozen,³⁾ die dan een-en-twintig dagen later de straf uitspreken. De beschuldigde kan zich in dien tusschentijd op de verdediging voorbereiden.⁴⁾ Misdrijven, waartegen lijfstraffen zijn bedreigd, worden volgens L. R. 1673 (I Artt. 92—100), na voorafgaand onderzoek van den ambtman en twee bijzitters, door hem met de voltallige achtsmannen berecht.

Een sprekende gelijkenis met den rechtstoestand in Drenthe kan men vinden in dien van het eveneens Saksische graaf-

1) L. R. 1673 I artt. 52 vllg. en 56 vllg.

2) L. R. 1673 I artt. 67—81.

3) L. R. 1673 I artt. 81—92.

4) Drie weken dus, d. i. de gewone termijn, dien wij ook in Drenthe steeds vinden voor het leveren van bewijs.

schap Hoya aan de Weser.¹⁾ Daar ook bestond de onderscheiding tusschen het Landgericht, met den Etstoel te vergelijken, en het Gohgericht,²⁾ de goorsprake. Daar deed zich echter een ander gezag gelden, dat, had het in Drenthe evenzeer bestaan, zeker dezelfde werking zou hebben gehad. Het was het meer bijzonder grafelijk gerecht, het Amtsgericht, dat in den loop der tijden hoe langer hoe meer zijn' werkkring uitbreidt. Landgericht en Gohgericht beide worden nu rechtdagen, waar slechts een voorloopig onderzoek plaats vindt, waar het geding, dat voor het Amtsgericht wordt geeindigd, zijn' aanvang neemt. Over zeer geringe zaken slechts mag er een beslissing worden genomen.

Wat in Hoya de lagere gerechten aan het Amtsgericht moesten overlaten, kwam in Drenthe den Etstoel ten goede. Daar toch was met de heerschappij der Spanjaarden het grafelijk gezag verdwenen. Het college van Cantzler en Raden van Overijssel, Drenthe en Lingen, dat anders de rol van het Amtsgericht in Hoya had kunnen spelen, verloor daarmee zijn' invloed. De Etstoel bleef rechter in het hoogste ressort.

En in den Etstoel vormden de ongeleerde ingezetenen de meerderheid. Het recht, in het volksbewustzijn bestaand zich uitend in gewoonten en gebruiken, behield daardoor de overhand boven de doctrine van het Romeinsche Recht door de rechtsgeleerden dier tijden algemeen gehuldigd.

1) Cf. dr. H. A. Oppermann, in het Zeitschrift für Deutsches Recht und Deutsche Rechtswissenschaft, Bd. XI S. 66 flg.

2) Ook in het graafschap Bentheim kwamen reeds vroeg Gogerichte voor, die tamelijk wel met de goorspraken in Drenthe overeenstemmen. In een oorkonde van 1312, medegedeeld bij Magnin G. O. I p. 77 vlg. in de noot 42, vinden wij een schenking, geschied »pro plebiscito sive iudicio in parochia Ulzen, quod in vulgo dicitur gogerichte», etc.

HOOFDSTUK II.

De rechtspleging.

Bij de behandeling van de rechtspleging — dit woord in den uitgebreidsten zin genomen — zal het natuurlijk van het hoogste gewicht zijn een indeeling te volgen, waarbij verwarring en herhaling zooveel mogelijk worden vermeden. Is het onmogelijk herhaling van het eens gezegde in dezen geheel te vermijden, ook het ontzeilen der andere klip heeft vele bezwaren. Immers de bronnen zelve zijn dikwijls zeer duister, ja, spreken elkaar op meerdere plaatsen tegen. Bovendien zijn de gegevens betrekkelijk gering in aantal en worden, naar mate wij verder in de geschiedenis terug treden, steeds schaarscher. Vóór den aanvang der 15^e eeuw ontbreken zij voor ons onderwerp ten aanzien van Drenthe zoo goed als geheel.

In het volgende stel ik mij voor de stof op chronologische wijze te behandelen, d. w. z. de verschillende gedeelten van den tijd af, waarop onze kennis begint, in hunne verschillende veranderingen na te gaan. Deze methode schijnt mij de meest wenschelijke, omdat de gang der rechtspleging in Drenthe, althans wat hoofdzaken betreft, tamelijk wel dezelfde is gebleven. Bepaalde tijdvakken, die zich door groote verschillen kenmerken, aan te nemen is dan ook onmogelijk. De veranderingen vonden geleidelijk plaats en bepaalden zich tot betrekkelijk ondergeschikte punten.

Een principiël onderscheid tusschen het burgerlijke en het strafproces bestond in de Drentsche rechtspleging niet. Allermintst behoeft dit verwondering te baren, wanneer men bedenkt, dat in Drenthe de Germaansche toestanden betrekkelijk zuiver bleven voortbestaan. Toch doet ook hier het denkbeeld zich gelden, dat het misdrijf niet alleen is een inbreuk op het recht van het individu, maar in zekeren zin tegen allen is gericht. Van hier verschillende afwijkingen, die niet uit het oog mogen worden verloren. Afwijkingen vooral ten aanzien van den aanvang van het proces, van de strafvervolgning en van het bewijs. Zoolang het onrecht, het individu toegebracht op den voorgrond blijft, leveren zij echter geen grond op voor een geheel afzonderlijke behandeling. Dit is in dezen het geval ten aanzien der meeste misdrijven; niet echter van de zwaarste. Immers juist daar wordt het belang van allen bij de bestraffing van den onrechtpleger het eerst en het sterkst voelbaar.

Een andere indeeling dient dus aangenomen.

Het schijnt mij het meest geschikt toe bij de rechtspleging te onderscheiden, hoe de beslissing over wat recht is, of dient te zijn tot stand komt, en hoe die beslissing ten uitvoer wordt gelegd; in het algemeen, hoe, wat als recht is aangenomen, tot werkelijkheid wordt gebracht. Derhalve de stof te verdeelen in

- I. het geding;
- II. de uitvoering (executie).

Onder het geding wordt dan verstaan, alles wat plaats vindt tot de eindbeslissing is gevallen; onder de uitvoering, al wat noodig is, om die beslissing van woord tot feit te

doen overgaan, of ook om wat zonder uitspraak des rechters reeds als recht vast staat, te verwezenlijken. Derhalve de feitelijke handhaving van het recht.

De eerste afdeeling wil ik splitsen in de behandeling van den gang van het proces in het algemeen, en in die van de regelen, bij het leveren van het bewijs te volgen. Beide met de wijzigingen door de strafvordering als zoodanig veroorzaakt.

Onder de tweede afdeeling behoort natuurlijk, behalve de burgerlijke executie, ook het opleggen der straf.

Afdeeling I.

§ 1. *De gang van het proces.*

Voorop zij gesteld, dat de gang der Germaansche rechtspleging eenvoudig was en eerst later ten gevolge der meer ingewikkelde rechtsbetrekkingen en het indringen van het Romeinsche recht, waarmede de schriftelijke procedure hand in hand ging, haren oorspronkelijken eenvoud begon te verliezen. Mocht de gang der rechtspleging eenvoudig zijn, aan uiterlijkheden hing men zeer sterk. Ieder gebrek in de voorgeschreven vormen bracht het verlies van het geding mede.

Het oud-Germaansche proces, bepaaldelijk zooals het uit de Frankische rechtsbronnen blijkt, ¹⁾ splitste zich in twee

1) Cf. Siegel, *Geschichte des Deutschen Gerichtsverfahrens* I, Giessen 1857. Sohn, *Die Altdenische Reichs- und Gerichtsverfassung* I, S. 113--146. Dr. H. Brummer, *Die Entstehung der Schwurgerichte*, Berlin 1871. §§ III und IV.

gedeelten, dat der dingtalen, waarin het onderwerp en de omvang van den rechtstrijd werden vastgesteld, en dat van het bewijs, gescheiden door het vonnis, dat een tweeledige nitspraak bevatte, en wel een veroordeeling of een vrijspraak, naar mate het bewijs al of niet werd geleverd.

Oorspronkelijk gaat alles uit van partijen; het gerecht speelt een geheel lijdelijke rol. De eischer roept zijn' tegenpartij op (*mannitio*), waarbij deze door de belofte tot verschijnen wordt gebonden, vordert in bepaald voorgeschreven woorden (*tangano*) ¹⁾ antwoord van den gedaagde, en het oordeel van het gerecht (de *rachimburgen*), dat door de omstanders goed of afgekeurd wordt. Voor dit geschied is, kan men tegen het oordeel door de *rachimburgen* voorgesteld opkomen. Daardoor ontstaat een geschil tusschen dezen en dengene, die zich verzet, dat door den kamp moet worden uitgemaakt. Door de uitbreiding van het koninklijk gezag wordt de invloed van den rechter grooter. Langzamerhand wordt het gewoonte, dat de rechter, nadat de klacht bij hem is ingesteld, de tegenpartij en, betrekkelijk veel later, ook de getuigen oproept (*bannitio*). De dwang tot verschijnen ligt hier in de boete tegen de wegblijvenden bepaald (bijv. voor het gerecht des konings, de koningsban van 60 solidi.) De rechter stelt nu de vragen aan de partijen en aan hen, die het oordeel vinden moeten. Ook wordt naast het bovenvermelde verzet tegen (schelden van) het vonnis ook een beroep *ad regis definitivam sententiam* toegelaten.

1) Verg. over de beteekenis van dit woord Grimm, *Deutsche Rechtsalterthümer*, S. 5.

Zoo ver was de ontwikkeling gekomen door het herhaald ingrijpen van het rijksgezag, toen dat gezag zelf ophield te bestaan, althans onmiddellijken invloed te oefenen. Daarmede breekt voor vele streken van het eens zoo uitgestrekte rijk, dat de eerste Karolingiers onder hunnen schepter vereenigden, een tijdperk aan, dat geheel in het duister ligt. Een tijdperk, dat, ten aanzien van Drenthe, ongeveer zes eeuwen inneemt.

Eenigszins uitvoerige berichten over de rechtspleging hebben wij eerst uit het midden der 16^e eeuw, en wel in de Costuimen en Ordonnanties van procedure, en in het rapport van GERARD VAN OOSTENDORP van ongeveer 1557. Vóór dien tijd moeten wij onze kennis putten, behalve uit een enkelen rochtbrief, uit de tot ons gekomen ordelen en de landrechten van 1412 en 1447, welke laatste voor den gang der rechtspleging betrekkelijk weinig belangrijks bevatten. Tot gevolgtrekkingen uit veel vroegere toestanden zullen wij dan nu en dan ook onze toevlucht moeten nemen.

Bij de behandeling van den gang van het geding moeten wij onderscheiden naar mate van het onderwerp der klacht. En wel, of zij betreft een bepaalde zaak of wel iets anders, dus of zij gaat om goed, of om schuld. Onder het laatste moet dan worden verstaan iedere klacht, die niet strekt tot opvordering eener bepaald aangewezen zaak, waaronder dus ook valt de eisch van wat den beleedigde ten gevolge van eenig misdrijf toekomt. Met de klachte om schuld in dezen zin opgevat, zullen wij beginnen.

Deze vordering werd op het ding of de goorsprake

behandeld.¹⁾ Alle buren waren dan bijeen, men behoefde dus slechts de klacht in te brengen tegen de tegenpartij, die aanwezig was, of althans moest zijn, en onmiddellijk kon antwoorden. Was hij ten gevolge van buitengewone omstandigheden (echte nood) verhinderd te verschijnen, dan zal zeker uitstel verleend zijn. In de strafbedreigingen tegen het niet verschijnen op de goorspraken moeten wij tevens de bepalingen over de contumacia zien. In de landrechten van 1412 en 1447 vinden wij geen bijzondere bepalingen over dit onderwerp.²⁾ Een bewijs, dat men in het niet verschijnen op den rechte dag niet meer zag een bedreiging van het staatsgezag, door zich aan de rechtsmacht der overheid te onttrekken. Nadat de beklagde heeft geantwoord, beslissen de gezamenlijke buren. Die uitspraak, het buurtuich, was nu niet altijd meer, zooals vroeger, bewijsordel, waarna het bewijs volgde, maar soms ook wel een eind-beslissing. De gewone termijn, waarna bewijs moest worden geleverd, was drie weken. Hierna volgde dan de einduitspraak, hetzij door den eersten rechter, hetzij door dengene, voor wien het bewijs werd geleverd.

In de C. en O. § 5 vinden wij, dat de schulten moesten aanbrengen op de goorsprake de persoonlijke vorderingen (eischen en verboden), die bij hem zijn ingediend³⁾. De schulte

1) Cf. C. en O. § 25.

2) Cf. L. R. Buddinge- en Haakswoide § 2. Selwerder L. R. van 1529. Feith, p. 25, waarmede schijnt te volgen, dat eerst, nadat drie rechte dagen verlopen waren, de niet verschijnende in het ongelijk werd gesteld, hoewel hij voor iederen rechte dag in een telkens zwaarder wordende boete verviel. Cf. Landregt van Selwerd 1673, II artt. 16—28.

3) Dit kon ook bij den onderschulte geschieden. Cf. Goorsprake van 17 Maart 1572, te Anlo, waar het volgende voorkomt: »De buiren vertuigen

brengt dus de bij hem ingestelde klacht ter sprake, en deelt mede, wat de klager ten aanzien van den eisch hem heeft bekend gemaakt. Of de klager dan zijn' eisch ook nog nader mocht toelichten, blijkt niet, maar is zeer waarschijnlijk. De beklagde antwoordt, en de bureu beslissen gewoonlijk zonder eenig uitstel. Is de beklagde niet aanwezig, dan wordt toch de zaak beslist¹⁾, niet juist naar des eischers beweren, maar zooals het den bureu, die dikwijls zelve op de hoogte der zaak zijn, juist voorkomt. Is de eischer op den bepaalden tijd niet aanwezig, dan wordt hij tot een boete veroordeeld²⁾. Het recht tot vordering was daarmede naar alle waarschijnlijkheid niet vervallen³⁾. Van een uitstel van meerdere rechte dagen met

»na den maal Hendrick Andries (beklaagde) twistachtich mit hoer «eischeres» geworden is int huijs, mid mit gewalt dat stoe heft willen »wederneemen. soe sal hij daer enen gewalt an hoer gedaen hebben, is »daer meer angebroecken, dat vertuigen sie op 's lantsbrieff." De eischeres »heft op ten 14e Julij 71 klaechelijcken bij den onderschulten laeten an- »teijcken." De reden waarom tusschen dit »anteijcken", en de goor- »sprake, waarop de beslissing viel, zulk een lange tijd verliep, bleek niet.

1) Dit blijkt o. a. uit de beslissingen op de goorsprake van 20 Juni 1588 te Sleen genomen.

2) Cf. Goorsprake van 12 Maart 1584 te Dalen: »De Buren van Emmen »tugen derwilen Johan Varwer (eischer) absent . . . derhalve den Varwer »in een quade esschinge." Bij dezelfde gelegenheid: »De bureu (van »Exeloe) tugen (de eischeres) in een onrecht esschinge, derwilen sie nich »tegenwoerdich."

Op de goorsprake van 20 Juni 1588 te Sleen, wordt beslist: »De eischer »absent, derhalven een quade esschinge."

3) Goorsprake van 8 Maart 1599 te Diever: »De bureu van Deveren seggen: »Wij antwoerden dat die beide partijen behoeren tegenwoerdich toe- »wesen mit hoer schriften ende brieve, al eer wij daer een buirtnich van »konne doen als dit gedaen is, wil wij een buirtnich doen."

Goorsprake van 18 Juli 1600 te Diever: »Die bureu van Uffelte vertuigen »die wijle noch klager noch verwoerder present up een onrechte »esschinge, mogen upt nije haer actie behoerlick institue- »ren na behoeren."

dat gevolg wordt in Drenthe geen melding gemaakt. Evenzeer als het lastig vallen van het gerecht, terwijl men later zelf niet verscheen, wordt gestraft, zoo ook wanneer het bleek, dat dit ten onrechte was geschied. Het vonnis veroordeelde dan ook in dat geval gewoonlijk den eischer „op een onrechte esschinge”, en wel voorwaardelijk, als er nog nader bewijs was toegelaten¹⁾. Zelfs indien partijen, na de zaak voor den rechter gebracht te hebben, een minnelijke schikking aangingen, was die geldstraf verbeurd²⁾, hoewel de drost in dezen ook wel afstand van deze hem toekomende boete kon doen. Was de schikking tot stand gekomen, dan was daarmee natuurlijk een beslissing der bureu onnoodig geworden³⁾. Zeer waarschijnlijk zullen

1) Dit blijkt uit tal van nitspraken in de goorspraken-registers voorkomend. Verg. ordel van 1518, Ordelboek p. 211c, dat begint: »Tusschen »Reinolt van Echten ende de bueren van Dwingeloe als van den buirtuich, »de bueren Reinolt van Echten voir een unrecht verbott vertuiget »hebben”, enz.

2) Cf. een ordel van 1517, Ordelboek p. 203d, waarbij men zal te denken hebben aan beroep door den drost gedaan van een nitspraak der bureu, over het al of niet opleggen eener boete wegens het instellen eener vordering, die afgewezen wordt: »Tusschen den Drosten ende Albert »Schueringe, als van der eijsschinge, szo Johan Alekinge gerichtelicke »gecijsschet hefft, js gewijst, want Albert Schueringe nia der eijsschinge »gescheiden is, eer de tijdt de eijsschinge mit den rechte vervordert, ende »dat recht daer van gegaen ende geendiget is, so hefft Albert Schueringe »hem selven in der eijsschinge vellich gemaeket, dat wij szo kennen ende »wijsen.”

Zoo vinden wij o. a. bij het verslag van het gebeurde op de goorsprake, 15 Maart 1584 te Dalen gehouden, aangegevend: »perthien binnen verdragen und hebben en gulden betaelt.”

3) Om deze reden is »een esschinge bij consent des Drostes nederge»slagen, und onvertuicht gebleven” op de goorsprake, 17 Juni 1577 te Diever gehouden.

Op de goorsprake van 11 Maart 1577 te Dalen, blijft zelfs »op hope »van verdrach” iets »onvertuicht.”

deze regels ook in vroegeren tijd gegolden hebben¹⁾.

Is de zaak afgedaan, hetzij door een rechterlijk vonnis, hetzij door een schikking, dan mag men daar niet op terugkomen. Hij, die desnietteenstaande dit toch doet, vervalt ik een boete; ook wederom, omdat hij ten onrechte het gerecht lastig valt.²⁾ Nu komt het voor, dat ook de bureu vroegere uitspraken, zelfs van den Etstoel, „van weerden „kennen“; ³⁾ dit is echter niet in strijd met het zoo juist gestelde. Men zal zich dan de zaak zoo hebben voor te stellen, dat er geschil is gerezen ten aanzien van de toepassing of uitlegging van het eerst gewezen vonnis.

In het L. R. van 1614 (I § 2) vinden wij een nadere bepaling, dat de klager dengene, tegen wien zijn eisch is ge-

1) Cf. L. R. Buddinge- en Haakswoide § 73. Landrecht van Selwerd van 1529, Feith p. 23.

2) Cf. Goorsprake van 8 Aug. 1573 te Peize: »De buiren van Potterwolde vertuighen, dewijle sie van de saecke tot meermalen getuicht hebben, und hoer huirtuigen bij Drost ende 24 Etten sententie verklaert »soe blijven sije daerbij, und dat parthijen sich na de sententie moegen »regulieren.

Goorsprake van 11 Maart 1577 te Diever: »De buiren vertuighen dewijlen »de saecke verleden goersprake vertuicht, ende daerna gecompromitteert »is, sullen parthijen sich daerna regulieren, daerom de esscher in de »esschinge vellich.

Goorsprake van 14 Maart 1577 te Vries: »De buiren (van Eelde) vertuighen Egbert Alberda op een onrechte klachte, dewijle tusschen parthijen »van der saecke diffinitivelijcken gesentencieert is, daerna parthijen sich »moegen regulieren.” Bij dezelfde gelegenheid: »De buiren vertuighen »Alberda in 2 onrechte klachten, vermits sij daervan eens vertuicht hebben, »daer sie bij blijven, ende parthijen volgen moeten.”

3) Cf. o. a. Goorsprake van 8 Maart 1599 te Diever: »Die buiren van »Dwingelo tuighen, dat partien hun moegen regulieren na die sententie bij »Drost ende 24 Etten in deser saecken nithesproecken, wel daerin sich »bezwaert vint, wijsen sie ten naesten Lottinge mit haer beste bescheijt, »alse noch an Denselve Drost en 24 Etten toe Landtrechte omme revisie »in die saecke tho versoecken.”

richt, ten minste drie dagen voor het houden der goorsprake kennis moet geven van den inhoud zijner vordering. Dit gold echter slechts „in cas van iniurie, scheldinge als ander-„sins”, dus in geval de klacht naar aanleiding van een misdrijf werd ingesteld. De meer algemeene wijze was, namelijk als de klager „sijne wederpartij yet gerichtelycken „laet verbieden ofte van deselven wat te eyschen heeft”, ¹⁾ de volgende. ²⁾ Men moet de klacht instellen bij den schulte der plaats, waar de schuldenaar woont — het forum domicilii dus. Deze is vervolgens verplicht, vergezeld van twee „erfachtige bueren”, ³⁾ die klacht aan de tegenpartij over te brengen. En wel vijf dagen vóór den rechte dag, waarop in de zaak uitspraak zal worden gedaan. Op de goorsprake

1) L. R. 1614 II § 4.

2) L. R. 1614 II § 1 en 2.

3) Dat deze twee bueren, ook reeds vroeger voorkwamen, althans bij de verboden, waarbij men iemand het gebruik eener zaak liet verbieden, dus bij een geschil over bezit, waarbij het eigendomsrecht buiten spel bleef, kan blijken o. a. uit de verslagen van de goorsprake op 8 Maart 1563 te Beilen: »Jonge Roeloff Tasschen heft anno 62 den 25en Oct. »Egbert Tasschen affessen laten dat misbruijck, dat hie hem ontbrinckt »heft, ende laet hem dat gnet verbieden na luijt des E. Drostens ende »24 wijsinge, BuirLinken Nisinge ende Jan Hakinge”; en van de goorsprake te Borek, op 27 Juni 1598 gehouden: »Luitgen Werners tot Gerninge laet »gerichtlicke verbieden Bruijmes alsodane huus, als hem ahgeservet is, ende »Willem nu gebrincket, Buir Tijne Schouinek, Henrick Jans, den 2e Martii »an. 98. Die buir van Beijlen verluigen, kan Luitgen Werners binen »drie weecken bewijzen, dat Willem Bruijmes hem enich guet ontbrinckt »heft, alsdan Willem in misbruijck, so niet, Luitgen Werners een onrecht »verbott. Voerts an den E. Drost en 24 Etten.”

Wij vinden hierbij derhalve de namen der bueren opgenoemd. Ook in het Gooregt geschiedde de dagvaarding vroeger door schulte en twee bueren. L. R. van Selwerd van 1520, Feith p. 47, later door den schulte alleen, behalve juist voor »de opsegginge van behuisingen ende landden, botten, »verbotten” enz., waarbij de schulte vergezeld moest zijn door »twee »onbesprookene en gequalificeerde Ingeseten des Carspels.” Cf. L. R. van Selwerd van 1673 II artt. 1—43, bijzonder art. 9.

zelf is de schulte verplicht verslag te doen van alle bij hem ingediende acties, waarvan hij een register moet houden. ¹⁾ De beklaagde, ten gevolge van de vooraf geschiede kennisgeving met de klacht bekend, kan dadelijk antwoorden. In geval van afwezigheid van den eischer, van den beklaagde of van beiden, zullen wel dezelfde regels als vroeger gevolgd zijn. Het landrecht zelf zwijgt in dit opzicht. De uitspraak der bureu volgde nu, evenals vroeger. ²⁾ De aanwezigheid der erfbureu bij het dagvaarden werd bij de reformatie van 1629, art. 1, onnoodig verklaard, ³⁾ terwijl de termijn voor alle zaken van vijf op drie dagen werd gebracht.

Hebben de bureu hun oordeel uitgesproken, dan blijft altijd nog beroep van die uitspraak op den Etstoel toegelaten. Ook konden, zooals wij reeds zagen, de bureu zelve partijen ter beslissing van het geschil naar Drost en Etten verwijzen.

Het beroep kon geschieden „op staende voeten”, dus gedurende of onmiddellijk na het geding, of ook binnen drie weken bij den schulte van de buurtschap, door wier bureu het vonnis was gewezen. ⁴⁾ Geschiedde het beroep later,

1) Cf. L. R. 1614 I § 13.

2) Cf. over de indicieele boete L. R. 1614 IV § 6, dat eindigt: „ende wofschoon den eijsscher, klager ofte verbieder met sijn wederpartien geswaecte te accorderen voor 't houden van de Goorspraecke, sal evenwel bij „partien die voors. twee goltguldens an den Heere betaelt worden.”

3) Cf. echter het reglement op de schulten, vastgesteld bij resolutie van Ridderschap en Eigenerfden van 14 Mei 1667, op pag. 22. (uitgave van het L. R. 1712 bij Catharina Zandt), waar nog sprake is van de twee bureu, bij de „gerichtelijke acte, anzegginge en verboden” door den schulte te doen. Waarschijnlijk zullen zij dus tegenwoordig hebben kunnen zijn, maar was hunne aanwezigheid geen vereichte meer.

4) Cf. C. en O. § 5. Debath § 46. L. R. 1614 II § 3.

dan moest de tegenpartij schriftelijk met een wetebrief worden opgeroepen. ¹⁾ Doet de eischer dat niet, dan heeft hij daarmede zijn recht verzuimd, ²⁾ hoewel men dit later niet zoo streng schijnt te hebben opgevat. ³⁾

Later moest de oproeping minstens vijf dagen voor het lotting plaats vinden, daar de tegenpartij anders met een beroep op het niet in acht nemen van dien termijn, een nieuwe dagvaarding noodzakelijk kon maken. ⁴⁾

Was in een geschil een buurtschap partij, dan konden ook de gezamenlijke bureu de beslissing van den Etstoel inroepen. ⁵⁾ Zelfs kon dit door een gedeelte der bureu ge-

1) Cf. Ordel van 1425, Ordelboek p. 18b.: Tusschen partijen »js gewijst »dat Geerdt ende Johan voors. (de beroepers) bewijzen sullem, dat se »de wete gedaen hebbenn binnen drie weecken als een landrecht is.” Evenzoo een ordel van 1490, Ordelboek p. 163b.: Tusschen partijen »js gewijst, »dat de arffgenaemen twe besegelde weten van de schulte van Deveren »gesamt sint, hoer tho lottingen tho verantwoerden,” enz.

2) Cf. Ordel van 1447, Ordelboek p. 29f.: Tusschen partijen »js gewijst, »dat de Steenbarghe (de beroeper) Pracken (de tegenpartij) eene wethe »solde gedahn hebben hem tho verantwoord, ende want dit niet geschien »en is, szo is Heine voors. vellich vann de ossen.”

3) Cf. Ordel van 1560, in de lottingsprotocollen van dat jaar: »Tusschen Steven van den Wolde ter eenre ind die bureu van Eelde ter »ander zijden belangende seecker buurtuich is gewijst, soe Steven die »bureu nijet ten Landtrechte hadde laeten eessen, sall se Steven noch »tegen den toecomenden Lottinge to pinxteren eessen laeten om aldan »daertime te wijsen, als nu gescheet solde sijn.” In dit geval is het ook mogelijk, dat de bureu, die zullen worden opgeroepen, die zijn, welke het beroepen buurtuich hebben gedaan, en niet de tegenpartij van hem, die beroepen heeft. Dan zou hier dus de algemeene regel geen uitzondering lijden.

4) Dit blijkt uit een ordel van 6 Juni 1676.

5) Cf. Ordel van 1456, Ordelb. p. 58b.: »Item want Rocleff Schilt to »Dalen op de goespreecke clagede over de buer van Wachtmen.... »want de Droste dan gichtet heeft, dat de bureu van Wachtmen desze »clage selven beroepen tho landtrechte, ende want se dan selven niet »comen sint, szo solt de buer vellich wesen inder clagen.”

schieden, ook wanneer een ander deel zich bij de gevelde uitspraak wilde neêrleggen. ¹⁾

Is het beroep op de goorsprake zelf gedaan, dan deelt de drost dit in den Etstoel mede. ²⁾ Ook kan hij zelf, in geval de uitspraak een misdrijf betreft, waaraan breuke gelegen is, het buurtuich beroepen. ³⁾ In dezen staat de drost dan met de partij, die zich op den Etstoel beroept, volkomen gelijk. De drost moet zich dan ook uit de vergadering verwijderen, ⁴⁾ evenals in andere zaken, waar de onpartijdigheid van den drost niet boven allen twijfel is verheven. ⁵⁾ Geschiedde het beroep bij den schulte, dan deelt deze het mede aan den landschrijver, die de zaak vervolgens op het lotting brengt. ⁶⁾

1) Cf. Goorsprake van 7 Oct. 1578 te Beilen, waar wij na een beslissing van de buren van Elp in een geschil tusschen een bepaald persoon en de buren van Halen aangeteekend vinden: »Dese buirtuich is bij eenige »van de Haler buer beroepen.»

2) Cf. o. a. het ordel, medegedeeld in n. 5, pag. 139.

3) Cf. o. a. een ordel, gewezen op het lotting, te Rolde 1560 gehouden: »Tusschen den Erntfsten Drosten ter eenre und die bueren van »Oderen, den buirtuich die den Droste te Lantrechte beroepen aengaende »Jan Henmige Henrick Focke met een bijle voer den hoefde geslaegen »heft und daernae gestorven, keunen die 24 Etten voer geenon simpelen »bloetrijse, dan die bueren een nurechte tuich gedaen hebben.»

4) In de lottingsprotocollen van 1518 volgende jaren heb ik de aantekening nog al eens aangetroffen in dergelijke gevallen, als in den tekst vermeld. »Die Droste afgegaen», o. n. bij het in de vorige noot geriteerde ordel. Cf. een ordel van 10 Oct. 1597. te Sleen gewezen, medegedeeld p. 72 noot 3.

5) Cf. een ordel van 1560, te Aulo op S. Magnus gewezen: »Tusschen »den waldnechtsame vrouwe ende weduwe van Bourmannia mit hoer »monder ter eenre, ende den gestrengen Heeren Jan van Euvssum Ridder »ter ander sijden, gedeneken de 24 Etten van der saecken nijet toe wijsen »buijten den Landdroste ter tijt den Heere van Euvssum, Ridder voors. »ogenoetsaem bewijsen oersaecken ende reden den Droste partijch is »befonden. ende wat reden den Droste behoiret op te staen.»

6) In een aantekening bij het verslag van het gebeurde op de goor-

Is de bepaalde rechte dag aangebroken, dan dienden partijen bij tijds aanwezig te zijn bij de vergaderplaats der Etten („voer der kercke"). De zaken, ter beslissing van den Etstoel gesteld, worden achtereenvolgens behandeld. De belanghebbenden worden door de gerechts-dienaren, de landspanders, opgeroepen tot de behandeling hunner zaak. Zijn partijen aanwezig, dan kan de eischer, d. w. z. in dezen degene, die de zaak voor den Etstoel heeft gebracht, zijn' eisch voorbrengen, echter slechts na het ordel te hebben gewonnen, d. i. voor de bemoeiing van het gerecht een zekere som te hebben betaald. Die som draagt den naam van „ordelgelt". ¹⁾ Hierop antwoordt de beklagde, waarna de eischer dadelijk gronden voor zijn' eisch kan aanvoeren. Meestal echter spreekt de Etstoel een bewijsoordeel uit, terwijl dan na het leveren van het bewijs, dat zeer zelden voor dat college zelf geschiedt, het eindoordeel volgt. Niet altijd loopt het geding zoo geleidelijk af. Meermalen wordt de beslissing uitgesteld, om allerlei dikwijls naar onze begrippen zeer zonderlinge redenen. ²⁾ De partij, die de zaak

sprake, 14 Maart 1574 te Anlo gehouden, komt voor: „Dese buirtuich »is bij Jan Engelberts beroepen, mid heft mij de schults van Borgeerdoen »behandigen op te Lotting Paesche achten dagen a^o 74."

1) Cf. Ordel van 1485, Ordelb. p. 145a, waarbij het bedrag van het ordelgeld wordt bepaald.

2) Ten eerste vinden wij beslissingen, waarbij een algemeen uitstel wordt gegeven, omdat de terechtzitting niet plaats vindt, of wordt opgeheven. Cf. Ordel van 1486, Ordelb. p. 194e. Ordel van 1516, Ordelb. p. 180e. Een beslissing van den Drost in 1517, waarbij het lotting van Pinksteren wordt uitgesteld, Ordelb. p. 203a. Ordel van 1517 S. Magnus, Ordelboek p. 208b, luidende: „Item ofte eumant were de reches toe »doene heft ende gheen ordeli heft krigen konnen, want de Etten numme »treffelijke landes nootsaecken nu niet langer sitten moegen, so worden »alle saeken in sulcker gestalt als de nu sinne ende staen, geverstet »then naesten lottinge, eenen ijderen unversuimeth." Dan komen

voor den Etstoel bracht, behoeft de tegenpartij dan niet

beslissingen, waarbij nitstel wordt verleend, opdat partijen tot een minnelijke schikking mogen geraken in den tusschentijd, herhaaldelijk voor. Soms volgt ze, soms niet, in welk geval de Etstoel wederom nitspraak doet. Voor het laatste: Cf. o. a. ordelen van 1479, Ordelboek p. 122a in verband met een ordel van 1479 p. 123d; van 1480, Ordelboek p. 125d, in verband met een ordel van 1480 p. 126e; van 1516, Ordelboek p. 196a, in verband met een ordel van 1517 p. 205i; van 1516, Ordelboek p. 197a in verband met een ordel van 1517 p. 204e; van 1517, Ordelboek p. 206e in verband met een ordel van 1518 p. 214a. In een ordel van 1518, p. 212d, wordt het aangaan eener minnelijke schikking voorgeschreven, »szo sullen sie hem desen »avondt fruntlike scheiden'', dat echter niet gelukt schijnt blijkens het ordel op p. 213d. Voor het eerste, Cf. o. a. ordelen van 1472, Ordelb. p. 97h; van 1473, Ordelboek p. 101a en e; van 1479 p. 123e; van 1491, p. 169e; van 1516 p. 176b, p. 179a, p. 184a. Cf. een ordel van 1520, medegedeeld bij Magnin I p. 18 n. 7: Tusschen partijen »is »gewijst up een fruntlick ghescheit, want sie hemelick bewant zijnnen. »Kunnen sie des nijet eens worden, sal men toe pijnxteren dair cutlich »aff wijsen''. En nog een ordel van 1557, voorkomend in de lottingsprotocollen van dat jaar, waarbij partijen een minnelijke schikking wordt aanbevolen »nae dem dat de saecke tusschen suster ende broderen gelegen is.'' Ook wordt nitstel verleend, opdat de Etten de zaak beter kunnen onderzoeken: Cf. Ordel van 1516 p. 180g: Tusschen partijen »js »gevarstet then naesten lottinge up een beter vernemen van der saecken.'' Cf. ordel van 1516 p. 186h, waar wij de nadere beslissing vinden. Evenzo ordelen van 1516, Ordelboek p. 186h, en p. 193b, waar de einduitspraak voorkomt. Ook tot vergelijking met vroegere nitspraken: Cf. ordel van 1517 p. 176e: »Tusschen Catrina Michiels ende Johan Suinghe js gevarstet then naesten »lottinge up een vernemen van den ordelboeck, ende then naesten »ten lottinge sol men daer van wizen sunder ordelgelt.'' Men vergelijke hierbij een ordel van 1516 p. 184e: Tusschen dezelfde partijen »js gevarstet then »naesten lottinge up, szo Jan Suinge secht, daer wisinge van sinen, ther »versnecke offte he midler tijdt wisinge daer van erlangen michte, kan he »die dan niet krighen, szo soll men then naesten lottinge daer van wizen »sunder vorder ordelgelt.'' Cf. verder het ordel voorkomend op p. 195a. Later, ordel van 1517 p. 197b, vinden wij nog weder tusschen dezelfde partijen: »js gevarstet then naesten lottinge, up toe erlangen des »ordelboeckes.'' Dit alles in een civiele zaak zooals blijkt uit ordel van 1517 p. 204b.

Hieruit kan men m. i. met tamelijk veel waarschijnlijkheid besluiten

weer op te roepen ¹⁾; ook behoeft, geschiedt het uitstel zonder schuld der partijen, in het algemeen niet op nieuw ordelgeld worden voldaan. ²⁾ In lateren tijd werd uitstel

dat er, in dien tijd althans, een officieel verslag van de zittingen van den Eetstoel werd opgemaakt, dat den naam droeg van «het ordelboek». Dit is echter m. i. voor ons verloren gegaan. Niettemin kunnen de door mr. H. O. Feith uitgegeven ordelen, zeer goed zijn een nittreksel van het eigenlijke «ordelboek». Een bewijs te meer voor mijne opvatting meen ik te mogen zien in de omstandigheid, dat de officieele afschriften van door den Eetstoel gewezen vonnissen, door den drost afgegeven, bijna woordelijk overeenkomen met de in het door mr. H. O. Feith medegedeelde handschrift voorkomende. Voor beiden moet dus waarschijnlijk dezelfde bron hebben bestaan. Die gemeenschappelijke bron was «het ordelboek». Verg. voor de hier bedoelde officieele afschriften Bijl. nos. 1, 2 en 3. Van de op het Drentsche archief aanwezige verzamelingen van ordelen van den Eetstoel (Cf. mr. L. Oldenhuys Grataam in Nieuwe Bijdragen voor R. en W. dl. XX p. 630) komt het om redenen aan het niterlijk en het schrift zelf ontleend, mij voor, dat het boekje, dat loopt van 1596—1604, zeer zeker de officieele verzameling is. Het is dan ook veel vollediger dan de overige boekjes, en zelfs dikker dan het eerste, hetwelk ordelen bevat van 14 jaren (1518—1531), terwijl het geschreven is met dezelfde hand als het goor-spraken-register van de jaren 1598—1602. Cf. over deze vraag ook nog het ordel van 1452, Ordclb. p. 46c.

1) Cf. ordel van 1416, Ordclb. p. 8b: »Item soe is gewijst, wanneer menn saecke gevarstet wordt upt naeste lottinck, so sal menn denn ghe-nenn, die die saecke angaet, vorder giene wete doenn, dann menn sall »wijsem vann die saecke wat recht is." In het ordel van 1461, Ordclb. p. 69d., luidende: »Tusschen Helprick van Rorek ende Johan ende Arndt »Hovinge js gevarstet ten naesten lottinge toe S. Magnus, ende Helprich »sol Roeleff Roetinge arffgenamen eene wete doen, dat sie daer bij komen", moet men op den boven gestelden regel geen uitzondering zien, daar de opzoroepen in dezen zeer goed getuigen kunnen zijn. Iets dergelijks vinden wij in ordelen van 1516, p. 176f. en p. 192d. In een ordel van 1516, Ordclb. p. 185f. zal men of een uitzondering moeten zien, of eruit moeten oproaken, dat in dien tijd de regel niet meer gold. Het luidt: »Tusschen Coep Hoffmans ende Roeleff van Ittersum js gevarstet ten naes-ten lottinge, ende Coep sol Roeleff van Ittersum eene wete senden op den »slothinge dach tho komende mit een richterschijs." Verg. een ander ordel van 1516 p. 175f.

2) Cf. Ordcl van 1516, p. 176e en p. 184c.; geciteerd in noot 2, p. 141. Cf. Ordcl van 1516 p. 178c., dit waarschijnlijk, omdat reeds ordclgeld betaald was voor de beslissing in een met de tegenwoordige in verband staande

regel, en moesten partijen op nieuw ordelgeld betalen. Dat deze gelden aan Drost en Etten ten deel vielen, zal zeker hierbij invloed hebben geoeffend. ¹⁾

De oproeping, om voor den Etstoel te verschijnen, die vroeger door de partij zelf schijnt geschied te zijn, moest door de panders twee maal herhaald worden ²⁾.

Verschenen partijen niet na de derde oproeping, dan werd overgegaan tot de behandeling eener volgende zaak. Hij, die de zaak ter beslissing van den Etstoel had gesteld,

zaak. Wordt nitstel gegeven tot het leveren van bewijs, dan wordt daarvoor geen nieuw ordelgeld betaald. Cf. ordel van 1516, p. 179f en van 1517 p. 199d en p. 207d. Ook een ordel van 1516 p. 184e, waarbij een minnelijke schikking wordt aanbevolen. Evenzoo een ordel van 1517 p. 206e. In het ordel van 1517, p. 201a, blijkt de reden niet. Cf. eindelijk een ordel van 1518 p. 210e: »Tusschen den pastoer van Berger ende Reindt »Mepschen is gevarstet then naesten lottinge, want dit het eerste is, ende »then naesten lottinge sol men daervan wisen sunder vorder ordelgelt, »wanttet der kercken guet is."

1) Cf. tal van ordelen van 1516 volgende jaren, in het Ordelboek p. 174 vlgg., waarbij »gevarstet wordt then naesten lottinge, want dit teerste is", zonder eenige andere reden. Cf. Rapport van Mr. G. v. Oostendorp, Magnin G. O. III 4 p. 191, waar voorkomt: »Soe is nijemandt, die aut recht komen kan ofte den men hoiren will, hij moet twee ordelen gewonnen hebben."

2) Cf. Ordel van 1445, Ordelb. p. 25b: »Item (tusschen partijen) is »gewijst, want Johan Kevelinge (eischer) eenwarff, anderwarff, dardewarff »de vorsz. (goetagden) tho lottinge vervolget hefft ende sie niet en konnen, »dat se Kevelinck sijn gelt van denni paarde geven ende betalen sollenn, »ten sij saerke datse betalinge bewijzen mogenn als lantrecht is." Cf. Ordel van 1475, Ordelboek p. 109a.

3) Cf. Ordel, 24 April 1598 te Amlo geweest, voorkomend in het lottingsprotocol van dat jaar: »Sinnen Drost ende 24 Etten overkomen, dat pertien »op die kerckdoere sollen wachten, tot dat sie ingeeyscht worden, up dat »Drost ende 24 Etten na pertien niet behoeven te wachten tot schude »ende moite van dselve, ende mede nadeel van pertien: die panders wordt »geordoniert buiten die kerckdoere drie maal te roepen, pertien in thoe »esschen: die alsdan niet en kumpt, sal sijn ordelgelt vergeves onthgeleecht »hebben, ende ein ander ordel weder winnen. al eer hem toe gelaten sal »werden voer te komen."

had door zijn verzuim zijn ordelgeld verloren ¹⁾, maar kon op hetzelfde lotting nog een nieuw ordel winnen, en daarmee een uitspraak verkrijgen. Verscheen hij tijdens den geheelen duur van het lotting niet, dan had hij zijn' zaak verloren. Het recht tot vordering werd den eischer bij niet verschijning ontzegd, uitgezonderd natuurlijk in gevallen, waarin deze daarvoor afdoende redenen kon aanvoeren ²⁾.

Was de beklagde na de derde oproeping niet aanwezig, dan werd de zaak uitgesteld om op het volgende lotting beslist te worden. Bij herhaalde afwezigheid van den beklagde werd soms den eischer de vordering toegewezen, in het algemeen, daar ook de Etten soms op eigen wetenschap uitspraak deden, een beslissing genomen. Dit kon geschieden aan het einde van het tweede of op het derde lotting. Het laatste schijnt in vroegeren, het eerste in

1) Cf. ordel van 1475, Ordelboek p. 109a, luidende: »Soe is de Droste mitten gemeenen Etten overdragen, welck man, de een ordel gewonnen heeft van den Etten, de sol wesen voer de kercke, ende nemen sijne rechten waer, ende is he dar niet, wanneer darlewarff geroepen is, szo sol he sijn gelt van den ordele verloren hebben." Ordels van 1529, geciteerd p. 147, noot 1. Ook ordelen van 1554, medegedeeld bij Magnin III 4 p. 235 vlg., waarvan het eerste eindigt: »ende vele hem dair in der tijt versuijmt, ende alsdan niet en konpt, sall verstecken sijn van den ordelgeld."

2) Cf. Ordels van 1447, Ordelboek p. 47d: »Item, want Roeleff Jaddinghe Bartolt Smidt tho lantrechte gedaeghet heeft, ende selve niet en knijmt, ende doet sijn aansprake, szo wijsen wij Bartolt Smidt quidit »van der aansprake, de Roeleff vorsz. up en heeft, then weer dat het Roeleff »vorsz. lijves nootd dele, dat he niet en quam." Verder een ordels van 1456, p. 58b, geciteerd p. 139 n. 5. Evenzoo een ordels van 1464, p. 75c, dat eindigt: »want (de eischeres) de sacke heroeppen heeft, ende niet en quam tho lottineck, szo is se vellich in der anspraeken." Verder een ordels van 1465, p. 76d; een van 1471, p. 90a; een van 1473, p. 400g, en eindelijk van 1518, p. 216a.

lateren tijd geschied te zijn ¹⁾. Langer uitstel komt echter ook voor ²⁾. Ten aanzien van het betalen van het ordelgeld schijnt men in geval de beklagde afwezig was, vroeger geen vaste regels gevolgd te hebben. Bleef de beklagde weg, dan schijnt ook hij wel eens het ordel te hebben moeten winnen ³⁾. Later moest de beklagde, zoo hij na

1) Cf. Ordel van 1451, Ordelboek p. 40e: »So hefft de Droste mit de «Etten gewijst, alle saichen de beroepenn worden tho lantrecht ofte tho «enighen partije ende versuimemet twee lottingen lanck, dat he dar niet «en quene tho rechte, den sohnen in den derden lottinge vellich wijzen «doer saiken, dar he van tho rechte khomenn solde. Rechte moetsaicken «utghesecht.» Men vergelijke hierbij het op p. 144 noot 2 vermelde ordel, waaruit men zou kunnen opmaken, dat de beslissing van den Elstod van 1451 een nieuwe regeling was. Met het ordel van 1451 laat zich op de in den tekst vermelde wijze vereenigen een ordel van 1476, Ordelboek p. 110e: »Soe is de Droste mit den gemeenen Etten overdragen, waer «twee parthijen niet malekanderen to doene hebben in den lantrechte, so «sol de ene den anderen niet meer dan één lottinck ontsitten, ende ten «vanderden lottinge soll he komen ende verantwoerden sick, ende off he «dan niet komen wolden, so sal men allike wol wijzen.» Dat dit ordel alleen den beklagde bedoelen kan, blijkt, uit de uitspraken van lateren tijd op p. 145 noot 2 aangehaald, die den eischer, zoo hij niet verschijnt, onmiddellijk «vellich in der anspraeken» verklaren. Cf. Ordel van 1472, Ordelb. p. 94b: »Tusschen Johan Bochuans ende de gildebroeders van S. Antonius «tho Meppell js gewijst, want Johan Bochuans uthgesaemt was van der «gilden wegen, ende want de gildebroeders niet gecomen sint tho lantrecht, ende dit oer derde lottinck is, szo sollen de gildebroeders «Johan schadeloes holden.» Verder ordels van 1473, Ordelboek p. 100e, en p. 103e. Nog een ordel van 1516, Ordelb. p. 175b: Tusschen partijen «js gevarstet ten naesten lottinge, kumpt (de beklagde) dan niet, szo «sol men endtlijske daervan wisen.» In het ordel van 1518, p. 211e, moet men niet een uitzondering zien op den regel, dat de eischer het eerste lotting aanwezig dient te zijn, immers de tegenpartij kan in dat geval afwezig geweest zijn. In de uitspraak zelve beroept men er zich op dat «dit eerste is», en juist daarom stelde men deze maal uit.

2) Cf. o. a. ordel van 1472, Ordelboek p. 95f.

3) Cf. Ordel van 1516, Ordelboek p. 180e, luidende: »Tusschen Evert «Lunsehn ende Johan Uddinge js gevarstet, szo Johan Uddinge hijr nicht «tegenwoordigh is, des sol Johan Uddinge then naesten lottinge dat ordell «winnen, ofte he sol vellich wesen.» Verg. hierbij ordel van 1516 p.

de derde oproeping op het eerste lotting verscheen, het ordelgeld betalen voor de tweede maal, dat de zaak voor- kwam, of ook wel den eischer het dubbel ordelgeld, dat deze nu betalen moest, terug geven ¹⁾. Vaste regels schijnen in dezen echter niet bestaan te hebben, ook hier zal wel eens naar de meening van het oogenblik beslist zijn ²⁾. Ook als de bureu de zaak naar den Etstoel ter

184b. Ook nog een ordel van 10 Oct. 1597, luidende: »Tusschen Tijmen »Wessels ter eenre ende Berend Hovinge ter ander sijden wijsen D. ende »24 Eten, dewijl Tijmen Wessels sijn wederpert toe Landtrechte laten »esschen, ende niet gecompariert is, sal Berent H. ten naesten Lottinge. »Tijmen sijn nu uthgelechte ordelgelt wedergeven, ende noch alsdan het »ordel winnen, of in die saecken versteeken wesen."

1) Cf. Ordel van 1529, medegedeeld bij Magnin G. O. III 4 p. 58: »Die Droist ind XXIIIen sijnt verbragen, soe het eijn olde Lantrecht is, »soe wie drie maill in geijchet wordt, ind nijet ein knopt, sijn ordell- »gelt verloeren thoe hebben, soe is oick verdraegen, dat die geene, die »toe Lantrecht toe doen heft, ind as die klaiger sijn ordell gewonnen, »ind die geene bijmes lantz sijnt, ind nijet koenen ter IIIde eijshinge, »sullen des anderen daiges het ordell wijnen tijgens den klaiger, not- »saecken nijtgescheijden." Verder een ordel van 1544, voorkomend in een handschrift in het bezit van Mr. L. Oldenhuis Gratama, luidende: »Die »Droste und vier-en-twintich Eten sinnen in 't partienlerliche verdragen »unde overkommen dat partijen, die thoe Landtrechte toe doen hebben »ende geesschet sien, heft sie anlegger offte voerwerder, datt die selve »up alle toekomende Lottinghen des morgens guedt tijdt als die Droste »en die 24 Eten gaen sitten, soo well des namiddags als des morgheus »toe Rolde offte toe Anloo wesen sullen ende voer der kercke vertouwen, »tott datt sie geeschet werden bij poene, in den die anlegger niet gerecht »ende present is, dat he dubbeldt ordelgelt sal betalen, inden die voer- »werder ongereet ende niet present is, sall hie tselve dubbeldt ordelgeldt »voer den anlegger mitlegen ende betalen, ende hie sal naegen toe rechte »kommen soe well iut anleggen als in 't voerwieren." Dit moet m. i. om in overeenstemming te blijven met andere reeds aangehaalde beslis- singen, en in verband met die van 1529 hiervoren geciteerd, ten aanzien van den eischer beperkt worden in dien zin, dat het op hetzelfde lotting moet geschieden. Verg. nog ordelen van 1554, medegedeeld bij Magnin G. O. III 4 p. 235, ook een ordel van 1525, medegedeeld door denzelfde op p. 57 l. c.

2) Bijv. een ordel van 1516 p. 192: Tusschen partijen »s gewijst.

beslissing verwezen, diende de eischer op het naastvolgende lotting tot het voordragen zijner vordering aanwezig te zijn¹⁾. In het algemeen zullen in dat geval dezelfde regelen hebben gegolden als bij beroep. Mag men ten aanzien van het uitstellen der uitspraak door den Etstoel, bij beroep van een beslissing door de bureu op de goorspraken genomen, dezelfde regelen toepasselijk rekenen, als bij dat van een vonnis door de seeckeren op een rocht gewezen, dan is de toestand door het L. R. van 1614 weinig veranderd. Alleen werd nu ook uitstel vergund ten behoeve van den eischer, terwijl eerst op het derde lotting de beslissing van Drost en Etten behoefde te volgen²⁾. Het landrecht bevat echter voor het eerste geen afzonderlijke bepalingen³⁾.

Bij de einduitspraak wordt de zaak beslist of wel bepaald hoe partijen gehouden zullen zijn verder te procedeeën, en

»want Lammie (de eene partij) vorsz. nu then dardenaell dat ordel »gelt gewonnen ende Geert then Thijs (de andere partij) toe rechte ge- »khomen, so ist gevarstet then naesten lottinge, umde szo soll Geert then »Thijs dat ordel winnen, kumpt ende doet he des niet, szo soll he vellich »wesen." Cf. hierbij de ordelen p. 480g en 486h, waarvan in het eerste de beslissing der zaak werd uitgesteld, in het tweede, wel uitspraak gedaan, maar naar het schijnt, niet afdoende. Het komt ook voor, dat beiden partijen wordt voorgeschreven tot het ordelgeld hij te dragen. Zoo in een ordel van 1479, Ordelboek p. 122a, waarin voorkomt: »Soe sol men toe »Samete Magnus dar van wijzen, ende dit sol geschien up beiden parthen »kest", enz.: in een ordel van 6 Junij 1508, voorkomend in de lottings- »protocollen, wordt het aangaan eener minnelijke schikking partijen aan- »geraden, komt deze niet tot stand »sollen alsdan tsamen het ordel winnen »end betalen, zal volgens geschien, wat recht is."

1) Cf. o. a. ordel van 1468, Ordelboek p. 85a, luidende: »Tusschen »Hindrick Vos tho Heszelen ende Bartolt Meijeringhe is gewijst, want »Hindrick den acker verboeden hefet, dat de buer tho lantrechte getueget »hebben ende he niet genomen is, szo is Bartolt qwijth van den verboeden."

2) Cf. L. R. 1614 II § 20.

3) Cf. Noot 4, pag. 151.

daarbij, of degene, die de tusschenkomst van den Etstoel inriep, dit terecht deed of niet ¹⁾). Wordt het beroep „quaedt gekend”, en daarmee de beslissing der bureu bevestigd, ²⁾ of, is er nog geen uitspraak door de bureu geveld, de eisch afgewezen, dan valt hij, die de zaak ter beslissing voor Drost en Etten bracht, in een boete ³⁾). In het tegengestelde geval, derhalve, dat de uitspraak der bureu door den Etstoel onjuist wordt geoordeeld, vervallen deze in een boete ⁴⁾). Gewoonlijk doet dan de Etstoel tevens recht.

Hieruit blijkt, dat de zaak, hoewel door partijen aanhangig gemaakt voor Drost en Etten, nog wordt beschouwd als een geschil tusschen dengene, die van het vroegere vonnis beroep heeft gedaan, en den eersten rechter. Een overblijfsel uit den tijd, toen het beroep geacht werd onmiddellijk tegen den rechter gericht te zijn (ordel schelden). ⁵⁾ Te

1) Cf. L. R. 1614 II § 4.

2) Cf. o. n. ordel van 1473, Ordelloek p. 391: „Tusschen den Drosten ende de bureu van Heszelen is gewijst den buertuich van Erne stantafftich, na uithwijsinghe des landes brieff.” Verder een ordel van 1479, Ordelloek p. 412c, waarin als reden voor de uitspraak van den Etstoel wordt opgegeven, „daer de buer dat wijzen niet oeren eelde.” Ook een ordel van 1498 p. 458d, een van 1516 p. 477f en een van 1517 p. 497f.

3) C. en O. § 6. L. R. 1614 II § 4 en IV § 7.

4) Cf. o. n. ordel van 1454, Ordelloek p. 52b: „So is gewijst . . . dat de buer van Zuitbarghe, elck XV marck gebroecken hebben om dat sie een onrechten tuich gedahn hebben.” Verder ordel van 1461, Ordelloek p. 69a, evenzoo een van 1476, Ordelloek p. 412a. C. en O. § 6, Debatth enz. § 47. L. R. 1614 II § 4. Verg. hierbij de Selwerder Costumen van 1571, Feith p. 38, waar wij dezelfde boete aantreffen.

5) Men vergelijke hierbij een ordel van 1478, Ordelloek p. 416b: „Item tusschen den Drosten ende Hindrick Aplinghe is gewijst, want Hindrick sich vermeten heeft tho bewijzen voer denn gerichte, dat de buer van Erne een onrecht tuich gedahn hebben, want he dat dan niet gedahn

meer springt dit in het oog, wanneer wij ordelen van den Elstoel aantreffen, waarin de bureu opgeroepen worden de door hen genomen uitspraken nader te verdedigen, hetzij door bewijs van de waarheid er van te leveren, hetzij door ze onder eede te bevestigen¹⁾. Zoo vinden wij dan ook in geval van beroep in de goorspraken-registers aanteekend: „De büren bint bi den pander geesschet”. Een aanteekening, die wij in de latere registers van de jaren 1640 volgende niet meer aantreffen, waaruit men mag afleiden, dat toen ook bij hooger beroep de zaak als een geschil tusschen partijen werd aangemerkt. Het beroep, eens gedaan, behoeft niet altijd te worden doorgezetz; ziet men er van af, dan ontsnapt men tevens aan de boete, die men, bij handhaving der vroegere uitspraak door den lateren

„hefft als lantrecht is, so is he vellich ende sol dar selven voerstaen.” In dit ordel dus, wordt het bewijs geleverd tegen de bureu die uitspraak gedaan hebben.

1) Cf. een ordel van 1452, Ordelboek p. 43d: „Tusschen de bureu van »Legloe ende de bureu vann Hijkenn js gewijst, dat de bureu van Legloe »sollen bewijzen binnenn dre weeckenn, als lantrecht is, dat de bureu »van Hijkenn in oer maden gebrungget ende gedammet hebben, doet se »dat bewijs neet, szo hebben de van Legloe een onrechten tuiich »gedahm, ende szo soelen sie de broecke betalen, die se up de vann »Hijkenn getueget hebbenn.” Verder een ordel van hetzelfde jaar, p. 47b: „So js gewijst tusschen Lavinck ende de bureu van Swele, moeghen de »bureu bewijzen binnen III weecken, als lantrecht is, dat Lavinck meer »heide gemeijet hefft, dan nha beloepe sijns wardecks, szo hebben se »Lavinck tho rechte vertueget, doen se dat niet, szo hebben se Lavinck »tho onrecht vertueget.” Cf. een ordel van 1475, Ordelboek p. 109f, waarin voorkomt: »de Droste hefft de buer tho lantrechte geesschet oeren »tuiich tho verantwoerden” enz. Ook een ordel van 1517, Ordelboek p. 202b, dat eindigt: »js gewijst, dat de bueren sullen de wisinge vesten »met hoeren eede, ofte se soelen selvest schuldich sijn.” Verg. een ordel van 1517, p. 245e, waarin voorkomt, dat »de bueren van Borger hoer »wijsinge gevestet met hoeren eede, nha der voerwisinge”, die bijkens de eigenamen vervat is in het vorige ordel.

rechter, belooft ¹⁾. Dit is een juiste consequentie van de vroegere beschouwing van beroep, immers men ziet dan af van den aanval tegen den eersten rechter, waarvoor men, geschiedt hij ten onrechte, wordt gestraft.

Toen in 1652 de buurtuigen werden afgeschaft ²⁾, werd de procedure op de goorsprake niets meer dan een instructie voor de eigenlijke behandeling en de beslissing der zaak op het lotting. De beklaagde moest, nu allen niet meer behoeven te verschijnen, bepaaldelijk worden gedagvaard. Dit geschiedt, evenals vroeger de bekendmaking der vordering, door den schulte of diens ondergeschikte, den pander. Het L. R. van 1712 (II Artt. 34 vllg.), waarin de toestand, ontstaan uit de boven vermelde resolutie, nauwkeuriger wordt geregeld, voegt er bij, dat afschrift van de citatie, die moet „in haar bevatten de Namen, en qualiteit „van den Klager, en Beklaagde, de zake waeromme geklaagt „wordt, en den tijdt en plaatse, daar men zal compareren“, bij den beklaagde moet worden gelaten op straffe van nietigheid der dagvaarding. Woont de tegenpartij buitenslands, dan wordt hij met wetebrieven tien dagen vóór den rechte dag opgeroepen ³⁾. Partijen zijn gehouden te verschijnen ⁴⁾, kunnen zich echter ook laten vertegenwoor-

1) Dit blijkt uit een aanteekening met de hand van den handschrijver Johan Mus van Coevorden, gevolgd bij een handschrift der C. en O., in het bezit van Mr. L. Oldenhuis Gratama, luidende: »Item soe enants een „buijrtuijch beroept mach 't selve wel broeckeloes laten berusten ijn deen „he sijn appell oft beroepijngz wijll laten liggen.“

2) Res. van Ridderschap en Eigenen vden van 28 Febr. art. 5.

3) Cf. L. R. 1712 II art. 59i.f. in verband met I art. 2.

4) Over het niet verschijnen, zoowel op de goorsprake als later voor den Etstoel, vinden wij ook in het L. R. van 1712 geen enkele bepaling.

digen. Op den eisch dient de beklagde nu te antwoorden, en wel, of hij den eisch erkent, of wel ontkent. Bedenkingen tegen de dagvaarding zelf moeten nu worden ingebracht, daar anders alle beroep op een informaliteit daarin vervallen is. Na het antwoord der tegenpartij zal de klager een termijn van drie weken hebben, om op een rocht nader bewijs voor zijn' vordering te leveren, terwijl de beklagde, evenzeer gedurende drie weken daarna, de gronden voor zijn beweren mag aanvoeren¹⁾. De rechtstag, waarop dit geschiedde, heette contra-rocht, in tegenstelling van het rocht, den rechtstag bestemd voor het leveren van des eischers bewijs. De termijnen zullen door den landschrijver, die in dezen tijd de goorspraken presideerde, op de klachte worden aangeteekend, terwijl tevens de partijen, ter beslissing van het geschil, op het volgende lotting aan den Etstoel worden verwezen. De aanlegger moet binnen den vermelden termijn zijn' eisch op een rocht hebben „geverificceerd”, daar hij anders „in zijne Klagte op den Lotting „niet zal kunnen werden gehoord.” Laat de tijd tot het

Uit een opmerking van den schrijver van den T. S. zou men moeten opmaken, dat geen uitstel werd verleend. De opmerking, voorkomend Dl. I p. 40 luidt: „Daarboven moet ik nog aanmerken, dat een Pleidoij in het „Landschap Drenthe, uit hoofde der onherroepelijke bepalingen der tijdsperken, die daaromtrent gemaakt zijn, en welke ook stiptelijk gevolgd „worden, niet langer dan een jaar kan duuren.” Dit zelfs in geval van revisie. Dan volgt: „De bepleiting geschiedt gemeenlijk in Maart en „April; en de uitspraak ter eerste instantie valt op de daarop volgende „zomerlotting” enz. In Selwerd bleef het twee maal herhaald uitstel ten behoeve van den beklagde bestaan, dus werd over den eisch op den derden rechtstag beslist. L. R. 1673 II artt. 16—27. De eischer kon, bij afwezigheid, eerst dan wederom worden gehoord, als hij den beklagde de kosten vergoed, en aan het gerecht de breuke betaald had. L. R. 1673 II art. 28.

1) L. R. 1712 II art. 49.

naaste lotting de lange termijnen van drie weken niet toe, dan worden zij ingekort. De Etstoel doet nu uitspraak, echter niet alleen op de stukken, die inhouden, wat op het recht en contra-recht is geschied, maar gewoonlijk nadat de zaak vooraf bepleit is ¹⁾. De boete wegens het instellen van een ongerechtvaardigden eisch bleef bestaan, en werd uitgebreid tot dengene, die zich zonder voldoende grond tegen een ingestelden eisch verzet ²⁾; bij de resolutie van 1652, artt. 7 en 8, werd echter bepaald, dat bij een proces, waar een buurtschap partij was, slechts een enkele boete verbeurd kon worden.

Zooals wij gezien hebben was het eenige rechtsmiddel, tegen de vonnissen van den Etstoel toegelaten, revisie ³⁾. In 1625 ⁴⁾ werd bepaald, dat op het eerst volgende lotting, nadat revisie was toegelaten, de zaak wederom voor Drost en Etten moest worden gebracht, daar de belanghebbende anders „van het geobtineerde revijs versteken” zou zijn.

Tevens werd bepaald, dat het verkrijgen van revisie de executie van het vonnis niet zou schorsen, een dwangmiddel dus, opdat zoo spoedig mogelijk de beslissing van den Etstoel weder werd ingeroepen. Op den landdag van 1 Maart 1636 werd nog bovendien vastgesteld, dat hij, wien revisie werd toegestaan, aan zijn' tegenpartij minstens drie weken, voordat de zaak op nieuw voorkwam, daarvan kennis moest geven. De procedure schijnt in dezen schriftelijk te hebben plaats gevonden ⁵⁾.

1) T. S. p. 142.

2) L. R. 1712 IV art. 2.

3) Cf. C. en O. § 41. L. R. 1614 II §§ 20, 21, 22.

4) Resolutie van 10 Jan. van dat jaar.

5) Cf. L. R. 1712 II artt. 71—77.

Bij het opzeggen van huur van huizen en landerijen vinden wij, zoo daaraan niet werd voldaan, een verkorte procedure voorgeschreven bij de resolutie, door Ridderschap en Eigenerfden genomen op 5 Maart 1639 ¹⁾. Dikwijls schijnt het voorgekomen te zijn, dat aan de opzegging door de tegenpartij geen gevolg werd gegeven. Wilde men nu gevolg aan de opzegging gegeven zien, dan moest de tegenpartij op de goorsprake gedaagd worden. De einduitspraak kon vervolgens eerst op het naaste lotting plaats vinden. De termijn van het einde der huur viel gewoonlijk in Mei. Eerst dan bleek, of de opzegging uitwerking had of niet. De termijn tot het naaste lotting was dan veelal te kort voor de behandeling der zaak. Feitelijk kon de opzegging dan eerst het bedoelde gevolg hebben na het lotting in September. Er kon dus een half jaar verloopen voor een nieuwe huurovereenkomst kon worden aangegaan. Daarom werd voorgeschreven bij de boven vermelde resolutie, dat de opzegging moest geschieden door den schulte, terwijl hij, aan wien zij geschiedde, onmiddellijk moest antwoorden, of hij ze aannam of niet. Deed hij geen van beiden, dan werd de opzegging toch van waarde geacht, en kon zij worden ten uitvoer gelegd. Werd zij niet aangenomen, dan kwam de zaak op de goorsprake en werd door den drost, op de daar opgemaakte verbalen, binnen een korten termijn beslist ²⁾. Vroeger was dit ook in geval van opzegging van geldschuld bepaald, maar in art. 4 der resolutie van 1652 werd daarvoor weder de gewone procedure voor-

1) Dat vroeger in dezen de gang van het geding niets bijzonders opleverde, kan blijken uit L. R. 1614 III § 41.

2) Cf. Instructie voor de drosten van 1671, art. 9.

geschreven. Het nadeel bij niet-nakoming was dan ook niet zoo groot.

In het L. R. van 1712¹⁾ vinden wij dezelfde regeling met de uitzondering voor de geldschulden. De termijnen, binnen welke de eisch nader moest worden toegelicht, en het antwoord gegeven, waren bepaald op tien dagen. Hooger beroep van deze beslissingen van den drost schijnt niet veroorloofd geweest te zijn.

Wij gaan nu over tot de behandeling van de klacht om goed.

Over deze vordering wordt beslist op het rocht²⁾. Vroeger werd geen onderscheid gemaakt tusschen roerend en onroerend goed, terwijl later, nadat er eerst verschil in de procedure had bestaan, de behandeling van vorderingen betreffende roerende goederen niet meer op het rocht plaats vond³⁾. De gang van het geding is dan dezelfde als bij de gewone klacht over schuld. Geschillen over onroerend goed mochten niet anders als op een rocht worden behandeld.⁴⁾

1) Bk. II art. 39 in verband met III art. 81 vlg. Cf. T. S. I p. 42.

2) C. en O. Cap. IV en V. Deboth enz. § 40.

3) Dat men vroeger ook niet zeker wist of de eisch tot teruggave van roerend goed op het rocht of op de goorsprake thuis behoorde, kan blijken uit een ordel van 1482, Ordelboek p. 133c, waar sprake is van de teruggave van een paard, en dengene, die het weggenomen had, wordt opgelegd te bewijzen: „wat he dat perdt des anderen dages overgaff ende gwijs-„scholdt doet eln verboeslen wordt.” Verboth, is de naam eener actie, die gewoonlijk op de goorsprake wordt behandeld. Het ordel eindigt: „ende want de buer van Deveren gewijst hebben opten rocht eilder „goorspraecke.”

4) Cf. Goorsprake, 17 Maart 1563 te Diever gehouden: „De buiren „vertuigen (de eischeres) op eene onrechte esschinge, soe men geen arffguet „mit esseche oft verboeth inwinnen kan.”

Tot de behandeling van den eisch om goed, hetzij roerend hetzij onroerend, moest men den schulte verzoeken een rechtstag te houden. Men moest „een rocht ansetten”. Is de rechtstag bepaald, dan moet men de tegenpartij dagvaarden (laden). Dit was noodig, omdat in dezen de rechtstag niet vooraf was bepaald, en bovendien omdat hier slechts, althans later,¹⁾ bepaald opgeroepen bureu uit de marke, waar het rocht werd gehouden, behoeften te verschijnen. Die dagvaarding geschiedde door drie bureu²⁾ „gegoedet „ende gearvet in der marcke”, waar de zaak beslist zou worden.³⁾ Uit het rapport van Mr. GERARD VAN OOSTENDORP

Op de goorsprake, 11 Maart 1572 te Meppel, wordt hetzelfde beslist.

Op de goorsprake, 11 Maart 1577 te Diever gehouden, eischt iemand een zeker onroerend goed op. »Antwoirdt (de gedaagde), dat (de eischer) »spreecke mit maniere van lantrechte mit een zeecker buurtnich, soe wil »lij ten principale antwoirden. De buijren vertuigen (den eischer) op »eene onrechte esschinge uth redenen int antwoirdt.”

Verder dergelijke beslissingen op de goorspraken van 3 Juli 1598 te Diever, en van 2 Maart 1602 ter zelfder plaats. C. en O. § 25. L. R. 1614 II § 38.

1) Cf. p. 112. Een bewijs dat vroeger alle bureu op het rocht aanwezig waren kan men ook trekken uit een ordel van 1417, Ordelboek p. 10h, luidende: »Soe js gewijst, waeneer laders uthrijden ende laden, »dat die bij der sommen uth der marke sinen, daer sie geladen hebben, »so sol dat recht stantaffich wesen.” Immers het oproepen van den gedaagde in een andere marke, dan waar de laders woonden, kon niet plaats vinden, daar zij juist moeten deelgenoot zijn in de marke, waar het rocht wordt gehouden, derhalve waar in den tijd van het ordel, de tegenpartij woont. Het kan dus alleen bij het oproepen van getuigen te pas gekomen zijn. Rekent men nu, zooals hier geschiedt, de geldigheid van het rocht alleen af naar den termijn, waarop dat oproepen plaats vindt, dan mag niet zonder grond worden aangenomen, dat de bureu van zelf op het rocht verschenen.

2) In een ordel van 1477, Ordelboek p. 114g, is sprake van zes laders. In het Gooregt geschiedde de dagvaarding door den onderschulte en twee bureu. L. R. van Selwerd van 1529, Feith p. 25.

3) Cf. C. en O. § 7. Rapport van Mr. G. v. O., Magnin G. O. III 1 p. 186.

blijkt, dat de dagvaarding altijd moest geschieden door tusschenkomst van iemand, die in dezelfde marke als degene, dien men wilde aanspreken, grondbezit had, of liever met dezen deelgenoot was in dezelfde marke. Wilde men derhalve iemand, in een andere marke wonend, aanspreken, dan moest hij, wiens tusschenkomst was ingeroepen, voor het uitzenden der laders zorg dragen. Later riep de schulte de tegenpartij op „met een aanpanding”.¹⁾ Hieronder moet in dit verband worden verstaan een gewone oproeping zonder meer.²⁾ Die oproeping kon misschien, zoo de gedaagde niet kwam, een boete ten gevolge hebben, die dan door uitpanding ingevorderd kon worden. De naam zou dan verklaard zijn³⁾; maar over die boete wordt in het L. R. van 1614 niet gesproken. Volgens het L. R. van 1712 (II Art. 57) werd men bij gewone dagvaarding opgeroepen; van de aanpanding is in dezen geen sprake meer.

1) Blijkens een rechtbrief van 1599, Bijl. no. 43, geschiedt de dagvaarding reeds door den schulte. L. R. 1614 II § 7.

2) En niet arrest, zooals prof. de Geer beweert in aantekening 19 op de aangehaalde paragraaf. Immers waarom zou hier arrest noodig zijn? Het onroerend goed zal niet worden verduisterd; blijkt later, dat de gedaagde, in geval hij intusschen het goed vervreemdt, daartoe niet het recht had, dan is natuurlijk ook de vervreemding ongeldig. Het act. van het L. R. van 1712 daarbij vermeld (II art. 57) doet in zoverre niet af, dat daar sprake is van het geval, dat de verweerder buitenslands woont, terwijl, indien deze binnenlands woont, een gewone dagvaarding voldoende is.

3) Dit wordt waarschijnlijker, wanneer men bedenkt dat de getuigen ook wel eens met aanpanding voor het gerecht worden geroepen. (Bijl. no. 43). Immers wij weten, dat in dit geval boete was bedreigd op niet verschijnen (L. R. 1614 IV § 8). De getuigen worden echter ook geladen. Cf. C. en O. § 8, en L. R. 1614 II § 9.

De dagvaarding ¹⁾ geschiedde aan de woonplaats van de tegenpartij ²⁾, die, zoo zij buitenslands woont, met wetebrieven moet worden opgeroepen. ³⁾ Tegenpartij is gewoonlijk de bezitter, maar kan ook zijn degene, namens wien het bezit wordt uitgeoefend. De oproeping moest later minstens vijf dagen voor den bepaalden rechte dag plaats vinden. Voor het sturen der wetebrieven was vroeger geen bepaalde tijd aangenomen; later was de termijn bepaald op drie weken. Was de dagvaarding niet, of niet op den juiste tijd geschied, dan was het recht nietig, al wat daar werd beslist van onwaarde. ⁴⁾ Toen nog klachten over roerend goed op het recht behandeld werden, was het voldoende, dat de verweerder drie dagen te voren door den schulte met aanpanding werd opgeroepen. ⁵⁾ De aanpanding moet in dezen de vrije beschikking van den gedaagden bezitter beperkt hebben, daar deze anders door latere vervreemding des eischers recht illusoir zou hebben kunnen maken. ⁶⁾

1) C. en O. § 7. L. R. 4614 II § 7 en 8. L. R. 4712 II artt. 57, 59.

2) Cf. Ordel van 1445, medegedeeld p. 417 no. 6.

3) Cf. a. a. Ordel van 1447, Ordelboek p. 28e: „Tusschen Sijse van den Cloester ende sijnen broeder ende Johan van Echten is gewijst, want de schulte Sijzen ende sijnen broeder gene wete gedaen heeft, dar se woenhaftich wezen, szo en is dat recht niet stantafflich ende wil Johan wesz winnen op se, szo mach he een recht amssetten ende swinnen als lantrecht is.”

4) Cf. Rapport van Mr. G. v. O., Magnin G. O. III 4 p. 486. Recht-brief van 1599 Bijl. no. 43.

5) Cf. C. en O. § 9.

6) In het rapport van Mr. G. van Oostendorp, Magnin l. c. p. 204, waar hij spreekt van de privileges der geestelijkheid, en zegt, dat deze hare hinders mag wpenden zonder aanpandinghe, (id est) sonder eenige monition, van drie weeken bevorens, als dair Landtrecht is” enz., moet men geen bezwaar zien, daar in de aangehaalde plaats klaarblijkelijk alleen sprake is van het innen van geldschulden.

De dagvaarding moet inhouden reden en doel der vordering; zij moet aangeven „de persoon die doet laden, waerom „geladen wort, ende waermede”.

Komt de gedaagde, of iemand van zijnentwege, niet op den bepaalden tijd, dan werd de bewering van den eischer aangenomen, ¹⁾ al zal ook dikwijls uitstel verleend zijn. Uitdrukkelijk wordt hiervan in de bronnen echter niet gesproken. Komt de eischer zelf niet, dan blijft de feitelijke toestand gehandhaafd, en daarmede hij, die het recht uitoefent, in zijne bevoegdheid. Degene, die buitenslands wonend eens met wetebrieven is opgeroepen, wordt, hetzij hij verschijnt of niet, niet meer gedagvaard. Alle verdere citatiën, die noodig mochten blijken, worden gedaan aan dengene, die namens hem bezit. Deze is verplicht den eigenlijk belanghebbende van alles kennis te geven.

Op den bepaalden dag „heget de Schulte het recht” ²⁾.

1) Cf. het ordel van 1404, Ordelboek p. 7b, luidende: „Tusschen Willm „Vadhringe ende Leffert den Besten js gewijst, mach Willm bewijzen „met denn schulten umd burem, dat sijn rocht niet verantwoert en „wordt, soe is he (dit is natuurlijk de tegenpartij) vellich inder saekenn.” Verder een ordel van 1467 p. 82d: Tusschen partijen „js gewijst, want „Albert (gedaagde) gelaeden was emd binnen landes wasz ende en hiet „den rocht niet verantwoerden toe lantrechte szo js he versumet” enz. Nog een ordel van 1489, Ordelboek p. 157e, waarin het volgende voorkomt: „.... soe js gewijst, want Bartolt gelaedet was opten rocht..... „ende dat rocht niet en verantwoerde, noch emant van sinent wegen szo „is Bartolt vellich inder saecken, nae uthwisinge eenre voerwisinge, de hij „tijden Sweerden van Rechteren int jar van IIIc ende III dar van gewesen „is, de is gewijst stantafflich” enz. Naar alle waarschijnlijkheid is de hier bedoelde „voerwisinge” het eerste in deze noot aangehaalde ordel. Cf. de rochtbrieven Bijl. nos. 4 en 8. In Ruinen was dit ook aldus aangenomen. Cf. Bijl. no. 19.

2) Voor de procedure op het rocht, verg. de rochtbrieven in de bijlagen.

De eischer zet dan zelf of bij volmacht, mondeling of schriftelijk, zijne vordering uiteen, na eerst de tegenpartij te hebben aangesproken „om het recht aan te sien en te horen”. Dit geschiedde ook wel door den schulte, en moest drie maal herhaald worden voor men verder ging.¹⁾ Voorts spreekt hij aan de getuigen, en verder „zeker ende buer „ende voert alle deghene die hem in den rechte denen „mochten”, of, zooals het ook wel luidt, „zeker ende bueren „en verder alle belaelen hant”²⁾. Hieruit blijkt voldoende, dat dit aanspreken eenvoudig strekt om te zien of de vroeger gedagvaardden aanwezig zijn. De tegenpartij kan nu antwoorden. Een antwoord, waarbij dikwijls copie gevorderd wordt van de stukken door den eischer op het rocht gebracht, en tevens de zaak „tho lantrechte” kon worden heroepen. Ook dit schijnt wel eens schriftelijk geschied te zijn.

De eischer gaat nu over tot het leveren van zijn bewijs, hetzij door getuigen, hetzij door geschriften. Komen incidenteele vragen voor, zoo worden deze door de seeckeren beslist, die binnen dezelfde termijnen en op dezelfde wijze als de gedaagde „geladen” zijn. De eischer, zoowel als de schulte, kan een uitspraak van hen vragen.³⁾ Is nu het bewijs geleverd, dan kan de verweerder ook nog de zaak

1) Cf. Rochtbrief van 1561, medegegeeld Magnin G. O. I p. 122.

2) Uit de bijgevoegde rochtbrieven kan blijken, dat vaste termen hier-voor niet in gebruik waren, en tevens dat ook de in den tekst aangeduide volgorde niet zonder uitzondering was.

3) Beiden kout voor. Van de seeckeren wordt een uitspraak „versocht, „hegert, „bedonghen”; terwijl de schulte, zoowel de zeven bueren, als de getuigen „to den tughe escht.” Of hieraan een diepere beteekenis moet worden gehecht, die in verband staat met den vroegeren toestand, of er moet worden gedacht aan een overblijfsel van het onderscheid tusschen manitio en hantitio, is mij niet gebleken.

ter beslissing van Drost en Etten stellen ¹⁾. Ook na het beroep komen beslissingen van de seeckeren en de buren voor; wat echter blijkens de vroeger aangehaalde ²⁾ ordels van den Etstoel in het algemeen strafbaar was.

Hierop worden de zeven erfburen opgeroepen. Ook zij zijn reeds van te voren gedagvaard en wel vijf dagen vóór den rechtstag, daar zij slechts op een vol recht voorkomen. ³⁾ Zij doen uitspraak in het eigenlijke geschil; een uitspraak, die voor de invoering der seeckeren, waarschijnlijk nog door de gezamenlijke buren werd bekrachtigd, of liever, naar welke de gezamenlijke buren een einduitspraak velden. In rochtbrieven vóór 1547 vinden wij de uitspraken der erf-buren voor en na die der seeckeren; na 1547 bevestigen of verwerpen zij de beslissingen dezer laatste. ⁴⁾ De reden hiervan zal later blijken. ⁵⁾ De zeven erfburen worden genomen uit de buren der marke, waar het recht gehouden

1) Of van dit beroep een schriftelijk stuk werd opgemaakt, of wel dat het schriftelijk moest geschieden, blijkt uit de rochtbrieven niet duidelijk.

2) Cf. Pag. 113, n. 2 en 3 en pag. 114 n. 1. Het kan zijn dat in de rochtbrieven om andere redenen, waarvan niet nader blijkt, de beslissing wel was geoorloofd; of ook, dat zij, die de beslissing namen, dit meenden, en dan later toch in een hoete vervallen zijn.

3) Cf. Goorsprake, 21 Juni 1577 te Beilen gehouden, waar wij het volgende vermeld vinden: »Jacob Nessinge claecht over de soven buir van »Zwichteler, dat sie hem rechts geweijgert hebben. Antwoerden de buiren »dat sie op den 5en dach niet angesproecken bint, mid hoer tuich doe »niet geweijgert hebben, seggen daeromme, dat Jacob Nessinge tonrecht »over sie claecht, soe sie oock niet schuldich bint hem uthen marcke tho »volgen, mid hoer tuich te doene. De buiren van Elp vertuigen, dat Jacob »Nessinge sul bewijsen binnen 3 wecken, dat hie sijn recht formelijken »na Lantrecht gehalten heft, als dan de soven buir den Heeren de hroecke »schuldich na des Lantsbrieff, anders Jacob Nessinge 1 onrechte claechte.»

4) C. en O. § 8.

5) Cf. de volgende paragraaf.

wordt. Waren deze echter zelve partij, dan traden de bureu uit een naburige marke op en deden uitspraak. Uit sommige rochtbrieven ¹⁾ blijkt, dat er geen vaste regels bestonden voor dit geval. De seeckeren beslissen in dezen. Opmerking verdient de omstandigheid, dat hier het instellen van een eisch, die wordt verworpen, niet met een geldboete wordt gestraft. ²⁾

Heeft de gedaagde tegenover de bewering en het bewijs van den eischer iets anders over te stellen, dan moet hij op zijne beurt „een rocht ansetten”, ³⁾ als wanneer alles op dezelfde wijze plaats vindt; met dien verstande echter, dat nu de rollen van eischer en gedaagde verwisseld zijn. De behandeling van een eisch in reconventie op hetzelfde rocht was derhalve in geen geval toegelaten. ⁴⁾

Bij vorderingen over roerend goed waren, zooals wij reeds zagen, de zeven erfburen onnoodig, maar werd de zaak door „een seecker ordel” afgedaan en dus op het rocht beslist. ⁵⁾

In geval van beroep op den Etstoel, of indien door den eersten rechter de zaak ter beslissing naar Drost en Etten werd verwezen, bleef voorloopig de feitelijke toestand gehandhaafd, de gedaagde derhalve in zijn vermeend of werkelijk recht. De gronden echter, waarop het beroep ge-

1) Cf. Bijl. n°. 3. In Bijl. no. 7 schijnen de bureu, die partij zijn, zelve ook de uitspraak te doen, tenzij men mag aannemen, dat uit de bureu van Bonnen de zeven bureu zijn gekozen.

2) Cf. L. R. 1634 IV § 6.

3) Cf. Ordel van 1533, medegedeeld bij Magnin III 4 p. 226.

4) Rapport van Mr. G. v. O., Magnin III 4 p. 187.

5) C. en O. § 41.

schiedde, met name de schriftelijke stukken, die de gedaagde meende te kunnen aanvoeren, werden den eischer, die zijne bewijsmiddelen reeds op het gehouden rocht had kenbaar gemaakt, niet medegedeeld. Deze kwam daardoor natuurlijk in een minder gunstige positie bij de behandeling der zaak voor den Etstoel. Op dit misbruik vestigde mr. GERARD VAN OOSTENDORP in zijn rapport ¹⁾ reeds de aandacht, terwijl hij tevens vermeldt, dat maatregelen ter voorkoming waren genomen.

Voor het beroep golden dezelfde regels ²⁾ als die, welke bij de gewone vordering om schuld reeds zijn aangegeven, wat betreft het uitstel van de behandeling der zaak voor den Etstoel, de betaling van het ordelgeld, de opvatting van het beroep, als gericht tegen den rechter die de eerste beslissing heeft genomen en de daarmede gepaard gaande geldstraf, hetzij voor den beroeper, hetzij voor den rechter enz. ³⁾

1) Magnin G. O. III 1 p. 187.

2) Cf. C. en O. § 41, waaruit tevens blijken kan, dat uitstel van den lotting toen gewoonte was.

3) Cf. buiten de ordelen, bij de behandeling van de gewone vordering aangehaald, die op pag. 443, n. 2, 3 en 4 en op p. 444, n. 4 voorkomend, en een ordel van 1452, Ordelb. p. 44d, luidende: »Tusschen Hiddo Lakena ende Roeloff Altinck is gewijst, want Roeloff Altinck daer gelecht is tho »lantrechte tegen Hiddo vorsz, ende Roeloff die lottingen verzainet heff »so wijzen se Roeloff vellich, ende Hiddo als zodadne kint tho, als hem »thogegaen ende gepact is, nia jsholt sijne brieven." Verder een ordel van 1460, Ordelboek p. 66c, ook een ordel van 1466 p. 77b, luidende: »Tusschen de bure van Gaszette ende Frederich Hilboldinghe is gewijst, »want Frederich dat selve beroepen heff op den rocht ende niet gecomen »is tho lantrecht, so is Frederich vellich, ende sol de bure van Gaszette »schadelaes holden, nia uthwijsinge oers rochtthieves, den de bure van »Gaszette toenden." Evenzoo, ordels van 1467 p. 77d, van 1468 p. 86c, van 1473 p. 103e, van 1474 p. 104e, van 1488 p. 157a, van 1490 p.

Zooals wij reeds zagen was door het L. R. van 1608, de uitspraak der zeven erf-buren op het rocht vervallen, terwijl de werkzaamheid der seeckeren tot beslissingen over onroerend beperkt werd. Overigens treffen wij in den gang van het proces geene wijzigingen aan. Maar in het L. R. van 1614 komt er een belangrijke verandering.

Geschiedde volgens het L. R. van 1608, (II § 10) het getuigenverhoor „in 't openbaer in tegenwoordigheit van par-
„tije adwers“, volgens het L. R. van 1614 zou het voortaan „heimelyck ende in absentie of afwezen bij beijde partijen“ (II § 10) plaats vinden. Hiermede was de procedure, die, zooals wij reeds zagen, zich op het rocht in die richting bewoog, voor een groot deel van mondeling schriftelijk geworden. Immers de getuigen worden nu gehoord, door en voor Schulte en Keurnooten op vraagpunten, vooraf schriftelijk door den aanlegger aan den schulte ter hand gesteld. Afschrift van deze vraagpunten wordt aan de tegenpartij gegeven, die van hare zijde, ook schriftelijk, ten aanzien van de door den eischer gestelde punten vragen, om aan de getuigen te doen, kan opstellen. Hiervan wordt den eischer echter geen afschrift gegeven. Nadat het bewijs aldus, door

163b, waarin voorkomt: „js gewijst, dat de aiffgenaemen twee besegelde
„weten van de schulte van Deveren gesandt sint, hoer tho lottingen tho
„verantwoerden, ende tho gheenen tijden en quemen, szo is de rocht-
„brieff, ... stantafflich“; waarmede des eischers beweren aangenomen
is. Vergle. zijn nog van belang ordels van 1490 p. 165c en p. 168a.
Of. ook nog een ordel van 1517, Ordelboek p. 200a, luidende: „Tusschen
„Hindrick Schainge ende Griete Willinge mit hoeren kinderen js gevarstet
„then naesten lottinge, want dit teerste is“; in verband met een ordel even-
zeer van 1517, Ordelboek p. 206f: „Tusschen Hindrick Schainge ende
„Griete Willinge js gewijst, want de saecke then verledenen lottinge ge-
„varstet is, konpt sie nu niet bij staende lottinge thoer verantwoerden,
„Grieten gellich, ende Hindrick Schainge rochtbrieff stantafflich.“

getuigen of door schriftelijke stukken is geleverd, worden de seeckeren opgeroepen tot het doen hunner uitspraak. Zij moesten dus op de stukken recht doen, daar zij immers eerst na afloop van het getuigenverhoor, hoewel vroeger gedagvaard, als zoodanig optreden. Na de beslissing der seeckeren komt de zaak voor den Etstoel, en wordt daar verder ten einde gebracht. ¹⁾ Kan de gedaagde van zijne zijde nog feiten aanvoeren, of zich op andere bewijsstukken beroepen, dan moet hij een contrarocht verzoeken, waar nu op de boven vermelde wijze de zaak wederom wordt behandeld. ²⁾

In de reeds meermalen vermelde resolutie van 28 Febr. 1652 komt een bepaling (art. 9) voor, waarbij Ridderschap en Eigenerfden den schulten uitdrukkelijk verbieden vreemde woorden, als nescit, ignorat enz. bij het verhooren van getuigen te gebruiken. Dit ge- of liever misbruiken van vreemde, alleen voor ingewijden verstaanbare, termen was een uitvloeisel van den invloed van het Romeinsche recht. Wij vinden het elders ook bestreden, hoewel met minder goed gevolg dan in Drenthe, waar de rechtspraak in handen van de ongeleerde ingezetenen zelf bleef. Het verbod werd overgenomen in art. 42 van Bk. II L. R. van 1712. De gang der procedure is overigens dezelfde gebleven. Wat op het rocht geschiedt, is nu geheel en al een deel van het geding geworden, voorafgaand aan de behandeling der zaak voor Drost en Etten. Een uitspraak der seeckeren is

1) L. R. 1614 II § 16.

2) L. R. 1614 II § 17.

onnoedig geworden; ten minste de zaak komt van zelf ter eind-beslissing voor den Etstoel. ¹⁾

Een bijzondere wijze van procederen vinden wij voor het geval iemand „clagen wolde om waterloesinge off om „een iochwech.” Hij moet dan met twee buren zijn' tegenpartij gaan opeischen om de waterlossing of den weg, voor zijn vee bestemd (joch - juk, jochwech, weg voor een juk ossen) weder in behoorlijken staat te brengen. Wil deze aan den eisch geen gevolg geven, dan stelt de eischer de zaak ter beslissing van „die meene buer.” De gezamenlijke buren beslissen dan. Wordt de eischer in het gelijk gesteld, dan moet de gedaagde binnen drie weken „de waterloesenge ende iochwech up ruymen”, anders vervalt hij in een boete van 15 mark, die bij langer verzet toeneemt. Zeker zal dan ook, zoo hij aan het vonnis geen gehoor gaf, dit ten zijnen koste zijn ten uitvoer gelegd, alles dus weer in behoorlijken staat gebacht. ²⁾ De zaak kon ook door hooger beroep aan de beslissing van den Etstoel onderworpen worden. ³⁾

Dat de rechtstag, waarop de buren in deze zaken uitspraak

1) L. R. 1712 II artt. 57, 60, 61, 62, in verband met artt. 42 en 49.

2) L. R. 1442 § 25. Rapport van Mr. G. v. O., Magnin G. O. III 1 p. 212. Cf. L. R. Buddinge en Haakswoide § 45. L. R. van Selwerd 1529, Feith p. 16.

3) Voorbeelden vinden wij in een ordel van 1468, Odelboek p. 78b, luidende: „Tusschen den Drosten ende Rotger Avinge is gewijst, want „Rotger de waterloesinge verboeden was mitten gemeinen buren, ende he „des binnen drie weecken niet up en ruimede nae uthwijsinge des landes „breeff, szo heft Rotger gebroecken nae den III weecken, szo vaecken „als he den gebruecket hevet, XV marek, ten sij dat he bewijzen „kan, als lantrecht is, dat he binnen dre weecken nha den verboede „pgeruimet heft nha uthwijsinge des landes breeff”; en in een ordel van 1472 p. 94a. Cf. Ordel van 1529, medegedeeld bij Magnin G. O. III 1 p. 59.

deden, een rocht was, kan blijken uit het L. R. van 1614, waar de beslissing aan den schulte met twee erfburen was opgedragen, terwijl de procedure overigens dezelfde bleef. ¹⁾ In het L. R. van 1712 vinden wij hieromtrent geen bepalingen meer. Aan den eenen kant schijnt de schouw door den landschrijver van wegen, vaarten enz. in gebruik gekomen te zijn, terwijl aan de andere zijde de gewone procedure werd gevolgd. ²⁾ Ook hier greep dus het staatsgezag in, en nam voor een deel de zorg op zich voor datgene, waar vroeger de bijzondere personen voor hunne eigene belangen moesten waken.

Aan het einde van de behandeling der gewone procedure schijnt het mij de geschikte plaats ter bespreking van twee onderwerpen, wier verband met het voorgaande, hoewel niet onmiddellijk, toch duidelijk genoeg is, om die hier te wettigen. Ik bedoel de vertegenwoordiging in het proces, en de kosten.

Vroeger trad ieder, voor zoover hij gerechtigd was in het ding te verschijnen, voor zich zelf op. Ieder verdedigde, en waar het tot den kamp kwam, zelf met eigen vuist, zijn recht. Langzamerhand veranderde dit; wel het eerst, waar corporaties, eischende of verwerende, moesten optreden. In Drenthe vinden wij dit het eerst in geschillen, waar de bureu uit één buurtschap als zoodanig optraden. Eén van hen deed het woord, en zal later, waar alle bureu niet meer verplicht waren te verschijnen, spoedig alleen voor den rechter gekomen zijn. Derhalve eerst voor den

1) Cf. L. R. 1614 III § 52 in verband met IV § 13.

2) L. R. 1712 IV artt. 4—9.

Etstoel en later op het rocht. In de rochtbrieven komen dan ook bijna geregeld gevolmachtigden voor. Spoedig beperkte dit zich niet meer tot vertegenwoordiging van meerderen, maar lieten ook enkele personen anderen in hunne plaats optreden. Terwijl wij reeds in het laatst der 15^e eeuw gevolmachtigden op het rocht aantreffen, komen zij eerst in de laatste helft der volgende eeuw herhaaldelijk op de goorsprake voor ¹⁾. Bij het uitbrengen van dagvaardingen en dergelijke gerechtelijke handelingen zal natuurlijk nog veel vroeger de vertegenwoordiging zijn voorgekomen ²⁾.

In het L. R. van 1608 treffen wij voor het eerst eenige bepalingen aan, betreffende „Advocaten, procureurs ende „volmachten”, waaruit blijkt, dat toen reeds een gevestigde stand van rechtsgeleerden bestond. Die bepalingen houden in voorschriften omtrent het hun toekomend salaris, en strekken om te voorkomen, dat het ambt in handen van onwaardigen gerake ³⁾. In 1646 werd, bij resolutie van 17 Febr., door Ridderschap en Eigenerfden bepaald, dat vreemde advocaten slechts bijgestaan door een binnen Drenthe wonenden advocaat in de landschap mochten optreden, zoo namelijk diezelfde bepaling gold daar, waar de buitenlandsche advocaat zijn' doorgaande woonplaats had.

1) Dat de volmacht op de goorsprake alleen verschijnen kon, zoo geen wettige redenen voor afwezigheid van den betrokken persoon bestonden, dagteekent eerst van de Resolutie van 28 Febr. 1652 art. 5.

2) Cf. o. a. een ordel van 1516, Ordelboek p. 190b, waar het de vraag is of iemand, als lasthebber een eisch heeft ingesteld of niet; blijkt »dat de gemeene bueren hem sulck verboth..... niet geheeten hebben, szo »soll he alleene een unrecht verboth gedaen hebben” enz.

3) L. R. 1614 I §§ 16, 17, 18.

Nadere voorschriften, welke met die in de vroegere land-rechten vrij wel overeenkomen, vinden wij in het L. R. van 1712, I Artt. 22, 23, 25, terwijl verwezen wordt naar een reglement voor de advocaten. Dit was tot stand gekomen bij resolutie van Ridderschap en Eigenerfden op den landdag van 17 Maart 1685 ¹⁾. In dat reglement wordt de eed, door de advocaten af te leggen, vastgesteld, en hun salaris voor verschillende handelingen juist bepaald. Bovendien is het voorschrift van de resolutie van 1646 in art. 16 overgenomen, terwijl in art. 18 voor het geval meerdere advocaten voor partijen zullen optreden, een regeling wordt vastgesteld „om alle confusie, onnodige prolixiteit, en tau-
tologie voor te komen.” De eed wordt afgelegd voor het college van Drost en Gedeputeerde Staten ²⁾. De machtiging van advocaten en procureurs moest blijken het L. R. van 1712, I art. 24 schriftelijk geschieden ³⁾.

Vroeger betaalde iedere partij de door haar in het rechts-geding gemaakte kosten, ⁴⁾ behoudens een enkele uitzondering, die later zal worden behandeld. ⁵⁾ In het L. R. van

1) Voorkomend in de uitgave van het L. R. van 1712, bij Katharina Zandt, p. 29 vlg.

2) Tegenw. Staat I p. 81. Ook in het L. R. van Selwerd (1683) komen ten dezen aanzien enige bepalingen voor, die echter niets belangrijks bevatten. I artt. 46—51.

3) Cf. L. R. van Selwerd van 1683, I art. 48.

4) C. en O. § 12. Rapport Mr. G. v. O., Magnin G. O. III 4 p. 197.

5) Cf. C. en O. § 13. Dit gold uitsluitend in Drenthe, niet voor het college van Cantzler en Raden, al was het ook een zaak, die eigenlijk behoorde tot de bevoegdheid van den Etstoel. Verg. een vonnis, door genoemd college gewezen op 17 Jan. 1570: „In saecken Hermannus van der Burcht, »abt des Convents Dickeninge voir sich ende mede in name desselven »Convents impetrant eens, tegens Henrick van Munster, heer tot Ruijnen »gedaechde anderdeels” enz., sal op wijder anholden van den Impetrant »ergaen dat recht is, die gerichtskosten derhalven opgesloepen, gereserveert totten eijndt ordel.”

1608 was dit echter veranderd. De partijen „procedeeren „ende pleiten op kosten van ongelijck”, d. w. z. die van de partijen, welke het geding verliest, betaalt natuurlijk zijn' eigen, maar ook de door zijn' tegenpartij gemaakte onkosten. De overwinnende partij maakt daarvan eene berekening op, die echter nog door den Etstoel moet worden goedgekeurd. Om deze goedkeuring te verkrijgen behoeft niet opnieuw ordelgeld te worden betaald. De tegenpartij mocht echter vermindering voorstellen. Vreemdelingen betalen „dubbelde rechtskosten”, zoo ook de Drenthenaren daartoe verplicht worden in de woonplaats van den buitenlander.¹⁾ In deze regeling kwam later geen verandering meer, behalve dat de berekeningen slechts door een commissie uit den Etstoel moesten worden goedgekeurd.²⁾

—

Een misdrijf is niet alleen onrecht tegenover dengene, tegen wien het wordt gepleegd, tegenover den beleedigde, maar treft ook hen, die in rechtsgemeenschap met hem staan. Die rechtsgemeenschap wordt steeds ruimer. Beginnende met de familie, heeft zij haar gebied uitgebreid op de leden van denzelfden stam, vervolgens van denzelfden staat; in onzen tijd strekt zij zich uit over alle volken. Dit begrip heeft natuurlijkerwijze wijzigingen in de procedure ten gevolge gehad. Omdat allen belang hebben bij het straffen van het misdrijf, is de vervolging alleen door de beleedigde partij niet meer voldoende voor de behoefte der

1) L. R. 1614 II artt. 39 en 40.

2) L. R. 1712 II art. 77. Tegenw. St. I p. 43.

tijden. Die klacht toch kan uit vrees, of om welke reden ook, achterwege blijven. Vandaar dan ook in verschillende streken verschillende afwijkingen van het gewoon proces. In Drenthe vinden wij in den tijd, waarover de eerste berichten tot ons zijn gekomen, de bijzondere behandeling van het strafproces reeds geheel geregeld.

Trad wegens het misdrijf een klager op, dan werd de zaak behandeld, evenals iedere gewone eisch in burgerlijke zaken, dus op de goorsprake door de bureu beslist, met of zonder beroep op den Etstoel. Ten aanzien van misdrijven echter, „daeran den Heeren van den Lande „breucke is gelegen”, waar derhalve het algemeen belang volgens de denkwijze dier tijden op den voorgrond trad, moesten de bureu alles, wat zij wisten, bekend maken. Dit niet alleen met betrekking tot bepaalde misdrijven, maar ook tot geruchten, die over den een of ander waren verspreid. Op weigering van, of verzuim in de verklaringen stond boete.¹⁾ Hiermede was dus de vervolging van alle misdrijven zoo goed als verzekerd.

Bij misdrijven, waartegen lijfstraffen bedreigd waren, was dit echter niet voldoende, daar de straf spoedig na de daad moest volgen, en de ontvluchting van den misdadiger de uitvoering er van onmogelijk maakte. Daarom waren zelfs in een tijd, toen alleen door de beleedigde partij werd vervolgd — een tijd, dien wij in de Drentsche rechtsbronnen niet meer vinden — buitengewone middelen noodig. Daartoe behoorde ten eerste, dat men bij betrapping op heeter daad onmiddellijk over kon gaan tot berechting,

1) Cf. p. 94 vlg.

ten andere, dat het ieder geoorloofd was in bepaalde gevallen den schuldige gevangen te nemen.

Volgens het L. R. van 1412¹⁾ mocht men dan slechts een ingezetene gevangen nemen, wanneer hij „sijn lijf „verboert hadde”, of in de gevallen, waarin een geldstraf verbeurd was, indien hij of zijne bloedverwanten die niet konden of wilden betalen, of daarvoor zekerheid stellen²⁾. Was dat niet het geval, dan werd de misdadiger waarschijnlijk aan den lijve gestraft, en gold dus ook hier de regel: Qui non habet in aere luat in pelle. Juist daarom moest men hem dan ook gevangen trachten te nemen.

De gevallen, waarin men zijn leven had verbeurd, waren volgens het landrecht van FREDERIK VAN BLANKENHEIM³⁾ o. a.: „doodslag boven enen vrede”, dat is, als er tusschen den dader en den verslagene een bijzondere overeenkomst om in goede verstandhouding te leven was geloten; „wijjt-„telijcke openbaer deverije”, wanneer de dief dus op heeter daad betrapt werd. Zoo werd ook met den dood bestraft hij, die „den anderen vermoerdet, of moertbrant ofte vrou-„wen vercrachtet”,⁴⁾ evenzeer als hij, die zich schuldig maakt aan eenvoudigen doodslag, waarbij namelijk geen gedachte kon zijn aan „moert”; derhalve het laaghartige bij

1) Cf. § 48 in verband met § 37.

2) Cf. Rapport Mr. G. v. O., Magnin G. O. III 1 p. 201. L. R. Buddinge- en Haaks wolde § 36, waar uitdrukkelijk de vreemdeling van de bepaling wordt uitgezonderd. Deze bood in de meeste gevallen ook weinig zekerheid voor de betaling der geldstraf. Cf. L. R. van Selwerd van 1529, Feith p. 25.

3) Cf. §§ 9, 10, 11.

4) Cf. L. R. Buddinge- en Haaks wolde §§ 15 en 28. L. R. van Selwerd van 1529, Feith p. 20, 21 en 24.

het misdrijf ontbrak. In dit geval echter slechts, als de dader den doode niet „tho gelde liet beden.” ¹⁾

De bureu van de marke, waar de misdadiger gegrepen is, moeten hem uitleveren ter berechting aan de bureu van de marke, waar het misdrijf heeft plaats gehad. Dit moest binnen drie dagen en drie nachten geschieden. Ontsnapt de misdadiger binnen dien tijd, dan vallen de bureu, die hem moesten bewaken, in een boete van 15 mark voor ieder huis. Na verloop van dien tijd schijnt de ontvluchting de boete niet meer ten gevolge gehad te hebben. Is de schuldige nu in de marke aangekomen, waar hij de misdaad heeft gepleegd, of wordt hij daar gevangen genomen, dan wordt hij door de bureu zelf berecht, en dat wel wederom binnen een termijn van drie dagen en drie nachten. Heeft de berechting dan nog niet plaats gehad, dan wordt de dader aan „den gerichte” overgeleverd. Waarschijnlijk was dan de drost of de schulte met de bewaring belast, totdat de straf aan den misdadiger was voltrokken. Dit was naar mijne meening, de toestand, zooals die wordt voorgesteld in het L. R. van 1412, § 18. ²⁾ Immers de berechting door de bureu van de marke, waar het misdrijf is gepleegd, ligt voor de hand. Het forum delicti commissi mag bij denzelfden stam wel als het eerste worden aangenomen. Of de drost bij de berechting aanwezig moest zijn, blijkt niet. ³⁾

1) L. R. 1412 § 8. Cf. Rapport van Mr. G. van O., Magnin G. O. III 4 p. 200. Cf. L. R. Buddinge- en Haakswolde § 46.

2) Cf. L. R. Buddinge- en Haakswolde § 32.

3) Uit § 36 van het landrecht van 1412, schijnt te volgen, dat de bureu met den schulte recht deden, immers bij de berechting, in geval er een zoen werd gesloten, wordt gesproken van een schulte.

Door het landrecht van RUDOLPH VAN DIEPHOLT werden ten aanzien der berechting van misdaden eenige wijzigingen ingevoerd. De toestand onder het vorige landrecht liet veel te wenschen over; de straffen, daarin bedreigd, waren niet voldoende. Een manslag toch, zoolang het begrip van moord, het heimelijke, laaghartige er niet bij kwam, werd alleen, en betrekkelijk weinig, in geld en goed gestraft, evenzoo alle wonden, slagen enz. De bisschop althans zegt in de voorrede voor het landrecht van 1447, dat hij heeft „angesien die groete doetslaege, bloedstortinghe ende andere „quade rechte, dye daeghelyx in onsen lande van Drenthe „gheschien.” In overleg met de drie steden van Overijssel en na „vulboert ende willen des ghemeenen landes van „Drenthe” werd het volgende bepaald.

Iedere doodslag, behalve die aan een vreemden landlooper door een inwoner van Drenthe, ¹⁾ zou, als de dader gegrepen werd, met den dood worden gestraft. In de markte, waar het misdrijf is geschied, zullen de gezamenlijke bureu uit het dingspel over hem oordeelen. Zoo zij hem „verthugen des doetslaghes schuldich toe wesem”, zal de heer, de bisschop of zijn plaatsvervanger, hem „mit den zweerden doen richten.” De berechting moet binnen veertien dagen na de gevangenneming zijn geschied. Ten aanzien van de verplichting der bureu tot het bewaken van den misdadiger bleef alles bij het oude. ²⁾ Ook werd bepaald, dat het gevangennemen van een onschuldige „daer een dootslach geschede”, dus zoo er eenig vermoeden bestaat,

1) Cf. L. R. 1447 § 8.

2) L. R. 1447 § 4.

„broeckeloos” zou zijn. ¹⁾ Onder broeckeloos zal hier wel geheel straffeloos gemeend zijn. Het deel van de geldstraf dat aan den landsheer verviel, werd in Drenthe niet uitsluitend met den naam breuke aangeduid. ²⁾

Het groote verschil derhalve van het landrecht van 1447 met dat van FREDERIK VAN BLANKENHEIM is ten eerste, dat van toen af iedere doodslag aan den lijve werd gestraft, ten tweede dat vrij zeker de aanwezigheid van den drost, den vertegenwoordiger van het algemeen gezag, vereischt werd bij de berechting, althans dat de zaak op het ding of de goorsprake werd behandeld. Eindelijk volgt m. i. uit de omstandigheid, dat de bureu iemand schuldig of onschuldig verklaren, en uit de bepaling, dat het gevangennemen van een onschuldige niet strafbaar zal zijn ³⁾, dat de toepassing van het preventieve middel tot handhaving van het recht was gerechtvaardigd, zoo slechts het bestaan van het strafbaar feit zeker was. Zooals ik reeds zeide, een vermoeden tegen dengene, dien men gevangen zette, was zonder twijfel altijd een vereischte. Uit het L. R. van 1412 moet m. i. worden opgemaakt, dat dan eerst iemand in verzekerde bewaring mocht worden gesteld, als vast stond niet alleen, dat er een strafbaar feit had plaats ge-

1) L. R. 1447 § 2.

2) Cf. L. R. 1412 §§ 44, 45, en L. R. 1447 § 14, waar noodweer „broeckeloos” wordt verklaard, dat toch ook zeker in den zin van straffeloos moet worden opgevat. Verg. Aant. 4 van prof. de Geer op Bk. IV L. R. 1614.

3) Cf. L. R. 1412 § 37, waar het gevangennemen van alle andere lieden, behalve de vroeger genoemde misdadigers, zonder eenige uitzondering strafbaar wordt gesteld.

vonden, maar ook dat die persoon de schuldige was. Iets wat dadelijk na het plegen van het misdrijf ongeveer alleen bij betrapping op heeter daad het geval moet zijn geweest.

Deze bepalingen golden alleen voor de ingezetenen; vreemdelingen mochten worden gevangen genomen. Zij boden dan ook niet dien waarborg voor de betaling der geldstraf aan als de ingezetenen. Soms vinden wij belooningen toegekend aan hem, die zulk een buitenlander gevangen neemt, of afmaakt zonder eenige rechtspraak ¹⁾.

Ieder is gerechtigd den misdadiger gevangen te nemen ²⁾. Alles, wat tot handhaving van het recht geschiedt, zal straffeloos zijn, zoowel het geweld, dat gebruikt moet worden om den dader in handen te krijgen, als wat bij de vervolging geschieden moet om hem te vinden, dus huis-zoeking en dergelijke handelingen ³⁾. Heeft men den misdadiger gegrepen, dan moet men hem aan het gerecht overleveren, men mag hem niet op eigen gezag los laten ⁴⁾.

Tot het handhaven van het recht, zoowel tot verdediging tegen, als tot vervolging van de misdadigers was ieder

1) Cf. o. a. een ordel van 1451, Ordelboek p. 39 e. i. f.: »Voert off eenich vrenbdt gesell in dat landt brande, de ghene maghe in den lande hadde, soe elck vinge ofte dootsloeghe, de sol hebben van elcken huze »twe olde vleeschem, ende den vleeschem solmen uithpenden ende niet »uithpenden met elcken schulten in elcken karszele, sunder pantweringe »bij dubbelden gelde." Ook nog een ordel van 1471, Ordelboek p. 92a: »Item de gemeene Ethen hebben toegestaen, dat de Drosten knechten, de »Willem Smith vervolget ende tho der doot gebracht hebben, orame dat »he ontsicht ende des landes vijandt was, szo sollen de hoeren van elck »hues eenen vleeschem" enz.

2) Cf. L. R. 1442 § 37 en van 1447 § 1. L. R. Biddinges en Haaks-wolde § 31.

3) L. R. 1447 § 4.

4) Cf. o. a. de besluiten VIII en XI op de klaring van 1484 genomen, medegedeeld bij Magnin G. O. II 2 p. 149 in de noot.

weerbaar man verplicht. Hij moet „het sweerd” of „den „kloekenslach volgen” op een boete, die aan de overheid viel ¹⁾. Niemand mocht dan ook zonder bevel of verlof der overheid „de clocke schlagen” ²⁾. In dezen zal een oproeping van den schulte voldoende zijn geweest, daar het in geval van misdrijf juist op snel handelen aankwam. De procedure van „het sweerd winnen”, zooals wij die in L. R. 1412 § 26 vinden, zal dus wel niet noodig geweest zijn ³⁾. De bureu kunnen zeker ook op verzoek van belanghebbenden, of uit eigen beweging uittrekken ⁴⁾. Is er „mijt den „sweerde geroepen”, dan wordt elke andere gerechtelijke

1) Cf. L. R. 1412 § 42. L. R. Buddinge- en Haakswolde § 4. L. R. van Selwerd van 1529, Feith p. 21. Cf. een ordel van 1426, Ordelboek p. 14b, en een van 1451, Ordelboek p. 40a.

2) Cf. Ordelen van 1454, Ordelboek p. 53e en 55f, waarvan het eerste luidt: „... »js gewijst, want (de beklaagde) tho Empne de clocke geschla- »gen heft buten verloff des gerichtz, szo heft he gebroecken XV olde »marck.” L. R. Buddinge- en Haakswolde § 57, waar tegen hen »die bij »slapender tijt een onrecht wapen gericht doen, sunder noet”, straf wordt bedreigd. Verg. het tractaat gesloten in 1461 tusschen de Drenthen en de bewoners van Stellingwerf, medegedeeld bij Magnin G. O. II 2 p. 82 vlg.

3) Cf. L. R. 1614 IV § 38, waar uitdrukkelijk aan den schulte in dezen de bevoegdheid tot oproeping der bureu wordt gegeven, in verband met § 48 i. f.

4) Verg. hierbij den rochtbrief, medegedeeld bij Magnin G. O. I p. 109 vlg. In die oorkonde komt voor een verklaring van bureu uit Roswinkel, die o. a. het volgende inhoudt: »Doen de twee moerde daer gescheen »sijnnen bij der Lijndtloe, doen is daer up Roswijnckel een sprake gecomen, »woedanich se eijnen man verloren hadden. Doen voert binnen de »gemenen Buijr van Roswijnckel uthgetogen.... hebben.... »bevonden.... dattet eer man nijet en was. Soe hebben se ten »anderen noch wedder uthgetogen, inde hebben eeren verloren »man gevonden” enz. Waar dus de bureu toch gezamenlijk optreden, in geval zij iets van een misdrijf vernemen.

handeling geschorst, tot na afloop van „het sweetrocht” ¹⁾. Dit mocht niet langer duren dan drie dagen en drie nachten, dan eerst was ieder gerechtigd naar zijn huis terug te keeren ²⁾. Misdrijven gedurende dien tijd geschied, worden met dubbele boete gestraft.

Ontkomt de misdadiger aan den wreken den arm der gerechtigheid, geraakt hij buitenslands zonder gegrepen te zijn, dan zal hij binnen één jaar niet in Drenthe terug mogen keeren, op gevaar af van alsnog aan den lijve gestraft te worden ³⁾. Dit namelijk, als hij zich in dien tijd niet heeft kunnen verzoenen met de bloedverwanten van den verslagene. Is dit niet het geval, dan kan na verloop van één jaar na het plegen van het misdrijf de doodslager vrijgeleide van den drost vragen om op het eerstkomende lotting te verschijnen. Dan zullen Drost en Etten een zoen uitspreken, waaraan partijen zich hebben

1) Cf. een ordel van 1444, Ordelboek p. 23c. dat eindigt: »ende Johann »(een der partijen) en heft sich niet vernimet, want daer hoectijdt wasz, »ende sweetrochten waren binnen der tijdt.” Ook nog een ordel van 1479 p. 124c, luidende: . . . »js gewijst, want mit den zweerde geroepen »was, szo was alle recht nedergelecht, ende welck man toe doene hefft »de mach upt nije spreecken als lantrecht is.”

2) Cf. een ordel van 1426, Ordelboek p. 14a en een van 1454, Ordelb. p. 51c. L. R. 1412 § 42. In de heerlijkheid Ruinen duurde het slechts één dag en één nacht. L. R. Buddinge- en Haakswolde § 4. Dan moest ook in geval van misdrijf »het sweert” van den Heer zelf worden »gewonnen”. Het geschiedde door tusschenkomst van den schulte »om »een paer leersen ofte um twee lichte gulden.” Dit kon in de heerlijkheid geschieden, daar het grondgebied slechts klein was, en er derhalve niet veel tijd verloren ging met de inroeping van den heer. Zie § 24 van genoemd landrecht.

3) Cf. L. R. van 1447 § 3. In de heerlijkheid Ruinen beloopt men, zoo men onmiddellijk na de daad ontvlucht, slechts de helft der straf. L. R. Buddinge- en Haakswolde § 22.

te houden 1). Dit verskilde van den toestand onder het L. R. van 1412, daar vroeger de zoen werd uitgesproken op een rocht, althans door den schulte met de bureu, en men bij gewonen doodslag niet, alvorens tot den zoen te geraken, uit het land behoefde te wijken 2).

Binnen het jaar na het plegen van het misdrijf kon de zoen ook tot stand komen, 3) dan mag de dader weder in het land terugkeeren. Echter slechts met den wil van de bloedverwanten van den verslagene. 4) De overheid mag binnen het jaar niet, wel na dien tijd, haar gezag aanwenden tot het tot stand komen van den zoen. Zij toch kon de bloedverwanten van den gedooide dwingen tot de aan-neming er van. Keert de misdadiger echter binnen den gezegden termijn terug, dan zal hij, hoewel de overheid het heeft toegelaten, toch binnen veertien dagen nadat de be-leedigde familie hem weder heeft gevat, „mit den sweerde

1) L. R. van 1447 § 4. Het eerste ordel, dat wij in het ordelboek vinden van dezen aard, is een ordel van 1452, Ordelsboek p. 45a, het begint: »So heft die Droste mitten Etten ene soene utligesproken nith den »nijen landtrechten“ enz. Dergelijke uitspraken vindt men nog in ordelen van 1468 p. 86a, van 1469 p. 88a en van 1472 p. 96c. Cf. een ordel van 1461, Ordelsboek p. 68d. Verg. het verbond tusschen de Drenthener Stellingwerwers, Maguin II 2 p. 84, volgens hetwelk, zoo de doodslag aan een Drenth door een Stellingwerwer of omgekeerd is begaan, door Drost en Etten gezamenlijk met de Stellingen, of door afgevaardigden van beide rechtsprekende colleges, de zoen zal worden uitgesproken. Hiervan vindt men een voorbeeld in het reeds aangehaalde ordel van 1472, Ordelsboek p. 96c.

2) L. R. 1412 § 36, in verband met § 8.

3) Cf. o. a. een ordel van 1477, Ordelsboek p. 113c, dat eindigt: »want »Peter ende Johan den anderen enen landtsoene geboeden hebben, hebben »se ihm de wedder genomen, so sol Jacob (een van de beleedigden) »szodahne gelt van den soene ontfangen, als ihm de dedingesluden tho »gededinget hebben.“

4) L. R. 1447 § 6.

„gerichtet” worden. ¹⁾ Volgens het L. R. van FREDERIK VAN BLANKENHEIM wordt de schulte, die bij het sluiten van den zoen niet letten op het recht der bloedverwanten, eenvoudig afgezet. ²⁾

Wij vinden in het L. R. van RUDOLPH v. DIEPHOLT niet uitdrukkelijk vermeld, hoe en wanneer de belediger zijn' wensch tot ~~ver~~zoening moest kenbaar maken. Dit een en ander blijkt uit gelijktijdige ordelen ³⁾. De dader moest door een zijner bloedverwanten „den dode tho gelde laten beeden”. Dit geschiedde volgens een aantekening, die ik in een handschrift van het L. R. van 1614, toebehoorend aan Mr. L. OLDENHUIS GRATAMA, heb gevonden, op de volgende wijze, die waarschijnlijk in de 15^e eeuw wel dezelfde als kort vóór 1614 zal zijn geweest. Bij de begrafenis van den verslagene riepen de bloedverwanten over het graf: „O wee, o moerdt over het onnosele bloed, dat hier neder-„gelegd is” (moord roepen). Hierop antwoordde een van de bloedverwanten des doodslagers, „dat men den doden be-„geerde te vergelden ende het bloed te soenen”, en volgt er „pakte zich daermeele terstond weg, om niet bekend, „noch vervolgt te worden”. Geschiedde dit niet, dan werd de doodslag voor moord gehouden, en was niet meer zoen-

1) L. R. 1447 § 7.

2) L. R. 1412 § 36.

3) Volgens het L. R. van 1447 kan dit ook wel zijn voorgekomen, immers de zoen zonder tusschenkomst der overheid bleef veroorloofd. Hoe dit zij, zeker is, dat het voorschrift van het L. R. van 1412 § 8 in gebruik bleef, gepaard met de verwijdering uit Drenthe. Verg. een oordeel van 1468, Ordeelboek p. 78e, waarin voorkomt: „want Willem (de dader) den swan tho gelde geboden hefft, ende hefft dat landt gemenet.” Evenzoo een oordeel van 1471 p. 89b.

baar.¹⁾ Volgens het L. R. van 1447 schijnt men echter zonder dit „tho gelde beeden” tot den zoen te hebben kunnen geraken. De misdadiger echter, die met geweld tracht binnenslands te komen, of zelfs nogmaals misdrijft, hetzij tegen dezelfde familie, hetzij tegen anderen, tracht te plegen, is „ewelijck vredeloes”.²⁾

Is de zoen tot stand gekomen dan houden met de betaling der bepaalde som aan de bloedverwanten, en van de geldstraf aan den landsheer verschuldigd, de gevolgen van het misdrijf op³⁾. Hen, die het zoenverdrag verbreken⁴⁾, hetzij dit met of zonder de medewerking van de overheid is tot stand gekomen, „sall men richten, als men vrede „breeckers schuldich iss te doene”; d. w. z. zij zullen met den dood worden gestraft.⁵⁾

1) Rapport van Mr. G. v. O., Magnin III 1 p. 200.

2) L. R. 1447 § 11.

3) Cf. L. R. 1447 § 9. Verg. Costumen des Geregts van Selward van 1571, Feith p. 43, waaruit blijkt, dat in het Gooregt in dezen geen bepaalde geldstraf bestond.

4) Verg. een ordel, voorkomend in het handschrift, vroeger van dr. R. Westerhoff, nu op het Museum van Oudheden te Assen, luidende: »Item »we den anderen to seget dat he velich wesen sal, misdoet he one daer »en boven, die hevet om ghebroken den vreden binnen der tijt dat de »velicheit ghedeemt (toegekend, toegemeten?) is, ende we den anderen doet »slaet, die breket dat lijf.” Cf. een merkwaardig ordel van 1490, Ordelb. p. 163f, waarbij beslist wordt, waardoor zulk een verdrag weder wordt verbroken. Het luidt: »Item tusschen den Drost en Johan Lobringe »Coendersen als van der pene, de Johan Lobringen en Johan Buti, Heinrich »Wilmsen gebroecken solde hebben nha uthwisinge des szoenebrieff tusschen »enne gemaeckt, is gewijst, want niemant gheen vrede breecken »mach, dan mit dootslaegen wondingen off anderen slaen »gen, ende Johan Lobringe, Johan Buti niet geraeket noch gequetzet »hefft ahn sijn lijff noch kleder zeer der soene, so is Lobringe qwijth van »der penen nha uthwisinge des landes breeff van Drenthe.”

5) L. R. 1447 § 13.

In het L. R. van RUDOLPH VAN DIEPHOLT wordt verboden de veete tusschen de bloedverwanten van den dader en den verslagene, en wel op straffe des doods.¹⁾ Een verbod, dat nog wel noodig was,²⁾ immers blijkens ordelen van dienzelfden tijd moesten na het sluiten van het zoenverdrag de bloedverwanten van den verslagene den vrede onder eede bezweren, waarin ook de familie van den dader was opgenomen. Hoewel in het genoemde landrecht geen sprake meer is van dien vrede-eed — de reden hiervan moet m. i. juist in het verbieden van de veete gevonden worden — toch bleef hij ook na de invoering van dat landrecht bestaan.³⁾ Zonder dien eed schijnen

1) L. R. 1447 § 5. Cf. ook L. R. Buddinge- en Haakswoide § 15, waar uitdrukkelijk bij de strafbepaling op den doodslag »boven eenen rechten hantvrede» gevoegd wordt: »en die vrienden up bejden tsijden en sollen »daer geen doen mede hebben».

2) Cf. een ordel van 1427, Ordelboek p. 33d, luidende: »Tusschen »Roeleff Jaddinge ende Heine Smidt is gewijst, als vann den kinde dat niet »Roeleff Jaddinge woende, dat Heine Smidt tho behoerde, dat gemoerdet »worde, want over denn moerde gerichtet wordt, ende dat kint vann »ongeval doot bleeff, tegen Roeleffs willen, ende hem liedt wasz, soe soelen »Heinen vrienden ende Roeleff Jaddinge niet veldenn, ende Roeleff sal »qwijth wesenn van alle anspraecke van denn kinde van Heine mind all »sijne vrendenn." In het in n. 4 op p. 481 aangehaalde handschrift vindt men nog de volgende ordelen, die reeds beperkingen der veete aanduiden: »Item van denghenen, die Henric ter Bruggen doet slegen, is ghewijst »die vede open wt ghesecht dat achtendeel, dat sijn gheft ghegeven »hevet, ende sij moeghen oren coer hebben, waar sij dat zwert winnen »willen (om het zoengeld te innen?) of dat sij verlegghen willen." Ook het volgende: »Item een man, die enen doet slaet, den mach men sijne »maghe veden, ende sijns wifes maghe niet."

3) Cf. een ordel van 1447, Ordelboek p. 37b., dat begint: »Tusschen »Geert Fivelen ende Harmen Lubbert is gewijst, want Geerts maghe Harmen gekoerenn hebben de vrede ehede tho doen, ende Harmen des niet »dohn en will, szo sol he denn vrede eelt dohn binnen III weeskenn, als »bij eene peno" enz. Hieruit blijkt dus tevens, dat de eed afgelegd werd door een der vrienden van den verslagene, gekozen door die van den dader. Verg. verder een ordel van 1452, p. 43a, waarbij een zoen wordt

de bloedverwanten zich door de uitspraak van Drost en Etten niet gebonden te hebben gerekend, althans den door hen zelve gesloten zoen als ongeldig te hebben beschouwd. Ook ten aanzien der straffen zijn de bepalingen van het landrecht van 1447 niet lang van kracht geweest.¹⁾ Althans mr. GERARD VAN OOSTENDORP beklaagt zich in zijn bekend rapport, dat deze zoo laag zijn en voegt er bij „hoewel bij Bisschop ROLEFFS tijden hier anders in, mit „ordonnantie, versien is”.²⁾ Wij komen derhalve ten aanzien van het landrecht van RUDOLPH VAN DIEPHOLT tot de conclusie, dat, behalve wat betreft den regel, dat de zoen door den Etstoel moet worden uitgesproken, bijna alle nieuwe bepalingen door dien bisschop op dit punt voorgeschreven langzamerhand eenvoudig zijn ter zijde geschoven. Dit is een vingerwijzing, hoe men de verzamelingen van rechtsbepalingen, zoo men wil, de landrechten, dient te beschouwen. Zij zullen wel in het algemeen slechts van kracht zijn geweest, of liever in werkelijkheid toegepast zijn, voor zoover zij voorschriften bevatten, die voor den toestand der inwoners op dien tijd pasten, of, werd iets nieuws ingevoerd, juist diensgevolge gereedelijk werden aan-

uitgesproken. terwijl het eindigt: »ende soe soelen des doden vrienden de »vrede eheden doen nha den olden lantrechten bij de pene voers.” Evenzoo een ordel van 1468 p. 86a, hetwelk ook eindigt: »ende so sollen »de vrienden de vrede eheden doen als lantrecht is, bij der pene vorsz.” En eindelijk een ordel van 1469 p. 88a, dat eindigt: »ende se sollen de »vrede eheden doen nha den olden lantrechten bij der pene vorsz.”

1) Cf. een ordel van 1454, Ordelboek p. 55c, luidende: »So is gewijst »tusschen Roeleff Odinghe ende Hindrich Dorren, ende sijnen naesten »handen, dat Roeleff Odinghe sine wondinghen in winnen sol nae den »olden lantrechten.”

2) Magnin G. O. III 1 p. 199.

genomen. Immers ook het voorschrift, dat de misdadiger uit het land moet wijken, hetwelk van kracht bleef, kan zeer goed reeds vóór 1447 algemeen aangenomen geweest zijn; het L. R. van 1412 toch spreekt er niet van en het tegendeel blijkt niet uit de tot ons gekomen ordelen. Het verbod der veete blijft echter altijd een merkwaardig feit in de rechtsgeschiedenis van Drenthe.

De procedure in geval van betrappping op heeterdaad, en wat later daarmee gelijk stond, hebben wij hiermede nagegaan tot ongeveer het midden der 16. eeuw; vestigen wij nu onze aandacht op het gewone proces.

Zooals reeds is gezegd, de behandeling is, als er wegens misdrijf een klacht wordt ingesteld, dezelfde als bij den gewonen eisch in burgerlijke zaken. Bijzonder is, dat wij hier in één geval reeds vroeg vertegenwoordiging in het geding aantreffen. Bij diefstal toch van iets, dat aan de gezamenlijke bureu uit een buurtschap behoort, bijv. van hout uit een gemeen bosch, behoefde slechts één man als klager op te treden en niet de geheele buurtschap. ¹⁾ Dit was van belang voor de iudiciële boete, zoo de eisch werd afgewezen.

De gang van het geding in geval van belediging is merkwaardig genoeg om hier afzonderlijk behandeld te worden. Hierbij was de eigen klacht gewoonte. Echter geen vereischte; ook de bureu konden de belediging op de goor-sprake aanbrengen. ²⁾ Heeft de beledigde een klacht inge-

1) L. R. 1412 § 29.

2) Geschiedde dit, dan moest er iemand opkomen, die zich de belediging aantrok. In dat geval werd het geding tusschen den belediger en hem, die zich beledigd achtte, gevoerd. Zoo er niemand optrad, schijnt de zaak verder geen gevolgen gehad te hebben. Cf. een beslissing, ge-

steld, dan moest de tegenpartij, die de belediging had uitgesproken, ze weder intrekken, of het gezegde volhouden. Wanneer hij dit niet wil, of zooals het in de taal dier tijden luidt, als hij „daer sijn voet nyet bij setten en wolve“, verviel hij in een boete. In het tegenovergestelde geval moest hij de waarheid der belediging bewijzen. Gelukte hem dit, dan onderging de beledigde de straf op het misdrijf gesteld. Dit wordt alleen uitdrukkelijk gezegd van misdrijven, waarop straffen aan den lijve stonden, maar zal wel algemeen mogen worden opgevat. Immers, ook ten aanzien van andere misdrijven, wordt uitdrukkelijk gezegd, dat het bewijs der waarheid werd geacht voldoende geleverd te zijn, wanneer de bureu den klager wegens het ten laste gelegde feit vroeger hadden veroordeeld, of deze de straf er voor reeds had ondergaan.¹⁾ Wordt de belediging door de bureu aangebracht, dan wordt de

nomen op de goersprake 13 Mei 1601 te Rolde gehouden; ook voor het dingspil Noordenveld, luidende: „Die bureu van Norch, Westervelde en „Suijdtvelde geven an voer een geruchte, dat Hernen Lambers sohle gesacht hebben, dat alle schatboerers sach hij an, waren deve. Die bureu „van N. W. en Suijdtvelde, die tuigen up dit geruchte, dat wijlens „Hernen bekent voer die gemeinde bureu, dat hij sulcks in eerenst „niet gedacht heft, dan inde een jockwoert heft hen gesproecken, is daer „eenant die suck die sacker anneempt, mach sulcks doen na Landtrechte: „die alinge sacker wijsen sie an den Ed. E. Drost en 24 Etten.“

1) L. R. 1412 §§ 42 en 43. Cf. een ordel van 1456, Ordelboek p. 59d, waarmed een merkwaardige opvatting van het misdrijf spreekt, luidende: „Soe is gewijst tusschen den Drost en Reiner Hartsnecker, want „Reiner Peter Roeper verrader hiette tho Deveren volr den gerichte, en „de sede, he wolve chme dat bewijzen, so sol de Drost en bureu van „Deveren vertuigen laten, wo vaecten dat Reiner Peter verrader hiette, „salzo mannighen XV marek sol de Hartsnecker minen heren gebroocken „hebben.“ De belediger heeft hier klaarblijkelijk van het bewijs der waarheid afgezien. Cf. L. R. Buddinge- en Haakswolde § 29. Volgens §

zelfde wijze van handelen gevolgd. Den beleediger wordt het bewijs der waarheid door de bureu opgedragen, tenzij hij de beleediging intrekt. Ook nu zal van het slagen van het bewijs afhangen, wie van beide partijen de straf zal ondergaan. ¹⁾

Werd het misdrijf door de bureu aangebracht, dan deden zij, zoo het een stellig feit betrof, en zij wisten of overtuigd waren te weten, door wien het gepleegd was, onmiddellijk uitspraak. ²⁾ Dit zal meestal alleen bij betrapping op heeterdaad het geval geweest zijn. Voor de zwaardere misdrijven

30 heeft de heer het privilege dat hij niet de waarheid behoeft te bewijzen, maar integendeel de ander de onwaarheid van de beleediging. Men moet hier n. i. niet denken aan het amtsshalve beschuldigen van misdrijven door den heer. Het bewijs wordt in de heerlijkheid door een eed met zes eedhelpers geleverd. In de Costumen des Geregts van Selwerd van 1571, Feith p. 45, is de zaak evenals in Drenthe geregeld.

1) Cf. Goorsprake op 13 Maart 1563 te Norg gehouden, waar wij vinden: »De buiren brengen an, dat Luitken Mensens Ghese Tijmans overgesacht heft, dat het een thovenersche is, und de buiren vertuigen, »dat Luitken hoer sulcx over bewijzen sall binnen 3 weken alse Lantrecht »is, ofte in de stede staen nae den Lantsbreff."

Ook de goorsprake, op 15 Juni 1577 te Vries gehouden, waar voorkomt: »De buiren brengen an, dat Heer Willem de koster toe Roeden, »heft Roeloff Staels huisfronwe overgesacht, dat sie eene molckentoversche »is, in eenen open gelach. Daerop de buiren van Roen vertuigen, dat »Heer Willem sal schuldich wesen de woirden waer te maicken binnen 3 »weecken, oft selver in de stede staen, voirts op 's lantsbrieff. Desen buir- »stnich heft Heer Willem binnen de 3 weken beropen."

2) Eén voorbeeld hiervan zij voldoende: op de goorsprake van 23 Maart 1574 te Eelde, vinden wij het volgende: »De buiren vertuigen, dat Henrick »Lensens Gheert Fockens binnen 3 weecken tho vreden sal stellen voer »de wondinge, soe lij Gheert van achteren in de rugge mit eenen mes »heeft geslagen in Roelof Leffers hujs, und sijn smarte und mesterloen »daervoer betalen, oft daerna den Heeren vervallen in de pene ende broeke »van ontbruikinge." Over de straf, wegens de wonde, den Heer toekomend wordt niet eens gesproken; zij volgde na het aanbrengen, waarbij de schuldige werd aangewezen, van zelf.

hebben wij de wijzigingen in het gewone geding diensten-gevolge ontstaan reeds besproken. Ten aanzien van lichtere misdrijven bracht dit slechts te weeg, dat nu verder geen tegenbewijs meer mogelijk was. Immers de aard van de uitspraak der bureu, waarover later, waarborgde in dezen de juistheid er van. ¹⁾

Nu kan het ook voorkomen, dat de bureu weten, dat er misdrijf is gepleegd. Het feit op zich zelf staat derhalve vast. Het kan hun echter onbekend zijn, door wien de daad is bedreven. De bureu kunnen in dezen slechts aanbrengen wat hun bekend is. Om tot de zekerheid te geraken, waarop de veroordeeling mag berusten, werd verschillend gehandeld. Als meerderen bij het misdrijf tegenwoordig geweest waren, kon hun worden opgedragen een schuldige (hoofdman, hovetheer), te maken, d. w. z. door hunne gemeenschappelijke verklaringen één persoon aan te wijzen, die alleen, of wel met de anderen schuldig, de straf moest dragen. Doen zij dit niet, dan worden allen evenzeer schuldig geacht, en wordt allen de straf opgelegd. ²⁾ Bij

1) Cf. L. R. Buddinges- en Haakswoide § 79.

2) Cf. Goorsprake van 17 Maart 1563, te Diever gehouden, waar men vindt: »De buiren brachten an dat gewalt ende moetwijlle geschiet ende »gedaen an ende in Jan Lambers hujs van de fruntschap van sa. Johan »Jochums nedergeslagen, dat de buiren vertuigen op de vader van den »nedergeslagen Jochum Konniex ende de hoffthuiden, die daer gewest bint, »de den anderen beschuldigen ende ontschuldigen moegen, ende den schul- »digen op 15 marck. De E. Droste beroept den boutruich te Lantr., ende »bint de buiren bij den pander geeschet.»

Op de goorsprake, 12 Maart 1584 te Dalen gehouden, wordt de volgende uitspraak geveld: »De bureu van Roswinckel tugen dat de vehr boxen »gemelteenn een recht schuldigen makenn soelen, oft sollen tot de wondinge »und broeke gelijk silbe even nae wesen.»

Op de goorsprake, 21 April 1589 te Zweelo gehouden, »vertuigen de buir

deze regeling, hoewel een gevolg van de opvatting over medeplichtigheid aan misdrijven, zal toch ook in aanmerking moeten worden genomen, de betrekkelijke gemakkelijkheid, waarmede men op die wijze tot bestraffing kon geraken in soms zeer moeilijk te beslissen gevallen. Ook kon aan den beleedigde, of zoo deze niet meer in staat was verklaringen af te leggen, aan diens naaste verwanten worden opgedragen nadere inlichtingen te geven, ook wel den dader te noemen. ¹⁾ Zoo hij dien niet juist kende, hetzij omdat er meerderen waren, hetzij om andere redenen, werd hem ook wel opgedragen degenen te noemen, die hij voor de schuldigen hield. In dit geval werd dan weder het vroeger

»van Zuidt-berge, dat die van Noord-berge», in wier »gezelschap een »wondinge is geschiet», een »recht schuldige» moeten maken. Deze geven onmiddellijk gevolg aan de uitspraak.

En eindelijk op de goorsprake van 22 Juni 1596, te Dwingelo, vinden wij het volgende: . . . »belangende die wondinge wort vertuiget, die vecht- »achtich gewest, sullen eenen schuldigen man maecken, ofte gelijcke pene »vellich.» Deze laatste uitspraak komt voor in een handschrift, dat in het bezit is van mr. L. Oldenhuis Gratama.

1) Zoo vinden wij op de goorsprake van 11 April 1573, te Diever: »Iemant is op »markedach gevallen, dat hij bloede, wort op hem ver- »stuicht tho seggen hoet geschiet is»; evenzoo, iemand »heft een messteek »gekregen, op hem vertuicht to seggen van wel.»

Op een goorsprake, 27 Nov. 1571 te Borger, vinden wij vermeld: »Jan »Knechteringe tho Zijtberge is gesteecken van 2, de tho Westerborrick »woenen, den de buiren niet en kennen, und is in de harbarge geschiet, »dat vertuigen de buiren op den gewonden man ende op 's lantsbreff.»

Ook is hier van belang een beslissing, geveld op de goorsprake, 31 Maart 1579 te Beilen gehouden, waarin voorkomt: »de buiren vertuigen und »brengen an, up heer Jan (den beleedigde) tho seggen de sulcx gedaen »hebben, naemachtich te maicken alle, de daer hij an over gewest und »raet und daet gegeven und gedaen hebben», enz.

gezegde toegepast. ¹⁾ Zoo werd in geval van doodslag aangenomen, dat degene, die den verslagene liet „tho gelde beden” en uit het land vluchtte, de schuldige was. Echter was het leveren van tegenbewijs toegelaten, ²⁾ daar de reden der aanbieding van het zoengeld ook kon gelegen zijn daarin, dat men, vreezende het bewijs der onschuld niet naar den eisch te kunnen leveren, zich wilde vrijwaren voor de straf op moord gesteld. Tegen de uitspraak der bureu in deze gevallen kon men opkomen met beroep op den Etstoel. Hiervoor gelden dan de regels, bij de gewone procedure vermeld. Het bewijs zijner onschuld werd, zoo Drost en Etten daarvoor redenen aanwezig achtten, aan

1) Cf. de in noot 2 p. 187 medegedeelde beslissing op de goorsprake van 17 Maart 1563 te Diever. Verder wat vermeld wordt als gebeurd op de goorsprake, 15 Maart 1572 te Vries gehouden: »Op verleden goespraecke wis Joest Hiddinge van Peijse op de brinck een stücke van sijn diuin geschouwen, dan wel hem dat gedaen heft, en weten de buir niet, mach Joest »Hiddinge dat selfst verklaren. Joest Hiddinge verklaert in 't zeecker niet »tho wisten wel hem dat gedaen heft, dan weren doemaeks in Jan Keers »huys ende daer buiten opten brinck vele vechtachtich ende insonders de »hij bij namen daarvan heft onthouden, (volgen eenige namen). De bui- »ren vertuigen, dat de genomineerden binnen 3 weken eenen schuldigen »sullen maecten, oft gelijcke schuldich wesen den Heeren de broecke tho »betaelen, und Joest Hiddinge sijne smarte, schaede ende mesterloene na »Lantr.”

2) Cf. Goorsprake van 15 Juni 1577, te Vries (het geval wordt later medegedeeld), waar wij woordelijk vinden: (iemand) »is oick voirt »van stunden an vluchtig geworden, dat lant van Drenthe geruimpt und »sich daer mit des begamen feijts oft nederslages schuldich gemaect und »bekant” enz. Een ordel van 1471, Ordelboek p. 89b: »Tusschen Herman »Tinge ende Albert Everden vrienden js gewijst van den dootslach, up Johan »Zegeringe, wan he Albert tho gelde hefft laten beeden.” Cf. hierbij een ordel van 1468, Ordelboek p. 78c, luidende: »So js gewijst tusschen Wilma »Schulden an de ene zijdt ende Lambert Schulden an de ander zijdt, want »Willem den man tho gelde geboden hefft, ende hefft dat landt gernetet, »so is he de handdadighe van den dootslaege.”

den beklaagde opgedragen. ¹⁾ De regelen hier gesteld voor de rechtspraak der buren, golden voor alle misdrijven; de afwijkingen bij de zwaarste ten gevolge van betrapping op heeterdaad vervielen natuurlijk.

Ook kon het voorkomen, dat, terwijl het bestaan van het misdrijf vaststond, iemand door het algemeen gerucht ²⁾ werd aangewezen als de dader. De buren dragen dan het bewijs zijner onschuld aan dezen op. ³⁾ Van den uitslag

1) Cf. een ordel van 1468, Ordelb. p. 83d, luidende: »Tusschen Derckesoen van Cleven ende Johan Beznedens vrienden is gewijst, want he zalighe Johan toe gelde bieden liet op sijne onschult, ende heeft de onschult niet »godaen, szo is he vellich, ende sol den man gelden" enz. Verg. ordels van 1468, p. 85c, van 1472, p. 96d en p. 98c, en van 1473, p. 100a, welke drie laatste met elkaar in verband staan. Verder een ordel van 1476, p. 112b. Ook het ordel van 1480, Ordelboek p. 125f, medege-deeld in noot 2 p. 78, vooral het slot. Voorts een ordel van 1490, Ordelb. p. 165e, waarin twee personen verklaard worden »des doodslages unn-»schuldigh, want sie bewijst hebben, dat se beide in dat vechtluck niet en »weren", terwijl volgt »soe sollen de gemeine vechters des doetslages »ahn Albert vorss. gelijke schuldigh wesen nna uhlwisinge des registers." Eindelijk een ordel van 1517, Ordelboek p. 201d.

2) Verg. over het vertuigen van een »gehuijt ofte geruchte", L. R. 1412 § 28 en C en O. § 4. L. R. Biddinge- en Haakswolde § 79 en § 47. L. R. Selwerd van 1520, Feith p. 24.

3) Zoo vinden wij op de goorsprake, 15 Juni 1577 te Vries gehouden, het volgende: »de buiren (van Lange) brengen an geruchte toe wesen. »dat Gheert Stevens mit sijn broeder Peter" een misdrijf heeft begaan. »Dat vertuigen de buiren op slantsbrief, dat de Stevens gebroederen sich »daervan purgeren ende horen vullen onschuld doen sullen nae Lantrecht »oft daerin vellich wesen."

Evenzoo op de goorsprake van 12 Maart 1584, te Dalen: »De burenn »(van Smitbargo) brengen ahn voer een geruchte stratenmehr en moelen- »mehr tho wesen, dat heer scheper mit en onrecht mark ander inden »schapenn solde verfreundet hebben, daarvan he sich heft tho purgeren nae »Landrecht."

Verg. hierbij een nitspraak, geveeld op de goorsprake 28 Febr. 1595 te Peize gehouden: »Ten derden gaedt hem (iemand, die reeds van twee »misdrijven is beschuldigd) het gemene geruchte an, en is waer, dat »hij andere haer lant ontbouth, is vertuiget dat de heer Drost Barelt sal

van het bewijs hing af, of de buren in een boete vervielen wegens de onjuiste beschuldiging, dan wel of de dader voor schuldig werd gehouden, en derhalve de straf moest ondergaan. ¹⁾ In geval iemand door het openbaar gerucht — „moelen- of straetenmeer” is de gewone uitdrukking — werd gebrandmerkt als de bedrijver van een misdrijf, waarvan het bestaan zelf twijfelachtig is, dan werd ook door de buren den beschuldigde het bewijs zijner onschuld opgedragen. Merkwaardig is, dat in dezen de overblijfselen van het accusatoor proces nog zijn waar te nemen. Immers in zoodanige gevallen verzoekt soms de beschuldigde, dat het geding meer bijzonder tusschen hem en dengene, die het gerucht in de wereld heeft gebracht, mag worden gevoerd, en daagt hem uit het bewijs van de waarheid der aantijging te leveren ²⁾. Dit was van belang o. a. voor den aard van

»straffen als na Lantrechte behoert, die een voerpael heft upgebouht”. (Cf. art. 389 C. P. waar hetzelfde misdrijf onder den naam van enlèvement ou déplacement de bornes wordt strafbaar gesteld). Hier heeft het gerucht zulk een mate van zekerheid gekregen, dat het tegenbewijs niet meer aan den beklaagde wordt toegelaten. Hem zal nu misschien, als eenig rechtsmiddel tegen de uitspraak der buren, beroep op den Eetstoel zijn overgebleven. Deze goorsprake komt voor in een handschrift van mr. L. Oldenhuis Gratama.

1) Op dezelfde goorsprake vinden wij nog het volgende vermeld: »Wert ahngebracht, dat Barelt mit Norggerholt etlike stücken holdes »gehouwen, daer hij geen recht toe hadde, is vertuiget, dat Barelt sijn »onschult bewijzen sal of up dieverije, anders die buur up unrecht an- »brengen.”

En ook: »Ten vierden gaet hem (nog dezelfde persoon, waarover in de beide vorige beslissingen sprake is) een gemeen geruchte na, dat emands »van Barelt Mulders volck Albert Karels huis verbrandt hebbe mit al datter »in was, behalve die menschen. Is vertuiget dat Barelt mit 12 sijne »naesten sijn onschuld sal doen, alsdan die buiren up een unrecht an- »brengen, andersins Barelt up een moerdtbrandt, nach den heer Drost »voertvaren na voergaende exempels in Noerdenvelt geschien.”

2) Men vergelijke hierbij § 47 L. R. Biddinge- en Haakswolde: »Item

het bewijs. Het verzoek wordt meestal toegestaan; soms wordt het ook uit eigen beweging voorgeschreven door de bureu. Is er iemand, die durft op te treden, dan volgt men den gewonen weg¹⁾. Het springt in het oog, dat,

»wije betegen oft bericht word voer moert, die sal den doden aan-
»tasten die vermoert is; onschuldiget voer God, soe is hij onschuldich." Hier wordt derhalve, indien iemand bij gerichte van moord beticht wordt, de verslagene als de klager beschouwd, tegen wien het bewijs zijner onschuld door den beklagde eigenlijk gericht is. Cf. Ordel 1426, Ordelb. p. 31d, waar sprake is van »onschult doen" tegenover een bepaald persoon.

Op de goorsprake, 17 Maart 1563 te Diever gehouden, komt voor het volgende: »De buiren brengen an datter 2 schapen die ogen uthgesteken »sint, ende wieten niet, welt gedaen heft, dewelcke Arent Phijlips verkofft »hadde Boele Roeloffs; mid Harman Boelen sold gesacht hebben, dat dat »Arent Phij. gedaen hadde, datwelck Arent Phij. ontkent, ende secht dat »Herman Boelen hem sulcx overbewijsen sall. De buiren vertuigen, soe »Arent Phij. secht dat Harman Boele hem sulcx overgesecht heft, sall hij »hem sulcx overbewijsen, oft in de stede staen, voort an des Lants brieff."

Op die van 22 Juni 1596 te Dwingelo, (voorkomend in een handschrift van Mr. L. Oldenhuis Gratama), vinden wij het volgende: »Also stratenmaer »ende moelenmaer, dat vron Woldinge beruchtiget met toeverije. Vertuigen »die buir van Pesse tselve up een gerichte. Waerup Herman Woldinge, »als man end monder mede mit sijn huysfr. tegenwoerdich, gepresentiert »hebben haer voet, hals, lijf ende guedt tegens alle dengenen die haer sulcx »na ofte over sol willen seggen, dat sie dat minnemer hoer over sullen »bewijsen, begeerden een iegener die haer sulcx sol willen overseggen, »want men mit gerichte ofte seggwoerden neemant sijn ere kan be- »nemen."

1) Verg. de uitspraak, op de goorsprake van 24 Maart 1563, te Vries: »De buiren brengen an voer gerichte, dat Tijmen Brechts sone idtlijke »vangelen nt het meer sold genomen hebben, daer hij om geslagen sold »sijn, nad dat Jacob Luloffs hem gereddet sol hebben, sulcx bij hoer molen- »maer ende stratenmaer was, mid vertuigen, inden hij zeenen iegener kan »skrijgen, sal hij dat ontgaen mit sijn onschult na lant;" en die op de goorsprake van 17 Maart 1576 te Vries: iemand is »in eenen quet gehijt »velder gerichte gekoomen mid alsoe daer gene iegener en is, mid de »shide vermoegt sinnen, vertuigen de buiren hem op sijn onschult, te doene »binnen de eerstvolgende ses vrije weeken, na vermoege des Lantbrieff." Iets dergelijks vinden wij in het L. R. van Selwerd van 1529, Feith p. 24: »Wort daer ienant vertuget voer een gerichte van deverije", die kan

treedt iemand als tegenpartij (iegener) op, de procedure op die in geval van beleediging met woorden of van laster begint te gelijken. Dit zal dan ook wel de reden geweest zijn, waarom velen bevreesd waren als beschuldiger op te treden. Immers, bewees men de waarheid der aantijging niet, dan moest men zelf de straf, op het misdrijf gesteld, ondergaan.

Ook van deze uitspraken der bureu gaat beroep op den Etstoel, die aan den verdachte het bewijs zijner onschuld kan opdragen.¹⁾

Eindelijk vinden wij feiten door de bureu aangebracht, die op zich zelve geen misdrijf zijn, maar aanleiding geven om aan misdrijf te denken.²⁾ Uit vrees voor de straffen,

zich »met sijn voet vrijen'', das waarschijnlijk voldoende bewijs zijner onschuld leveren, door die onder eede te bevestigen. Dit echter slechts »in dem dat daer niemant is, die tegen hem wil voeten'', dus slechts voor het geval niemand als aanklager tegen hem optreedt.

1) Cf. een ordel van 1476, Ordelboek p. 142d, luidende: »Tasschen den vrienden van Jacob Reiner Barolden seen an de eene zijdt, Coop »Wiltunge, Zijger Absinge ende Geert ten Hove an de ander zijdt js gewijst, want Ziger ende Coop oer onschult gedahn hebben, met XII oeren »maghen, ende want sie beide Geerdt then Hove mede bediept hebben, »szo is Geerdt des dootslages schuldigh, want he ghene onschult noch »schult gejaecket hevet'', enz. Ook een ordel van 1479, p. 142d: »Tasschen den Drost en Wigbolt Wanekinghe js gewijst, want Wigbolt »vertneget was voer den gerichte, ende heft he dan sijn onschult gedahn »met XII onverseclten knaben, als lantrecht is, szo is he qwijth.'' Eindelijk een ordel van 1517, Ordelboek p. 207c.: »Item Wemele tho Vennisen hoer unnschult van molckentoeveren, daer sie up vertneget was, »vorgebracht, kenen de Droste ende Etten de unnschult van weerden ende »gnet.''

2) Cf. o. a. het volgende, vermeld op de goorsprake, 8 Oct. 1578 te Diever gehouden: »De buiren (van Lee) brengen an, datter een kindt in »den velde gelecht is, dat hebben sie den deecken angebracht, is den Koninck »daer broecke an verschenen, dat wieten sie niet, dan dat kindt hebben »sie uth den velde gehacht, mid is geen en letsel geschiet, mid is mit den »schulden bestaet gewest.''

En op de goorsprake, 6 Maart 1595 te Sleen gehouden (uit een hand,

op het niet aanbrengen gesteld, zullen de bureu meermalen daartoe zijn gekomen.¹⁾ Onder die omstandigheden zal, zooals van zelf spreekt, een nader onderzoek zijn ingesteld, hetzij door de bureu zelve — in vroeger tijd — hetzij door den schulte of den drost.

Dit nader onderzoek zal natuurlijk ook in andere gevallen hebben plaats gevonden, zeker vooral in die, waar een gerucht van misdrijf liep, maar alles verder onzeker was²⁾.

Hierin lag de gereede aanleiding voor het aanwenden van de pijnbank, wier gebruik in Drenthe in de 16^e eeuw als zeker mag worden aangenomen. Was iemand vertuicht van een gerucht, dan wilde men, zoo hij het bewijs zijner onschuld niet leverde, ook de bekentenis zijner schuld van den beklagde hebben. Om deze te verkrijgen werd het gewoonte, althans in geval er sprake was van zware misdrijven, de pijnbank aan te wenden. Dit onderzoek

schrift van mr. L. Oldenhuis Gratama): »Die buiren van Ennen brengen aan, dat in Brinckhuis Schaepschot als tselve gerepariert worde, worden gevonden menschen butten, die sie niet wisten hoe sie daer gekomen waren.»

Op dezelfde goorsprake vinden wij ook nog: »Die buiren van Noerdt-steen brengen an, dat Geertgin te Helle beruchtiget, dat sie zwanger wesende, doordat sie haer selfs sonder hulpe van vrouwen helpen wol, haer egen kindt sol ongebracht hebben, end doertlien ende ander moijte daerom lijdende ontweken is, dat men niet weet, waer sie is.»

1) Geen andere reden is denkbaar voor het volgende geval op de goorsprake, 10 Maart 1599 te Rolde gehouden, waar, zooals blijkt, de dader de straf reeds had ondergaan: »Het geheele kerspel seggen niet et doen thebben, daer den Heren broecke angelegen is; wat alnlanght den moerdener, in Schoenloer holt begaen, ghieten Jan Gruis, die is voert selve holt gejustificiert, end up een radt gelecht.»

2) Cf. o. a. wat vermeld wordt op de goorsprake, 28 Febr. 1595 te Prize gehouden: »Die schulte ende buijr (van Roden) brachten an, dat zaldaer een peerdt doedtgesteeken, well het gedaen, wisten sie noch niet, als sie t komen wijs worden, willent ontdekken.» H. S. van mr. L. Oldenhuis Gratama.

geschiedde niet voor de bureu, 1) maar de verdachte werd daartoe naar Coevorden gebracht. Hij werd daar gewoonlijk door een scherprechter, uit Groningen ontboden, „pijnlicke „geexamineert” in tegenwoordigheid van „den schulten van „Koverden, twee scepenen en den lantschrijver, omme „d'examinatie te schrijven ende te bewaren”. Dit blijkt uit rekeningen, dagteekenende uit het midden der 16^e eeuw 2). Uit het stuk van mr. GERARD VAN OOSTENDORP blijkt, dat men uiterst lichtvaardig tot de aanwending van dat barbaarsche middel, uitvloeisel van het inquisitoor proces, overging. 3) Met de uitkomsten van het onderzoek zal de drost zeker weder voor de bureu zijn verschenen, die dan daarop uitspraak deden. 4) Immers ook nog in dezen tijd blijkt niets van het bestaan van het college van Drost en Geconvoceerde Etten voor de crimineele rechtspraak.

Wij hebben gezien, dat ten aanzien van misdrijven, waaraan men door het algemeen gerucht schuldig werd verklaard, bewijs van zijn' onschuld door den beklagde mocht worden geleverd. De wijze, waarop dit bewijs moest worden geleverd, nl. door een zeker getal eedhelpers, bracht mede, dat slechts ingezetenen, en nog wel dezulken, die onder hunne omgeying algemeen vertrouwen genoten, tot dat bewijs in staat waren. Dit gold nog.

1) In het Gooregt vinden wij de pijnbank door en voor de bureu zelve aangewend, blijkens een orkonde, als bijlage no. 20 medegedeeld.

2) Medegedeeld bij Magnin III 4 p. 237 vlg. Cf. Drentsche Volksalmanak voor 1844 p. 121 vlg.

3) Magnin G. O. III 4 p. 201. Cf. het in den aangehaalden Drentschen volksalmanak medegedeelde geval, waar iemand eenige malen gepijnigd wordt naar aanleiding van een diefstal, die later blijkt niet te hebben plaats gehad. p. 124.

4) Deboth § 48.

toen de pijnbank reeds lang in gebruik was.¹⁾ Wij mogen derhalve aannemen, dat in het algemeen slechts tegen hen, die het bewijs hunner onschuld niet konden leveren op de vereischte wijze, de pijnbank werd aangewend. Vreemdelingen, en verder zij, die reeds bij hunne mede-ingezetenen in een kwaden reuk stonden, konden dan, zoo ander bewijs ontbrak, op deze wijze van hunne schuld overtuigd worden. Bij deze beschouwing laat zich het in gebruik komen der pijnbank, die in onze oogen het symbool is van de bekrompenheid en barbaarschheid der voorouders, als iets zeer natuurlijks verklaren. Dat juist dit middel om tot de waarheid te geraken, vooral ten gevolge der algemeen menschelijke neiging om in den beschuldigde reeds den schuldige te zien, veel aanleiding tot misbruik kon geven, en in de werkelijkheid maar al te zeer heeft gegeven, behoeft geen betoog.

Evenals vroeger mochten zij, die een misdrijf pleegden, zoo zij betrapt werden op heeter daad, en in dezen tijd ook, zoo hun' schuld slechts „evident ende notoir” is, worden gevangen genomen. De zorg hiervoor is nu meer in het bijzonder aan de schulten en hunne dienaren²⁾ opgedragen, hoewel de bureu in het algemeen tot bijstand bij de gevangenneming, en tevens tot de bewaking verplicht blijven. Dit natuurlijk slechts in geval het misdrijven gold, waartegen lijfstraf was bedreigd, of zoo de dader en zijne vrienden de boete niet betaalden of daarvoor geen genoegzame

1) Deboth § 50.

2) Deze kunnen soms een premie daarmee verdienen. „vanckgelt” genaamd. Verg. den Dr. Volksalmanak van 1844 p. 131.

zekerheid boden ¹⁾. Ook indien de schuld nog niet boven allen twijfel vaststaat, maar van de andere zijde het bewijs der onschuld niet geleverd wordt, heeft de drost de bevoegdheid den verdachte gevangen te nemen. In dit geval moet men den drost verzoeken tot de gevangenneming over te gaan; in andere gevallen bleef ieder bevoegd misdadigers te grijpen, maar was, zoo hij ze in handen had gekregen, verplicht tot uitlevering aan het gerecht. ²⁾ Door de bureu

1) Cf. Rapport van Mr. G. v. O. Magnin III 1 p. 201.

2) Hierover komen op de goorspraken geschillen voor. Op de goorsprake van 13 Maart 1577 te Rolde, vermeld op pag. 102 n. 1, wordt door den Drost »een echt buirtuich» gevraagd, of de geestelijken, die eerst den dader hebben gevangen genomen, en daarna losgelaten, niet verplicht zijn te bewijzen, dat zij daartoe het recht hadden, en bij gebreke van bewijs niet »gehouden toe wesen vooreerst den moerdadigen in gerichtshanden »te leveren, om na sijn misdaet gestraft te worden, und voirts van t geen »sij gerede an de gevenekenisse und ontledingne gebroecken hebben te »boeten na des lantbrieff oft beschreven rechten.»

Op de goorsprake, 19 Maart 1577 te Sleen gehouden, vindt men het volgende: »De buiren (van Roeswinckel) brengen an, datter 2 jongen »gewest bint, de idtlijke eetbare spijsen solden genomen hebben, de Jan »Vriese de olde angetastet, ende onnietrent 2 uren lauck in bewaer »gehadt, daerbij 2 anderen gewest, und de principaelsten weren, ontlopen »bint, und als hij de buiren gebadet, om de 2 na Coverden te brengen, »ende de buiren geroet weren (gelijck sij op ter goespraecke bekanden) »om sulcx te doen, heft hij de op sijn eijgen autoriteit loopen keten ende »is in eene waarschap geschiet. De buiren vertuigen t selve op slants- »brieff ende hoege heerlicheijt, omdat hij de niet an den gerichte ge- »bracht heft.»

Op de goorsprake, 15 Juni 1577 te Vries gehouden (zie pag. 189 n. 2), vinden wij het volgende merkwaardige geval. Iemand is gedood door twee personen. De eene dader is uit het land geweken, de ander zit gevangen te Coevorden. De vader van den verslagene toch had tegen dezen »moort geroepen», en den Drost verzocht hem te Coevorden gevangen te zetten. De vader van den gevangene stelt een klacht in tegen den vader van den doode, en verzoekt »een rechten buirtuich», of de gevangenneming niet is onrechtmatig, omdat zijn zoon zich door het land niet te ruimen niet had schuldig verklaard, zooals de andere door zijn vlucht had gedaan, en hij bovendien »onvertuicht en onverwesen» tegen de privileges is gevangen

uit de buurtschap, waar hij is gevangen genomen, moet de misdadiger aan die van het naaste dorp worden overgegeven, en op die wijze naar Coevorden gebracht. De opzending naar Coevorden is nu verplichtend. Van daar wordt de dader, zoo geen nader onderzoek meer noodig blijkt te zijn, binnen veertien dagen teruggebracht naar de plaats, waar hij werd gegrepen, om daar door de bureu gevonnist te worden. Na de uitspraak wordt zoo spoedig mogelijk overgegaan tot de executie. Was nader onderzoek noodig en veroorloofd, dan zal de opzending naar Coevorden, die wij het eerst aantreffen voor „netteboeven, die perffors „in den lande gaen wolden”,¹⁾ de geschiktste gelegenheid geweest zijn om de pijnbank in toepassing te brengen.

De landrechten van 1608 en 1614 brachten in den juist beschreven toestand weinig verandering. Men vindt daar echter ten aanzien van verschillende onderwerpen een nadere regeling.

gezet, en of daarom degene, die de gevangeneming had verzocht, niet tot schadevergoeding is gehouden. De gedaagde antwoordt, dat de een zoo schuldig is als de andere, en beiden dus het land hadden moeten ruimen, bovendien „vertoont” hij „gerichtlijke attestatiën”, en de missive van den Drost aan den Schulte om den tweeden schuldige te grijpen. »Hierop »de buiren van Vrees, hoer bernet genomen, hebben op den 19en Juni »hoeren tuiich gedaen. Harman Homans (de eischer) op eene onrechte »klachte, ten waer saecke hie bewijzen konde binnen 3 wecken alse »Lantrecht is, dat sijne sone onschuldig an den nederslach an za. Reijner »Bavinck gedaen, ende onrecht gevangen weer; sulkes gedaen sijnde, »alsdan wat Jan Bavinck daer an onrecht gedaen mochte hebben, dat »hie Harman Homans soene heft laten vangen, dat vertuigen de buiren »op den Lantsbrief, ende voirt tot verklaringe van de wijsheijt van den »Lande van Drenthe.” In het zoogenaamde dubbel emplooi (Cf. p. 92 n. 5) staat hierbij aange teekend: »Op de lottinge te Sinte Magens 1577 »Hermans soon freij gekant, und die Bavinge schuldich hem die geve- »kenisse tho freijen.”

1) Ordel van 1454, Ordelboek p. 56n. Cf. Debatth § 49.

Evenals vroeger werden op de goorspraken de misdrijven aangebracht, hetzij door de klacht van een bepaalden persoon, hetzij door de verklaringen der bureu. Over den diefstal van hout aan een buurtschap behoorend, kon ook nu één der bureu als klager optreden. De reden vinden wij er nu bijgevoegd, er volgt: „en die klagte quaet gekent „wesende, sal hetselve buerschap niet meer dan simpele „breucke geven, in sulcker voege als ofte die clagte van „een particulier persoon gedaen waere.” ¹⁾ Zooals wij reeds vroeger zagen, werd dit in 1652 tot alle mogelijke eischen en verweringen uitgebreid. ²⁾ „Iniurie en scheldinge” worden vermeld als het misdrijf, dat meer in het bijzonder ten gevolge eener klacht wordt behandeld. ³⁾ Van het instellen eener vordering te dien aanzien dient de beklagde ten minste drie dagen voor den bepaalden rechte dag te worden verwittigd. Evenzeer als vroeger werd onderscheid gemaakt, of men de belediging wilde volhouden of niet. In het laatste geval maakte het verschil, of men binnen de vier-entwintig uren na de belediging „van den voors. scheldwoor- „den berou toonde, ende den injuriëerden ter presentie van „goede luijden om vergifnis bad”, dan wel of dit niet geschiedde. Vroeg men vergiffenis, dan kwam men er af met de eenvoudige breuke aan de overheid. Deed men het niet, en wilde of kon men evenmin de belediging volhouden, dan kon men veroordeeld worden om openlijk in den Etstoel de „scheltwoorden in te kloppen”, en den beledigde „alle „schade, hoen ende schande, die hij daerdoor geleden heeft,

1) L. R. 1614 IV § 19.

2) Cf. p. 153.

3) L. R. 1614 I § 2. Cf. C. en O. § 5.

„te refunderen.” Hield men de belediging vol, dan moest men de waarheid er van bewijzen. Slaagde men hier niet in, dan moest de belediger zelf de straf dragen, bedreigd tegen het geïmputeerde feit, zoo het namelijk zwaardere misdrijven gold. In andere gevallen viel hij in een boete.¹⁾

1) L. R. van 1614 IV §§ 23 en 24. Men vergelijke de volgende gevallen. Het eerste komt voor op de goorsprake, 14 April 1640 te Meppel gehouden. Iemand klaagt eenige personen aan »hoe dat beclageden den »clager hebbe nagesecht oft vernietiget, dat klager solde tot Campen »siet een peerts vel om de kop gestaen hebben, dat de oren recht over »einde stonden, ende dat klager aldaer oover de brugge geïnecht was, dat »hem de jonges met latten ende stenen nageworpen hebben, ende alsoo »sulx niet sonder oorsaeck, off eenige quade feijten an een eerlijck ende »onberoent persoon geschiet, maer hem van eenige quade feijten suspect, »jae vellich ende schuldich is maekende, ende alsoo sijne eere naem ende »sien krenkende, versocht oversulx een rechtmatigen boertuich, daerbij »beclageden mogen worden geconstringeert, soodanich vernichten off naseg- »gen waer te maken, off tot redintegratie van de lesie met openlijke »revocatie voor den lofflijcken Elstoel gecondemneert bovens costen, schaden »interessen, ende heeren breucke na lantrecht off anders” (volgt een teeken, waarschijnlijk aangevende, dat er dan beroep wordt gedaan). »De be- »klaegden ontkennen die klachte, seggende t selve niet te connen bewesen wor- »den.” Daarop volgt een bewijsordel voor den eischer: levert hij bewijs »sullen »de beklagedens vervallen wesen in des klagers eijs, ofte ten ware dat de »beclagedens van gelijcke 3 weken contrarie condon bewijzen, sullen sij »hebben te genieten, voorts succumberende partijen vervallen te sijn in des »Heeren Drosen broecke, ende costen na maniere van Lantrecht: wel »wijders wil an den Wel Edelen Gestr. Heer Drust ende 24 Etten toe »Lantrecht.”

Het tweede komt voor op de goorsprake van 28 Sept. 1640 te Dalen. Iemand treedt voor zijn' vrouw op en klaagt een andere vrouw aan wegens laster, »versocht oversulx een rechten buijrtuich, oft niet beclagede ge- »houden sol sijn de gesprokene iniurien waer tho maeken, oft mit opent- »lijke revocatie gestraft ende in de costen ende heeren breucke gecon- »demneert worden. Gese (de beklagde) verclaert de woorden niet »animo iniuriandi, maer ex cholera gesproocken te hebben, ende in ver- »baestheijt, biddet daerom dat haar sulx van clegersche vergeven mach »worden, alsmede van God inde de Justitie, gelijck se oock voor desen »begeert heft, verclaerende van de Schultinne (de beledigde) niet toe »weten als ehre inde goet. Die buien van Dalen tuijgen, naedien

Ook valt nog op te merken, dat in geval van verkrachting de vrouw de aanklacht moet doen, „eer zij dat be-„slapen heeft, ofte sal anders in rechten niet gehoord „worden.”)

De uitspraak der bureu op de goorsprake met beroep op den Etstoel bleef bestaan. Uitdrukkelijk werd bepaald, dat een schikking tusschen partijen, of het berusten in de eens gedane uitspraak den drost niet verhinderde om wegens de hem toekomende breuke de zaak aan de beslissing van den Etstoel te onderwerpen. ²⁾

Niet alleen het aanbrengeu van stellige feiten, maar ook dat van geruchten bleef gewoonte. In het laatste geval mocht men, evenals vroeger zijn' onschuld bewijzen; bepaald wordt nu voorgeschreven, dat het bewijs geleverd moet worden in het dingspil „daer hij vertuiget is”, terwijl de drost acht dagen van te voren kennis moet geven aan den-gene, die „sijn onschuld sal doen.” ³⁾ Het misbruik, waar-over reeds vroeger gesproken is, nl. het lichtvaardig aanklagen wegens een gerucht, was opgemerkt. Men trachtte

„verstaen hebbende, dat beclaegersche (dit is natuurljk de beklagde) „Giese niet en persisteert bij soedaenige scheltwoorden alse sij de „huisvrouwe van den E. Schults Crull wth eene verbaestheijt toe gesecht „heft, maer berouw ende lietwesen daer over heft, oock omme vergevinge „van 't selve geboden, gelijk oock verstaen van clagersche is gedaen, „condemneren evenswell beclaegersche in die Heeren broecke nae Lantrecht „daerop gestatueert, ende dieselve tot discretie van zijn Gestrengen.” Volgens het L. R. van Selwerd wordt de geldstraf op belediging zeer verzwaaard „indien daarbij gerichtelijk gepersisteert wort.” L. R. van 1673, V Artt. 2—5.

1) L. R. 1614 IV § 56. L. R. 1712 IV Art. 69. Volgens L. R. van Selwerd 1673 Art. 39 moet het binnen 24 uren geschieden.

2) L. R. 1614 II § 5.

3) L. R. 1614 IV § 25. L. R. van Selwerd van 1673 I Art. 87.

het te vermijden door in het landrecht op te nemen, dat men slechts behoefde aan te brengen een algemeen bekend gerucht, „straetmeer ende molemeer sijnde.”¹⁾ Dit schijnt echter niet afdoende te zijn geweest. Immers ter verduidelijking werd bij resolutie van 16 Febr. 1648 door Ridderchap en Eigenerfden uitgemaakt, dat, wanneer iemand slechts door enkelen, niet door het algemeen gerucht, maar „bij vlochmeer” van een of ander misdrijf werd beticht, dat in zoodanig geval door den drost „bij maniere van informatie sall worden geprocediert”, zoowel tegen den aangeklaagde als tegen den „auteur van de uithstroijinge.” Bleek het, dat de beschuldiging geheel uit de lucht gegrepen was, dan zou de laatste ten strengste gestraft worden.

Opdat de informatiën in deze en dergelijke gevallen, door den drost te nemen, haar doel niet zouden missen, werd in de reformatie van 1629 (art. 12) bepaald,²⁾ dat de bepalingen van het landrecht, waarbij tegen het weigeren van getuigenis straf werd bedreigd,³⁾ ook toepasselijk zouden zijn, wanneer de drost ex officio inlichtingen over misdrijven wilde inwinnen.⁴⁾ De bureu werden bij dagvaarding tot het afleggen hunner verklaringen opgeroepen.

Ten aanzien van het gevangennemen van den dader bleven dezelfde regelen gelden. Het was alleen geoorloofd, als de dader zijn leven had verbeurd, hetgeen nu na meer-

1) L. R. 1614 I § 2.

2) Medegedeeld bij de Geer in Aant. no. 15 op Bk. IV.

3) L. R. 1614 IV § 8.

4) De Drost moest zelf de kosten hiervan dragen; een aansporing echter om nauwkeurig naar misdrijven onderzoek te doen, was voor hem daarin gelegen, dat de boeten ten zijnen bate kwamen, althans gedeeltelijk. Cf. Instructie art. 6.

dere misdrijven dan vroeger het geval was ¹⁾, of indien het waarschijnlijk was, dat hij niet kon, of zijne bloedverwanten niet wilden of niet konden de breuke betalen. De dader zelf werd voldoende vermogend geacht, als hij ten minste een vierendeel waardeels in een marke bezat. ²⁾

Ieder mag den misdadiger gevangennemen, onder verplichting om hem aan het gerecht uit te leveren, en is dan „met rechte van des dootslagers vrunden ende mogen „bevredicht”. ³⁾ Met de vervolging zullen zich natuurlijk het eerst belast hebben de bloedverwanten en vrienden van den verslagene. Zij mogen zelfs huiszoeking doen bij diegenen, bij wie zij de aanwezigheid van den dader vermoeden, zonder echter den bewoners verder lastig te mogen vallen. Of hierbij de aanwezigheid van den schulte vereischt werd, blijkt niet. De kosten, door de bloedverwanten en vrienden bij de vervolging gemaakt, worden door hen zelve bestreden. ⁴⁾

De schulte is uit hoofde van zijn ambt tot opsporing en vervolging der misdadigers verplicht. Een verplichting, die wij in het L. R. van 1614 veel sterker vinden uitgesproken, dan in dat van 1608 ⁵⁾. Hij kan daartoe ook huiszoeking doen, zelfs in geval men niet juist den dader, maar andere

1) Cf. L. R. 1614 IV §§ 26, 31, 32, 52, 55, 56.

2) L. R. 1614 IV § 21. Cf. L. R. van Selwerd van 1673 I artt. 93 en 94, IV art. 47, waar wij in het in den tekst aangeduide geval een arbitraire straf opgelegd vinden.

3) L. R. 1614 IV §§ 22 en 38.

4) L. R. 1614 IV § 40.

5) Cf. L. R. 1608 IV § 26 met L. R. 1614 IV § 38.

aanwijzingen van het misdrijf verwacht te vinden¹⁾. Hij kan de ingezetenen van zijn schultambt oproepen om hunne hulp te verleen. Nalatigheid van dezen, zoowel als van den schulte, wordt gestraft. De bureu van het schultambt, waar de doodslag is geschied, zijn evenzeer als vroeger gehouden den dader, gedurende drie dagen en drie nachten, te bewaken, nadat zij hem in handen hebben gekregen, hetzij hij hun is overgeleverd, of zij zelve hem hebben gegrepen. De kosten worden gedragen door het dingspil, waartoe het schultambt behoort. In dien tijd moet de drost, na kennis van het misdrijf gekregen te hebben, alle mogelijke inlichtingen inwinnen. Daarna zal de misdadiger van schultambt tot schultambt naar Coevorden gebracht worden. Volgens een ordonmantie van 1620 moesten de misdadigers onmiddellijk van het schultambt, waar zij gegrepen zijn, naar Assen (of naar Coevorden, zooals volgt uit art. 62 L. R. 1712, Bk. IV) worden vervoerd. De kosten, gedurende de eerste drie dagen daarvoor gemaakt, worden gedragen door het dingspil, waar de misdaad is geschied. Daarna is alles voor rekening van de geheele landschap²⁾. In 1629 werd bepaald, dat de bewaking van een misdadiger zou worden opgedragen aan vier bureu,

1) Dit blijkt uit wat wij vermeld vinden op de goorsprake, 22 Maart 1576 te Dalen gehouden: »De buiren brengen an . . . dat Jan Kistmakers »stiefsonne bij nachte Daler kareke heft bestoelen, gelijk sijn moeder selver »bekant heft, mid bij den schulten ende getuigen de instrumenten daer »t mede gedaen is gewest, in des moeders hujs gevonden." Cf. L. R. 1712 IV Art. 20.

2) L. R. 1614 IV §§ 38 en 39. In het L. R. 1608 IV §§ 26 en 27, mist de regeling der kosten.

die daarvoor een vast loon zouden genieten. Waren er meer misdadigers, dan werd het aantal der bewakers overeenkomstig vermeerderd.¹⁾

Was nu de misdadiger te Assen, of te Coevorden, aangekomen, en had de drost de noodige inlichtingen ingewonnen, dan riep hij uit ieder dingspil één ette op, om op de door de informaties verkregen uitkomsten uitspraak te doen. In het stuk van omstreeks 1585, onder den titel van „Debath ofte Wederbericht” bekend, zagen wij nog de bureu de crimineele rechtspraak uitoefenen; in 1608 is zij reeds opgedragen aan het college, dat later bekend werd onder den naam van Drost en Geconvoceerde Etten²⁾. De kosten hiervan werden uit de schatkist van de landschap bestreden³⁾. Ook hier dus de uitbreiding der rechtsmacht van den Etstoel, ten koste van die der lagere gerechten. Op de goorspraken werden nu alleen nog behandeld die misdrijven, waartegen slechts geldstraf bedreigd was. Was het niet zeker, wie de dader van het misdrijf was, of dat het misdrijf bestond, dan zal dit waarschijnlijk wel op de goorsprake zijn aangebracht. Maar het zal van den uitslag van het nader onderzoek, dat de drost ook zonder vooraf

1) Reformatie van 1629 art. 33, medegedeeld door de Geer in aant. n°. 90 op Bk. IV.

2) In het Gooregt moest de ambtman zorg dragen voor de vervolging der misdadigers. Zij werden „in een stads gevangenisse” in verzekerde bewaring gehouden. Daarna wordt de zaak onderzocht door den ambtman en twee bijzitters met den secretaris, terwijl het vonnis wordt uitgesproken door den ambtman met de voltallige achtmannen. De kosten worden gedragen door de inwoners van het rechtsgebied van Selwerd. Cf. L. R. van Selwerd 1673 I artt. 92, 95 vlg.

3) Cf. Instructie voor de drossen art. 7.

gaande vermelding op de goorsprake kan beginnen, hebben afgehangen, hoe nu verder werd gehandeld. Was het een lijfstraffelijke zaak, dan zal de zaak waarschijnlijk door Drost en Geconvoceerde Etten zijn berecht, gold het een met boete bedreigd misdrijf, dan door de bureu op de goorsprake ¹⁾.

Weet de misdadiger buitenslands te komen, dan was hem bij sommige misdrijven de terugkeer in het land van Drenthe voor altijd ontzegd. Waagde hij toch terug te komen, en werd hij gegrepen, dan volgde, hoe lang het feit ook geleden was, de straf. Verjaring der straf kende men niet. Dit gold bij de zwaarste misdrijven, „Moerde-
„naars, moortbranders, vrouwenvercrachters”, en zij, die een doodslag hadden begaan onder omstandigheden, welke de daad bijzonder hatelijk maakten, bijv. wanneer zij den huisvrede of een „hantvrede” hadden geschonden, of een landman achter den ploeg hadden gedood, waren „ten

4) Opmerkelijk is in dezen de regeling van het L. R. van Selwerd. Over hetgeen op de vroeger vermelde wijze door de achtsnamen op het springding is »verticht” zal door bijzondere, door ieder kerspil ten getale van twee of drie daartoe gekozen volmachten, gevormt worden. Dit geschiedt drie weken na het spring-ding, van daar de naam »een-en-twintich” voor dit gerecht. De beklagde wordt tien dagen te voren opgeroepen, en bij niet verschiining veroordeeld.

Is men van een stellig feit beschuldigd, dan moet men op den bepaalden rechteclag tegenbewijs leveren of de boete betalen. Van een gericht zal men zich dan moeten »sniveren” of de boete betalen. Stelt iemand daar een klacht in, over een geweld ofte ongelijk aan sijn persoon ofte goederen ghedaen”, derhalve over een misdrijf, dan zal hij de aanklacht moeten bewijzen, of zelf strafbaar zijn. L. R. 1673 I artt. 81—92. Ook in Selwerd, men lette er wel op, worden op het spring-ding alleen misdrijven aangebracht, »waaraan den Ambtman eenige breuke vervallen is.” L. R. 1673 I art. 68. Is tegen het misdrijf lijfstraf bedreigd, dan gaat deze nit eigen beweging tot opsporing en vervolging over.

„euwigen daegen uijt die lantschap gebannen en vredeloos.” Doodslag in het algemeen behoorde niet tot de misdrijven, die het boven vermelde gevolg hadden. Echter wel sedert de reformatie van 1629 (art. 34), indien nl. de dader niet bewijzen kon, dat de daad zonder opzet was geschied, of dat er verschoonende omstandigheden aanwezig waren.

Hij, die zich had schuldig gemaakt aan eenvoudigen doodslag en ontvlucht was, moest gedurende één jaar en zes weken buitenslands blijven. Keerde hij vóór het verloop van dien tijd binnen Drenthe terug, dan kon de straf aan hem worden voltrokken, tenzij hij van den drost vrijgeleide had gekregen. Dit vrijgeleide kon slechts voor den tijd van zes weken worden verleend, tenzij de dader bewees dat de doodslag onder omstandigheden was geschied, die een langeren termijn rechtvaardigden. Na verloop van den gezegden tijd kon hij, na het zoengeld en de breuke aan de overheid betaald te hebben, veilig binnen de landschap terugkomen.¹⁾

Om tot den zoen te geraken, moest hij vóór de begrafenis „den dooden te gelde bieden”. Dit geschiedde volgens het L. R. van 1614 op de volgende wijze. Een der bloedverwanten of vrienden van den dader moest bij den schulte, waarschijnlijk van de plaats, waar de verslagene wordt begraven²⁾, laten aantekenen dat deze „het bloet wil „versoenen”. De schulte moet dit bekend maken door

1) L. R. 1614 IV §§ 41 en 43. Volgens het Selwerder landrecht van 1673, onderging de gevangen misdadiger lijfstraf, terwijl, als hij ontsnapte, hem toch een geldstraf werd opgelegd. V. artt. 23, 39—47.

2) Cf. L. R. 1608 IV § 36.

aanplakking aan de deur der kerk. Weigerde deze, dan kon de bekendmaking door tusschenkomst van den predikant of een naburigen schulte geschieden.

Was de aanplakking geschied, dan mochten de bloedverwanten van de verslagene „geen moort over 't graf roepen“, en was de zoen tegen hun' wil mogelijk. ¹⁾ Zonder dien werd de doodslag derhalve als moord beschouwd, en altijd aan den lijve gestraft. De reformatie van 1629 schafte in de bovenvermelde bepaling ook de gelegenheid af, om door betaling van zekere som aan de lijfstraf te ontsnappen, voor „moetwillige doodslagers, ende die gene behoorlicke „exense tot verlichtinge van de gedane nederlage konnen „bijbrengen.“ Om dit laatste te doen konden zij vrijgeleide gedurende zes weken van den drost vragen. De verleende vrijgeleiden moesten door den drost aan het einde van ieder jaar bekend worden gemaakt. Alle degenen, die er een hebben gekregen, moeten zich dan binnen zes weken na de bekendmaking uit Drenthe hebben verwijderd, daar anders de straf aan hen wordt ten uitvoer gelegd. ²⁾

Zooals wij zagen, was door de resolutie van Ridderschap en Eigenerfden van 28 Febr. 1652 het verschijnen van alle bureu op de goorsprake onnoodig geworden. Het aanbrengeu der misdrijven geschiedde nu door de uit de gezamenlijke bureu gekozen volmachten, terwijl de bureu op boete verplicht zijn de binnenshuis voorgevallen misdaden bekend te maken. In diezelfde resolutie wordt echter tevens het „aenbrengen van de geruchten“ op de goorsprake afge-

1) L. R. 1614 IV § 42.

2) L. R. 1614 IV § 43.

schaft. ¹⁾ Dientengevolge is het nu eenvoudig de taak der bureu geworden, den drost feiten mede te deelen, waarop deze, daar zij juist dientengevolge als vaststaande worden aangenomen, de invordering der boete grondt. Immers is er sprake van, dat iemand een misdrijf zou hebben gepleegd, dan procedeert de drost bij wijze van informatie tegen hem. Blijkt nu, dat hij een misdrijf heeft begaan, waarop geldstraf is bedreigd, dan wordt den beschuldigde drie weken voor het lotting, waarop over de zaak zal worden beslist, copie gezonden van hetgeen uit de informatie is gebleken. Tevens wordt hij opgeroepen om zich op het eerstvolgende lotting te verantwoorden. Hij kan nu bekennen, of verklaren, dat hij dan zijn onschuld zal trachten te bewijzen, als wanneer de executie wordt geschorst. Van het gelukken van het bewijs zal afhangen, of hij de straf zal moeten ondergaan of niet. ²⁾ Blijkt hij schuldig te zijn aan een misdrijf, dat lijfstraf met zich brengt, dan zal hij terecht staan voor Drost en Geconvoeerde Etten. In de meeste gevallen zal hij zich dan ook reeds in verzekerde bewaring bevonden hebben.

Immers zij, die een misdrijf bedreven hebben, waartegen zoodanige straf is bedreigd, of daarvan worden verdacht, mogen worden gevangen genomen. De regels van vroeger

1) Art. 3. Aan de kant staat bijgevoegd: »Te verstaen van de geruchten daer men de waarheit niet van en wiet." Weet men de waarheid van een gerucht, dan staat het aanbrengen er van op de goosprake vrij wel met het vermelden van een stellig feit gelijk.

2) Deze regeling is op te maken uit het verhandelde op den lunddag gehouden van 23 Febr.--1 Maart 1652; en blijkt nog nader uit art. 50, L. R. 1712 Bk. IV.

bleven in dezen van kracht. ¹⁾ De verplichting van den schulte, tot het opsporen en vervolgen der misdadigers, en die der buren om daarbij hunnen bijstand te verleenen bleef bestaan.

Uit een, den 21^{en} Maart 1758 bij resolutie door Ridder-schap en Eigenerfden vastgesteld reglement over de „appre-hensie en bewaringe der Delinquanten”, blijkt dat de drost bevel moest geven, ²⁾ tot de gevangenneming. Was er echter gevaar, dat de dader ontsnappen zou, terwijl bericht van het misdrijf aan den drost gezonden werd, dan kon de schulte op eigen gezag tot de aanhouding overgaan. Het vatten en bewaken der misdadigers was nu aan bepaald aangewezen ambtenaren opgedragen. In geval van nood echter kon altijd nog de hulp der buren worden ingeroepen. De kosten, behalve die der vervoermiddelen, kwamen voortaan ten laste van de landschap. De berechting der zaak geschiedde vervolgens door Drost en Geconvoeerde Etten op de stukken, waarin de uitkomsten van de, gewoonlijk door den landschrijver gevoerde, instructie vervat waren. ³⁾

In het L. R. van 1712 ⁴⁾ treffen wij wederom meer lijf-straffen aan, dan in het L. R. van 1614, zoodat ook te dezen aanzien de werkring der buren op de goorsprake werd ingekort. Dit blijkt ook uit de opgave, door den schrijver van den Tegenwoordigen Staat van Drenthe medegedeeld, ⁵⁾

1) Cf. L. R. 1712 IV artt. 52, 60—64, 75, 76.

2) Cf. T. S. I p. 61.

3) T. S. I p. 43.

4) Verg. artt. 19, 26, 27, 28, 46, 53, 54, 56, 57, 58, 59, 65 vlg. van Bk. IV.

5) I p. 47 vlg.

van wat op de goorsprake nog moest worden aangebracht. Ook schijnt het gewoonte geworden te zijn, dat de verklaringen, door de volmachten te doen, schriftelijk geschieden.

Het belangrijkste verschil echter tusschen het L. R. van 1712 en den toestand, zooals wij dien in dat van 1614 aantreffen, is, dat van den zoen met de bloedverwanten van den verslagene nu geen sprake meer is. ¹⁾ Alleen de straf, die van wege de overheid wordt opgelegd, is overgebleven. De aanbieding om „het bloet te soenen”, het „moort „roepen” enz. zijn nu geen deelen der procedure meer, zoo zij al zijn blijven bestaan. In het begin der 18^e eeuw, in 1702, waren deze handelingen nog in gebruik blijkens eenige stukken door MAGNIN medegedeeld. ²⁾ Ook blijkt daaruit, dat de zoen in lateren tijd niet meer een bepaald vereischte was voor den terugkeer van den misdadiger in den lande van Drenthe. Het staatsgezag was dan ook in Drenthe in de twee-honderd-vijftig jaren, die tusschen de hier bedoelde gebeurtenis en het landrecht van RUDOLPH VAN DIEPHOLT liggen, zoo zeer in macht toegenomen, dat een twist tusschen enkele personen niet meer de openbare orde in gevaar kon brengen.

Hier moet ook nog vermeld een wijziging, door het L. R. van 1712 gebracht, in het geding over laster of belediging. De beledigde werd meer beschermd dan vroeger. Indien hij nl. bewijst, voor het geval de exceptio veritatis wordt gegrond op een uitspraak der bureu, dat hij de daarbij hem opgelegde straf heeft ondergaan, of de

1) Dit is evenmin het geval in het L. R. van Selwerd van 1673.

2) Losse bladen uit Drenthe's geschiedenis p. 427 vllg.

boete betaald, dan zal de belediger, even alsof hij de waarheid van het feit niet had bewezen, gestraft worden ¹⁾. Het straffeloos verwijten van een eens gepleegd misdrijf, alleen met de bedoeling om te beledigen, was hiermede dus afgesneden.

§ 2. *Het bewijs.*

De behandeling van het bewijs, nadat de gang der procedure is uiteengezet, moge vreemd schijnen, toch zijn daarvoor twee redenen aan te voeren. Ten eerste volgde, zooals wij reeds zeiden, bij de Germanen in het algemeen het bewijs op het vonnis. Het vonnis toch was tweeledig, en bevatte, naar mate het bewijs al of niet werd geleverd door hem, wien het bij datzelfde vonnis was opgelegd, een vrijspraak of een veroordeeling. Ten andere zou de behandeling van den gang der procedure te veel zijn gebroken, het overzicht moeilijker zijn geworden door vroegere bespreking van het bewijs.

Tot recht begrip van den toestand in Drenthe kan het zeker niet ondienstig schijnen een kort overzicht der ontwikkelingsgeschiedenis van het bewijs bij de Germaansche volken vooraf te laten gaan.

Voor den oudsten tijd mag als vaststaand worden aangenomen, dat de beklaagde iedere aanspraak ontgaat met zijn' eed, al of niet gesterkt door eedhelpers. Is hij echter niet in staat eedhelpers te vinden, zoo deze vereischt zijn, dan kan hij zijn' toevlucht nemen tot het bewijs door het

(1) L. R. 1712 IV artt. 39, 40, 41.

godsoordeel. Dat dit bewijsmiddel, hetwelk volstrekt geen waarborg voor de waarheid opleverde en meestal ten nadeele van den bewijsvoerder afloopt, betrekkelijk zoo lang stand heeft gehouden, verklaart zich uit de omstandigheid, dat reeds een algemeene overtuiging ten ongunste van den beklaagde bestond. Deze toch vertoonde zich juist daarin, dat niemand diens eed voor „rein en niet mein” durfde te verklaren; zij werd bevestigd door de meest gewone uitkomst van het ordale.

De beklaagde wordt niet tot den eed toegelaten, als hij op heeter daad is betrapt, of als het een zaak geldt, die voor het gerecht is voorgevallen. Immers de gerechtsgenooten, zij, die ook de uitspraak vellen, behoeven niet op de verklaringen van den beklaagde af te gaan. In beide gevallen toch is alle bewijs onnoodig; wat zij zelve weten, stelt hen in staat een beslissing te nemen. In lateren tijd vindt men ook bewijs geleverd in de vermelde gevallen, en wel door getuigen. Het begrip der heete daad wordt langzamerhand meer uitgebreid. Niet alleen wordt zij nu aangenomen, wanneer de dader door alle of een deel der gerechtsgenooten bij het bedrijven der daad zelf is gegrepen, maar ook als hij door enkelen bij het plegen er van wordt waargenomen, of als de onloochenbare bewijzen, dat hij de schuldige is, nog bij hem worden gevonden. In de laatste gevallen is het bewijs van het gebeurde slechts te leveren door de verklaringen van hen, die hun' wetenschap van het voorgevallene op eigen waarneming kunnen gronden, derhalve van getuigen. Hetzelfde vinden wij ten aanzien van wat voor het gerecht is voorgevallen. Langzamerhand toch verschijnen niet allen daar meer. Wat

vroeger daar is geschied — hetzij een beslissing was genomen, hetzij een rechtshandeling was verricht — zal nu later, als andere personen het gerecht vormen, moeten worden bewezen. De wetenschap der laatsten toch schiet te kort. Zij, die in het vroegere gerecht zaten, moeten, door te verklaren wat zij weten, door hun getuigenis derhalve, datgene vaststellen, waarop zij, die een latere beslissing moeten vellen, deze mogen gronden. Eerst als hulpmiddel voor het geheugen der aanwezigen, later als zelfstandig bewijsmiddel — hoewel soms bevestiging door hen, die bij het in het geschrift vermelde aanwezig waren, noodig kan zijn — zien wij schriftelijke oorkonden opgemaakt van wat voor het gerecht gebeurd is. Daarmede kwam ook het schriftelijk bewijs in gebruik.

Nog in een ander geval werd men door den drang der omstandigheden gedwongen verklaringen van getuigen als bewijsmiddel toe te laten. Ten aanzien van bepaalde toestanden, als bijv. de ligging en de grootte van onroerend goed, of over zekere feiten, als de geboorte en afstamming van een bepaald persoon, moest dit wel het geval zijn. Immers bekendheid met zulke omstandigheden kan slechts bij een zeer beperkt aantal personen bestaan; en dit waren niet altijd juist zij, die als rechtsprekenden optraden. Verklaringen van de wetenden moesten in dezen derhalve den grond der beslissing vormen.

Tegenover den eed van den beklaagde kan in sommige gevallen de eischer zijn' toevlucht nemen tot den kamp. Wie dan overwinnaar blijft, heeft daarmede tevens zijn goed recht bewezen.

Langzamerhand wordt het vertrouwen op de waarheid

van de onder eede afgelegde verklaringen geschokt. De eed, de aanroeping der godheid, leverde niet meer voldoende waarborg om bij het vellen der beslissing daarop af te gaan. Het belang, dat men kon hebben bij het afleggen van valsche verklaringen, neemt gaandeweg de overhand over de mannentrouw, bij de Germanen zoo hoog in cere.

Daarom begon men te zoeken naar andere waarborgen voor de betrouwbaarheid van de afgelegde verklaringen. Zoo werd bij de aanwijzing van de eedhelpers voortaan de medewerking van de tegenpartij, of wel die van den rechter, den vertegenwoordiger der overheid, vereischt. Ook moesten zij, voordat zij den volgeed aflegden, de redenen opgeven, waarom zij den eed van den beklaagde houden voor rein, op welke gronden zij dus het goed recht van dezen durven volhouden. Hiermede veranderde het eigenaardig karakter van de eedhelpers, die zich oorspronkelijk alleen uitlieten over de algemeene betrouwbaarheid van den beklaagde. Hunne verklaringen beginnen meer overeenkomst te krijgen met die van getuigen.

Ongeveer gelijktijdig met de laatst vermelde verandering begint zich een andere invloed te doen gevoelen. Deze gaat uit van het koninklijk gezag. De Frankische koningen brachten, evenals de praetor te Rome met zijn edictum, krachtens hunne uitgebreide macht geleidelijk wijzigingen. Ook in het proces.¹⁾ Hier greep het koninklijk gezag in door de inquisitio, die onder de Karolingers meer in gebruik

1) Verg. dr. H. Brunner, Die Entstehung der Schwurgerichte, 1871.

kwam, en met de uitbreiding van het Frankische rijk ook baren weg in andere volksrechten vond.

Aan den rechter, in het begin vooral aan de buitengewone rechters, de missi, droeg de koning, krachtens de hem toevertrouwde macht, op een onderzoek in te stellen, zonder dat er een aanklacht was ingesteld. De rechter kon daartoe personen oproepen — het getal was onbepaald — die op de hun gestelde vragen moesten antwoorden.

De opgeroepen personen moesten natuurlijk kennis van de zaak in kwestie hebben. Daarom moesten zij wel uit de bureu (de vicinitate, de vicineto) worden gekozen. Hier mag veilig het punt van aanknooping met den vroegeren toestand gezocht worden, waar ook in enkele gevallen, waarin later de inquisitie in gebruik kwam, wetenden, (Gemeindezeuge) tot het afleggen hunner verklaringen opgeroepen mochten worden; echter altijd door hem, die het bewijs moest leveren. Tevens moesten de door den rechter geroepen bureu voldoende waarborg voor geloofwaardigheid opleveren. Deze werd gezocht aan de eene zijde in hunne maatschappelijke positie — gewoonlijk werden alleen de aanzienlijken, (*optimi, meliores* enz.) gekozen — aan de andere in den eed, dien zij moesten afleggen. Hierbij beloofden zij in hunne verklaringen de waarheid te zullen zeggen. Deze waarborgen waren te meer noodig, omdat van deze getuigen geen andere bevestiging van hunne verklaringen kon worden gevorderd, zooals wel het geval was met de eedhelpers. Deze toch konden worden gedwongen de waarheid van hunnen eed, en daarmee dien van den beklaagde door den kamp te bewijzen.

De eed van den eedhelper strekt ten voordeele van den-

gene, op wiens verzoek hij wordt afgelegd. De verklaringen van de bij de inquisitio opgeroepen getuigen kunnen zoowel in het voor- als in het nadeel van beide partijen zijn, juist omdat zij door de overheid worden gekozen.

De dwang tot het afleggen der getuigenis lag in den koningsban. Op uitdrukkelijk bevel des konings toch werd de inquisitio door den rechter gehouden.

De werking der inquisitio is tweërlei. Wordt zij door den rechter ingesteld, zonder dat er een klacht is voorafgegaan, dan wordt degene, tegen wien zij bezwarende uitkomsten oplevert, in zoodanigen toestand geplaatst, alsof een klacht tegen hem was ingesteld. Hij dient zich derhalve te verdedigen. Gold het een misdrijf, dan vinden wij hierin den oorsprong der wroege (Rüge-verfahren), die evenzeer bij de wereldlijke gerechten als later bij de geestelijke plaats vond. Over de vraag echter, bij welke zij het eerst in gebruik is gekomen, bestaat veel verschil van gevoelen.

In het Frankische rijk kwam deze wijze van procederen nog slechts bij uitzondering voor. In fiscale zaken en die, waarbij de kerk betrokken was, werd zij echter reeds gewoonlijk aangewend. Wordt zij meer algemeen, zooals reeds spoedig met de wroege-procedure het geval was — hiertoe werkte vooral het belang van allen bij de bestraffing van den dader mede — dan wordt ook weldra niet meer een mandatum regis, een bijzonder bevel van den landsheer, vereischt tot het instellen der inquisitio.

Komt hier nu nog bij, dat ieder gedwongen kan worden zich aan de inquisitio te onderwerpen (ponere super patriam, zooals het in de Engelsche rechtsbronnen luidt), en dat de uitspraken der als getuigen opgeroepen bureu niet meer

alleen aanleiding geven tot nader onderzoek, maar als voldoende bewijs gelden, dan heeft men den toestand waartoe de Frankische inquisitio zich had ontwikkeld na verloop van een vijftal eeuwen. Dan is ontstaan, wat men zou kunnen noemen de wroeg-jury, en de bewijs-jury, zooals wij die omstreeks 1300 in het noorden van Frankrijk, bepaaldelijk in Normandie, en in Engeland aantreffen.

Nu denke men hierbij vooral niet aan een jury met een bepaald getal leden, of iets dergelijks, maar aan gezworenen, die, naar wat hun bekend is, wroegen d. w. z. iemand beschuldigen van een misdrijf, of wel door hunne verklaringen bewijs leveren.

Wenden wij nu den blik naar Drenthe, en trachten wij ons een voorstelling te maken van den toestand, die daar bestond. Vooral ten aanzien van het besproken onderwerp zijn de bronnen zeer schaarsch, en van betrekkelijk lateren tijd. Immers de landrechten der 15^e eeuw zwijgen bijna geheel over het bewijs. Wij moeten dus licht zoeken behalve in de ordelen van den Etstoel, in de goorspraken-registers, waarvan het oudste van 1563, en in de rochtbrieven, waarvan de vroegste door mij gevondene van 1482 dagteekent.¹⁾

In Drenthe bestond de oud-Germaansche toestand niet meer geheel zuiver in den tijd, waarvan berichten tot ons zijn gekomen. Vele uitspraken zijn echter nog tweeledig, in zooverre zij van den uitslag van het bewijs vrijspraak of veroordeeling, toe- of afwijzing van den eisch laten afhangen. Het zijn dus bewijs-ordelen. Over den uitslag van het bewijs, en daarmede over de hoofdzaak, treffen wij ook uitspraken aan. Dit zijn de eind-beslissingen, waarbij des

1) Bij Magnin, Kloosters van Drenthe 1846, p. 123 in de noot, vindt men een springrechtbrief van 1438.

eischers recht al of niet wordt erkend. Echter schijnt men ook in vele zaken, waarbij bewijs werd opgedragen, reeds in het vonnis voldoende aangeduid te hebben, wat het gevolg van het al of niet gelukken van het bewijs zou zijn. Hiermede was dan de eindbeslissing overbodig geworden. De tweeledige vorm van het vonnis is de gewone voor de uitspraken der bureu op de goorsprake. Ook komt hij dikwijls voor in de ordelen van den Etstoel. Men behoeft slechts het door mr. H. O. FEITH uitgegeven ordelboek op te slaan, om zich hiervan te overtuigen. Op het rocht komt ook de opdracht van bewijs door de seeckeren, met of zonder de erf bureu, voor, doch betrekkelijk zeldzaam, immers of het rocht dient tot behandeling eener vordering, en dan wordt er onmiddellijk bewijs door den eischer geleverd, of het dient uitsluitend tot het leveren van een vroeger opgedragen bewijs. Eind-beslissingen treffen wij ook bij de drie gerechten aan.

Het vonnis, waarbij bewijs wordt opgedragen, moet ten eerste vaststellen, wat moet worden bewezen. Dit wordt gewoonlijk zeer kort, zoowel ten aanzien van het recht als van de feiten omschreven. Soms wordt ook alleen voorgeschreven, dat hij, wien het bewijs wordt opgedragen, zijn' bewering waar moet maken.

Ten tweede moet het vonnis inhouden, door wien het bewijs zal worden geleverd. Oorspronkelijk bevatte het slechts de opdracht aan den eischer. Kan hij zijn bewijs niet leveren, dan wordt hij „vertuicht op eene onrechte „klachte”, en daarmede zijn' vordering hem ontzegd.¹⁾ Een

1) Enkele voorbeelden van uitspraken der bureu mogen hier niet ongepast zijn:

Op de goorsprake, 17 Maart 1563 te Diever gehouden, vinden wij het

gewichtige verandering is, dat langzamerhand bij hetzelfde vonnis ook aan den beklaagde het leveren van beter bewijs tegenover den eischer wordt toegestaan.¹⁾ Dit kan alleen te pas komen als de beklaagde in hetzelfde geding ook excepties mag opwerpen. Moet hij zich alleen bepalen tot bloote ontkenning van den eisch, dan is de zaak uitgemaakt, als de eischer het bewijs heeft geleverd. Den overgang tusschen deze opvattingen meen ik te mogen zien in de uitspraken, waarbij, met bekrachtiging van het bewijs door den eischer geleverd, aan den beklaagde tegenbewijs wordt toegestaan.²⁾ Een overblijfsel van den oud-Germaanschen

volgende: »De buijren vertuegen (der gedaagden) bezidt van weerden, kan (de eischer) hoer mit beter recht daer uth slijten alse Lantrecht is, sal »hij genieten, und (den eischer) op een onrechte esschinge, de vorder wijl, »de maelt te lant. versueken.»

Een, op de goorsprake van 24 Maart 1575 te Dalen gewezen vonnis eindigt: . . . »daerom (den eischer) op een onrechte esschinge. Edoch »kan (de eischer) bewijzen als lantrecht is, dat hem dat ontfuerde vhes »tho kompt, sal hij hebben tho genieten, en alsdan (de gedaagde) in ont- »bruikinge.»

Verder een uitspraak, op 27 Juni 1598 te Borck geveld: »Die buijr »van Beijlen vertuijgen, kan (de eischer) binnen drie weecken bewijzen, »dat (de gedaagde) hem enich gnedt untbruijckt heft, alsdan (de gedaagde) »in misbruijck, so niet (de eischer) een onrecht verbott.»

1) Zoo bijv. de uitspraak van 14 April 1640 in noot 4 p. 200 medegedeeld, en de beslissing op de goorsprake van 21 April 1649, te Anlo gehouden, luidende: »De buijren van Gasselte vertuigen (den eischer) in sijn ansprecke »wel gefundeert, mits dat hij deselve in den tijt van drie naevolgende »weeken den rechte genoetsaem verifiere, voorbeholden beclagden hun »defensie binnen gelijcke drie weken», enz.

2) Zoo, een uitspraak op de goorsprake 18 Juli 1598 te Dalen gehouden: »Die gemene buijrluiden van Erme tuigen Jan Deninge sijn posses »ende kunde unde tuigen van weerden, ende die van Berge op een onrechte »schluttinge; wat die van Berge kendt bewijzen contrarie binnen die tijt »van drie weecken sullen sie hebben thoe genieten, unde de wijders wil, »wijzen wij ahn Drost ende 24 Etten.»

Ook een beslissing op de goorsprake, van 18 Juli 1600 te Diever: »De

toestand vinden wij nog in Drenthe, in de gevallen, waarin men bij gebreke van andere bewijsmiddelen, zijn' toevlucht tot den eed neemt. De beklaagde kan dan met zijn' eed de aanspraak van den eischer, of ook — zooals wij reeds zagen — de door het algemeen gerucht tegen hem ingebrachte aanklacht ontgaan. Bij de behandeling van den eed als bewijsmiddel zal dit nader blijken.

Bij den Etstoel vinden wij denzelfden gang van zaken. Daar komen echter reeds in de 15^e eeuw uitspraken voor, waarbij o. a. beiden partijen gelijkelijk gelegenheid tot bewijsvoering gegeven wordt.¹⁾

Ook houdt het bewijs-ordel somtijds in, voor welken rechter het bewijs moet worden geleverd. Gewoonlijk moet het geschieden voor den schulte en de bureu, derhalve op een rocht.²⁾ Men mag aannemen, dat dit in het algemeen

shuiren van Deveren vertoigen het bewijs van (den eischer) up sijne gedaene klachte in weerden, ende dat gedaagde selve contrarie sall bewijssen in tijt van drie weecken, ofte daerin gebroecken thebben als dat een Lantrecht is. Voert an den E. Drost en 24 Etten."

1) Bijv. Ordel van 1474, Ordelboek p. 107e: »Tusschen (partijen) is gevarstet toe paessen, ende elck sol sijn beste bewijs dann bijbrengchen." Evenzoo een ordel van 1488, Ordelboek p. 155a: »Tusschen (partijen) is gewijst, dat elck sijn schoenste bewijs bijbrengen soll then naesten lottinghe." Verg. ook een ordel van 1517, Ordelboek p. 203f.

2) Als een voorbeeld zij hier aangehaald een ordel van 1477, Ordelb. p. 114b, luidende: »Tusschen (partijen) is gevarstet ende welck van elken tho doen hevet, de mach een rocht ansetten, ende brengen sijn bewijs then naesten lottinge."

Men behoeft hierop niet een uitzondering te zien in het ordel van 1466, Ordelboek p. 80b: »Item tusschen (partijen) is gewijst, want (een van hen) sopt ander lottinck sijn bewijs solde doen, als lantrecht is, ende he gheen bewijs binnen drie weecken bij gebrocht hefft, so ist van geene weerden." Het laatste gedeelte geeft aan, dat men bij het »bewijs opt ander lottinck" moet denken aan het aan de beslissing van den Etstoel voorleggen van het op het rocht geleverde bewijs.

het geval is, hoewel de uitspraken, waarbij bewijs wordt opgedragen, dit somtijds nog nader voorschrijven. Dit geldt evenzeer voor vonnissen van den Etstoel, als voor uitspraken der bureu. Langzamerhand wordt het echter meer gewoonte, dat Drost en Etten het door hen voorgeschreven bewijs ook zelf beoordeelen, en daarover een eindvonnis uitspreken. Naar mate van den uitslag van het bewijs wordt dan weder door hen beslist.

Evenzoo vindt men somtijds in de bewijs-ordelen vermeld, binnen welken tijd het bewijs moet worden geleverd. Algemeen was daarvoor een termijn van drie weken aangenomen. Men hield zich hieraan tamelijk streng, daar, werd het bewijs niet binnen de gezegde drie weken geleverd, de bewering van de partij, met het bewijs belast, niet werd aangenomen. ¹⁾ Ook komt het voor, dat de termijn om bijzondere redenen wordt verlengd. ²⁾

1) Verg. Ordel van 1455, Ordelboek p. 57a: »Tusschen de heren van »Wijtwert ende Bruin Keneman js gewijst, dat de heren van Wijtwert »oer bewijs versuimt hebben, want sie dat niet gedaen hebben binnen »III weecken als lantrecht is."

2) Cf. een ordel van 1451, Ordelboek p. 40b, luidende: »Soe js gewijst, »dat Claes, de Lamschen eene copie geven sol nth den brieven, up de »Lamschen kost, ende darumme is de saecke gevarstet tho pinxteren." Ook een ordel van 1517, Ordelboek p. 197c: »Item Luicken Enginge ge- »wijst up bewijs van Johan Devinge thoe brengen, want Johan Devinge »bieten landes is, ende Luicke vorss, als een Groninger man umme vaer »wijns lijffs ende goedes, so is hem gegunt, dat he sulks bewijs binnen »jaers bij brengen moege." Evenzoo een ordel van 1517, Ordelboek p. 207h, waarin gehandeld wordt over een zaak tusschen den Drost en eenige bijzondere personen, die dezen een boete schuldig zijn. In het aangehaalde ordel vinden wij: . . . »des hebben de Etten van den Droste begheert, szo »sie (de beklagden) binnen drie weecken mit hoeren eedt niet getueget »noch gehalden hebben, de Droste hem dat noch gunnen unversuimet toe »wesen, welck de Droste den Etten toe goede gedaen ende gegunt hefft, »des sullen sie den eedt voer den Drosen offte de schriver doen", enz.

De wijze, waarop het bewijs geleverd moet worden, wordt soms voorgeschreven, meestal echter niet. Worden bewijsmiddelen in het vonnis aangewezen, dan zal dit toch m. i. niet in dien zin moeten worden opgevat, alsof nu alle andere uitgesloten waren.¹⁾

Als eerste middel, om de waarheid van iets te doen blijken, kunnen genoemd worden de verklaringen van personen, die geacht kunnen worden iets van de zaak te weten. Wij behandelen dus eerst het bewijs door getuigen.

De getuigen moeten door de partij, die bewijs zal leveren, worden opgeroepen met een dagvaarding (geladen), evenals de tegenpartij. Derhalve drie dagen vóór den rechte dag, zoo de zaak op een springrocht, vijf dagen van te voren, zoo zij op een rocht wordt behandeld. Komen zij niet op den bepaalden tijd, zoo vervallen zij in een boete.²⁾

De getuigen mogen bij de zaak, waarin zij hunne verklaringen zullen afleggen, niet als partij of als belanghebbende betrokken zijn. Is dat het geval dan kunnen zij door de tegenpartij worden „gestraffet”, gewraakt.³⁾ Hetzelfde

1) Zoo bijv. vindt men in een ordel van 1516, Ordelboek p. 188d: Iemand »soll bewisen mit zegelen unde brieven, off mit handtschriften »offte mit guede unversechte tuigen.”

2) Cf. Ordel van 1425, Ordelboek p. 18d, luidende: »Tusschen (partijen) »ijs gewijst, want Hendrick (de eischer) sijn overheden heft ladenn lathen »oorkunde tho seggen, ende niet gecomen sint binnen drie weecken, so »hebben sie elck gebroecken XV marek, ende voerdt sullen sie XV marek »brecken tot elckenn drie weecken also lange als se oer tuch gedalun »hebbenn, inden dat se angependt wordenn.” In een ordel van 1446, Ordelboek p. 27e, komt voor, dat een der partijen zal »een rocht ahnset- »tenn ende ladenn de kundenn dar als recht is, ende lateun hem tueghenn” enz. Verg. nog een ordel van 1446, p. 27d.

3) Cf. een ordel van 1475, Ordelboek p. 76e: »Tusschen de buren van »Legle ende Johan Woerdinge is gewijst, want Johan VIII hoevetheren liet »laden upten rocht, als he sijn bewijs doen solde, ende de achte tuegen niet

vinden wij, als de getuigen met hem, die ze oproept, vermaagschapt zijn. ¹⁾ Het wraken der getuigen moest „voer „den gerichte” geschieden, natuurlijk voordat zij gehoord waren. Worden zij toch gehoord, dan doen hunne verklaringen niet af, althans in gevallen, waar zij zelve partij zijn. ²⁾

Zullen de verklaringen der getuigen betrouwbaar zijn, dan moeten zij geheel vrij zijn. Daarom vinden wij straffen bepaald tegen degenen, die getuigen „druwen”, hunne veiligheid bedreigen, hun iets misdoen, of wel hen trachten om te koopen. ³⁾

Is de rechtdag angebroken, dan worden de reeds gedagvaarde getuigen door den schulte opgeroepen, „angeësschet”, tot het afleggen hunner verklaringen. ⁴⁾ Verschijnen zij na

»een straffeden, szo js Johan Woerdinge bewijs stantaffich.” Evenzoo een ordel van 1471, Ordelboek p. 90e: »Tusschen (partijen) js gewijst..... »rochtbrief, daer veer kunden inne getuoget hebben, stantaffich, want de »kunden niet gestraffet sinnen voer den gerichte.”

1) Cf. rochtbrief Bijl. no. 13. De bepaling komt niet voor in het landrecht van 1614, wel in het L. R. 1712, II art. 43. Ook in L. R. Selwerd van 1673, II art. 48.

2) Cf. een ordel van 1458, Ordelboek p. 64a, luidende: »Tusschen »(partijen) js gewijst, dat Johan Mullinge (een der partijen) bewijs van »geene weerden en is, want he dat met Herman Schoorbeecken gedaen »heft, de selves een saeckwolder is.’ Saekwolder, zaakwoude, schuldenaar, de schuldige, de dader, volgens Mr. H. O. Feith in het Ordelboek p. 39, noot 1. Evenzoo een ordel van 1486, Ordelboek p. 149d: »Tusschen »(partijen) js gewijst, want de bueren (deze zijn partij) oer bewijs gedaen »hebben met oer selves buer ende gebrodende knechten, de selve saeck- »wolders sint, szo hebben sie oer bewijs nha den lantrechte niet recht »gedaen, ende hebben den knecht tho onrecht verboeden.”

3) Cf. Rapport van Mr. G. v. O., Magnin III 4 p. 200. L. R. 1614 II § 14. L. R. 1712 II art. 47. Men verg. een ordel van 1485, Ordelb. p. 146a, waarbij »js gewijst, want de schulte van Deveren twe kunden »hete doen, dat se niet solden tuegen, he wolde se schade loos holden, »szo sol he dar sinen broecke vor gelden..... dan want he gheen »rechter in der saecken was, szo hevet he sijn schultampit daer niet an »verboect nha uthwisinge sijnes rochtbrieves.”

4) Verg. de rochtbrieven nos. 5 en 13.

de derde oproeping niet, dan zijn zij in de boete, op wegblijven bepaald, vervallen. Zij kunnen echter nog wel later tot het doen hunner getuigenis worden toegelaten.

Oorspronkelijk zijn de getuigen bekend met wat hun zal worden gevraagd. Immers door een der partijen, ten behoeve van een door haar te leveren bewijs, opgeroepen, stelt deze hun bepaalde vragen, tot de zaak betrekkelijk. Zij kunnen zoowel het recht als het feit betreffen. De tegenpartij mag hun geen vragen stellen; de getuigen behoeven er althans niet op te antwoorden. Wil de gedaagde iets voor zich met getuigen bewijzen, dan moet hij op zijn beurt een anderen rechte dag doen houden. Dit werd later in zoover gewijzigd, dat sinds het getuigenverhoor schriftelijk geschiedde, de tegenpartij ten aanzien van de vraagpunten, den getuigen door dengene, die hen had opgeroepen, gesteld, andere vragen mocht stellen.¹⁾

In vroegeren tijd was geen dwang tot het afleggen der getuigenis noodig, daar de getuigen zelve konden beslissen, of zij zouden voldoen aan het verzoek van de partij, om hunne hulp tot het leveren van het bewijs te verleen. Dit leed uitzondering bij hen, die als getuigen *sollemnitatis causa* bij een rechtshandeling tegenwoordig geweest waren. Deze toch hadden juist door hunne aanwezigheid bij de rechtshandeling de verplichting op zich genomen de waarheid daarvan te bewijzen.²⁾ Later, nadat het bewijs door getuigen meer in gebruik was gekomen en toen ook door de tegenpartij vragen mochten worden gedaan, werden dwang-

1) L. R. 4614 II § 40.

2) Cf. het ordel van 1425, medegedeeld p. 223 noot 2.

bepalingen noodig.¹⁾ Zij bedreigen tegen den weigerachtige een geldstraf, die bij herhaald verzet toeneemt.²⁾

De getuigen leggen hunne verklaringen af onder eede. De eed wordt afgelegd in handen van den schulte, „die „aldaer een stock uth helt, daer sij die vinger op leggen „ende sweren”³⁾. De gewone uitdrukking is dan ook in de rechtbrieven, dat iemand zweert „gestavedes eedes”⁴⁾. Vroeger antwoordde de getuige slechts op bepaalde hem gedane vragen, die gewoonlijk zoo gesteld waren, dat hij slechts bevestigend of ontkennend behoefde te antwoorden⁵⁾. De eed werd in dien tijd na de verklaring afgelegd, en strekte als plechtige bevestiging van het gegeven antwoord. Later wordt de eed voor het afleggen der verklaringen gedaan, als plechtige belofte om de waarheid te zeggen (iuramentum promissorium) op alle vragen, die hem mochten

1) Een merkwaardig geval vinden wij in ordelen van 1472, Oordelb. p. 96d en 98c. In het eerste wordt bewijs opgedragen. In het tweede blijkt, dat hij, die het bewijs moet leveren, „een deel kunden hevet, die niet seggen „en willen wat hem kundich is”, terwijl later volgt „ende of de kunden „niet seggen en willen szo mach he ahnroepen mijnen gnedigen heren „van Utrecht, off sijn amptlieden, dat se dar tho gebrocht worden toe „seggen, wat hem kundich is.” Deze ordels schijnen er op te wijzen, dat weigering van getuigenis nog iets zeer zeldzaams was.

2) C. en O. § 8. L. R. 1614 II § 11, Cf. IV § 8. L. R. 1712 II art. 43.

3) Cf. Rapport van Mr. G. v. O., Magnin G. O. III 4 p. 194. Verg. over den staf, dien de rechter bij zich heeft, Grimm, Rechtsalterthümer, S. 761 flg. De eed wordt onder het aanraken van dien staf gezworen. S. 135 en 899.

4) Of hieronder moet worden verstaan, zooals Grimm in het aangehaalde werk S. 902 flg. wil, het dictare, praelegere formulam iuris iurandi, dan wel of met deze uitdrukking werkelijk het aanraken van den staf bedoeld werd, weet ik niet. Voor den geestelijken rechter zweert men „ungstavedes eedes”, althans in Drenthe. Cf. Bijlage no. 21.

5) Cf. Rapport van Mr. G. v. O., Magnin I. c. p. 493.

worden gedaan. De eed, zooals die volgens de landrechten moest worden afgelegd, heeft dien vorm ¹⁾.

De getuigenissen moesten mondeling worden afgelegd voor den rechter. Soms komt het ook voor, dat het schriftelijk geschiedt, maar dan moet het een voor of door een bevoegde opgemaakt geschrift, een oorkonde zijn ²⁾. Dit schijnt later verboden te zijn geweest ³⁾.

De vragen kunnen aan eenige getuigen gezamenlijk, of aan ieder afzonderlijk worden gesteld. In het eerste geval geven soms de getuigen te zamen antwoord. Herhaaldelijk vinden wij dan ook de uitdrukking: „De tughe verclaeren „mijt ontbijndijnghe hoers eets ende tugeden eendrachtlijken „(eenpertelijken) uuth eenen mond” enz. ⁴⁾. Ook komt het voor, dat één der gevraagden de verklaring aflegt, terwijl de anderen het gezegde bevestigen zonder verdere bijvoeging. Soms treden de gezamenlijke bureu eener buurtschap als getuigen op ⁵⁾. Vooral is dit het geval, als het geldt een markescheiding te bepalen.

De getuigen moeten de gronden van hunne wetenschap

1) L. R. 1614 II § 43. L. R. 1712 II art. 45. Ook in het L. R. van Selwerd van 1673 II art. 51.

2) Verg. o. a. den rechtbrief Bijl. no. 5.

3) L. R. 1614 II § 41.f.

4) Cf. Rapport van Mr. G. v. O., Magnin I. c. p. 493, waar wordt gezegd: »ende (de Drenthen) beleijden gemeenlick in turba veelc getuich- »nissen, die niet pertinentelick elck voir hoeft, dan int gemeen worden.... »avergegeven”, enz.

5) Cf. een ordel van 1490, Ordelboek p. 162e, waarin voorkomt: »ende »want die van Valte bewijst hebben met de buer van Oleren, Roesz- »winkel, Exeloe mind anderen knnden”, enz. Verg. ook den recht- »breëf, medegedeeld bij Magnin I p. 409 vllg., waarin de bureu van »Roswinkel getuigenis afleggen, en die van Emmen uitspraak doen.

opgeven, in zooverre namelijk bij de afgelegde verklaringen altijd moet worden gevoegd, of zij steunen op eigen waarneming dan wel op hooren zeggen ¹⁾. Zoo kon het voorkomen dat iemand getuigenis aflegt, zooals de uitdrukking luidt, „als verweckinge zines saligen vaders”, en daarbij alleen mededeelt, wat hij van zijne ouders gehoord heeft ²⁾. Ook in Drenthe zien wij dus de onderscheiding tusschen testes de scientia (visu) en testes de credentia (auditu). Beide soorten van getuigen worden gehoord, beider verklaringen leggen gewicht in de schaal. De waardeering dezer verklaringen echter schijnt aan den rechter overgelaten te zijn geweest ³⁾.

Het getal der getuigen is geheel onbepaald ⁴⁾. Wij treffen aan uitspraken op verklaringen van één getuige, maar evenzeer komt het voor dat er vier, zes, acht, tien en meer getuigen worden aangevoerd tot staving van het door den oproeper gestelde ⁵⁾.

1) Soms worden ook nadere redenen opgegeven. Verg. den rochtbrief Bijl. no. 10.

2) Verg. de rochtbrieven Bijl. nos. 9 en 10, en dien, medegedeeld bij Magnin G. O. I p. 109 vlg. Ook het rapport van Mr. G. v. O., die zich hierover bijzonder ergert, Magnin G. O. III 1 p. 194.

3) Cf. o. a. een ordel van 1516, Ordelboek p. 185a: »Tusschen (partijen) sjs gewijst, want de tuede in Luicken Eupinges (een der partijen) bewijs »niet dan van hoeren seggen getuiget hebben, ende oick achterbacks, der »medeparten bewijs van gheene weerden”, enz.

4) Merkwaardig is ten dezen aanzien een ordel van 1457, Ordelboek p. 62b, luidende: »Szo js de Droste mit den Ethen overdragen, dat gheen »schulte in den lande vann Drenthe gichten sol, dan met twee buren, ... »meer des Drostens panders soelen gichten bij oeren eedt, als sie in voer- »tijden gedahn hebben.” De laatste schijnen dus een bevoegdheid gehad te hebben, die met het tegenwoordige recht van proces-verbaal overeenkomt, terwijl de verklaringen der schulten dan eerst als waarheid aangenomen worden, wanneer zij door die van twee buren worden gesteund.

5) In Schwed was men reeds tot het gewone getal van twee getuigen gekomen. Cf. L. R. 1529, Feith p. 23. L. R. 1673 I art. 88.

Dat de getuigenissen niet altijd even betrouwbaar waren en dat het afleggen van een valschen eed niet iets buitengewoons was, blijkt uit strafbepalingen door den Etstoel daartegen uitgevaardigd, o. a. bij een uitspraak van het jaar 1544 ¹⁾. Volgens dat ordel zal de meined gestraft worden met het afhouden der beide voorste vingers. Zoo-wel hij, die den valschen eed zweert, als degene, die er toe aanspoort, zal de straf moeten ondergaan. Het betalen van een boete in plaats van de lijfstraf, de „losse” der vingers, zal wel, evenals later, veroorloofd zijn geweest, maar wordt in het aangehaalde vonnis, als iets natuurlijks, er niet bij gevoegd ²⁾. Volgens Mr. GERARD VAN OOSTENDORP ³⁾ werd onderscheid gemaakt, of de meined werd afgelegd in een geding tusschen twee partijen, of in een strafzaak. Iets wat later niet meer het geval was.

Behalve het bewijs door getuigen, kende het Drentsche recht ook het bewijs door schriftelijke stukken. Alleen stukken gezeugd door bevoegden, door hen, die een onstrafbaar zegel voerden ⁴⁾, hadden eenige bewijskracht. Als schriftelijke bewijsstukken bekleedden de voornaamste plaats de rochtbrieven, ook wel „gerichtschinen” genoemd, en de

1) Medegedeeld bij Magnin G. O. III 1 p. 230.

2) L. R. 1614 IV § 52, Cf. II § 12. L. R. 1712 IV art. 43. L. R. van Selwerd van 1673 II art. 49, V art. 27.

3) Rapport, Magnin l. c. p. 194.

4) L. R. 1614 II § 19. L. R. 1712 II art. 51. In de 18e eeuw waren bevoegd de leden der Ridderschap, die schulten krachtens hun ambt, en drie Eigenerfde familien, te weeten die van de Hiddings, Schluterup en „Selbach.” Tegenw. St. I p. 21. Ook komen stukken voor gezeugd door den Deken van Drenthe, die zonder twiifel dezelfde kracht hadden. Een voorbeeld vindt men o. a. bij Magnin G. O. I p. 106 in de noot. Cf. een ordel van 1490, Ordelboek p. 163c.

stokleggingsbrieven voor de overdracht van onroerend goed. Werd de bewijskracht van zulk een stuk aangenomen, dan werd het „in weerden gekent”, was dit echter niet het geval, dan konden nog altijd zij, die het stuk onderteeekend hadden of als getuigen vermeld werden, worden opgeroepen tot bekrachtiging ¹⁾. De bewijskracht van het schriftelijk stuk bestond dus slechts daarin, dat de verklaring, dat alles geschied was zooals daarin vermeld stond, gewoonlijk werd aangenomen, zonder dat de personen, die ze aflegden, in persoon voor den rechter behoeften te verschijnen ²⁾.

Omdat de gezegelde oorkonden vermoed werden waar te zijn, moest, wilden zij eenige bewijskracht hebben, vooraf vast staan, of zij ook echt waren. Hierover treffen wij

1) Verg. een ordel van 1447, Ordelboek p. 29a: »Item tusschen (partijen) is gewijst, dat de dedingesluden, de se gescheiden hebbenn, ende »se breven mind segel gegevenn hebbenn opt scheidt, dat zegel sollen se »vestenn met oeren eedt.” Evenzoo een uitspraak van 1447, Ordelboek p. 29c. In een ordel van 1462, Ordelboek p. 71a, komt voor: »Tusschen »(partijen) is gewijst den breeff stantafflich, inden dat Roeleff (een »der partijen) den breeff beholdenn magh binnen III weecken, als lant- »recht is, met den gennen, die dar in benoempt staen.” In een ordel van 1517, Ordelboek p. 207a, vindt men aan een der partijen opgedragen: »soll de secheidse cedele, de he nnn in dat gerichtse getoent hefft, mit den »selfften dedinges ende secheidsluden betuigen nna lantrechte” enz. Ook nog een beslissing genomen op de goorsprake, 20 Juni 1588 te Sleen gehouden: »De Buren van Borch vertugen naedemacl de buren voer de »weleke de stock gelecht is, hier tegenwoerdlich sinnen, mind mit ode ver- »claren willen dat goedt vrij van Heren schattinghe tho wesenn”, enz. Cf. ook de rechtbrief Bijl. no. 13.

2) Spreken zij bijv. tegen, wat in den rechtbrief staat, zoo heeft deze zijner bewijskracht verloren. Cf. bijv. een ordel van 1516, Ordelboek p. 186b, waarin voorkomt: (den) »rechtbrieff . . . daer olde Buele ende Evert »Geerts in getuiget solden hebben, weleken tuich olde Buele voer den »Drosten gestraffet ende Evert gestraffet, dat hie niet gelaeden solde sijn, » van ghiener weerden”, enz.

onder de ordelen een enkele beslissing aan ¹⁾. In de land-rechten wordt het vervalschen van het handschrift of van de zegels uitdrukkelijk gestraft ²⁾.

In den tijd, waarvan berichten tot ons zijn gekomen, is de eed nog slechts een subsidiair bewijsmiddel. Ontbreken andere bewijsmiddelen, of zijn zij onvoldoende, dan wordt door een der partijen een eed afgelegd. Oorspronkelijk kon, zooals wij zagen, de beklaagde met zijn eed iederen eisch ontgaan. Als gevolg hiervan gold later de regel, dat de beklaagde eerder tot den eed werd toegelaten om de vordering te ontkennen, dan de eischer om haar te bevestigen ³⁾. De beklaagde kon van den eed afzien — dit kon

1) In een ordel van 1482, Ordelboek p. 431d, wordt beslist: »ende »want de datum in (den) breeff gecanceleret is, szo wisen wi die van »goenre weerden ende valsche." Cf. ook een ordel van 1561, p. 176g, waarin aan een der partijen wordt opgedragen: »ende soll dan bewijs bij »brengen van de handschrift van heer Hinrick, dattet heer Hinricks eigen »handschrift is." Eindelijk ook een ordel van 1517, p. 486h.

2) L. R. 1614 IV § 51, L. R. 1712 IV art. 52. Ook het Selwerder L. R. van 1673 V art. 28.

3) Cf. een ordel van 1400, Ordelboek p. 2 h.: »Tusschem (partijen) »ijs gewijst, dath sie oere mudden naer is tho beholden, dann die meijer »hoer thoe onswerenn, thenn were saicke, dat menn dat bewijzen »muchte met goedenn luidenn, dattet betalt were, to solde dat voert- »gaenn." Duidelijker is een ordel van 1434, p. 46c: »Tusschem (partijen) »ijs gewijst, want over die coep gheenn overluidenn gewest hebben, noch »gheenn stockleggenn van geschiet is, dat Wichel (de aangesprokene) naer »is tho holden die loeze van sijenn mudden met twee burenn, dann »hem Albert mit seggewoerdenn is af tho winnen, ende dat sall Wichel »doenn binnem III weeckenn als lantrecht is." Dergelijke uitspraken komen voor in ordelen van 1437, p. 20b, en van 1445, p. 26c.

Verg. een uitspraak, op de goorsprake, 24 Maart 1575, te Dalen gehouden: »De buren vertnighen, de wijle Peter (de eischer) sijn eedt »presenteert, und de meijers (gedaagden) dat op haer eedt geeft, soe bint »de meijers naerder mit hoer eed tho outgaen, dan Peter tho beholden." Hierop kon van Oostendorp in zijn rapport ook alleen doelen, als hij zegt: »so wordt vaecke gesententieert die verweerdere op 't bewijs, 't welcke den »actor nae beschreven rechten competeert". Magnin G. O. III 1 p. 188.

ook stilziggend geschieden — en hem aan den eischer overlaten, die dan, wilde hij zijn' eisch erkend zien, tot het afleggen er van verplicht was ¹⁾. Later wordt het gebruik, dat de eischer, zoo hij een begin van bewijs heeft bijgebracht, het mag aanvullen door zijn' eed ²⁾.

De eed moet mondeling worden afgelegd; slechts aan enkele personen vinden wij bij uitzondering toegestaan, in plaats van den eed een schriftelijke verklaring in te sturen ³⁾.

1) Verg. een ordel van 1446, Ordelboek p. 26f. luidende: „Tusschen »Egbert Willinge ende Willem Campinge is gewijst, want Willem ende »sijn broeders voor den gerichte Egbert thogewen, dat he niet sijnen »ehede behielde, dat he hem niet meer schuldich were, dan tusschen de »XXXVI ende XL. mude roggen, ende Egbert dat niet beholden wolde, »sue wijst de Droste mit den Etten, wesz Willem ende sijn broeders mit »oerem ehede beholden willeen, dat hem Egbert van achterstallinge rogge »schuldich is, dat sal elm Egbert van den vloze betaelen, ende ontbreke »hem dar nra mach he soecken alnn Egbarts gnederen.“ Ook een ordel van 1459, Ordelboek p. 64b., waarin voorkomt, »szo mach hem Schutdrop »(beklaagde) ontgaen binnen III weeken, als lantrecht is, ende wil Schutdrop »des niet doen, so sol Roeleff Heszels (eischer) self darde binnen dre »weeken dar nra sijn aanspraecke beholden, als lantrecht is, ende »dat sol men doen voor den schuiten van Meppel.“ Evenzoo een ordel van 1468, Ordelboek p. 84f: »Tusschen (partijen) is gewijst Lamberts »(eischer) bewijs stantaffich . . . want Johan (gedaagde) Lambert thoe »gaff, wes he niet sijnen ehede beholden wolde, dat so niet en were als »he hem rekende ende des niet en dede, so sol Johan Lambert betalen“, enz. Cf. ordels van 1468, p. 86c., van 1474, p. 106c en van 1485, p. 147b, ook van 1518, p. 209c, en eindelijk een ordel van 1518, p. 215a.: »Tus- »schen (partijen) is gewijst, soe olde Buele (verweerder) Aliden (eischeres) »ingeruinet, ende sie daer up gesworen, szo sol olde Buele hoer daer up »betaelen, allent nra vernede des rechtbriefs van der saeken.“

2) Dit zal de reden zijn voor de beslissing in het ordel van 1478, Ordelboek p. 147f: »Tusschen (partijen) is gewijst dat de kelner (n. i. »de eischer) mer is des convents achterstallinge tho holden niet sijnen »ehede, dan de anderen tho ontgaen“ (nl. de veroring).

3) Cf. o. a. een ordel van 1487, Ordelboek p. 152a, waaruit blijkt »dat »de abdisse ende vrouwe van Assen bi oer zeelen salicheit over oer convents »zeghel van oer schrievet, dat“ enz., met betrekking tot het onderwerp in geschil, »szo“, volgt er, »sol hoer zeghel voor hoer eelt staen“ enz.

Hij behoefde echter niet juist afgelegd te zijn voor den rechter, die de uitspraak deed, evenmin als het bewijs juist daar moest worden geleverd.

Gewoonlijk was het voldoende, zoo de eed door den betrokken persoon alleen werd afgelegd. Een enkele maal moet hij door twee eedhelpers worden gesterkt ¹⁾. Indien de enkele eed van den beklagde voldoende is voor de beslissing, en deze tot het afleggen er van gerechtigd is vóór den schuldeischer, dan heet het, dat de zaak wordt „geëindiget bij keur ende tal” ²⁾. Deze uitdrukking bleef, evenals de enkele eed als bewijsmiddel, slechts in gebruik bij zaken van weinig gewicht, zoo bij de vorderingen, waarvan het bedrag minder dan 10 Arents-, later goudgulden, beliep ³⁾.

Tegenover de beschuldiging door de bureu, als gerucht aangebracht, mocht men, zooals wij zagen ⁴⁾, zijn onschuld bewijzen. Dit geschiedde door den eed van den beschuldigde, gesterkt door twaalf eedhelpers, bij voorkeur bloedverwanten ⁵⁾. Men hield zich streng aan dit getal. Waren er meer, en evenzoo als er minder waren, dan gold de

1) Cf. de ordelen van 1434, in noot 3, p. 231, en van 1446, in noot 1 p. 232 medegegeeld.

2) L. R. 1614 II § 30, en L. R. 1608 II § 27, waar wij de verklaring bijgevoegd vinden. Verg. ordels van 1475, Ordelboek p. 408h, en van 1490, p. 463e, en eindelijk een ordel van 1517, p. 202a, waarin beslist wordt dat iemand „mercoep” mag doen, als de oorspronkelijke koopers „then schilligen sweren sullen, szo als de coep gegaen ende gecofft is, ende des sall (de eischer) hem koer ende sall leggen, ende betaelen nla lunt-rechte.”

3) C. en O. § 19. L. R. 1614 II § 30. L. R. 1712 II art. 16.

4) Pag. 190 en 201.

5) L. R. 1412 § 28.

verklaring der eedhelpers niet. Hij, die zijn' onschuld had bezworen, werd in dat geval als meenedig beschouwd ¹⁾.

Uit het L. R. van 1614 bk. IV § 25 blijkt niet meer, hoe groot het aantal der eedhelpers moet zijn. Men schijnt toen tusschen zes en twaalf gewijfeld te hebben. ²⁾

Het vertrouwen op den eed schijnt in Drenthe in de 16^e eeuw niet meer zeer hoog gestaan te hebben. Wat GERARD VAN OOSTENDORP dienaangaande vermeldt, ³⁾, geeft geen hoog denkbeeld van het naauwgezet geweten der Drenthenaren. Hij toch vermeldt niet alleen het bestaan van het spreekwoord: „Lient mij nu den mundt, ick sal „tselfe, als u toe passe komt wedder doen”, maar beklaagt zich over de herhaalde toepassing in het werkelijk leven. VAN OOSTENDORP, die op de geheele rechtspraak der Drenthen

1) Hoogst belangrijk is in dezen een ordel van 1463, Ordelboek p. 73c, luidende: »So hebben de Drost met den Etten overdrachten, worde jenich »man vertueget up sijn onschult, dat sol he doen met XII sijne koermae- »gen off met XII onversegede knaben, ende niet meer, doet he met meer »so sol he vellich wesen, ende versuinet sijn recht ende menchedich.” Het getal blijkt verder nog uit de ordels van 1468 p. 85c, p. 86d; van 1476 p. 112d; van 1479 p. 121d. Ook een uitspraak der buren op de goorsprake, 28 Febr. 1595 te Peize gehouden, voorkomend in een handschrift van Mr. L. O. Gratama: »..... gaat een gemeen gernichte, dat »emants van Barelt Mulders volck Albert Barels huis verbrandt hebben mit »sal datter in was, behalven die menschen. Is vertuiget dat Barelt mit 12 »sijne naesten sijn onschuld sal doen.”

2) Cf. de bovenstaande uitspraak van 1595, met §50 van het Debath enz. In de heerlijkheid Ruinen moest men hebben zes eedhelpers, L. R. Biddinge- en Haakswoide § 79, welk getal later in overeenstemming met het algemeene Drentsche recht op twaalf schijnt te zijn gebracht. Cf. een ordel van den Etstoel van 1530, medegedeeld bij Magnin G. O. III 4 p. 78. In het Gooregt kon men »een gernichte ontgaen” met twee eedhelpers, L. R. van 1529, Feith p. 24. Volgens L. R. van 1673 l art. 87, was een enkele eed voldoende: of men moest met twee getuigen zijn' onschuld aantoonen.

3) Rapport, Magnin G. O. III 1 p. 193.

laag neerzag, zal hier zeker ook den toestand te donker hebben voorgesteld. Hoe dit zij, zeker is het, dat de eed als bewijsmiddel in het L. R. van 1712 slechts nog bij schulden beneden de 10 goudgulden voorkomt. Het vroeger algemeene bewijsmiddel was in den loop der tijden tot dezen uiterst kleinen kring van zaken beperkt.

Na het bewijs volgt, zoo noodig, het eindvonnis, waarin naar mate van den uitslag van het bewijs uitspraak wordt gedaan, in het algemeen door den rechter, voor wien het bewijs is geleverd. ¹⁾ Die uitspraak blijft echter altijd aan beroep op den Etstoel onderworpen, zoodat ook daar herhaaldelijk beslissingen voorkomen, waarbij een zuiver eindvonnis wordt uitgesproken. Houdt dit laatste in, dat het „bewijs-ordel is vulgedaen”, of wordt het geleverde bewijs „in weerden”, „stantaffich”; of „to rechte gedahn” verklaard, dan is daarmede des eischers recht erkend. Dit kan echter ook onder de voorwaarde geschieden, dat de tegenpartij niet beter bewijs levere. In dat geval volgt daarna weder een einduitspraak. Ook kan het bewijs onvoldoende verklaard worden. Daarmede wordt dan de vordering afgewezen. Hetzelfde heeft plaats, als het bewijs niet, of niet op tijd

1) Soms wordt de einduitspraak bepaald gevorderd. Cf. o. a. een vonnis gewezen op de goorsprake van 18 Juli 1600 te Diever: »Die hovetluden »van Z. Bertolt Arens toe Ansen klagen up haren ingelachten bewijs over »Hermen Roeloffs van Buddingewolt, dat hie Z. Bertolt Arens het levent »vmtomen unde doecht gesteecken heft, versoeckende up het selvige alhier »vertoende bewijs eenen rechten buijrtnich, of dat selvige bewijs in »weerden unde den gemelten handtdadigen verfolget ende gestraffet be- »hoert te worden, als een Lantrecht is, ofte niet. De buiren van Echten »ende van Knijkange vertuigen die pertien van Z. Bertolt Arens en Her- »men Roelofs clek mit hoer bescheijt voer onsen Heren Drost en Edel »Erbar 24 Etten toe Landtrecht.»

wordt geleverd. Dit geldt natuurlijk ook, als tegenbewijs aan den gedaagde is opgedragen. Dan echter natuurlijk in tegengestelden zin, in zooverre dat, als het bewijs door de tegenpartij niet of niet goed wordt geleverd, de eisch wordt toegewezen.

Zooals gezegd behoorde in de 15e eeuw de zuiver Germaansche toestand in Drenthe reeds lang tot het verleden, immers wij treffen vele vonnissen aan, zoowel van den Etstoel als van de bureu, waarbij op reeds te voren geleverd bewijs wordt afgegaan.

Dit voorafgaand bewijs is gewoonlijk schriftelijk. Immers, men kan zich omslag besparen, door vóór het vonnis, waarbij bewijs wordt opgedragen, de schriftelijke oorkonde eener rechtshandeling te toonen. De uitspraak moet dan, is het schriftelijk stuk afdoende, klaarblijkelijk aan de tegenpartij het leveren van bewijs voorschrijven, opdat het door den aanlegger getoonde stuk daardoor krachteloos gemaakt worde. Blijkt het, dat het schriftelijk stuk niet goed is, of gelukt het der tegenpartij het opgedragen bewijs te leveren, dan wordt het stuk „van geenre weerden” verklaard. In het omgekeerde geval wordt het bewijs van den aanlegger voldoende geacht. ¹⁾

1) Van deze soort vonnissen van den Etstoel en van zulke, als waarover in het volgende sprake is, zijn er zoo vele in het door Mr. H. O. Feith uitgegeven Ordelboek te vinden, dat het overbodig is hier meer in het bijzonder ze aan te halen. Een enkel voorbeeld van uitspraken der bureu kan hier niet ongepast schijnen.

Zoo bijv. de uitspraak op de goorsprake, 11 Maart 1572 te Meppel gehouden: »De buiren vertaighen den bezegelden brieff tusschen parthijen »opgericht van weerden, kan Luijken Wiechers bewijzen als lant. is »binnen 3 weecken, dat hem na luijt den brieff idts schortet ende ont-

Dikwijls komt het voor, dat in den Etstoel worden vertoond rochtbrieven, waarop deze afgaat en een beslissing neemt. Die rochtbrieven vermelden, zooals vroeger gezegd is, wat op een rocht is geschied. Zijn nu op het rocht getuigen gehoord, dan bevat de rochtbrief het verslag van dat getuigenverhoor. De brief heeft, zoo zijn echtheid boven allen twijfel verheven is, dezelfde bewijskracht als de verklaringen der getuigen zelve. Wordt nu van de uitspraak der bureu beroep gedaan op Drost en Etten, of wordt hunne beslissing ingeroepen, zonder dat die der bureu wordt afgewacht, dan blijft toch de mogelijkheid bestaan, om onmiddellijk het door de verklaringen der getuigen geleverde bewijs aan de beoordeeling van den Etstoel te onderwerpen. Vandaar dat wij reeds in den vroegsten tijd, waarvan berichten tot ons zijn gekomen, vonnissen aantreffen, die niet meer zuivere bewijs-vonnissen zijn. Deze vormen den overgang tot de rechterlijke beslissingen van den tegenwoordigen tijd, die volgen na het bewijs.

»houden wordt, alsdan Cleijs Jans van wegen de anfigenamen in onthrukinge), »anders Luitken Wiechers op 1 onrechte esschinge ende verbot.”

Ook een beslissing, op de goorsprake 14 Maart 1576 te Diever gehouden: »De »buren (van Meppel) vertuigen den bezegelden brief van weerden, mid »dat parthijen den sloet onderhouden sullen na uithuysen des brieves, »mid wil Goesen eenigen grond winnen, sal hij doen met een zeecker »buirtuigh na Lantr. mid also Goesen op een onrechte esschinge.”

Eindelijk een uitspraak gewezen op de goorsprake, 41 April 1663, te Vries gehouden: »De buijren van Veenhuizen ende Een geexamineert heb- »bende bijgaende elachte, antwoort ende annex bewijsen, vertuigen clegeren »in hinnen eijsch ontfangbaer, wat nochtans beclagden 't haerder defensie »binnen dre weecken ende anders comen bijbrengen, tann excipiendo als »anders hebben deselve te genieten, alles nae lantrecht, wijsen voorts »succumbeerende partije in de gerichtelijke costen ende heeren breucke, »ende well wijder will an den WelEd. Gestr. Heeren Drost ende vier ende »tuintich Etten toe Lantrecht.”

Later kon men ook „een rocht ansetten”, alleen om getuigen te hooren, waarbij men dus geen uitspraak op het rocht zelf verlangde, zelfs niet over de vraag of het bewijs al of niet naar eisch was geleverd.¹⁾ Met het verslag van dit getuigenverhoor kon men zich dan tot een anderen rechter wenden, om een beslissing over de zaak in geschil te verkrijgen. Dit kon geschieden bij den Etstoel, maar ook bij de bureu op de goorsprake. Wij vinden dan ook uitspraken der laatsten, waarbij op het schriftelijk stuk, door den aanlegger getoond, het leveren van tegenbewijs aan de tegenpartij wordt opgedragen.²⁾ Dit echter eerst,

Van deze soort rochtbrieven wordt een enkele als bijlage medegedeeld. In den springrochtbrief van 1438, medegedeeld bij Magnin, Kloosters in Drenthe, 1846 p. 423 in de noot, vinden wij een vroeger door den Etstoel opgedragen bewijs geleverd, waarover echter geen uitspraak gedaan wordt, omdat dit wegens de p. 416 opgegeven reden op het springrocht niet mocht geschieden. De in de aangehaalde oorkonde zeven, met name genoemde, „manne” moeten worden beschonwd als getuigen; zij treden niet op als de zeven erflieden.

2) Cf. een vonnis, gewezen op de goorsprake van 10 April 1573 te Beilen: »Willem Assinge als mombor sijn 2e huisfrouwe klaicht over Talle »Zijwerdinge, dat sie haer meijer laet bruijcken alsoedane pande, deweleke »Willem voirss, van wege sijne huisfrouwe voer waerachtige bewijslike »schulde na luijt eenen gerichtschijn, daer de schulde mede bewijset »sinnen, ende de pande drie weecken tho losse gesettet weeren, ende niet »gevruijt sinne, begeer daerop eenen rechten buertuich, oft dat gericht- »schijn van weerden sal sijn, oft niet. De buiren van Elp vertuigen de »Zuijweringhe in onbr. na luijt dat bewijs bij Willem Assinge van de »schulde ingelacht, und de pandinge van weerden, oft sal de tuigen ende »schulden leggen binnen 3 weken alse kantr. is, und alsdan Willem Assinge »op eene onrechte klachte.”

Evenzoo een uitspraak, gewezen op de goorsprake van 19 Maart 1576 te Anlo, die begint: »De buiren (van Borger) vertuigen dat bewijs, dat de »Schults getoent heft van giestlijk ende wartlijk hier op de goersprake, »van weerden, na den mael dat de tuigen klaerlijk mit brengen” enz.

Eindelijk een beslissing op de goorsprake van 15 Juni 1577 te Beilen: »De buiren brengen an gernichte toe wesen, dat Gheert Stevens de muldey-

zooals uit het voorgaande volgt, later dan wij dergelijke beslissingen bij den Etstoel aantreffen.

Ook komen vonnissen voor, waarin een eindbeslissing wordt genomen, terwijl toch van een voorafgaand bewijs niets te bemerken valt. Deze zijn wel de merkwaardigste, echter niet de talrijkste.

Stellen wij ons ter verklaring van dit verschijnsel nog eens duidelijk voor, wie eigenlijk de rechters zijn in Drenthe. Zoowel op de goorsprake als op het rocht zijn het de bureu. De bureu weten van de meeste zaken, die voor hen worden gebracht, altijd iets. Het maatschappelijk leven biedt nog niet zooveel verschillende verhoudingen aan; men leeft, om het zoo eens uit te drukken, gezellig bij elkander. Ieder kent de levensomstandigheden van zijn' buurman, bijna tot in de kleinste bijzonderheden. Ontstaat er nu een geschil, de beslissing berust bij de bureu, die dikwijls reeds voldoende kennis van de zaak hebben. Voor hen bestaat dus volstrekt geen behoefte zich nader door het hooren van getuigen te doen inlichten. Achten zij dit echter wel noodig voor het nemen eener juiste beslissing, dan vellen zij uitspraken, waarover wij zoo juist hebben gesproken, en dragen aan een der partijen bewijs op.

De beslissing op eigen wetenschap zal vroeger ook op het rocht waarschijnlijk zijn voorgekomen.¹⁾ Een bewijs

»..... in de sandtdunen Thijes Bezuiden voergewacht boven hant-ende
»Lantvrede, mid hem seer jammerlijcken gesteecken, geslaegen, ende ge-
»houwen, oick sijn wijff ende soenken geslaegen, volgende de bekentenisse
»van Anna Cornelijns mid meer anderen op ter goespraecke ver-
»toent end gelesen."

1) Hierbij vergelijke men een ordel van 1432, Ordelboek p. 15b, luidende: »Item soe is gewijst van allen den genem, die stedenmidden

meen ik daarin te mogen zien, dat in de vroegste rochtbrieven — zoo namelijk de rechtdag niet uitsluitend tot het leveren van het bewijs wordt gehouden — zeer weinig getuigen worden gehoord, terwijl in die van lateren tijd hun aantal veel grooter is. Bovendien men vergete niet, dat de meeste rochten werden gehouden om te voldoen aan uitspraken, waarbij bewijs was opgedragen, of om getuigen te hooren tot het leveren van later bewijs.

Op de goorspraken treft men een vrij aanzienlijk getal uitspraken op eigen wetenschap aan. De wetenschap der bureu betreft niet alleen rechtsregels 1), waarop men zich

»hebben over lamschen arve tho Orvelde, die sollen toe siemenn een rocht ahnsetten tho Orvelde, ende die bureu soelen bij oerenn eelt »seggen, wie die oldeste muddenn darover heft, denn soelen sie bij »oerenn eelt so voele arfnisse tho wijzen, als die muddenn weert sinmen, ende darna voert die oldestenn, alzoe lange als die arfnisse waeret.”

1) Cf. een uitspraak geveld op de goorspraak, 17 Maart 1563 te Diever gehouden: »De buiren vertuigen (den eischer) op eene onrechte esschinge, »soe men geen arffguet mit essche oft verboeth inwimen kan.”

Bergelijke beslissing vindt men op de goorsprake, 11 Maart 1572 te Meppel gehouden, op die van 27 Nov. 1574 te Borger, op die van 7 Maart 1575 te Beilen, op die van 11 Maart 1577 te Diever, en eindelijk op die van 2 Maart 1602 te Diever.

Verder, op de goorsprake van 11 Maart 1577 te Meppel vindt men het volgende vermeld: »Jan Mensen laet Jacob Janssen leverschap van 2 wagen »wullen afessen, de hem sa. Luitglen Mensen uflgekoft heft 14 Martii »71. Antwoirdt Jacob Janssen, dat hij nu naestkomende wil leveren, ofte »is hij daer niet mede vredich, soe mach hij hem an- ende uthpanden also »Lantr. is, soe men geen schulde mit essen kan inwimen. De buiren »vertuigen Jan Mensen op eene onrechte esschinge, is Jacob hem wulle »schuldich, daer mach hij hem voer an- ende uthpanden. Jan Mensen »beroepet den buirtnich t lantr. ende bint bij den pander geesschet.”

Op de goorsprake van 20 Maart 1574 te Meppel vinden wij: »De buiren »vertuigen (iemand) op eene onrechte esschinge, soe de saecke voer den »giestlicken richter behoert uthgericht tho worden. (De eischer) beroepet »den buirtnich t lantr., und de buiren bint bij den pander geesschet.” Uit de bijvoeging van het beroep in de beide laatste gevallen blijkt, dat

soms ter staving van de uitspraak beroept, maar ook bepaalde feiten¹⁾. Uit de registers blijkt ten minste niet,

of die regels niet onomstootelijk vast stonden, of in het bijzonder geval naar het oordeel der partij niet toepasselijk waren.

Ook komt hier in aanmerking een uitspraak, op de goorsprake van 16 Maart 1576 te Rolde geveeld: »Lambert Lamsche oft Schoemaicker klaecht over Arendt Broijl, dat hie hem gewondet heft, und wiet hem niet tho »willen, des begheert hie eenen buirtuijch, waar de vader ende de moeder »voer 't kindt sal staen ofte nijet. De buiren van Rolde vertuigen dat »Lambert sijn schade, mesterloen ende snarte versueken sal op Arent »Broijl den handtdadigen, daeromme op eene onrechte klachte."

1) Cf. een ordel van 1456, Ordelboek p. 59d, waarin uitspraak gedaan wordt op een klacht wegens belediging, en nu »sol de Droste de buiren »van Deveren vertuegen laten, wo vaecken dat Reiner (belediger) Peter »verrhader hiete." De buiren moeten dus zelve kennis van het feit hebben om uitspraak te doen. Verder een ordel van 1517, Ordelboek p. 207d, waarin voorkomt: . . . »Swaenen (eischeres) bewijs van weerden juden »de buiren van Wapse ende Wapservene Johan Huiszman in eenigerleijsaecke »meeneedich kernen, ende de buiren van Wapse Lambert Jehuers oick kennen »so aleweer ende geck, dat de gheen tuichnisse konne doen", enz. De Etten bevestigen hier waarschijnlijk een uitspraak der buiren, die deze geveeld hebben op grond van hunne wetenschap omtrent hetgeen in het ordel is vermeld.

Enige voorbeelden van deze soort uitspraken mogen hier aangehaald worden.

Op de goorsprake, 8 Maart 1563, te Beilen gehouden vinden wij het volgende: »Wijlleu Schulte klaecht over Warmolt Rommeringes soene, de »hem gewondiget ende beze. . . . heft, ende begeert daer een bouwtuijch »van, oft men hem sijn schaden weer soll versetten ofte niet. Antwoirdt »Warmolt Rommeringe, dat sijn soene eenen onnoeset kindt is, ende geen »mes in de handt gehadt heft, ende soe onnosel geschiet is, ende dat »Wijlleu schults tegens hem angelopen hevet. De buiren vertuigen »Wijlleu op een rechte klachte, ende dat hij sijn behoerlijke mesterloen »versaicken mach op den handtdadigen, wyl dar emants boven, de ver- »tuigen de buiren te Lant." De buiren moeten voor hunne beslissing weten, dat het in het antwoord van den gedaagde beweerde is onwaar.

Op de goorsprake, 15 Mei 1563 te Borger gehouden, vindt men vernield, dat de buiren na het instellen van den eisch zonder eenige nadere bewijsvoering, dus wetende dat het door den eischer gestelde waar is, »vertue- »gen Jan Peters (den gedaagde) in ontbruijckinge, und soll voirts geholden »wesen de huisinge opt veene staende den fraters thokonnende van stonden »an te ruijnen ende te verlaten, unde der fraters bepandinge van weerden, »ende mogen Jan Peters op sijn guet voort an- ende uthpanden, als Lant. is."

Hetzelfde geldt van de uitspraak gewezen op de goorsprake te Eelde,

dat zij een anderen grond voor hunne beslissing hebben, terwijl, zoo er getuigen zijn gehoord of bewijsstukken getoond, dit altijd uitdrukkelijk wordt vermeld. Ook treffen wij uitspraken aan, waar de bureu den hun bekenden rechtsregel op hun bekende feiten toepassen, en dezen uitdrukkelijk

23 Maart 1574 gehouden, luidende: »De buiren vertuigen dat Henrick »Lensens Gheert Fockens binnen 3 weecken tho vreden sal stellen voor de »wondinge, soe hij Gheert van achteren in de rugge mit eenen mes heeft »geslagen in Roelof Lessers huijs, und sijn smarte und mesterloen daervoer »betalen, oft daerna den Heeren vervallen in de pene ende broecke van onthor.»

Voor de uitspraak, geveld op de goorsprake van 19 Maart 1576 te Emmen, moeten de bureu weten, dat, wat de beklaagde antwoordt, waar is. De zaak is de volgende: »Henrick Lones to Borrick heft laten esschen van »Heijne Gheert Mages alsoedane roer als Harman Bremer bij hem heft »laeten staen. Heijne Gheert Maechs ontkent van Henrick Lones enich »roer ontfangen tho hebben, dan wal van Harman Bremer, de van hem »ncht sacke heft, daervoer hij hem 't roer t onderpande gedaen heft. »De buiren vertuigen uth redenen in 't antwoirdt Henrick Lones op eene »onrechte esschinge.»

Verg. ook de uitspraak op de goorsprake, 19 Maart 1577 te Sleen gehouden, medegedeeld p. 197 noot 2.

Op de goorsprake, 12 Maart 1584 te Dalen gehouden, eischt iemand nakoming van een koopcontract; »de buiren van Emmen tugen derwilen »Johan Varwer (eischer) absent, ende de osse geleverd is, derhalve den »Varwer in een quade esschinge.» De bureu moeten dit laatste weten, daar er geen bewijs van is geleverd.

Hetzelfde vinden wij in de uitspraak op de goorsprake van 20 Juni 1588 te Sleen geveld: »De bnren van Hesselen tugen, derwile Steven ten »Hove dat bepandende korenn wechgefoert, derhalven den Heren in de »broecke vervallen», enz.

Zoo begint een uitspraak der bureu op de goorsprake van 8 Maart 1599 te Diever geveld: »Diewijle die buijr van Dwingeloe wel bewust is.... »so vertuigen sie» enz.

Eindelijk, op een goorsprake, 22 Febr. 1602 te Anlo gehouden, beslissen de bureu alleen op de bewering van den eischer, zij moeten derhalve ook in dezen de wetenschap hebben, dat die juist is. »De buiren van Gasselte »vertuigen, nadennel Peter Schenck Frerick Alinge geschoten ende gequest »heft, so sal oock P. S. nae Lantrechte gehalten wesen hem clager meesterloen ende voer smarte te vuldoen ende te betalen; wel wijders wil, wijsen »wij an den Heren Drost.»

als reden voor hunne beslissing opgeven, ¹⁾ terwijl soms ook blijkt, dat de betreffende rechtsregel hun niet juist bekend is. ²⁾

Hoe meer men echter tot de afschaffing der buurtuigen

1) Cf. Een uitspraak, gevelde op de goorsprake van 8 Maart 1599 te Diever: »Anno 1598 den 3 Julij hebben die meeste erfgen. van Echten den »Edlen, ertfesten, Reijndt van Echten toe Echten laeten gerichtelik ver- »bieden, dat kundt, dat den juncker heft laten afgraven op den oever. »Buiren Jan Wijnders und Goerdit Schulle. Die buiren van Kuickange »vertuigen, dat sie niet en weten, weede die meeste arffgenamen bindt, »diewijle dat niemant in henoempt is, ende oeck geen Landtrecht en is, »dat men arffguedt kan inwinnen mit een verbot. Mogen dat inwinnen »als Landtrecht is. Voert an Den Edelen Drost ende 24 E."»

Eenzoo een uitspraak, op de goorsprake van 9 Maart 1601, te Beilen gevelde: »Die buiren van Zwichteler vertuigen dewijle (de beklagde) die »broecke betaelt heft, sal hie oeck geholden wesen het meijsterloen ende »behoerlike onkosten toe betalen binnen den tijd van drie weecken. Die »broeke na Lantrechte. Voert an Drost ende 24 Etten."

2) Cf. Een beslissing op de goorsprake te Diever, 11 April 1573 genomen. Wij vinden daar aangeteekend: »Oft niet lantrecht is, dat Wilh »Luijtkens sal de broecke betalen mit dat bloet tho vergelden voer sijn »knecht, dorch oirsaeke, terwijlen hij den knecht van de tijt aff angeholden »heft, ende nu noch des tijdes, in kost ende in zijn werc heft, ende sijne »schapen verdedingen wolde. De buiren van Vledderen vertuigen dat op »slantsbrieff." Hierbij stel ik mij voor, dat de buiren weten, dat de feiten zijn, zooals zij worden voorgesteld, maar niet een nitdrukkelijke beslissing ten aanzien van het recht durven nemen, omdat de regeling van L. R. 1412 § 27 buiten gebruik gekomen was, of om een andere reden. Zij maken zich nu op deze wijze van de zaak af, uit vrees voor de boete op een onjuiste uitspraak.

Iets dergelijks meen ik te moeten zien in de uitspraak, op de goorsprake van 17 Maart 1572 te Anlo gevelde: »De buiren vertuigen na den »mael Henrick Andries (beklagde) twistachtich mit hoer (eischeres) ge- »worden is in 't huijs, und mit gewalt dat stroe heft willen wedernemen, »soe sal hij daer enen gewalt an hoer gedaen hebben. Is daer meer »angebroecken, dat vertuigen sie op 's lantsbrieff." Dat onbekendheid met de bepaalde rechtsvoorschriften meer voorkwam, zelfs in den Etsstoel, kan blijken uit een ordel van 1424, Ordelboek p. 31b, en een van 1518, p. 213b, waar de uitdrukking voorkomt: »So solde de lantsbrieff wal uthwizen »offte", enz.

in 1652 nadert, hoe minder het vonnissen op eigen wetenschap voorkomt. Is het getal dezer soort van uitspraken betrekkelijk klein, men houde wel in het oog, dat ons slechts de registers van betrekkelijk jongen datum zijn bewaard, terwijl men met tamelijk veel zekerheid kan aannemen, dat vroeger die vonnissen talrijker geweest zijn.

Ook in den Etstoel geschiedde soms de beslissing op eigen wetenschap.¹⁾ Dit kon natuurlijk slechts in zeer enkele gevallen voorkomen. Immers de etten konden slechts bij uitzondering voldoende wetenschap hebben, om daarop hunne beslissing te doen steunen. Zij moesten die verkrijgen uit het bewijs der partijen. Is er reeds een uitspraak der bureu voorafgegaan, door hen gevelde op grond van wat zij van de zaak wisten, dan kan die ten aanzien van Drost en Etten in zekeren zin als bewijsmiddel worden beschouwd.

De bureu leggen voor de uitspraak een eed af, waarvan de inhoud mij niet is bekend geworden. Waarschijnlijk

1) Men vergelijke de volgende ordelen: ten eerste van 1452, Ordelb. p. 47c, waarin voorkomt: »js gewijst, want Lubbert tho Dalen up denn »rocht, ende do de Etten dar bij seten, niet gesecht hevet, dat »Johan then Peerboom sijns vaders arffgenaem niet en were" enz., waarop dan de nitspraak volgt. Verder een ordel van 1467, Ordelboek p. 82c, waarin voorkomt: »So js gewijst.... nae den olden lantrechten ende »voerwijsinghe, want die Etten gesien hebben elage brieven der drijer »steden, dat Hendrick geclagett hefft, boven des Drostes ende Etten wij- »singen, szo hefft he gebroecken" enz. Ook een ordel van 1473, Ordelboek p. 99b, waarin men vindt: »...js gewijst, want de Droste gichtet, dat »Henricus hem geclagett hefft, ende sich rechten boet, daer een doell Etten »bij wehren"; waarop dan weder de nitspraak volgt. Merkwaardig is een ordel van 1516, Ordelboek p. 102f, waarin als grond voor de beslissing wordt opgegeven: »wantett een deel der Etten tselve mede kundich is »ende daarvan getuichnisse bij hoeren eede gegeven, dat de Droste mit »den Etten bundich kennen."

zal het een belofte geweest zijn, dat zij naar hun beste weten, overeenkomstig recht en billijkheid, het vonnis zouden vellen.

De uitspraak geschiedt door alle bureu gezamenlijk, waarschijnlijk na voorafgaande beraadslaging.¹⁾ Echter komt het ook voor, dat zij ieder afzonderlijk van hun gevoelen moeten laten blijken, terwijl dan zeker de meerderheid zal hebben beslist. Dit meen ik ten minste te moeten opmaken uit de uitdrukkingen, in de rochtbrieven voorkomend: „De „buren met der sonnen omme ontbonden hoeren eedt en „tuijchden”. Op de goorsprake vinden wij: „De bureu „vertuigen mit der sonnen omme”. Aan deze uitdrukkingen is m. i. geen andere betoekenis te hechten dan de hier bedoelde hoofdelijke stemming; altijd toch is er slechts sprake van de bureu uit één buurtschap²⁾. Wanneer het noodig geacht werd ieders gevoelen afzonderlijk te hooren, en wanneer niet, is mij niet helder geworden. Waarschijnlijk had dit plaats naar mate van het gewicht der beslissing. Zeker is het, dat gewoonlijk bij een geschil

1) Op een goorsprake, 27 Nov. 1574 te Borger gehouden, vindt men aangeteekend bij een uitspraak, door de bureu van Anlo gevelde: »De »Schults Albert versochte, dat ick (de landschrijver) antekenen solde dat »Jan Wittinge sachte dat hie bleeft bij sijn tuech, de hij in den rocht »gedaen heft.” Waartoe anders deze bijvoeging dan om te constateeren, dat de bureu niet eenstemmig geworden zijn.

2) In de nitdrukking: »De soven buer sint met der sonnen omme- »ganck angeeschet tho tuge”, derhalve bij de oproeping om een beslissing te nemen schijnt men meer aan de volgorde, waarin die oproeping geschiedde, te moeten denken. Cf. hierbij een ordel, voorkomend in een handschrift, berustend op het Provinciaal Museum voor Oudheden in Drenthe, vroeger het eigendom van dr. N. Westerhoff, dat luidt: »Item we een »zeker buertuigch an settet, de sul de bureu nemen in der buerscap alsoe »langhe als sie daer inne sint, ende ontbreket se em, dan sul he se mitter »sonnen omme nemen.”

tusschen twee buurtschappen onderling, of althans bij een zoodanige zaak, waarin een buurtschap partij was, de burenen, die uitspraak vellen, hun „tuich” doen „mit der „sonnen ommeganck”.¹⁾

De beslissing op eigen wetenschap door de burenen staat, zoo daarmede een einde aan het geschil gemaakt wordt, gelijk met een eindvonnis na geleverd bewijs. Beroep op den Etstoel is in beide gevallen het eenig mogelijke middel van verzet. Drost en Etten moeten dan over de juistheid van het buurtuich beslissen. In het eerste geval of de wetenschap, die bij de burenen bestond en waarop zij hunne uitspraak grondde, juist en voldoende was, in het andere of het bewijs hun genoegzame zekerheid had verschaft. Van het standpunt van Drost en Etten gezien werd dus de waarheid van iets bewezen, of door de uitspraak der burenen, of door getuigen, schriftelijke stukken enz. Wij vinden dan ook vonnissen van den Etstoel, waarbij bewijs wordt opgedragen „met denn burenen” of „met VII zeeckere burenen”.²⁾

1) Dat dit gewoonlijk maar niet altijd het geval was, blijkt, behalve uit een rochtbrief van 1482, Bijlage no. 2, uit wat wij vinden op de goorsprake van 26 Mei 1574, waar de burenen van Peize „met der sonnen „omme” beslissen een geschil tusschen een particulier en de „schuttheerden” van Zeijen. Op de goorsprake, 21 Maart 1576 te Emmen gehouden, doen de burenen van Ernie op dezelfde wijze uitspraak tusschen particulieren en „de holtvoechden”, op die van 20 Maart 1577 te Diever, beslissen de burenen van Wapserveen een geschil tusschen particulieren; evenzoo op die van 17 Juni 1577 terzelfder plaatse de burenen van Diever zelve.

2) Deze nitdrukking vinden wij o. a. in een ordel van 1399, Ordelb. p. 2a: „ijs gewijst, wie muddenn over eens anderenn goet hebben will, die sal dat „winnenn mit VII zeeckere buirenn.” Evenzoo in een ordel van 1400, p. 6c. In een ordel van 1416 p. 8c, is sprake van de „VII burenn”, verg. verder een ordel van 1451 p. 42a. Ook vinden wij in dezelfde beteekenis de nitdrukkingen „bij- „brengenn met denn buirenn”, Ordel van 1408 p. 6d, of „bewijzen met VII „zeeckere buirenn”, of „arffachtighe burenn”, Ordel van 1452 p. 43c. In

Uit een algemeen oogpunt beschouwd, zien wij dus in Drenthe vóór 1652 den volgenden toestand. De gewone rechtspraak geschiedt door gezworenen, die beslissen of naar eigen wetenschap of na geleverd bewijs, door het hooren van getuigen of op andere wijze, al naar mate de zaak medebrengt. Immers, men houde het wel in het oog, de rechters, de bureu, zijn in wezen dezelfde, hetzij zij het bewijsvonnis op de goorsprake uitspreken, hetzij zij bij het leveren van het bewijs op het rocht tegenwoordig zijn, en daarop de einduitspraak vellen. Een tusschenperiode derhalve tusschen een zuivere bewijs-jury, die alleen naar eigen wetenschap vonnist, in wier uitspraak het bewijs van en het oordeel over het feit ligt, en de jury, die

een ordel van 1446, Ordelboek p. 26e wordt aan iemand opgedragen, dat hij »een rocht ahnsetten sall als landrecht is, ende bewijzen met VII »buren met der sonnen omme», enz. In een ordel van 1447, Ordelboek p. 29e, wordt gezegd, dat de eene partij de andere »overtuegede met VII »buren», terwijl de laatste »hem (de eerste) niet entgaen en wolde met VII »burenn», enz. Dit ten aanzien van de zeven bureu; ook met betrekking tot de uitspraken der gezamenlijke bureu komen dergelijke uitdrukkingen voor. Cf. twee ordels van 1450, Ordelboek p. 38g en p. 39a, waarin sprake is van het »bewijzen met denn bureu». Evenzoo een ordel van 1459, Ordelboek p. 65e. In een ordel van 1480, Ordelboek p. 126a, vindt men: »....js gewijst, mach Johan Datema bewijzen, als landrecht is, met den »meestendeel der bureu van Roderwolde», enz. In een ordel van 1483, p. 141b: »is gewijst, dat sie sollen bewizen mit den gemeinen buiren van »Beilenn», enz. Verg. ook een ordel van 1517, Ordelboek p. 207a. In een ordel van 1441, niet voorkomend in het door Mr. H. O. Feith uitgegeven ordelboek, maar te vinden bij Magnin G. O. II 2 p. 211, vindt men de uitdrukking: »mach (de eischer) dat bijbrengen mit den Buren van »Ruinen» enz. Verg. ook een ordel van 1485, Ordelboek p. 145f, waaruit blijkt: »dat een deel bureu van Deveren sich verneten hebben »dat sie bewizen wolden met III buirentuigen umde de gemeene buiren »van Deveren, ende want niet mehr dan III getueget hebben in oeren »rochtbrieff, ende de gemelne buer niet», enz. Hier heeft men dus bepaaldelijk de bureu als getuigen. Cf. noot 5 p. 227.

enkel vonnist (Urtheil-jury). Hierbij toch mag de eigen wetenschap der gezworenen niet meer in aanmerking komen; hunne beslissing moet zuiver en alleen steunen op het geleverd bewijs.

In de vonnissen van den Etstoel treedt het bewijs, door de uitspraak der bureu geleverd, meer op den voorgrond, terwijl toch, zoo de zaak niet voor den Etstoel komt, de uitspraak der bureu tevens vonnis is.¹⁾

Echter ook uit den tijd, dat de Frankische inquisitio nog niet in de bewijs-jury is overgegaan, dat zij, die op hunnen eed gehoord worden, nog meer als getuigen optreden, zijn nog sporen over. Ik meen ze te mogen zien in de taak, die de zeven erfbureu op het rocht vervullen. Immers, zooals reeds gezegd is, gaven zij vroeger hunne meening te kennen, vóór dat de zekeren hunne uitspraak velden. Is het nu waar, zooals ik vroeger meen aangetoond te hebben, dat de zekeren op het rocht de plaats innemen, die vroeger de gezamenlijke bureu vervulden, dan zijn de zeven bureu getuigen, die in gewichtige zaken, over onroerend goed enz., altijd moeten worden gehoord. Getuigen, die echter eenige overeenkomst met de Frankische scabini

1) Een merkwaardig voorbeeld van den overgang van het een in het ander levert de procedure bij het vaststellen van de scheiding tusschen twee marken. De bureu van de twee naastbij gelegen buurtschappen stellen de scheiding vast; kunnen zij het niet eens worden, dan worden die van een derde buurtschap er bij geroepen, en aan hen de beslissing opgedragen. Cf. een ordel van 1474, Ordelboek p. 105g. Wordt deze beslissing beroepen, dan worden de uitspraken van de bureu der naastliggende buurtschappen voor Drost en Etten bewijsmiddel. Cf. ordelen van 1490, Ordelboek p. 162c, van 1516, p. 181c, en van 1518 p. 208f. Later stelt de Etstoel de markescheidingen bij nitsluiting vast, en zijn de bureu getuigen ter inlichting geworden. Cf. L. R. 1614 III § 49 en L. R. 1712 III art. 102.

vertoonen, in zooverre zij tevens met hunne verklaring, die zoowel op eigen weten,¹⁾ als op verklaringen van getuigen enz. steunen kon,²⁾ als het ware een ontwerp-vonnis aangeven. Later wordt ook hun' uitspraak een integreerend deel van het vonnis betreffende onroerende goederen. Zij volgt dan op de beslissing der zekeren. Dan treffen wij ook den naam „vol rocht" aan.

Wij vinden dus een merkwaardige overeenstemming met de ontwikkelingsgeschiedenis der jury in Normandïe, en van daar overgaande in Engeland.³⁾ Daar toch ontstond ook uit de Frankische^{*} inquisitio langzamerhand de jury, die te gelijker tijd bewijs levert en vonnis velt (recognitio,

1) Evenals bij de getuigen konden hier ook de kinderen optreden voor de ouders, zoo zij slechts waarborg voor hunne onpartijdigheid en zelfstandigheid opleverden, en de ouders hunne wetenschap aan de kinderen hadden medegedeeld. Cf. ordel van 1420, Ordelboek p. 11b, luidende: »Soc is gewijst, dat zeecker buir oer kinderenn eenn zeecker buirtuich moegenn doenn, gelijk die olders, inn denn dat die vaders elme dat gemechtigett hebbenn, ende tot oer jaerenn gekommenn sindt." Later vindt men geen spoor meer van deze bepaling. Het zal dus waarschijnlijk niet meer voorgekomen zijn.

2) Cf. een ordel van 1446, Ordelboek p. 27d, dat eindigt: »will Evert (de eischer) hem de maeth affwinnenn, so mach he een rocht ahnsettem, »ende ladenn de kunden daer, ende winnen se mit VII burenn als landt-recht is." Ook een ordel van 1457, Ordelboek p. 62f, luidende: »Szo js »gewijst tusschen Johan Ehminghe ende Jacob Meus, dat Johan naer is »Jacob tho ontgaen met VII buren, dan Johan elnn an tho khomen met »VII buren, want he met ghene levendige kunden hefft gesproken." Verg. ook een zeer merkwaardig ordel van 1451, Ordelboek p. 41d, luidende: »Tusschen (partijen) js gewijst kan her Johan bewijzen met Bertolt »Papinghe dat Bertolt then hilligenn schwerenn will, dat de thuin »hoert ther hofstede ende niet tho den acker, als dan VII buren Bertolt »Papinge cehede stalmafftich tuengen, szo sol de hofstede denn thuen »wahrenn, ende de acker sol dar van gevrijet sijn."

3) Cf. dr. H. Brunner, Die Entstehung der Schwurgerichte, vooral S. 436 flg.

iurea, iurata), terwijl deze na een lang overgangstijdperk onder CROMWELL in 1650 in de enkel vonnissende jury overging.

Toevallig is het, dat omstreeks denzelfden tijd, toen dit rechtsinstituut in Engeland een nieuwen bloei te ontmoet ging, het in een vergeten achterhoekje van het continent zijn eigenaardig karakter verloor. De resolutie toch van 28 Febr. 1652 (art. 5) schafte de buurtuigen af, d. w. z., ontnam geheel aan de bureu de bevoegdheid beslissingen te nemen. Dit echter niet alleen; na de vermelde resolutie mocht op de goorsprake slechts de eisch worden ingesteld. Nadere toelichting van den eisch, het leveren van het bewijs en de einduitspraak, alles geschiedde van toen af òf voor den Schulte met de Keurnoten òf voor den Etstoel.

Een gering overblijfsel van de rechtspraak door de bureu bleef bestaan in de beslissing der zekeren, die eertijds ook, hoewel zelden, op eigen wetenschap plaats vond. Dit hield echter later geheel op, en lang vóór 1652 werd op het rocht altijd vooraf bewijs geleverd. Men mag dus stellen, dat met de resolutie van 1652 de jury (opgevat in den zin, als boven is uiteengezet) haar einde vond.

Het andere doel der Frankische inquisitio, dat bereikt werd door het wroegen (Rüge), het aan den rechter mededeelen van hun bekend geworden misdrijven door de bureu, was de bestraffing van den misdadiger zonder voorafgaande aanklacht. Hiermede was tevens de mogelijkheid afgesneden, dat de zwakkere de aanklacht uit vrees voor den sterkere niet durfde instellen, en deze daardoor straffeloos bleef.

De wroege vinden wij in Drenthe terug. In zooverre echter gewijzigd, dat de bureu niet alleen wroegen, het be-

staan van het misdrijf bekend maken, waarop dan een nader onderzoek door den rechter volgt en deze veroordeelt, maar in hunne verklaring ligt een uitspraak. Verklaaren zij, dat iemand het misdrijf heeft bedreven, dan is hij daarmede tot de straf, daartegen bedreigd, veroordeeld. Tegenbewijs is niet meer mogelijk; immers tal van vertrouwbare getuigen, en wel de bureu, die weten, wat en door wien het is geschied, hebben het verklaard. De straf behoeft slechts ten uitvoer te worden gelegd; hierbij echter kunnen nog geschillen ontstaan. In dat geval kan dan de beslissing van den Etstoel worden ingeroepen. ¹⁾ Hebben de bureu zelve geen zekerheid genoeg tot het vellen eener uitspraak, dan moeten zij zich die verschaffen. Zij kunnen daartoe, zooals wij reeds vroeger zagen, den beledigde zelf hooren, enz. ²⁾ Ook komen er uitspraken voor, waarbij zij besluiten tot het hooren van getuigen. ³⁾ Ontbreken bewijsmiddelen, dan

1) L. R. 1412 § 3. L. R. 1614 IV § 1.

2) Cf. p. 187 vllg.

3) Cf. Een ordel van 1472, Ordelboek p. 96d, waarin voorkomt: »js gewijst, want de buer van Meppel de saecke getueget hebben up den tuech, die in den Wijk geschiet is, ende up den genen, de daer in den hucze weren, ende op alle de kunden, de eek inleggen konde nha »antrecht" enz. Evenzoo een ordel van 1517, Ordelboek p. 204c: »js gewijst (den beklaagde) vellich in den roeff, ende de gewalde nha den register, dat de dochter betuiget hefft, ende de nabuers geruchte van »gehoert hebben, ende szo de dochter alleene hieszheerde was, dat register »ende dochters tuich stantastich." Deze zaak stel ik mij aldus voor: De bureu hebben bij geruchte de zaak aangebracht, dit werd opgeteckend in het goorspraken-register. Voldoende zekerheid om den man te veroordeelen ontstond door de getuigenis van de dochter. Men vergelijke de uitspraak, geveld op de goorsprake van 5 Maart 1575, te Diever: »De pastoor van »Havelte is gevangen und geleijdet, und weder losgelaten vertuigent (de »bureu van Uffelte) op de geenen de daerbij gewest binnen, soet »in den velde geschiet is" enz. Ook die, op de goorsprake van 20 Maart 1577 te Dalen geveld: »Voer geruchte dat van den Kamp zeecker speck

wordt de beschuldigde tot den onschuldseed toegelaten. Wij zien dus hier ook, evenals in burgerlijke zaken, een overgang van de jury, die bewijs levert en uitspraak doet, tot die, welke alleen vonnist na geleverd bewijs. Echter altijd is de verklaring der bureu, die vooraf een eed afleggen, tevens een vonnis. Wij vinden dus in Drenthe een rechts-instituut, dat BRUNNER zoo juist met den naam van Rüge-jury aanduidt.

De wroege, die aanleiding geeft, dat de rechter overgaat tot een nader onderzoek, was algemeen verspreid. Wij treffen haar in de Hollandsche steden aan onder den naam van „'s Graven waerheid", of „stille waerheid", ¹⁾ in het Noorden van Frankrijk onder dien van „franche vérité" ²⁾. Daar echter kwam men niet tot de Rüge-jury.

In Drenthe werd ten gevolge van de informatiën, die ambtshalve door of van wege den drost genomen werden, en door de rechtsspraak van Drost en geconvoceerde Etten de werkkring van de bureu op de goorsprake ingekort. Echter zelfs na de resolutie van 1652, bleef de Rüge-jury, hoewel gewijzigd, voortbestaan. Dit duurde tot de invoering der Fransche wetgeving hier te lande in 1811, zoodat het

»ende anders sold genomen sijn, und dat sa. Harman Schoenmaickers soens »den dieff solden gehadt hebben, und hem weder lopen laeten, dat Jan »Buse secht, Egbert Eltinge hem tho gesacht sold hebben, dat de buiren »vertuigen op te soens te seggen, ende daervan verklaringe te doene, de »welcke seggen sulcx ganslijecken tho ontkennen, und haer geenens speck »gestolen toe wesen."

1) Verg. een verhandeling van Mr. W. C. Ackersdijk in de Nieuwe Werken van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde II 1830.

2) Cf. Schäffner Französische Rechtsgeschichte Bd. III S. 598.

rechtsinstituut der wroege in Drenthe gedurende een tijdvak van omstreeks duizend jaren heeft bestaan ¹⁾).

In het landrecht van 1712 treedt ons de gewone gang van zaken, zooals die tegenwoordig bestaat, voor oogen. De eischer moet de vordering waar maken, terwijl de beklaagde ze eenvoudig kan ontkennen of daartegen excepties opwerpen, en het door hem gestelde bewijzen. De rechter beslist na het leveren van het bewijs overeenkomstig zijn' overtuiging. Ook de Drentsche rechtsgeleerden zullen zich niet hebben kunnen onttrekken aan de beweging om voor die overtuiging algemeene vereischten te stellen. Ook zij zullen de wettelijke bewijsleer gehuldigd hebben. In dit opzicht is merkwaardig, wat de commissie van rapporteurs ²⁾), alle drie rechtsgeleerden, over de revisie van het landrecht in 1791 schrijft, waar zij spreekt over de nadeelen, verbonden aan de rechtsspraak door personen, die van de rechtswetenschap geen studie gemaakt hebben: „Zoodanig Richter oordeelt niet *ex Actis et Probatis*, maar naar dat hij voor „zich zelve over voorkomende zaken en feiten gevoelt” ³⁾).

Een blik in het Selwerder recht toont ons, dat in het Gooregt de bureu optraden, evenals in Drenthe, als bewijsjury en als rüge-jury. ⁴⁾ Dit werd gewijzigd in 1546. Toen

1) Cf. art. 8 van de Instructie voor de Schultessen in Drenthe, den 28sten Oct. 1802, gearresteerd. De verplichting om de misdrijven aan te brengen rustte toen nog alleen op de schulten.

2) Het rapport is medegedeeld in den Tegenw. St. I p. 180 vlg.

3) Tegenw. St. I p. 187i. f.

4) In het Gooregt in zoover eenigszins anders, dat de bureu van een bepaalde buurtschap aanbrengen, terwijl de gezamenlijke bureu recht doen. In het gerecht van Selwerd bestond derhalve niet zoo zeer een rüge-jury. Cf. Bijlage no. 20.

werden voor de rechtspraak in burgerlijke zaken de acht mannen aangesteld.¹⁾ Deze konden natuurlijk in de meeste gevallen niet op eigen wetenschap recht spreken, en hadden dus tot het nemen van hunne beslissingen bepaald bewijs noodig. Daarmede verviel dus de bewijs-jury. Het bekend maken der misdrijven, en daarmede het vellen van uitspraken in strafzaken bleef echter bestaan.²⁾ Zelfs gingen de bureu in het Gooregt om de voldoende zekerheid te verkrijgen voor hunne beslissing somtijds over tot het aanwenden der pijnbank ³⁾.

Met de uitvaardiging van „de Costumen des Geregts „van Selwerd” op 7 Dec. 1571 vervalt de rüge-jury. De wroege echter als zoodanig bleef bestaan. Immers de bureu maken het misdrijf bekend, maar moeten nu volmachten benoemen voor de berechting.⁴⁾ Ook bij hen bestaat dus in vele gevallen geen wetenschap; wat hun te dien aanzien ontbreekt, moet aangevuld worden, hetzij door de verklaringen der bureu, hetzij door een nader onderzoek. Daarom is ook voor hen op „de een-en-twintich”, altijd tegenbewijs mogelijk, zoowel indien iemand wegens een stellig feit, als wegens een gerucht is „vertuicht”.⁵⁾ Ook hier is de werkring van dit overblijfsel der rüge-jury beperkt tot de rechtspraak over misdrijven, waartegen geldstraf is bedreigd⁶⁾.

1) Feith p. 31 vlg.

2) Feith p. 33. Cf. p. 27 l. c.

3) Verg. het stuk van 1537 als Bijlage no. 20 hier achter gevoegd.

4) Feith p. 42.

5) Cf. L. R. 1673 I artt. 86 en 87.

6) Ook in de stad Groningen zelf vinden wij iets dergelijks. Volgens het Stadboek van 1425, Bk. I art. 16, moeten de bureu uit de cluft het misdrijf aubrengeu; vervolgens worden uit de cluft vijf of zeven bureu voor de berechting gekozen. Verg. de aantekeningen bij de uitgave van

De rechtspraak der buren op eigen wetenschap over elkander, in hare beide vormen, de bewijs- en de rüge-jury, vormt een waarborg voor de persoonlijke vrijheid, verhindert de overheersching van den zwakkere door den sterkere. Immers brengt de laatste te weeg, dat en de aanzienlijke en de geringe misdadiger hunne gerechte straf niet ontgaan, de eerste heeft ten gevolge, dat de sterkere den zwakkere niet onder den schijn van recht kan onderdrukken, door met den kamp als laatste bewijsmiddel alle onrecht tot recht te maken. Beide bevorderen dus een eerste vereischte voor het staatsorganisme, de rechtszekerheid.

Vergelijkt men den toestand in Drenthe onder het bisschoppelijke gezag met dien van naburige streken in de 15^e eeuw, dan springt een groot verschil in het oog.

Terwijl in Drenthe het staatsgezag betrekkelijk sterk is, en voor allen een in die tijden bijzondere rust en veiligheid heerschen, zien wij in de Groninger Ommelanden, om van Friesland niet te spreken, de aanzienlijken in het vertrouwen op hunne macht het geweld als eenige richtsnoer voor hunne handelingen beschouwen, en zich om recht noch wet bekommeren; of, waar zij zelve de rechtspraak in handen hebben, het recht aanwenden als geschikt middel tot afpersing en bevordering van eigen belangen.

het stalboek in de Werken van het Genootschap Pro excolendo Iure patrio V, 2 p. 36, en de nadere aantekeningen V, 2, p. 211 vlg., waar de rechtspraak der buren het eerst met die door de jury wordt vergeleken, zonder dat er echter nadere punten van overeenkomst worden opgegeven.

Afdeeling II.

Feitelijke handhaving van het recht. ¹⁾

Oorspronkelijk handhaafde ieder zijn recht met eigen vuist en op eigen gezag. Tegen den persoon van den misdadiger wordt de vredeloosheid ten uitvoer gelegd door den beleedigde of diens bloedverwanten, de vrede van 'hen gekocht. De schuldeischer eigent zich geheel of gedeeltelijk het vermogen, waartoe alleen de roerende goederen behooren, van den schuldenaar toe, ter voldoening van een schuld, hetzij uit overeenkomst, hetzij uit toegebrachte schade ontstaan. Het eenige, waartoe het staatsgezag bij machte is, en waarin deze toestand zich van het bellum omnium contra omnes onderscheidt, is, dat de regelen, volgens welke, en de gevallen, waarin men aldus mag optreden, worden vastgesteld en omschreven. Wie daartegen handelt, doet onrecht, ook al was hij, wat de zaak zelf betreft, in zijn recht. In dezen tijd kon men spreken van een „strudes legitima”, een wettige roof. Langzamerhand wordt de staat krachtiger, en breidt het staatsgezag zich uit. De ten uitvoer legging en de afkoop der vredeloosheid worden niet meer aan de willekeur van het individu overgelaten. De overheid mengt zich in het tot stand komen van den zoen, bevordert het en dwingt er zelfs toe. Door hare uitspraak ontstaat nu eerst de vredeloosheid, de bevoegdheid om den dader te

1) Cf. Wilda, Das Pfändungsrecht, in het Zeitschrift für Deutsches Recht und Deutsche Rechtswissenschaft, Bd. I S. 167 flg., en Delbrück, Das Pfändungsrecht wegen Schuld nach dem Rügen'schen Landgebrauche in hetzelfde tijdschrift, Bd. XII S. 221 flg.

straffen. Bij de executie op het vermogen doet ook het toenemend staatsgezag zijn' invloed gevoelen. Als de schuldeischer zich uit de roerende zaken van den debiteur voldoening verschaffen wil, moet hij vergezeld zijn van een vertegenwoordiger der overheid, van een ambtenaar. Later wordt ook het verlot van het gerecht daartoe gevorderd. Dit komt het eerst voor bij de Franken. Bij dit volk toch ontwikkelde de staatsmacht zich vroeg, in vergelijking met andere Germaansche stammen, en vond hare uiting in het uitgebreid gezag der koningen. Onder hun' invloed kwam de executie op het onroerend vermogen in gebruik, waarvan dus toen individueel eigendom mogelijk was ¹⁾).

Met de heerschappij der Franken werd het verbod der eigenmachtige panding, nl. die wegens schuld — die wegens toegebrachte schade bleef bestaan — ook tot andere volken uitgebreid. KAREL DE GROOTE bepaalde dan ook, toen hij de Saksers onder zijne heerschappij had gebracht: „ut nullatenus alterum pignorarē presumat; et qui hoc fecerit, „bannum nostrum solvat” ²⁾).

Op den hierbij gestelden regel, door latere keizers in de verordeningen over den landvrede herhaald, kwamen in andere streken meer en meer uitzonderingen voor, die echter later weer verdwenen ³⁾. In Drenthe heeft de bepaling geen sporen achtergelaten. Daar toch zien wij de panding plaats vinden op eigen gezag des schuldeischers, die zelf echter in den feitelijk bestaanden toestand niet mag ingrijpen, maar daartoe de tusschenkomst der overheid noodig heeft. De

1) Sohn, Die Altddeutsche Reichs- und Gerichtsverfassung S. 117 flg.

2) Capit. Sax. Cap. 25, Pertz. Mon. I p. 75.

3) Cf. Wilda l. c. S. 198 flg.

rechtmatigheid er van kon later door den debiteur aan het oordeel van den rechter worden onderworpen. Van de eigenrichting uit den oudsten tijd is derhalve geworden een handhaving des rechts zonder of althans vóór een rechterlijk vonnis. Wij zien hetzelfde tegenwoordig nog bij de executie met dwangbevel, en bij die op de grossen van notariële acten. Verg. art. 438 B. R. 1).

De panging wegens toegebrachte schade is ook, hoewel eenigszins gewijzigd, in Drenthe blijven bestaan, zooals blijken zal bij de nadere behandeling der executie, waartoe wij thans overgaan.

Wij vinden dan in Drenthe de panging op eigen gezag, zoo het bestaan der schulden van elders bekend is. Dit wordt geacht het geval te zijn, zoo zij voor het gerecht zijn aangegaan, met stokleggingsbrieven bevestigd, of zelfs, althans in vroegeren tijd, zoo haar bestaan slechts bij de burens bekend is 2). In het algemeen, wanneer de schuldenaar het bestaan der schuld niet geheel ontkent 3), terwijl van de andere zijde de eed van den schuldeischer „dat de schuld jech- „tich was”, voldoende schijnt te zijn geweest om tot de eigenmachtige executie over te gaan 4). De C. en O. spreken van „bekende, gichtige en liquide schulden.” Het landrecht van 1614, evenals dat van 1712, voegt er nog bij „her-

1) Cf. Mr. B. J. Gratama, in een verhandeling getiteld: Bijdragen tot de leer van den invloed, dien het proces op 't materiële recht uitoefent, vooral naar Nederlandscht regt; in de Nieuwe Bijdragen voor Regtsgeleerdheid en Wetgeving I, vooral op p. 412 vllg.

2) L. R. Buddinge- en Haakswolde §§ 61 en 62.

3) Cf. het verbond van de Friezen van Stellingwerf met de Drenthen, medegeedeeld bij Magnin G. O. II 2 p. 85.

4) Cf. o. a. een ordel van 1483, Ordelboek p. 142c, waar volgt op de mededeeling, dat de schuldeischers den in den tekst vermelden eed heeft afgelegd: „szo heft sie toe rechte gepandt.”

„comende van obligatieen, boeschulden ende andersints”¹⁾. Deze bijvoeging moet niet als een uitbreiding maar als een verklaring beschouwd, die noodig was geworden daardoor, dat ten gevolge van het verkeer gewone verbindtenissen en schulden uit (koopmans)boeken voortspruitende, meer voorkwamen. Dat deze wijze van schulden te innen de algemeen gebruikelijke was, en dat men derhalve het vereischte van bekendheid der schuld niet te eng, maar in den bovenbedoelden zin moet nemen, kan blijken daaruit, dat op een goorsprake ²⁾ de regel wordt gesteld en door de bureu aangenomen: „soemen geen schulden met esschen kan „inwinnen”, maar alleen door panding ³⁾.

Had men nu zulk een schuld in te vorderen, dan kon men onmiddellijk tot de aanpanding overgaan. Deze geschiedde door den schulte, of diens dienaar, den pander ⁴⁾. Zij moest bij de bureu van de buurtschap worden bekend gemaakt, althans in vroegeren tijd ⁵⁾.

De aanpanding moet geschieden aan de woonplaats van den debiteur, „op sijnn dam”, zooals het in de bronnen luidt ⁶⁾. Natuurlijk zal de schulte dan tevens den debiteur bekend maken ten wiens verzoeke de aanpanding geschiedt,

1) C. en O. § 19. L. R. 1614 II § 24. L. R. 1712 II art. 1.

2) Goorsprake 11 Maart 1572 te Meppel gehouden.

3) In het L. R. van Selwerd van 1529, wordt ook algemeen gezegd: »Een man, die een schuldener heft in den gerichte van Selwart... mach »hem uthpenden” enz. Feith p. 18.

4) Cf. o. a. het reglement op de schulten, in de uitgave van het L. R. van 1712, bij Catharina Zandt p. 23.

5) Ordel van 1400, Ordelboek p. 6a, luidende: »Item wanneer die »schulte eenenn apendet, dat sal he wethenn doenn inn die buir, so salt »stantaffich wesen.”

6) C. en O. § 20. L. R. 1614 II § 24. L. R. 1712 II art. 17.

en om welke schuld ¹⁾. De nadere toelichting van den eisch geschiedt echter eerst door den schuldeischer zelf bij de uitpanding.

De werking der aanpanding is niet geheel duidelijk. Zij schijnt eenvoudig een aanmaning geweest te zijn ²⁾, een mededeeling aan den debiteur, dat de schuldeischer na verloop van eenigen tijd zijn schuld zal komen invorderen, of bij weigering van betaling zich zelf door het nemen van panden (uitpanding) voldoening verschaffen. Den schuldenaar schijnt ten gevolge der aanpanding feitelijk de vrije beschikking over zijn vermogen niet ontnomen te zijn, hoewel hij ze rehtens zeker niet meer mocht uitoefenen. Immers eerst bij de uitpanding worden bepaalde goederen ter voldoening van den crediteur aangewezen.

De aanpanding was een noodzakelijk vereischte om na verloop van zekeren tijd tot de uitpanding over te gaan ³⁾. In het algemeen moest er tusschen de aan- en uitpanding een tijd van minstens drie weken verloopen ⁴⁾. Liet men

1) Cf. L. R. 1712 II art. 17.

2) In het verbond van 1461, tusschen de Friezen van Stellingwerf en de Drenthen, wordt »anpanden" gelijkgesteld met »wilkoren." Verg. ook het rapport van Mr. G. v. O., waar »aenpandinghe" verklaard wordt door het woord »monitien". Magnin G. O. III 1 p. 204.

3) Cf. o. n. een ordel van 1478, Ordelboek p. 119c, waarin wordt gezegd, dat »Willm Greven sich vermeten hefft to bewisen, dat Johan »ait sijnen mede hulperen eln uthgepandet hefft, sunder anpenden, met »den schulten ende bueren, mach he dat bewijsen als lantrecht is, so hebben de anderen eene onrechte pandinge gedalm." Cf. ordel van 1479 p. 120c.

4) Cf. een ordel van 1456, Ordelboek p. 58c, waar men vindt: »Sojs »gewijst want de Etten den bueren oer stedemudden tho gewijsett »hadden, szo solden de buer voer de stedemudden alangepandt hebben III »weecken voer de uthpandinge, want sie die (aan)pandinge niet gedalm »slecht, szo hebben se onrechte (uit)pandinge gedalm" enz.

na de aanpanding één jaar verstrijken voor tot de uitpanding over te gaan, dan had de eerste haar' kracht verloren, en moest er opnieuw worden aangepand om tot de uitpanding te kunnen komen ¹⁾. In Drenthe vinden wij geen korter tijdsverloop dan drie weken vermeld. In de heerlijkheid Ruinen komen echter verschillende termijnen voor. Zoo behoefden daar bij het invorderen van het loon van den „bui rheerd", den herder van de kudden der gezamenlijke bureu, tusschen de aan- en uitpanding slechts drie dagen te verlopen ²⁾. De gewone termijn was echter ook die van drie weken ³⁾.

Hetzelfde vinden wij in het landrecht van Selwerd. Voor schulden van minder belang was de termijn bekend onder den naam van „dwars-nacht", d. w. z. dat men reeds den volgenden dag tot de uitpanding kon overgaan ⁴⁾. Men kon zich deze snelle wijze van executie ook bij bijzonder beding verzekeren. De gewone termijn was hier echter ook die van drie weken ⁵⁾.

1) Cf. een ordel van 1400, Ordelboek p. 4f: »Item, wie den anderen anpendt, die sal uthpendem binem jaers, doet he dat niet, so sal he anpendem upt neije." C. en O. § 14. L. R. 1614 II § 24. L. R. 1712 II art. 1.

2) Cf. De boer-willekeur van Ruinen (van omstreeks 1400), medegedeeld bij Magnin G. O. II 2 p. 200.

3) L. R. Buddinge- en Haakswoide § 62.

4) L. R. van 1529, Feith p. 18. Costumen van 1571, Feith p. 40. L. R. van 1673, Bk. II art. 7. In Selwerd was dit het geval ten aanzien van schulden, voortvloeiend uit arbeidsloon, »dat bij dachhuire verdient is" en uit »magenaes", geleverde levensmiddelen. In Ruinen had men hiervoor een termijn van drie weken. L. R. Buddinge- en Haakswoide § 63.

5) L. R. van 1529, Feith p. 18 en 49. Costumen van 1571, Feith p. 39. L. R. 1673, Bk. II art. 6. Wij vinden hier de uitdrukking »apenden »ofte XXI setten", een termijn van drie weken bepalen. Een bewijs voor de boven verdedigde opvatting van de aanpanding.

In enkele uitgezonderde gevallen kon men zonder aan te panden tot de uitpanding overgaan. Dit was somtijds het geval, indien geestelijke personen als schuldeischers optraden, waarover later. Overigens moet het beschouwd als een buitengewoon voorrecht om de een of andere bijzondere reden verleend. ¹⁾

Was de zaak nu zoo ver gevorderd, dat men tot de uitpanding mocht overgaan, dan begaf de crediteur zich, vergezeld van den schulte ²⁾ en twee erfboeren, die grondbezit moesten hebben in de marke, waar de schuldenaar woonde, naar de woonplaats van dezen. ³⁾ De executie geschiedde dus wel op eigen gezag, maar onder toezichten medewerking der overheid. Met hoeveel moeite men zich daaraan onderwierp, kan men opmaken uit het feit, dat nog in 1484 en volgende jaren in een geschil tusschen de boeren van Diever en den Drost over de vraag of panding wegens schuld

1) Cf. Een ordel van 1451, Ordelboek p. 39e, waar wij in het tweede gedeelte van de aangehaalde uitspraak vinden: »Voert off eenich vremdbt geselle in dat landt brande de gheue maghe in den lande hadde, we elch vinge ofte dootsloeghe, de sol hebben van elcken huze twe olde vleeschenn, ende den vleeschenn solmen uthpenden ende niet »anpenden" enz. Ook een ordel van 1471 p. 92a: »Item de gemeene »Etten hebben toegestaen, dat de Drosten knechten, de Willem Smith »vervolget ende tho der doot gebracht hebben, omme dat he ontsicht ende »des landes vijandt was, szo soelen de boeren van elck huze eenen vleeschenn, sunder anpenden" enz.

2) Cf. een ordel van 1457, Ordelboek p. 62b, waarin voorkomt: »Szo is »de Droste mit den Etten overdragen dat niemant sol uthpanden »dan een geschworn schulte" enz.

3) Cf. o. a. een ordel van 1490, Ordelboek p. 166e, waarin »s gewijst, »want Wilhm (een der partijen) niet dan einen buer mit den schulten »over de pandunge na uthwisinge sijns rochtbrieffs gehad heft, ende sede »dat Evert, des kercheren meijer, mede buer over de pandunge was, ende »bueten landes woende, szo sol Willem noch bewizen, als lantrecht is, dat »de selve Evert up de tijdt, dat Willens rocht was, bueten des landes »woende, ende niet krigen en konde, doet he des niet, szo is he vellich."

al dan niet in tegenwoordigheid van den schulte moest geschieden, door den Bisschop op drie achtereenvolgende klaringen moest worden uitspraak gedaan.¹⁾ Na dien tijd kan de aanwezigheid van den schulte dan ook als regel worden aangenomen.²⁾

Bij de woonplaats des schuldenaars aangekomen geeft de crediteur aan voor welke schuld, en tot welk bedrag de uitpanding zal plaats hebben. De debiteur heeft in den tijd tusschen de aan- en uitpanding kunnen overleggen, welke wijze van handelen hij nu zal volgen. Hij kan de schuld betalen; daardoor is de uitpanding onnoodig geworden. Hij kan echter ook tegen de uitpanding opkomen, als hij meent, dat om de een of andere reden, bijv. ten gevolge van reeds gedane betaling of van compensatie, de schuld, welke de crediteur wil invorderen, geheel of gedeeltelijk is te niet gegaan. Ook op grond, dat de vereischte formaliteiten niet in het oog waren gehouden, kon men zich tegen de uitpanding verzetten.³⁾ Zoo, als de bureu, wier aanwezigheid werd vereischt, niet bevoegd waren, indien zij bijv. geen grondbezit hadden in de marke, waar de schuldenaar

1) Het IIIde punt dier klaringen, te vinden bij Magnin G. O. 2 p. 148, 152, 153.

2) Zoowel in de heerlijkheid Ruinen (L. R. Buddinge- en Haakswolde § 61) als bij het »Gerichte van Selwert" was dit eveneens het geval. Cf. L. R. 1529, Feith p. 18, Costumen van 1571, Feith p. 39. L. R. 1673 II artt. 6 en 7.

3) Cf. een ordel van 1475, Ordelboek p. 108c, luidende: »Tusschen den schultas van Gieten ende Hindrick Ebinghe js gewijst, want Hindrick »dat gelt niet gelecht heft in bewaerder handt, szo is he vellich inder »pantweringhe." Dit vereischte heb ik nergens anders in de Drentsche rechtsbronnen aangetroffen, men mag dus aannemen, dat het alleen in dit bijzondere geval, waarvan verder niets bekend is, noodig was.

woonde.¹⁾ Dit noemde men pandkeer, pandwering of pandweigering doen. De voortgang der uitpanding was hierdoor verhinderd.

Was er eenvoudig pandkeer geschied, dan kon de schuldeischer den volgenden dag terugkomen om dan tot de uitpanding over te gaan. De schuldenaar kon zich op nieuw verzetten. Op den dag daaraanvolgend kon wederom hetzelfde plaats vinden, maar op den vierden dag moest de debiteur zich tevens „tho lantrechte” beroepen, derhalve de zaak aan de beslissing van Drost en Etten onderwerpen. De eerste drie dagen kon hij dit ook reeds gedaan hebben²⁾.

De executie was nu geschorst totdat de Etstoel uitspraak had gedaan. Om het nadeel, dat hieruit voor den schuldeischer kon ontstaan, niet onnoodig te vermeerderen, moest de beslissing van den Etstoel zoo spoedig mogelijk volgen. Daarom moest hij, die pandkeer gedaan had, op het eerst volgende lotting verschijnen, een ordel winnen, en de zaak voordragen. Was hij niet aanwezig, dan verloor hij het geding en werd „in der saecke vellich” verklaard. De uitpanding kon nu voortgang hebben.

Dat het in het belang was van den schuldenaar om de zaak te rekken en dus niet zoo spoedig de beslissing van den Etstoel uit te lokken, is duidelijk. Vandaar ook de talrijke ordelen, waarbij in het algemeen³⁾, of voor een

1) C. en O. § 19.

2) Cf. L. R. 1412 § 29 in verband met het rapport van Mr. G. v. O., Magnin G. O. III 4 p. 192.

3) Verg. een ordel van 1400 in het ordelboek op pag. 6f, als zijnde van het jaar 1408, voorkomend, en te vinden bij Magnin G. O. II 4 p. 178 in de noot, luidende: »We denn anderen pantweringe doet up de »Heerlicheijt van Coverden ende up de Wisheijt van den Lande, kompt

bijzonder geval ¹⁾ de spoedige afdoening van een geschil over panding wordt voorgeschreven en bevorderd.

De pandkeerder moest dus in ieder geval aanwezig zijn, tenzij wettige redenen hem verhinderden. Voor de tegenpartij golden waarschijnlijk de gewone regelen, en kon dus uitstel worden verleend. Zooals wij reeds vroeger ²⁾ zagen, mochten in deze gevallen de bureu geen uitspraak doen.

Waren beide verschenen, dan werd bij de uitspraak de pandkeer „goet” of „quaet gekent”, en daarmede uitge-

«de niet up den eersten Lottinge, de sall vellich wesenn van den gueten, «daer he voer angesproken wort: het weer saecke, dat he bewesen mochte, «dat hem lijfs noot belettet hadde.” In 1452 vinden wij dezelfde bepaling, Ordelboek p. 43c, herhaald; evenzoo in 1542, welk ordel te vinden is bij Magna G. O. III 1 p. 226.

1) Cf. een ordel van 1429, Ordelboek p. 15a, waar wij vinden: «Tuschen (partijen) is gewijst, want Vleminec (een der partijen) niet ther «andtwordt kumpt up dat lottinck, dair he pantweringe up gedaen heft, «so is Vleminec vellich inder sackenn, tenn sij dat Vleminec bewijzen «mach dattet em lijves noot dede.” Dergelijke beslissingen vinden wij in ordelen van 1458 p. 63d, van 1464 p. 75d, van 1465 p. 75c, van 1466 p. 79d, van 1471 p. 89d, van 1473 p. 101c, van 1479 p. 121c, van 1483 p. 138b, van 1490 p. 166c. Cf. ook nog een ordel van 1518, Ordelboek p. 216b, luidende: «So de erbaere Westerholte bijgebracht, dat de erbare «Hindrick de Voss pantweringe hem gedaen, so dan Hindrick de Voss sijne «pantweringe niet achterfolget toe hantrechte, solde men hem nra der «huirtuich vellich wijsen, dan szo de erbare Reinolt van den Cloester ge- «secht, de saecke begheven wehre, ende want hijr oick gheene Eten van «Dever diuxpel tegenwoirdich sinen, so wordt dat gevarstet then naesten «lottinge.” Als voorbeeld van begunstiging eener aanzienlijke familie, ook in dien tijd, is deze beslissing niet onbelangrijk.

2) Cf. p. 78; ook de uitspraak geveld op de goorsprake, 11 Maart 1572 te Meppel gehouden: «De buiren vertuigen de saecke tho Lantrecht, dewijl «opten brieff bij den capittel geallegeert pantkeringe gedaen is, stellen tot «erkenntnisse des Drostes ende 24, oft de pantkeringe guet oft quaet is.”

Men moet in het laatste in de voorgaande noot aangehaalde ordel geen uitzondering zien op den in den tekst gestelden algemeenen regel. Het huirtuich, waarvan in het bedoelde ordel sprake is, kan bijv. een uitspraak zijn, waardoor een schuld is ontstaan, die nu later bij aan- en uitpanding wordt ingevorderd.

maakt, of de schuldeischer in zijn recht was de schuld bij uitpanding in te vorderen of niet. In het eerste geval moest de crediteur een boete betalen, en had de aanpanding geen verdere gevolgen.¹⁾ In het tegenovergestelde werd den schuldenaar wegens zijn niet gerechtvaardigd verzet een boete opgelegd.²⁾ Het behoeft geen nader betoog, dat wegens dezelfde schuld wederom kon worden aangepand, als de aanpanding niet op grond, dat de schuld was te niet gegaan, was „quaedt gekent”.

In het rapport van Mr. GERARD VAN OOSTENDORP³⁾ wordt op een onbillijkheid in dezen gewezen. Hij toch, die bij uitpanding zijn schuld invordert, kon een veel grootere boete belooopen, zoo hij dit ten onrechte deed, dan de schuldenaar, die pandkeering doet. Deze toch behoeft zich eerst den vierden dag „tho lantrechte” te beroepen, en loopt dan eerst de kans om in een boete te vervallen, terwijl hij nog altijd het recht behoudt, om, als hij de panden heeft afgegeven, ze weder terug te eischen.⁴⁾ Bovendien

1) Cf. o. a. een ordel van 1447, Ordelboek p. 30c, en een van 1466 p. 77c. Ook een ordel van 1480 p. 125b, waar wij vinden: „..... js »gewijst, want Otto (een der partijen) sich vermeten hadde tho bewijzen »als lantrecht is, dat he tho rechte gepandt hadde, dat hie niet gedahn »heft, szo heft Otto gebroecken an de onrechte pandinge nha uthwisinge »des landes breff, ende voert nha older gewoente.” Cf. L. R. 1412 § 30.

2) Cf. o. a. een ordel van 1445, Ordelboek p. 25a, waarbij de debiteur verklaard wordt »vellich inn de panthweringhe, de he III dagen gedahn »heft.” Evenzoo ordels van 1447 p. 29d en p. 30a, van 1453 p. 48a, van 1478 p. 120a en van 1516 p. 178c. Bij een ordel van 1478, Ordelb. p. 117h, werd »de pantweringe van geenre weerden” verklaard; terwijl in een uitspraak van 1481, p. 129b, de schuldeischer wordt gezegd »een rechte pandinge gedahn” te hebben Cf. C. en O. §§ 14 en 20.

3) Magnin G. O. III 4 p. 192.

4) Op de goorsprake, 23 Juni 1586 te Sleen gehouden, vinden wij het volgende: »Roleff Bules tho Garminge laeth Johan Schroer verbedenn van

moesten vreemden, wilden zij op deze wijze procedeeën, vooraf borgtocht stellen voor de aanzienlijke boete. In de meeste gevallen werd het hun dus onmogelijk gemaakt hun recht te handhaven.

In de heerlijkheid Ruinen zijn de bureu bevoegd over het al of niet rechtmatige van de panding te oordeelen, met beroep op den Etstoel.¹⁾ Volgens het Selwerder landrecht van 1529 komt de zaak ter beslissing „voer den „oeversten schulten”,²⁾ het gerecht dus, dat bestond uit dien ambtenaar en de gezamenlijke bureu, voor wie later de achtmannen optraden.

Het beroep op de beslissing van den Etstoel was het eenige wettige middel van verzet tegen de uitpanding. Geschiedde dit niet en gaf de schuldenaar niet toe, hetzij hij feitelijk verzet pleegde, of zich tot lijdelyken weerstand bepaalde, dan had de uitpanding plaats met geweld, terwijl

»Beilenn so daene pandenn alse Johan hem hoeger affgepandet hefft alse voer IIII daler, een oert, ontkennet hem Roleff so voele schuldich tho wesen, dan, konde Johan Schroer bewijsen, dat Roleff hem mehr schuldich waer, must hem we (?) unde wall doen, unde waer overbodich sulkes tho betalen. Daerenboven Johann Schroer de panden verreppet hefft en tot sijnen willen gebrücket hefft. Mit bureu Lutien Nijenhues und Hindrick Roesinck. De bureu vertugen, konde Roleff Bules bewisen binnen 3 weken dat Johan Schroer hem hoeger gepandet hadde alse sin quota voer de schulde, daer he voer gepandet is, gelijck Roleff nae groetheit des gudes ontfangen, sal he hebben tho genieten anders Johan up een onrechte pandinge, sonst Roleff up een onrecht verbott; foert tot erkenniss des Heren Drostes unde 24.”

Iets dergelijks komt voor in het verslag van het gebeurde op de goor-spruke van 20 Juni 1588 te Sleen, waar wij vinden: »Rotger Varwer hefft van den bureu van Emmen lathenn eschen sodanen ketel, alse sie hem affgepandet hebben” enz.

1) Cf. Een ordel van 1432, te vinden bij Magnin G. O. II 2 p. 214. L. R. Biddinge- en Haakswolde § 73.

2) Feith p. 19.

de weerspannige debiteur in een dagelijks toenemende boete verviel.¹⁾ Van de andere zijde verviel ook de schuldeischer in een boete, zoo hij ondanks het beroep „tho lantrechte” toch met de uitpanding voortging. Evenzoo de schulte, in wiens tegenwoordigheid het geschiedde.²⁾

Om tot de uitpanding met geweld de noodige macht te hebben, mocht de schuldeischer „het sweert winnen.”³⁾ Dit geschiedde op de volgende wijze. De schuldeischer, of iemand van zijnentwege, moest naar Coevorden gaan en het van den drost verzoeken, met betaling van een zekere som. Weigerde deze, dan moest hij, vergezeld van getuigen, op de slotbrug slaan, „an der brugge houwen”, en het verschuldigde geld daar neder leggen. De schuldeischer

1) L. R. 1412 § 29. Cf. een ordel van 1478, Ordelboeck p. 119a, luidende: »Tusschen den Drost en Marten Frerix is gewijst, want »Marten pantweringe dede ende sijne panden weerde met geweld, als de »schulte gegijchet hevet ende de buer vertuiget hebben, szo heft Marten »elck dages gebroecken an elcken, de elen ansochten, XV marck.”

Een verbod van gewelddadige pandwering meen ik ook te moeten zien in § 45 van het L. R. van Rudolph van Diepholt. Wil men het echter algemeen nemen, dan moet ook voor deze bepaling worden aangenomen, dat zij in werkelijkheid niet heeft gegolden.

Cf. Goorsprake van 18 Juli 1600, te Diever, waar »die buiren van »Havelte vertuigen die geweldige pantkieringe, die Kers Jans gedaen tegen »den Rentmr. Claes Hessels, dat Kers Jans sal betalen den Heeren sijn »broecke na luit des lundsboek. Voert an den E. E. Drost en 24 Eten »thoe landtrechte.”

2) L. R. 1412 § 14.

3) L. R. 1412 § 29. Cf. een ordel van 1444 p. 231, luidende: »Item »tusschen Hendrich tho Gramszberghe ende Arndt de Vos is gewijst, »Hindriexs brieff, denn he Arndt gegeven heft, stantafflich, ende Hindrich »mach Arndt noch derdewarff alnsoecken, ende doet hem Arndt dre »dagen pantweigeringe, szo mach Hindrick dat sweert winnen, ende volgen »hem als landtrecht is.” In dit geval is dus waarschijnlijk reeds na de tweede verschijning van den schuldeischer bij den debiteur de zaak voor Drost en Eten gebracht.

behoeft nu niet onmiddellijk van het verkregen recht gebruik te maken. Hij behoudt het een jaar lang, zonder op nieuw te moeten betalen, als hij maar om de zes weken op het slot te Coevorden verscheen.¹⁾ Het recht, door het „winnen van den sweerde” verkregen, bestond daarin, dat men „die meente daarmede” mocht „wthroepen”, d. w. z. dat nu èn de schulte èn de buren op boete verplicht waren hunnen bijstand te verleenen bij de handhaving van het recht des schuldeischers.²⁾ Optredende voor het recht kunnen zij geen onrecht doen, daarom is alles, wat „die „Richter mit dieghene, die dat gericht stercken, daeromme „doen, broeckeloos.”³⁾

In de heerlijkheid Ruinen zorgde de heer voor de feitelijke handhaving des rechts, terwijl ook daar de „sweertroep” niet onbekend was.⁴⁾ In het Gooregt vervalt de debiteur bij verzet in een boete, die iederen dag toeneemt, terwijl na verloop van tien dagen met geweld tot de executie wordt overgegaan.⁵⁾

De schuld rustte in het algemeen op het geheele vermogen, hoewel men in den vroegsten tijd, waarvan wij berichten hebben, alleen uitpanding op roerende goederen aantreft, voor zoover onroerend goed niet bepaald ter voldoening van de schuld was aangewezen, zooals het geval was bij de grondrenten, tienden enz.⁶⁾ Zeker is, dat

1) L. R. 1442 § 26.

2) L. R. 1442 § 29. Cf. p. 177.

3) L. R. 1447 § 16.

4) Cf. De boer-willekeur, medegedeeld bij Magnin G. O. 2 p. 204 L. R. Buddinge en Haaks wolde § 4.

5) Costumen van 1571, Feith p. 40.

6) Cf. o. a. het verbond tusschen de Drenthen en de Friezen van

in lateren tijd de executie op onroerend goed niet mocht plaats hebben, als de schuldenaar roerend goed kon aanwijzen, dat voldoende voor de schuld kon geacht worden. Hiermede moest de crediteur zich dan tevreden stellen.¹⁾

De uitpanding zelf geschiedde op de volgende wijze. De goederen, die voor de voldoening van de schuld zullen dienen, worden door den schulde aangeezen. De bureu moeten „bij oeren ehede” de waarde begrooten. Voor de geschatte waarde worden de goederen het eigendom van den schuldeischer, terwijl de schuld voor dat bedrag wordt verminderd. Weigerden de bureu den eed af te leggen en de waarde der goederen te taxeeren, dan werden de gepande goederen hun toegewezen, onder verplichting nu zelve den schuldeischer te voldoen.²⁾ Op dezelfde wijze

Stellingwerf, waarbij de invordering van schulden bij aan- en uitpanding wordt geregeld. Daar is alleen sprake van: »panden, de men vletten ende voren mach.”

1) C. en O. § 18. In de Costumen des Gerichtes van Selwerd van 1571 vindt men de volgorde, waarin de goederen mogen worden gepand zeer nauwkeurig aangegeven. Achtereenvolgens worden genoemd »leven»dige have, kistenpanden, huisraeth und tilbaer guederen”, en eindelijk »huis, hoff und onrepliecke guederen.” Eerst dan mag men tot een volgende categorie overgaan, als men bij een vorige geen voldoening vindt. Feith p. 40.

2) Cf. een ordel van 1417, Ordelboek p. 9g, luidende: »Item soe is »gewijst, waer een ntlgepandet worlt, dat die buer die pandenn settenn »sollenn bij oeren ehede, ende wollent die burenn niet swerenn, so soldenn »die buer die have selven beholdenn, ende gevenn denn elager sijnn geltt »binnenn III weeckenn.” Ook een ordel van 1426, Ordelboek p. 32c, luidende: »Tusschen Geert Bezneden ende de buiren van Zegese is gewijst, »want de bureu vorsz. dat peert setten, dat Geert Johan Hoveinan off »pande, heft Geert de bureu tho geeschet, dat se dat peert bij oerenn »ehede settenn solden, ende wolden se dho niet schweren, so solde de »buer de panden overnemen volr dat geltt, ende eisschede Geerdt denn »burenn ghenen eedt tho, szo sol de buersettinghe stantaflich wesen, ende »so heft Geerdt denn bureu tho onrechte angesocht, ende de burenn sollen

werd gewaakt tegen benadeeling van den crediteur ten gevolge van te hooge waardeering der panden door de bureu. In dat geval toch moesten zij de goederen tegen den getaxeerden prijs overnemen, en daarmede de schuld aflossen. ¹⁾

Drie weken na de waardeering der panden volgt de toekenning daarvan aan den schuldeischer, zoo de schuldenaar de panden tegen betaling der geschatte waarde niet weder inlost. ²⁾ Uit de Drentsche rechtsbronnen blijkt niet met zekerheid, bij wien de panden zich gedurende dien tijd bevonden, of zij in de bewaring van het gerecht kwamen of in handen van den crediteur overgingen, dan wel bij den schuldenaar bleven. Het laatste schijnt mij het meest waarschijnlijke ³⁾; althans volgens het Selwerder landrecht was dit het geval. ⁴⁾ De termijn van drie weken voor de „losse der panden” was in het eigenlijke Drenthe algemeen. Wij vinden ten minste niet van een anderen melding gemaakt. Wel is dit het geval in de heerlijkheid Ruinen,

»oer eedt noch doen binnenn dre weeckenn, dat de panden dar goet voer »wehren vor Geerdit van Keppel, ende doenn se des niet, so sinnen se »vellich.”

1) Cf. C. en O. § 17.

2) Cf. o. a. een ordel van 1489, Ordelboek p. 160a, waarin voorkomt : »so is gewijst, dat elck, de gepandt is, noch sijne panden binnen III »weecken loesen soll” enz. C. en O. § 15.

3) Cf. een ordel van 1488, Ordelboek p. 154a, luidende : »Tusschen den »Drosten ende Engelberth Schoenaecker thoe Gieten, als van den peerde »Lambert Wiltinge Engelberth affgepandet hadde ende Lambert niet krigen »en konde, is gewijst, want Engelberth Lambert dat peerdt tendes den »III weecken, als hem tho gesettet wass, niet volgen en lieth, szo hefft »Engelberth dat peerdt tho onrechte enthouden, ende sol Lambert noch »vuldoen voer sijn roeff, nha uthwisinge der buertnich van Gieten.”

4) Costumen van 1571, Feith p. 39.

waar bij de invordering van arbeidsloon en „koehuer”, de panden slechts „drie atmalen solen staen”, waar dus de panden na verloop van drie dagen, zonder dat dan nog lossing mogelijk is, het eigendom van den crediteur worden. In geschillen tusschen een vreemdeling en een ingezetene was de termijn bepaald op veertien dagen. ¹⁾ In het Goo-regt vinden wij als gebruik, dat „vryet die schuldeners „binnen thyn dagen die panden niet, die schulte komt „unde drift den creditor die panden toe.” ²⁾ Volgens de C. en O. § 16, verviel de bevoegdheid van den debiteur tot lossen, als de schuldeischer niets meer vorderde dan het juiste bedrag der schuld. Dan konden natuurlijk ook de panden dezen onmiddellijk toegekend worden.

Komt het tot de uitpanding, dan wordt boven het bedrag der schuld nog de zoogenaamde „derde penninck” afgepand, als vergoeding van de door den schuldeischer ten gevolge der vertraging geleden schade, en als straf voor het niet of niet goed nakomen der verbindtenis. ³⁾ Bovendien moet de debiteur ook vergoeden de door den schuldeischer voor de uitpanding gemaakte onkosten, als bijv. het loon van den schulte en van de bij de uitpanding aanwezige bureu. ⁴⁾

1) L. R. Buddinge- en Haakswolde § 64 en § 63.

2) Costumen des Geregts van Selwerd van 1571, Feith p. 39 en 40.

3) Dat dit een reeds in de oudste tijden bij de Germaansche volken bestaand gebruik was, kan blijken uit een plaats van de *lex Burgundionum*, waar wij vinden: »*Modus vero pignorum hic erit ut tertiam partem fideiussor amplius tollat, quam summa debiti est.*” C. en O. § 13. L. R. Buddinge- en Haakswolde § 61. L. R. van Selwerd van 1529, Feith p. 18. Costumen des Geregts van Selwerd van 1571, Feith p. 39.

4) Dit moet m. i. worden verstaan onder het »pandtgeldt” van § 14 C. en O. Cf. L. R. 1412 § 39. L. R. Buddinge- en Haakswolde § 68.

Bij de invordering van sommige schulden mocht het bedrag der schuld niet met den derden penning vermeerderd worden. Dit was bijv. het geval, als dochters de haar tot afboedeling, afkoop van haar erfdeel aan de ouderlijke nalatenschap, beloofde gelden bij panding opeischten. ¹⁾ De uitpanding kon, zooals gezegd is, door betaling worden voorkomen. De voldoening moest echter volkomen zijn. Zij moest geschieden hetzij in gereed geld, hetzij in „gereeden rogge”, die in dien tijd nog als ruilmiddel in Drenthe fungeerde, ²⁾ op de plaats, waar de betaling kon worden gevorderd. In het algemeen dus zoo, dat de schuldeischer volledig werd voldaan. Was dit het geval, dan ontkwamen meteen aan de betaling van den derden penning en van verdere onkosten, behalve natuurlijk het loon van den schulte enz. ³⁾

1) Cf. een ordel van 1456, Ordelboek p. 60b, luidende: »So is de Droste smitten Edden overdragen, dat niemant in den lande van Drenthe den darden penninck beschudden noch beholden magh, de gepandt wordt, met ghener waer, anders dan met rheden gelde, uthgesecht van boedelinghe ende van stedemudden.” Cf. de noot bij § 14 C. en O. op p. 389, Nieuwe Bijdragen tot R. en W. dl. XXII. In plaats van »gheleinet” moet worden gelezen »beloevet”, zooals volgt uit den aard der zaak, en ook voorkomt in een handschrift der C. en O., te vinden op het Groningsch archief in H. S. in folio no. 271 van den catalogus.

2) C. en O. - § 14. Cf. het landrecht van Scherwd van 1529, Feith p. 48.

3) Cf. C. en O. § 14 i. f. Verg. een ordel van 1437, Ordelboek p. 20d: »Tusschem Roeleff Ottens en Johan Wanninghe is gewijst, want Johan »Roeleff rheede gelt boet, do he mit den schulten dar quam, so is Johan »Roeleff genen darden penninck schuldich, meer de schulte heft sijne »hoevetloze verdienth.” Zoo vinden wij in een ordel van 1444, p. 21f: »is gewijst want (de schuldenaar) hem nla met rhedenn gelde »betaelde, szo enn sol he gheenn dardenn penninck hebbenn.” Evenzoo een ordel van 1467, p. 81d. In een ordel van 1487, Ordelboek p. 151b: »is gewijst, want Johan vorss. Wiltet (den schuldeischer) de schulde met »beesten overbodich was tho betahlen, tot penninge weerde, als de schulte

Ook mocht men met aan- en uitpanding procedeeën tegen hem, die een zeker deel der opbrengst van een stuk land schuldig was, hetzij als grondrente, hetzij als tiende, hetzij als erfpacht (stedemudden) ¹⁾. De schuldenaar kon natuurlijk, als hij zelf eigenaar was, aan den schuldeischer een zeker deel der opbrengst hebben toegekend. In deze gevallen moest men het verschuldigde trachten te verkrijgen uit die opbrengst. De schuldeischer kan ook voldoening vorderen uit ander goed, echter eerst dan, als hij getracht heeft zich die uit de voor de schuld aangewezen goederen te verschaffen. Immers hij behoudt zijne vordering, al is de bijzondere waarborg ook vervallen, of niet voldoende gebleken ²⁾.

Was de schuldeischer zelf eigenaar van het land, dan kon de debiteur voorkomen, dat zijn ander vermogen werd aan-

»van Vrees met II buiren in den register gegichtet hefft, szo hefft Wiltet »Johan vorss. den darden penninck tho onrechte afgepandt." Dit ordel is in strijd met dat van 1456 in noot 4 op pag. 273 medegedeeld, wat betreft het betaalmiddel. Verg. ook nog een ordel van 1489, Ordelboek p. 461c, luidende: »Tusschen Bartolt Ottens ende Hindrick Hoffmans thoe »Rooden, als van den twe stedemudden roggen des jaers, js gewijst, wo wal »de twe mudden roggen reede stonden, do Bartolt pande, nochtans szo »mochte Bartolt der darden penninck of mudden wal panden, want Hin- »drick de twe mudden niet geleverd hadde up den paelen van den lande »nha den lantrechte."

1) Hiervoor wordt ook in den Saksenspiegel uitzondering gemaakt op den daar als algemeen erkenden regel, dat men slechts op gezag van den rechter mag panden, I 54 § 4.

2) Cf. o. a. een ordel van 1454, Ordelboek p. 53e: »..... js gewijst »dat Johan (schuldeischer) Coep (schuldenaar) de mudden vrijen soll binnen »III weecken, als een lantrecht is, also, dat Johan sijne mudden mitten »achterstallingen mudden boeren magh over die onderpanden, daer Johan »de mudden over gewijst sijn, weert saecke, dat Coep dat niet en dede, »szo sol Johan sijne mudden boeren over Coeps ander goet, over onder- »panden de dar goet voer sint." Hetzelfde vinden wij in ordenen van 1427 p. 33a, van 1451 p. 41b, van 1454 p. 55a, van 1456 p. 59b, van 1463 p. 71c, van 1481 p. 430a, van 1517 p. 498b.

gesproken, door van zijn recht op het stuk land af te zien. Die afstand echter, zou hij de beoogde werking hebben, moest geschieden „met vullen vloeze”, d. w. z. met den oogst van het loopende jaar er nog op ¹⁾. Immers, was dit niet het geval, dan werd de schuldeischer, zoo niet voor zijn deel in de opbrengst van meerdere jaren, dan toch in die van het laatste benadeeld.

De regels voor de aan- en uitpanding van gewone schulden golden ook in dezen, zoowel wat betreft de inlossing van het gepande ²⁾, als het nemen van den derden penning boven het bedrag der schuld, hetgeen echter bij de uitpanding van stedemudden verboden was ³⁾.

Ten aanzien van de volgorde, waarin de goederen mochten worden uitgepand, verdient hier nog vermelding, dat men, na het aangewezen goed, eerst moest uitpanden de goederen, „daer de Debitoor woonplaatse holt in den lande van „Drenthe” ⁴⁾, en eindelijk zijne andere bezittingen. Toen men

1) Cf. een ordel van 1399, Ordelboek p. 1f: „.... js gewijst wie sijn »arve overgevenn will, vohr die mudden, die sal dat overgevenn mit dem »vullenn vloeze.” Iets dergelijks vinden wij in een ordel van 1481 p. 128f.

2) Cf. een ordel van 1482, Ordelboek p. 135c, waarbij »js gewijst.... »den acker mach Bartolt loszen vohr szothane summen, daer de schulte »mit den buren den vohr gesadt hebben.” Cf. ook een ordel van 1516 p. 187c.

3) Cf. het ordel medegedeeld op pag. 273 n. 1. Nadere regeling vinden wij in het L. R. Buddinge- en Haakswolde §§ 68 en 69.

4) Cf. een ordel van 1400, Ordelboek p. 4e, luidende: »Item, die eens »guedes gebrückenn dar muddenn over sindt, ende woent he op eens »anderenn guede, die des gebrücket, ende is dat woeste, dahr die mud- »denn over liggenn, so mach menn die muddenn pendenn, daer die mann »wonett, die dat gebrücket heft, so lange dat met ghenenn vullenn vloeze »overgegeven heft.” Evenzoo een ordel, voorkomend in het handschrift, vroeger toebehoorend aan dr. R. Westerhoff, thans in het Museum van Oudheden van Drenthe berustend, dat luidt: »Item we den anderen

voor gewone schulden ook de onroerende eigendommen mocht aanspreken, bleef hetzelfde gelden ¹⁾.

In geval er meerdere schuldeischers waren, gold als vaste regel, dat zij, die de oudste schulden hadden, de meeste aanspraak hadden op voldoening ²⁾. Was het bedrag der schulden zoo groot, dat zij niet uit het goed van den debiteur konden worden voldaan, of niet uit het bepaalde stuk land, zoo ten behoeve der schuldeischers daarvan afstand was gedaan ³⁾, dan „blijft het goet grasvellich liegen”. In dat geval wordt op de volgende wijze gehandeld.

Ieder crediteur is dan gerechtigd het goed „an te tasten”, maar hij moet de andere schuldeischers behoorlijk oproepen. Na de oproeping wordt de rangorde der crediteuren vastgesteld naar den ouderdom hunner inschulden. Hij, wiens schuld de jongste is, moet het goed overnemen en de anderen voldoen. Wil hij dat niet, dan wordt zijn schuld voor te niet gegaan gehouden, en blijft de keus aan den in rang op hem volgende schuldeischer. Hem, die verklaart het goed tegen betaling der andere schulden te willen overnemen, wordt de stok gelegd door den schulte, en daarmede de eigendom op hem overgedragen ⁴⁾. Is na het vestigen der

»panden wil voer schult, die sal em sucken, daer hee woenachtich is, ende »en vijnt hee daar neet, so mach heet sucken daer sijn guet gelegen is.”

1) Cf. C. en O. § 20.

2) Cf. Een ordel van 1454, Ordelboek p. 53e, waarin voorkomt: »de »oldeste mudden, sullen voergaen.” Dergelijke beslissingen vinden wij in ordels van 1432 p. 15b, van 1446 p. 27e, van 1454 p. 54a en p. 55a enz.

3) Dit kon ook plaats vinden blijkens ordel van 1427, Ordelboek p. 33e: »...js gewijst, dat elck sijne mudden over dat arve beholden soll, »de dar mudden over hebbenn, henn tho den tijden tho, dat se mitten »vullen vloeeovergift als lantrecht is.”

4) Cf. Ordels van 1482, in verband met een rochtbrief hierachter mede te deelen als Bijl. no. 2, en verder ordels van 1484, Ordelboek p. 127f, van

schuld een deel van het goed, waarop zij rustte, verkocht, de kooper blijft aansprakelijk naar mate van het door hem gekochte gedeelte ¹⁾. De aansprakelijkheid houdt op, wanneer hij afstand doet van het gekochte goed ²⁾. Volgens de C. en O. (§ 21), toen wegens gewone schulden de executie op het onroerend goed reeds in gebruik was, moesten alle schuldeischers in geval van grasvellicheit worden opgeroepen, en wel schriftelijk en „met kerckespraecke”, door afkondiging in de kerk. Bij die oproeping werd een rechtstag bepaald, waarop de schulden moesten worden geverificeerd, en de rangorde der schuldeischers bepaald ³⁾. Hierop heeft dan weder de toekenning van het goed des schuldenaars plaats op de wijze, als boven beschreven, terwijl de goedkeuring van Drost en Etten uitdrukkelijk wordt vereischt.

De bepalingen omtrent de aanpanding en de pandkeering

1481 p. 130d, van 1487 p. 150c en d, van 1516 p. 183c en d. Dit was de Frankische wijze van eigendoms-overdracht voor onroerende goederen, in tegenstelling van de ond-Saksische, die in Drenthe dus niet meer in gebruik was. Cf. een oorkonde uit de 11e eeuw, te vinden bij Grimm Rechts-Alterthümer, S. 128, waarin voorkomt: »fecit abnegationem praedii primo incurvatis digitis secundum morem Saxonum et deinde »abnegationem fecit cum manu et festuca more Francorum.”

1) Cf. een ordel van 1463, Ordelboek p. 71d: »Tusschen Albert Stine »Hindricks ende allen den gemen, de van Vosses goeden hebben, is gewijst, »dat de buer, daer dat goet gelegen is, sollen dat goet parten ende wijsen »elck nha beloop sijns guedes, dat dar elck van hevet, op dat Albert mach »weten, wat he elck off maenen soll van sijne mudden, ende hefft jemandt »wat van dat goet gekofft eer de tijdt, dat Albert de mudden koffte, dat »sol standafflich wesen, ende van Alberts wegen behouden” enz. Dergelijke beslissingen vinden wij in ordelen van 1461 p. 68c, van 1462 p. 69c, van 1481 p. 130f.

2) Cf. Ordelen van 1483 p. 136e en van 1489 p. 160c.

3) Cf. C. en O. §§ 23 en 24.

ondergingen in den loop der tijden weinig of geen verandering. ¹⁾ Het voorschrift, dat de zaak na gedane pandkeer op het naast volgende lotting moest worden behandeld, vinden wij ook in het L. R. van 1614. Den 30^{en} Oct. 1644 werden door den Etstoel de regels hieromtrent verscherpt. ²⁾ Beide partijen moesten op den eersten dag van het lotting aanwezig zijn, anders werd op de bewering van den aanwezige beslist. De ongelijkheid tusschen hem, die pandt, en den pandkeerder ten aanzien van de boete, waarin zij, zoo zij door den Etstoel in het ongelijk gesteld werden, vervielen, werd verminderd en later weggeruimd. ³⁾ Gewelddadige panding en pandkeer bleven echter zwaar gestraft. ⁴⁾

De bepalingen van het L. R. van 1712 ⁵⁾ zijn ten dezen aanzien nauwkeuriger; de toestand bleef overigens dezelfde. De schuldenaar moest, zoo hij bij de uitpanding tegenwoordig was ⁶⁾, onmiddellijk pandkeer doen, en anders nog denzelfden dag voor den schulte en de erfburen, of voor den schulte alleen. Dit was alleen geoorloofd, als hij zijn' afwezigheid door bijzondere en afdoende redenen kon rechtvaardigen. Op den 16^{en} Maart 1772 werd door Ridderschap en Eigenerfden een nieuw reglement op dit stuk vastgesteld. De pandkeer moet minstens vier weken voor het lotting geschied zijn, zal dan nog over hare rechtmatigheid worden

1) L. R. 1614 II §§ 24, 28 en 29.

2) Cf. de Geer, Aant. no. 63, op Bk. II.

3) L. R. 1614 IV § 9, verg. L. R. 1608 IV § 7. Res. van 23 Febr. 1652 art. 6.

4) L. R. 1614 IV § 9, verg. L. R. 1608 IV § 7.

5) Bk. II artt. 10—16 en IV art. 1.

6) Volgens het L. R. van Selwerd (1673) II art. 72, moest de schuldenaar dien dag te huis blijven.

beslist. Dit werd later op den landdag van 19 Maart 1776 verklaard in dien zin, dat dit alleen een vereischte was, als partijen hun bewijs met schriftelijke stukken wilden leveren. Merkwaardig is art. 7 van de eerstvermelde resolutie, ten bewijze hoe sterk men vroeger aan de vormen in het proces vasthield. Daar toch vinden wij: „De Pandweerder „zal niet gehouden zijn juist het formulier: *Ik doe pand- „keeringe te Landrechte* te gebruiken, dan zig ook met „effect van andere woorden te rechte ende valide „mogen bedienen.”

Ook ten aanzien van de uitpanding week het L. R. van 1614 niet af van den boven beschreven toestand, althans niet in hoofdzaken.¹⁾ De waardeering der gepande goederen geschiedde door een schulte, die niet door een pander of onderschulte mocht worden vervangen²⁾, vergezeld van twee erfboeren, zoo het roerend, en van vijf, zoo het onroerend goed gold. Na de waardeering³⁾ moet de toekenning aan den crediteur onmiddellijk volgen, zonder dat de schuldenaar nog eenige aanspraak op weder-inlossing kan maken⁴⁾. Slechts met toestemming van den crediteur kan eenig uitstel worden verleend. Het invorderen van den derden penning boven het bedrag der oorspronkelijke schuld werd

1) L. R. 1614 II §§ 25 en 26. Cf. een pandingsbrief, Bijl. no. 16.

2) Cf. Reglement op de schulten van 1667.

3) De bepalingen tegen benadeeling van den crediteur ontbreken in het landrecht van 1614, zij komen nog voor in het L. R. van 1608 II § 23.

4) Uit het L. R. van 1608 II § 22, blijkt dat de uitdrukking van het L. R. van 1614 II § 25: „sonder den debiteur eenigen wijderen tijt van „uijtsel te gunnen”, in dezen zin moet worden opgevat. De bevoegdheid tot lossen bleef in het Gooregt bestaan gedurende 10 dagen. L. R. van Selwerd (1673) II art. 76.

afgeschaft¹⁾. Alleen de gerechtelijke kosten der uitpanding moesten den schuldeischer worden voldaan. Bedroeg de schuld minder dan 100 Car. gl., dan mocht men slechts de roerende goederen van den debiteur aantasten, zoo deze namelijk een voldoende bedrag vertegenwoordigden. Boven de vermelde som mocht men dadelijk tot de executie op het onroerend goed overgaan²⁾. Tevens werd uitdrukkelijk bepaald, dat bij schulden, door hypotheek gewaarborgd, mocht worden afgeweken van den regel, dat men moest beginnen met de uitpanding van de onroerende goederen daar gelegen, waar de debiteur zijn' woonplaats had.³⁾ Iets, wat als natuurlijk uit het rechtsinstituut volgend, ook had kunnen worden verzwegen. De bepalingen over gravenelicheit zijn woordelijk dezelfde als die van de C. en O.⁴⁾

Bij de reformatie van het landrecht in 1629 werden gewichtige wijzigingen aangebracht.

De toewijzing van gepande goederen aan den crediteur, tegen de getaxeerde waarde, verviel. Daarvoor kwam in de plaats de verkooping er van, om uit den koopschat den schuldeischer te voldoen. In geval de uitpanding „met gereeden gelde of met rogge niet en wort gestuurt", zullen de panden door den schulte, vergezeld van twee erf buren, aangewezen en, voor zoover zij roerend zijn, door hem

1) L. R. 1614 II § 39, in tegenstelling met het L. R. van Selwerd (1673) II art. 73.

2) Cf. de volgorde, waarin de goederen mogen worden uitgepand in het L. R. van Selwerd (1673) II art. 74. De grens voor het bedrag was hier gesteld op 40 Car. gl. II art. 75.

3) L. R. 1614 II § 31.

4) L. R. 1614 II § 32.

medegenomen en bewaard worden. Wordt levende have uitgepand, dan moet de schulte op kosten van den schuldenaar voor het onderhoud er van zorgen. Na verloop van veertien dagen gaat hij tot den verkoop over, die te voren „met kerckenspraecke” bekend wordt gemaakt. De debiteur behoudt nog gedurende veertien dagen na dit tijdstip de bevoegdheid tot lossing der verkochte panden. Een bevoegdheid, die bij het L. R. van 1614 afgeschaft, derhalve wederom werd ingevoerd.¹⁾

Deze regeling schijnt moeielijkheden veroorzaakt en groote kosten na zich gesleept te hebben. Althans in een resolutie van den 16^{en} Febr. 1630 werd door Ridderschap en Eigenerfden bepaald, dat de schulte de uitgepande goederen zou laten in het huis van den debiteur, en ze eerst op den dag van den verkoop, van daar weghalen. Hierbij stuitte men natuurlijk op het bezwaar, dat de schuldenaren de uitgepande goederen in dien tijd konden verduisteren. Daarom werd door Ridderschap en Eigenerfden in een resolutie van 19 Febr. 1633 voorgeschreven, dat, in geval de schuldenaar zijn' roerende goederen of levende have buiten het bereik der crediteuren trachtte te brengen, de schulte verplicht zou zijn hem gevangen te nemen, en naar Assen te laten brengen. Daar bleef hij gevangen, tot hij de verduisterde goederen weder opgeleverd had.

Dit voor het geval, dat de schuld beneden de 100 Car. gld. was; was het bedrag grooter, dan mocht men tot de executie op het onroerend goed overgaan. Zij geschiedde

1) Artt. 13 en 14 der reformatie, in hun geheel medegedeeld door de Geer, in aant. 57 op Bk. II.

op dezelfde wijze als bij roerend goed, terwijl den kooper van het goed de stok werd gelegd, en daarmede hem de eigendom overgedragen. Het recht van lossing behield de schuldenaar ook in dezen gedurende veertien dagen, welke termijn echter later op één jaar werd gesteld. ¹⁾ Bij de resolutie van 6 Maart 1683 werd nog bepaald, dat, zoo de debiteur het verkochte goed niet wilde verlaten, hij het voorrecht van lossing geheel zou hebben verloren.

De sinds lang bestaande regeling der grasvellicheit schijnt de rechten der crediteuren niet voldoende gewaarborgd te hebben. Althans bij de reformatie van 1629 wordt een geheel nieuwe procedure voorgeschreven. ²⁾

Kunnen de schuldeischers de betaling hunner vorderingen niet van den schuldenaar verkrijgen, dan moeten zij daarvan aan den drost kennis geven. Deze schrijft dan den debiteur aan, alsnog zijne schulden te voldoen. Baat dit niet, dan beveelt de drost de oproeping der crediteuren om hunne schulden door den landschrijver te laten verificeeren. De oproeping geschiedt weder „bij kerkenspraken, drie „naestvolgende Sondagen” en door aanplakking. De schuldeischer, die binnen vier weken na de oproeping niet van zijne inschuld kennis geeft en het bestaan er van genoegzaam doet blijken, heeft zijn recht op het goed verloren, ten ware hij alsnog binnen zes daarop volgende weken voldoende redenen voor het uitblijven zijner kennisgeving kan aanvoeren. Daarna zal de openbare verkoop van den boedel worden aangekondigd, en drie weken later in eens

1) Bij resolutie van 21 Febr. 1637.

2) Artt. 2—12.

of bij gedeelten plaats vinden in het dingspil, waar de onroerende goederen gelegen zijn. De verkooping geschiedt in tegenwoordigheid van den drost of zijn' plaatsvervanger, van den landschrijver, van den schulte der plaats en van twee eigenerfden. De koper moet binnen drie maanden den koopprijs voldoen, terwijl anders het goed wederom, en dan ten zijnen koste, zal worden verkocht. Na betaling van de koopenningen wordt den koper met stoklegging de eigendom van het gekochte overgedragen. De opbrengst van de verkochte goederen wordt nu door den landschrijver onder de schuldeischers verdeeld. Over de wijze waarop, en de rangorde volgens welke dit geschiedt, vinden wij nu voorschriften, die zeer in bijzonderheden treden. Geschillen worden door den Etstoel beslist. De landschrijver moet van zijn beheer rekening en verantwoording doen aan Drost en Etten, waartegen de crediteuren alsnog bezwaren kunnen inbrengen, en hunne rechten laten gelden. Is de rekening in orde bevonden en goedgekeurd, dan is daarmede de landschrijver van alle aansprakelijkheid bevrijd. Ten aanzien der roerende goederen zal naar bevind van zaken worden gehandeld.

Het L. R. van 1712 bevat de regeling, zooals die uit de bepalingen van de vermelde resoluties is ontstaan.

Een bepaling, die wij vroeger niet hebben aangetroffen, hoewel de zaak zelf wel plaats vond ¹⁾, is, dat de schuldeischer, voor tot de uitpanding over te gaan den debiteur moet laten „indagen”, en dat wel drie dagen voor de uitpan-

1) Reglement op de scholten van 1667 p. 19.

ding. Het geschiedde om, in geval deze iets van den schuld-eischer had te vorderen, de schulden tegen elkaar te kunnen verrekenen. 1) De termijn voor de lossing van onroerend goed werd bepaald op één jaar en zes weken (art. 5).

De bepalingen over de grasvellicheit 2) zijn geheel dezelfde als die van de reformatie van 1629, met deze uitzondering echter, dat de drost geheel buiten de zaak blijft. Alleen draagt hij den landschrijver op tot vereffening van den boedel over te gaan. Deze ambtenaar schijnt zich niet altijd even goed van de hem opgelegde taak te hebben gekweten, en hetgeen hij als baten van den boedel in handen had, tot eigen voordeel te hebben aangewend. De misbruiken bereikten zulk een hoogte, dat HIDDEMA c. s. in het 37e der 52 artikelen, bij resolutie van 25 Juni 1748, op den landdag te Assen tot wet verheven, verlangden, „dat „grasvellige boedels zullen worden afgeschaft.” 3) Op den landdag van 17 Nov. 1749 werden de besluiten van den voormelden landdag van 1748 herzien. De „grasvellige boedels” bleven behouden; tegen den landschrijver werd bij nalatigheid straf bedreigd. Bovendien werd bepaald, dat „de „creditors vooraf zal kennis gegeven worden door publicatie, van die verzochte Grasvellicheid, om daarop te „mogen worden gehoord, ingevalle mogten sustineren, dat „de Grasvellicheid aan den debiteur na regte niet behoorde „te worden geaccordeert.” 4) Daarmede was men terugge-

1) L. R. van 1712 II artt. 2—9.

2) -L. R. 1712 II artt. 49—33. Cf. Tegenw. St. I p. 43, 60 en 68.

3) Cf. Mr. L. Oldenhuis Gratama, in den Drentschen volksalmanak voor 1843, p. 63.

4) Artt. 26 en 27. Mr. L. Oldenhuis Gratama l. c. p. 88.

keerd tot de regeling, vastgesteld bij een resolutie van Ridderschap en Eigenen, van 18 Maart 1738. In die resolutie waren tevens straffen bedreigd tegen den debiteur, die zijn goederen ten nadeele der schuldeischers verduisterde, en zijne medeplichtigen. Voorts was daarbij nog bepaald, dat alle handelingen in fraudem creditorum verricht, nietig zouden zijn, terwijl aan den debiteur het afleggen van een zuiveringseed kon worden opgedragen.

In geschillen over geringe schulden volgde men reeds vroeg een verkorte procedure. Men wilde niet, dat zaken van zoo weinig gewicht lang slepende konden worden gehouden, door zelfs de beslissing van den Etstoel daarbij in te roepen. Wij vinden dan ook reeds in 1445 een regeling van deze zaak door Drost en Etten.¹⁾

Schulden beneden de tien Arents gl. kon men ook bij aan- en uitpanding invorderen. In geval de debiteur echter tegen de panding opkwam, behoefde de zaak niet „tho lantrechte” beroepen, maar kon onmiddellijk uitgemaakt worden. Ontkende de schuldenaar onder eede iets schuldig te zijn, dan ontging hij daardoor iederen verderen eisch, voor het geval namelijk, dat de crediteur niet „met II „goede knaben”²⁾ het bestaan der schuld kon bewijzen. Deed hij dat niet, dan kon de schuldeischer onder eede het bestaan van de schuld bevestigen, waarna de uitpanding voortging. Deze bewijsvoering geschiedde voor „die leege

1) Ordelboek p. 24c.

2) Hierin ligt misschien de verklaring van de uitdrukking »bij keur »ende tal.” Of de eischer levert het bewijs met twee getuigen, derhalve »bij tal” of de schuldenaar heeft »de keur” om of zelf den eed af te leggen, of dien aan den schuldeischer over te laten.

„Bank, als voor den Schultes, Cornooten ende Bueren,” ¹⁾ die dus niet zoo zeer over het geschil, als wel over het meer of minder afdoende der eedsaflegging oordeelden. Het is niet zeker, of de bureu reeds bij de aanpanding aanwezig waren, en dus dadelijk hunne beslissing konden nemen, dan wel of de zaak hun later door den schulte ter beoordeeling werd voorgedragen.

In lateren tijd werd de zaak voor Schulte en Keurnooten uitgemaakt. Zij kon dus onmiddellijk bij de uitpanding worden afgedaan. ²⁾ Hunne uitspraak was in dezen derhalve het eindvonnis. In 1772 ³⁾ werd het bedrag der schulden, die op deze wijze mochten worden geïnd, gebracht van 10 Arents gl. op 10 Car. gl. ⁴⁾

Natuurlijk kon men ook schulden, wier bestaan en grootte bij rechterlijk vonnis was vastgesteld, bij aan- en uitpanding invorderen ⁵⁾. Was dit door den Etstoel geschied, dan verviel daardoor de mogelijkheid van pandwering ⁶⁾. Immers juist daardoor zou de zaak ten tweeden male ter beoordeeling voor denzelfden rechter gekomen zijn. Iets anders was het met een uitspraak der bureu. Van die uitspraak toch kon men zich op Drost en Etten beroepen. Wat natuur-

1) C. en O. § 49. L. R. 1614 II § 30.

2) L. R. van 1712 II art. 16. Tegenw. St. I p. 77 vlg.

3) Bij resolutie van 10 Maart, art. 8.

4) Cf. over deze sommen p. 108, noot 1.

5) Dit wordt uitdrukkelijk vermeld in L. R. van 1447 § 15, L. R. Buddinge- en Haakswolde § 61, L. R. 1608 I § 19. Resolutie van 6 Maart 1680, en L. R. van 1712 II art. 6.

6) Cf. een ordel van 1472, Ordelboek p. 96a, waar het er ten overvloede wordt bij gezegd: »Tusschen Roeleff van Echten ende Johan Hermansz is gewijst, dat Roeleff sijne stedemudden panden mach sonder »pantweringhe als lantrecht is.»

lijker dan dat dit beroep door den pandkeer kon geschieden ¹⁾. De pandwering toch is niets anders dan het inroepen der beslissing van den Etstoel.

Vergoeding van toegebrachte schade kon men ook door eigenmachtige panding trachten te verkrijgen. Kwam in een goed afgesloten ²⁾ land een dier, aan een ander toebehoorend, dan was het den eigenaar van het land geoorloofd het dier te „schutten“, op een bepaalde plaats in bewaring te stellen ³⁾. Dit geschiedde in Drenthe zonder eenige inmenging der overheid. Vroeger werd het vee bewaard door hem, die geschut had; later treffen wij den schutstal aan, waar het geschutte vee heen werd gedreven ⁴⁾.

1) Cf. o. a. een ordel van 1478, Ordelboek p. 120a, waar wij vinden: „.....js gewijst de buertuich van Hijcken stantafflich ende Wolter ende „Geert Vellich in de pantweringe“ enz. Ook een ordel van 1516, Ordelb. p. 178c, luidende: „Tusschen Reinth Mepsche anlegger alin de eene, ende „den renthemeister alin de ander szijden, als van een pantweringe Reinth „den renthemeister gedaen van schultnudden, de de buer op Reinths guet „gewizet hebben, js gewijst Reinth Mepsche in der pantweringe vellich, „ende szo is hera gegunth, dat he den buren, de den schultroggen up sijn „goet gewijst hebben, sol moegen laten eijsschen then naesten lottinge „toe lantrechte ende dan sol men tusschen Reinth Mepschen ende den „buren wisen sunder ordellgelt.“

2) Wij vinden dit in het L. R. van 1614 er voor het eerst uitdrukkelijk bijgevoegd. In art. 14 Bk. IV toch vinden wij: „Niemant sal eenige „beesten moegen schutten uijt landen, die niet behoerlijk bevredeet sijn.“ Dit moet niet als een nieuwe bepaling worden aangemerkt, maar diende tot wegneming van elken twijfel, of ook het schutten van vee uit niet afgesloten land veroorloofd was. Iets, wat in den tegenwoordigen tijd in tegenovergestelden zin moet worden beslist, terwijl de eigenaar van het vee, zonder enig onderscheid voor de schade aansprakelijk is. Cf. art. 1404 B. W.

3) Dit vindt men ook in den Saksenspiegel II 47. Cf. een ordel van 1478, Ordelboek p. 119d.

4) Dit is het geval in een uitspraak der buren, op de goorsprake van 14 Maart 1599 te Anlo geveld, luidende: „De buren van Westruppe

In de heerlijkheid Ruinen moest het geschutte vee gedurende drie dagen door den schutter worden bewaard, en daarna aan het gerecht worden overgeleverd. Zoolang deze zelf het in bewaring had, moest hij het „waeren ghelijc zijnes „selves guede” ¹⁾. De eigenaar van het dier kon zijn eigendom terug krijgen vroeger tegen vergoeding van de schade, ²⁾ later tegen betaling van een boete door de buren bij buurtwillekeur daarop gesteld ³⁾. Voor het geval dat twee buurt-schappen geschil over het schutten van vee hadden, werd de boete in de latere landrechten vastgesteld ⁴⁾. Met betaling werd in vroegeren tijd gelijk gesteld het aanwijzen van onderpanden, tot een waarde, die het dubbele bedroeg van het verschuldigde ⁵⁾.

Wilde de eigenaar van het geschutte vee zijn eigendom met geweld terug nemen, voor hij de toegebrachte schade

»hebben Werrijs Smidt etlicke peerde weder in den schudtstall laten esschen.”

»Die buiren van Anderen vertuigen dat die van Westruppe sullen ge-
»holden wesen thoe bewijzen, dat die peerden nuth den schuttstall gehacht
»sindt sunder behoertlick schudtgeldt, alsdan Werrijs up gewalt, anders die
»van Westruppe up een unrechte esschinghe. Voert an Drost en 24.”
Hier komt dus de schutstal als een reeds lang bestaande instelling voor.

1) L. R. Buddinge en Haakswolde § 50.

2) Cf. een ordel van 1399, Ordelboek p. 2e, luidende: »Offte die ene
»denn andernn sijnn gueth off schuttete die mach dar volr leggen als schut-
»tinge recht is, ofte twevolde pande, ende is hem meer schade geschienn
»dat mach he winnen met eenn recht.” Cf. L. R. Buddinge- en Haaks-
wolde § 49. De schade wordt door twee buren begroot. De dwang tot
schadevergoeding ligt in de boete, die opgelegd wordt bij nalatigheid.

3) Cf. Rapport van Mr. G. v. O., Maguin G. O. III 1 p. 493. L. R. 1614 IV § 14, in verband met III § 53. L. R. 1712 IV art. 9, in verband met III art. 106.

4) L. R. 1614 IV § 15. L. R. 1712 IV art. 10.

5) Cf. het ordel van 1399, boven in noot 2 medegedeeld, en L. R. Buddinge- en Haakswolde § 49.

vergoed of de boete betaald had, dan verviel hij in een vrij aanzienlijke geldstraf ¹⁾. Wel kon hij de beslissing van den rechter inroepen over de al of niet rechtmatigheid der schutting. Vroeger deden de bureu in deze geschillen uitspraak, ook, zoo zij aanhangig waren tusschen twee buurtschappen. ²⁾ Dan werd gewoonlijk de beslissing van den Etstoel ingeroepen, die in lateren tijd in alle gevallen vereischt werd ³⁾. Naar mate bij de uitspraak de schutting te recht of ten onrechte gedaan werd verklaard, verviel degene, wiens vee was geschut, of degene, die geschut had, in een boete.

Dieren, die minder waarde bezaten, bijv. gevogelte, mocht men, zoo men ze op zijn land aantrof, eenvoudig dood-

1) Cf. Een ordel van 1400, Ordelboek p. 3f, luidende: »Item weer nijemandt, die een schutroeff weder nheme, die breke XV marck, ende bij »machte II boethe, ende die hulpers VI hoefvelozenen." L. R. 1412 § 19i, f. Rapport van Mr. G. v. O., Maguin l. c. p. 197. L. R. van 1614 en 1712 op de aangehaalde plaatsen.

2) Cf. de beslissing op de goorsprake van 18 Aug. 1573, te Peize geveld: »De buiren van Potterwolde vertruigen de van Peijse op eene onrechte »elachte, oft sullen bewijzen alse lantrecht is, dat sij de schaepen gericht- »lijck uth hoer marcke geschuttet hebben, alsdan sullen de van Winde »geholden wesen de uth de schuttinge tho lossen alse lantrecht is. De »Lantschriver van wege des Koninck heroept den buirtnich t Lant., ondat »de buiren geweygert uth tho spreeken, wes de van Winde solden »gebreecket hebben, soe veer de van Peijse te recht hadden geschuttet, »und de buiren bint bij den pander t lant. geesschet."

Op de goorsprake, 18 Juli 1589 te Dalen gehouden, vindt men: »Die »gemene buijrluiden van Erne truigen Jan Deninge sijn posses ende kinde »unde truigen van weerden, ende die van Berge op een onrechte schuttinge, »wat die van Berge kendt bewijzen contrarie binnen die tijt van drie »weecken sullen sie hebben thoe genieten inde de wijders wil, wijsen wij »ahn Drost ende 24 Etten." Cf. ook de op pag 287 noot 4 medegedeelde uitspraak.

3) In het L. R. van 1608 IV § 19, is dit nog niet nitdrukkelijk gezegd, wel in dat van 1614 IV § 14.

slaan, zonder vergoeding aan den eigenaar¹⁾. Merkwaardig voor den economischen toestand van Drenthe is de omstandigheid, dat, terwijl men in den Saksenspiegel hetzelfde voor zwijnen bepaald vindt²⁾, dit in de Drentsche rechtsbronnen niet het geval is. De varkens hadden voor de oude Drenthenaren, naar het schijnt, te veel waarde en waren niet zoo talrijk, dat het soort aan dergelijke telkens voorkomende vermindering kon worden blootgesteld.

Dat panging wegens schulden en schutting van vee, beide uitvloeisels der eigenrichting, naverwante rechtsinstellingen zijn, bleek uit het voorgaande. Als zoodanig werden zij ook vroeger beschouwd. Wij vinden op de klaring, waarbij de aanwezigheid van den schulte bij de panging werd voorgeschreven: „die bueren en sullen geene panginge sunder „den Schulten off Pander doen..... maer sij mogen in „haeren marcken schutten; ende die schuttingen mitten „rechten vervolgen, als marcken recht is”³⁾.

Was bij het vonnis den veroordeelde opgedragen iets te doen, dan werd bij feitelijk verzet, evenals bij de uitpanging „het sweert gewonnen”.⁴⁾ Het vonnis werd dus met behulp der bureu ten uitvoer gelegd. Later geschiedde het door den schulte met zijne dienaren, die echter

1) Cf. L. R. 1712 IV art. 13. L. R. Buddinge- en Haakswolde § 48.

2) Ib. II 41 § 5.

3) Medegedeeld bij Magnin G. O. II 2 p. 153.

4) Cf. o. a. een ordel van 1474, Ordelboek p. 105g, waar men aan het slot vindt: „..... ende off de buerschappen noch verweigeringe deden, „szo sol men se vervolgen met den zweerde, als mit denn hogesten „lantrechten.” Cf. L. R. 1608 I § 19.

nog altijd in geval van nood de hulp der bureu kon inroepen.¹⁾

De teruggave van eenig goed zal wel datgene geweest zijn, wat bij de meeste vonnissen van deze soort werd voorgeschreven. Met behulp der bureu werd vroeger den weigerachtige de feitelijke heerschappij over het goed ontnomen, en op die wijze het recht gehandhaafd. Later wordt den drost opgedragen er voor te waken, dat de vonnissen van den Etstoel door verzet van den veroordeelde niet ijdel worden. Hij moet des noods den recht-hebbende „mit den gerichte in possessy satten”.²⁾ Tegen hen, die ten spijt van alle recht zich blijven verzetten, was de doodstraf bedreigd, of een boete van 500 olde marck.³⁾

Uit het rapport van mr. GERARD VAN OOSTENDORP⁴⁾ blijkt, dat, zoo de eisch tot teruggave van eenig goed toegewezen werd, degene, die het goed ten onrechte in bezit had gehad, verplicht was, behalve tot teruggave van het goed, tot betaling eener boete. Deze boete werd voor den duur van het onrechtmatig bezit bij den dag berekend „van der tijdt

1) Cf. Aanteekening van de Geer n. 20 op Bk. IV.

2) Cf. ordels van 1543 en 1544, te vinden bij Magnin III 4 p. 228 en 230.

3) Cf. een ordel van 1548, te vinden bij Magnin G. O. III 4 p. 232. Men vergelijke de uitspraak, op de goorsprake van 20 Maart 1574 geveld: »De buiren vertuigen der esschers gebruijck, besiddt, und des Drostē ende »24 Etten sententie mit gevolghder exeentissen daarop van weerden, ter »tijt ende soe lange sie mit behoerlijcken lantrechte daer nith sijn gesleten, »und soe hoer daer en boven geschiet van den beklaechden, sol sulcx »geschied mit gewalt ende onrecht, daarvan wij de broecke vertuigen na »s lants brieff ende costume desselffen, und voirts tot verklaringe des »E. Drostē ende 24.”

4) Magnin G. O. III 4 p. 194 vlg.

„hij tselve landt, erve etc. heeft gebruikt”. Daardoor kon zij natuurlijk tot een onevenredig hoog bedrag aangroeien, uit vrees waarvoor de rechthebbende zich in sommige gevallen genoodzaakt kon zien toe te geven.

Door het L. R. van 1614¹⁾ is hierin verandering gekomen. Bij het opleggen der boete werd van toen af meer gelet op het niet nakomen van het vonnis. Immers, terwijl wegens het onrechtmatig gebruiken van onroerend goed een zeer geringe boete werd beloopen, verviel de veroordeelde, zoo hij binnen den bepaalden tijd niet door teruggave aan het vonnis voldeed, in een zware geldstraf, die bij herhaalde wederspannigheid toenam.²⁾ Was het bedrag tot 80 ggl. geklommen, dan werd het vonnis met geweld ten uitvoer gelegd. Voor roerende goederen was hetzelfde bepaald.³⁾

In het L. R. van 1712⁴⁾ vinden wij nog slechts een geringe geldstraf voor het onrechtmatig behouden van onroerend goed, terwijl, in geval het vonnis niet werd nagekomen, het 6^e art. van Bk. II werd toegepast.

Hier zij het de plaats even de middelen, die men tot bewaring van zijn recht mocht aanwenden, te bespreken. In het algemeen mocht men noch op het goed,⁵⁾ noch op

1) Bk. IV § 40.

2) Iets dergelijks vinden wij in het L. R. van Selwerd van 1529, Feith p. 41.

3) L. R. 1614 IV § 41.

4) Bk. IV art. 3. Cf. L. R. van Selwerd (1673) II artt. 82 en 83, volgens welke laatste bepaling »de Schulte met twee Buijren door last van den »Ambtman, doch op 't versoek van den Truinphant, den selven de facto »sal stellen in de possessie van de goederen hem toegekent.”

5) Cf. o. a. een ordel van 1452, Ordelboek p. 45e: »... js gewijst.... »dat de bezate, de Reintken gedaen heeft aln (hier in de beteekenis van in) »Roeloffs hnes, tho onrechte gedaen heeft, want se beide lantluden

den persoon van den ingezetene beslag leggen.¹⁾ Het was tegenover hen alleen geoorloofd, in geval hij een misdrijf had gepleegd, of er van verdacht werd, en ook in lateren tijd, zoo hij goederen, waarop anderen recht hadden, aan de uitoefening van dat recht trachtte te onttrekken. Ook werd het aan den verhuurder tegenover den huurder toegekend voor „twee jaaren huure”²⁾. Buitenslands mocht de eene ingezetene den andere niet arresteeren, omdat „arrest fundeert iurisdicte”, en de Drenthenaar derhalve daardoor van zijnen natuurlijken rechter zou worden afgetrokken³⁾.

Tegenover vreemdelingen was het gevangen nemen van hun’ persoon, of het beslag leggen op hun goed veroorloofd. Zij toch leverden niet dien waarborg, bij veroordeeling, aan het vonnis te kunnen en te zullen voldoen, dien men bij de ingezetenen aantrof. Daarom was ook het arrest leggen op persoon of goederen niet meer veroorloofd, zoo de vreemdeling in staat was voldoende zekerheid voor de nakoming te geven, bijv. door borgstelling⁴⁾. Het arrest

»sint.” Ook een ordel van 1453, Ordelboek p. 49c, waar wij vinden dat iemand een ander »met eenen peerde besettet hefft vohr sijne stedemuden, szo hefft Geerdts vorsz. den man umd dat peerdt tho onrechte »besadt.”

1) Cf. L. R. 1412 § 37. L. R. 1614 IV §§ 21 en 22. L. R. 1712 IV art. 63.

2) L. R. 1712 IV art. 64.

3) L. R. 1614 IV § 20.

4) Cf. een ordel van 1472, Ordelboek p. 93f, waar wij vinden: »Item »tusschen die Westerwoldinge ende Geerdts Kramme, als van den brande, »ijs geverstet tho pinxteren, ende willen de van Westerwolde hijr dat recht »van hebben, szo solden sie borge setten bij deszen rechte tho blijven, ende »met anders gheen rechte tho spreekken.” Reformatie van 1629 artt. 29 en 30, medegecedeeld door de Geer in aant. 42 op Bk. IV. Resolutie van 6 Maart 1683. Cf. L. R. 1712 art. 57.

moest zoo spoedig mogelijk vervolgd, en de zaak voor den Etstoel uitgemaakt worden. Tegen dengene, die zijn' persoon of goed wederrechtelijk aan het arrest trachtte te onttrekken, was een boete bedreigd ¹⁾.

Dat arrest iets anders is dan aanpanding ²⁾ volgt genoegzaam uit het bovengezegde, en blijkt ook uit de bronnen. Inimmers in het reglement voor de schulten ³⁾ wordt voor beide eene afzonderlijk loon bepaald, terwijl wij in de resolutie van 6 Maart 1683 vinden, dat de arrestant zijn arrest „met anpandinge sonder eenich delay of tijdsver-suym aanstonts sal moeten vervolgen.” ⁴⁾

Bij de geldstraf moeten wij onderscheid maken, naar mate van degenen, aan wie een gedeelte van het bedrag toekomt. Volgens het landrecht van 1412 (§ 44) toch vervalt de geldstraf in drie deelen, waarvan één aan den beleedigde, één aan „de meente”, de gezamenlijke bureu, en één aan den drost, als vertegenwoordiger

1) Cf. L. R. Buddinge- en Haakswolde § 66. L. R. 1614 IV § 20. L. R. 1712 IV art. 67.

2) Cf. de aant. no. 19 van de Geer op Bk. II, en p. 157.

3) In de aangehaalde uitgave van het L. R. van 1712 p. 22 en 23.

4) Eenige grond van twijfel kan worden gevonden in § 20, Bk. IV L. R. 1614, waar wij vinden: »arrest ofte bepandinge”. Wij moeten bepandinge, als een ander woord voor arrest beschouwen. Dit blijkt uit een »del van 1484, Ordelboek p. 143b, dat eindigt: »... de rogge is tho onrechte »gepandt, want beide parten lantzaeten sint.” Hier beteekent »gepandt” klaarblijkelijk, dat er voorloopig beslag gelegd is.

Cf. ook een uitspraak op de goorsprake van 20 Juni 1588 te Sleen geveld: »De bureu van Hesselten tugen, derwile Steven ten Hove dat be- »pandede korenn wechgefoert, derhalven den Heren in de broeke vervallen, »und sal der Schultes sin resterende schuldenn up den guederen versoecken »und verhalen moethen. Steven ten Hove alse buten landes wonende »heft desen tuch beropen t lantrecht.” Deze laatste bijvoeging doet alle onzekerheid omtrent de beteekenis van »bepandede” ophouden.

van het staatsgezag toekomt. ¹⁾ Hetzelfde vinden wij in het Landrecht van RUDOLF VAN DIEPHOLT. ²⁾ Later vinden wij een verdeeling in twee gedeelten. De eene helft krijgt de overheid, bij kleinere boeten met name de landschrijver ³⁾, bij grootere de drost; de andere de beleedigde partij. ⁴⁾ Volgens het L. R. van 1712 ⁵⁾ worden de grootere boeten wederom in drie gedeelten gesplitst. Zij komen „tot profijt van de Landschap voor een derde part, van de „Armen voor een derde part, en van den gelaedeerden „voor een derde part.” De kleinere vervallen in haar geheel aan de overheid.

De geldstraf wordt als een burgerlijke schuld geïnd. Voor zoover zij aan de beleedigde partij is verschuldigd, moet deze zelf haar invorderen. Ook de gezamenlijke burenen moeten op de gewone wijze het hun toekomende trachten te verkrijgen. Voor de invordering van het aan de overheid vervallen gedeelte der straf, moet de drost zorgen. ⁶⁾ Hij moet daartoe dezelfde procedure volgen als bij gewone burgerlijke schulden. Ook hierbij moet de aanpanding de uit-

1) Cf. L. R. 1412 § 11 en § 19. Ook L. R. Buddinge- en Haakswolde §§ 33 en 35, waar echter de verdeling in tweeën plaats vond.

2) L. R. van 1447 § 9. Een toepassing vinden wij in een ordel van 1447, Ordelboek p. 37b, waarbij iemand veroordeeld wordt tot betaling van „eene pene van XX olde schilden, dat dertendeel tho mijns here�n behoef, ende een dardendeel tho des clagers behoef, ende een dardendeel tho der gemeinten behoef, inden dinxpel daert is.”

3) L. R. 1614 IV § 46.

4) L. R. 1614 IV § 31 en § 41.

5) Bk. IV art. 32.

6) In de heerlijkheid Ruinen zorgde de heer voor de inning. Cf. L. R. Buddinge- en Haakswolde § 81. Ordel van 1441, te vinden bij Magnin G. O. II 2 p. 212.

panding voorafgaan, ¹⁾ terwijl soms in een bevel der overheid reeds een aanpanding moet worden gezien. Zoo kon men zeggen, dat iemand „met een anpandige aan het ge-„rechte” werd gebracht. Werd aan het bevel niet voldaan, dan kon onmiddellijk tot de uitpanding der verbeurde geldstraf worden overgegaan. ²⁾

Verzet tegen de uitpanding was geoorloofd, echter slechts bij pandwering met beroep op den Etstoel. ³⁾ De drost mag alleen de boeten panden voor zoover zij door de bureu „vertuiget” zijn. Daar de uitspraak der bureu alleen dan onmiddellijk straf ten gevolge heeft, als zij een stellig feit vertuigen, en over de zaak zelf dus geen twijfel meer kan bestaan, kan de pandkeer alleen daarop worden gegrond, dat de drost tot een hooger bedrag wil panden, dan eigenlijk de straf belooft. Daarom vinden wij in de landrechten dan ook alleen voor dit geval gesproken van pandwering tegen het uitpanden der boete. ⁴⁾

1) Cf. o. a. een ordel van 1517, Ordelboek p. 201f, waarin wij vinden de klacht, dat de Drost „sie mit gewalde hoer have ende boeste ghenomen, ende sie gejaeghet vangen willende ende anders szo gedrungen, sunder „anpandinge offte lantrecht hem ghiene pantweringe thoe lantrechte „gegunt” enz., waarop Drost en Etten erkennen, „dat hem boven lantrecht „geschied is.”

2) Verg. een ordel van 1426, Ordelboek p. 13e, waar wordt bepaald, dat de Drost de boete van iemand, die op het „recht geladen”, niet komt, „vann stonenn ann uthpanden soll.”

3) Cf. Ordel van 1457, Ordelboek p. 62e, en een van 1472 p. 95d, luidende: „Szo is gewijst tusschen den Drost en Heijne Tabenghe, want Heijne „pantweringe gedaen heeft tho lantrechte over een jaer, ende de Drost „hem nu noch geisschet heeft ende niet gecomen is, so is he vellich.” Dit is een uitzondering ten aanzien van den termijn van verschijning. Anders gold de algemeene regel, blijkens ordels van 1473 p. 401h, van 1476 p. 111f. Verder nog een ordel van 1489 p. 157d.

4) L. R. 1412 § 3. L. R. 1614 IV § 1.

Geschiedde de invordering van wat aan den beleedigde of aan de buren toekwam door den gewonen ambtenaar, den schulte, die van het deel der overheid werd gedaan door de zoogenoemde drosten- of landspanders. ¹⁾ Deze konden zich echter ook soms belasten met de inning van het den beleedigde toekomend gedeelte. ²⁾

Kwam het tot de uitpanding, dan werd somtijds het dubbele van de breuke gevorderd, ³⁾ soms ook de derde penning boven het oorspronkelijk bedrag. ⁴⁾ Door tijdige betaling kon dit natuurlijk worden voorkomen. Bij feitelijk verzet zijn ook nu, na oproeping door den schulte, de buren verplicht ter handhaving van het recht „het zweert te volgen” ⁵⁾. terwijl de drost hen, die zich verzetten, moet „aen-

1) Cf. L. R. 1412 § 45.

2) Cf. o. a. een ordel van 1454, Ordelboek p. 53b, waarin voorkomt: »Ende weert sake dat se (de bloedverwanten van den misdadiger) dat (zoen) »gelt niet en betaelden . . . szo moegen se (de andere partij) dat ntlpanden »mith des Drosten pander (niet panden, zooals verkeerdelijk op de aangehaalde plaats gedrukt is) »gelijk mijns heren broecke” enz.

3) Cf. een ordel van 1485, Ordelboek p. 147c, waarin voorkomt: »... »ende dat geloefde gelt up den rechten dagh niet betaelt en is, szo is »(de veroordeelde) dubbelt gelt schuldigh, als men heren broecke »pflach tho betahlen.” In het Gooregt was dit het geval blijkens de Costumen des Gerechts van Selwerd van 1571, Feith p. 45.

4) Cf. o. a. een ordel van 1418, Ordelboek p. 10f, luidende: »Tussen »den Drosten nnde Evert Habbeklinck is gewijst, want die rogge dar »niet rede was, dat die Droste denn dardenn penninck nhemen mochte, »ende hadde die rogge dar rede gewest, so mochte he gienenn dardenn »penninck ghenomenn hebbenn.” Cf. Rapport van Mr. G. van Oostendorp, Magnin G. O. III 4 p. 191.

5) Cf. een ordel van 1428, Ordelboek p. 14a. Het slot van dit ordel moet niet zijn, zooals het bij Mr. H. O. Feith voorkomt: »Ende die III »dagen sol menn voort volgen met denn zweerde nha inholt des landes »brieff,” maar zooals het luidt in een handschrift, in het bezit van Mr. L. Oldenhuis Gratama: »ende den vierden dage sal men voort volgen nha »inholt des landes brieff.” Dit is in overeenstemming met den algemeenen regel; de lezing komt overeen met die welke een handschrift heeft, dat op

„sien ende straeffen als rebellen ende rechtvorachtyngers.” ¹⁾

Natuurlijk bestond er zeker verband tusschen datgene, wat aan de beleedigde partij toekwam, en het aan de overheid verschuldigde. Men kon niet het eene betalen en de voldoening van het andere weigeren. Immers juist door de betaling van het eene gedeelte erkende men schuld, en werd daardoor ook tot voldoening van het andere verplicht ²⁾. Zoo vinden wij dan ook, dat iemand, op grond dat hij der beleedigde partij voldoening heeft gegeven, nu tot betaling der breuke wordt veroordeeld ³⁾. Van de andere zijde kon

het Provinciaal Museum van Oudheden in Drenthe berust. Cf. Rapport Mr. G. van Oostendorp, Magnin G. O. III 1 p. 202. Voor de heerlijkheid Ruinen vergelyke men een ordel van 1428, te vinden bij Magnin G. O. II 2 p. 210.

1) Ordle van 1542, te vinden bij Magnin G. O. III 1 p. 226, en een ordle van 1544, bij Magnin l. c. p. 230.

2) Cf. een uitspraak, op de goorsprake van 8 Maart 1563, te Beilen geveld op een vordering tot teruggave van een stuk goed. De tegenpartij beweert, dat het goed verkocht was, en eischt in ieder geval het betaalde geld terug, terwijl hij eindigt: »ende soe doch Roeloff de olderste broeder »borge is voor des Heeren broecke, is hij billijk oick wal borge voir de »penn., die der uthgelecht sinnen, deselve weder te tellen” enz.

Ook een uitspraak op de goorsprake van 9 Maart 1601 te Beilen, medegedeeld p. 243, noot 1.

3) Cf. een ordle van 1482, Ordelboek p. 131b, waar wij vinden: ».... »js gewijst, want Roeleff Abel (de beklagde) vors, van den vorss. landen »vermoetsoenet hevet, szo sol he oick scheiden van den Drosten, ende is »vellich inder pantweringe.” Evenzoo een ordle van 1483, Ordelboek p. 139d, waarbij: »Tnsschen den Drosten ende Hindrick Luetiens js »gewijst, want Albert Joben als een dedinxman getueget hefft, dat Hindrich »Geerden (den beleedigde) vermoetsoende, szo is Hindrich vellich nha »onthwisinghe des Drosten-register.” Ook een ordle van 1484, Ordelboek p. 144b, luidende: »Item Claes Barels bewijs, als van den verboede, dat »Johan Wiltinge ahn ehm gedahn hefft, js gewijst Claes bewijs stantafflich »ende Clases vrienden, de Johan darenboven vermoetsoenet hebben, sollen »van den Drosten scheiden, want se sikk sulvest inder saecken »vellich maeckeden.” Eindelijk een ordle van 1491, Ordelb. p. 170a,

de schulte, die alleen het belang der overheid behartigde, worden afgezet¹⁾.

De geldstraf is verhaalbaar op het goed van den veroordeelde; het gedeelte der straf, aan de overheid toekomend, is bevoorrecht boven het overige²⁾. Daarom mocht een doodslager, die buiten het land was gevlucht, zijn goed niet verkoopen. Volgens het landrecht van DIEPHOLT kreeg hij eerst de vrije beschikking over zijne goederen terug, nadat hij de boete aan de overheid en het zoengeld had betaald³⁾.

Is de schuldige zelf niet in staat de hem opgelegde geldstraf te betalen, en kan zij ook niet uit zijne goederen worden voldaan, dan zijn zijne zes naaste bloedverwanten

1) L. R. 1412 § 36. Moetsone is m. i. in het Drentsche recht meer op te vatten in den zin van het voldoen van een gedeelte der straf, hetzij aan den heer, hetzij aan de beledigde partij, dan, zooals Dr. H. Brunner in het Zeitschrift für Savigny Stiftung für Rechtsgeschichte Bd. III H. 3. Germ. Abth. S. 86 beweert, in dien van »die Summe, durch welche der »Wille, die Gunst des Herrn oder des beleidigten Geschlechts erworben »wird." Ook wordt »moetsoene" wel gebruikt in den zin van overeenkomst, zonder meer, o. a. in een oorkonde van 1355, medegedeeld bij Magnin, Kloosters in Drenthe, 1846, p. 28 in de noot. Cf. L. R. 1412 § 45i f.

2) L. R. 1412 § 45. Cf. een ordel van 1461, Ordelboek p. 68d, waarin voorkomt: »ende wes beteringe de Droste mith den Etten dede den vrenden »tho seggende, dat soelen de vrenden soecken uth des dootslagers guet, »waer he dat inden lande hevet, behalve tho voeren den heeren sijne »broecke van den vorsz. guede tho hebben wil dan de dootslager »dat gelt betalen, szo mach he sijn goet behouden."

3) Of deze bepaling werkelijk toegepast is, is mij niet gebleken, een ordel van 1476, Ordelboek p. 141c, zou het tegendeel doen vermoeden. Het luidt: »Soe is gewijst, waer enich man een dootschlach doet in den »lande van Drenthe, ende uth den lande loepet, ende goet in den lande »hefft, szo sol de dootslager gheen guet verkopen, noch mitten rechte »offstaen, dat sij arfighuut offte tilbaer guet, ehr den tijden, dat dat bloet »gegolden is."

(handen) verplicht het ontbrekende aan te vullen.) En zoo zij weigerachtig of nalatig zijn, wordt de boete op hun vermogen, even als op dat van den schuldige, verhaald. De aansprakelijkheid der bloedverwanten „van rechts wegen” werd in het landrecht van RUDOLF VAN DIEPHOLT (§ 5) voor afgeschaft verklaard.

Den vrijwilligen bijstand der familieleden onderling kon de Bisschop natuurlijk niet verbieden, maar ook de bepaling van het landrecht kwam spoedig in onbruik. Reeds in 1451 herstelde de Etstoel de aansprakelijkheid van de zes naaste bloedverwanten²⁾, die dan ook tot in de laatste helft der 16^e eeuw bleef bestaan³⁾.

Van de zes naaste bloedverwanten behoorden er drie tot de vaderszijde en drie tot de moederszijde. Dit mag naar analogie van wat in de heerlijkheid Ruinen gold⁴⁾, afgeleid

1) L. R. 1412 § 31. Cf. hierbij een ordel van 1451 p. 39e, waar men vindt: „... weer jemandt in den lande van Drenthe, de dar brande »dat solmen holden an sijn goet en dar tendes aln VI sijne »naeste handen” enz.

2) Ordels van 1451, Ordelsboek p. 39e: »Item so hefft de Droste mit »der Meentenn ende Etten overdragen dat VI de VII wahren sollen »ha »den olden landtrechten.” In een ordel van 1452 p. 45a wordt gesproken van het betalen van een zoon »ha den landtrechten tho weten olden »landrechten”, terwijl het bedrag bepaald werd »ha den nijen landt- »rechten.” Bovendien vinden wij in 1452 een ordel, p. 46e, ter bevestiging van dat van 1451, luidende: »Soe is gewijst ende de Drogen mit den Etten »Etten overdragen, dat de sesz de soeven holden soelen in allen manieren, »als in deszen selven hoecke gescreven staet, dat de Droste mit den Etten »insettete, ende overdroech des tho paesschen een jaer verleden was.” Verg. ook nog een ordel van 1454, Ordelsboek p. 55e.

3) Cf. Rapport van Mr. G. v. O., Magnin G. O. III 4 p. 198, en een ordel van 1544 te vinden l. c. p. 230.

4) Cf. L. R. Buddinge- en Haakswoorde § 21 en een ordel van 1454, p. 53b. Verg. hierbij Lex Salica Tit. 58, de chrene cruda, waar sprake is van de tres proximiores de generatione patris et matris.

worden uit de bepaling, dat voor een natuurlijk kind slechts de familie van moederszijde aansprakelijk was ¹⁾.

Of deze nu tot gelijk bedrag de boete moesten helpen voldoen, dan wel of dit afhing van den graad der bloedverwantschap, is mij niet gebleken. Wel komt het voor, dat men, door nadere bloedverwanten aan te wijzen, de verplichting ontgaat om een deel der geldstraf mede te betalen ²⁾. Zijn er geen zes tot betaling verplichte bloedverwanten, dan moeten zij, die er zijn, naar evenredigheid toch de geheele boete voor hunne rekening nemen ³⁾. Of nu de zes naaste bloedverwanten alleen aansprakelijk waren, of dat zij beschouwd moeten worden als de hoofden van onderdeelen der familie, die dan weder hun gedeelte der geldstraf over die familie-leden mochten omslaan, zooals in Holland en andere streken met de „vierendeelen” het geval was, is niet duidelijk. Het laatste was waarschijnlijk het geval ⁴⁾.

Bij de geldstraf wegens een doodslag, „vohr broecke

1) L. R. 1412 § 34. Cf. een ordel van 1451, Ordelboek p. 42d, luidende: »Soe is gewijst, off enich bastaert broecke dede inden lande van »Drenthe, dat solmen holden up sijnder moeder magen, umd niet up sijns »vaders magen.”

2) Cf. een ordel van 1452, Ordelboek p. 45e, waarin voorkomt: »... »we dar maech tho is, de mach sijn pardt van den broecke betaelen, of he »sol naer (nadere) maghe bewiesen binnen III weecken, als kintrecht is.” Iets dergelijks vinden wij o. a. in een ordel van 1452 p. 46d, in verband met een ander van 1453 p. 48e, en in een ordel van 1453 p. 49a.

3) Cf. o. a. een ordel van 1482, Ordelboek p. 136a, luidende: »Tus- »schen den Drosten ende Boelen Lenzens van maechtaele thoe Hinriex »mage van den broecke, den he den Drosten gedahn hadde, is gewijst, »dat vijf naeste handen, de gescheiden sint, sollen den sesten wijsen in »den lande van Drenthe, off de vijf sollen de leste part gelijke betahlen.”

4) Ik meen voldoende grond hiervoor te vinden, ten eerste in een ordel van 1454, Ordelboek p. 53b, waar wij vinden, dat de »naeste handen” den zoen zullen betalen; met het oog op hen wordt dan gezegd: »ende

„ende soene”, werd gewoonlijk de betaling in drie termijnen voorgeschreven ¹⁾. Misschien stond dit in verband met de drie gedeelten, waarin de geldstraf werd gesplitst. Werd op een der termijnen niet het juiste bedrag voldaan, dan was de overeenkomst door den misdadiger niet nageleefd en verviel zij dus. De lijfstraf kon in dat geval alsnog worden voltrokken ²⁾.

Voor de betaling van de geldstraf kunnen ook bijzondere borgen worden gesteld ³⁾. Zij moeten vóór den schuldige

»de moegen oer maegen voerth aln soecken van oerer zijdt met hem tho »gelden, een jegelick nha naheit der maechtaele.’ Ten tweede in een ordel »van 1489 p. 160a, waarin eerst sprake is van iemand, die een deel der »broecke” moet betalen, en daartoe »alle sijne vrende, in sijn veerendeel »hoerende”, gepand heeft, en daarna gezegd wordt: »ende szo en sol nha »dessen daghe niemant van maechtaele jemanden panden, eer de tijdt »Al de naeste handen de maege gesedt umd gereekent hebben, szo hoege »ende szo velle elcken met rechte tobehoert, nha groete ende beloepe »sijne maechtaele.” Maar vooral in de volgende ordelen, voorkomend in het handschrift, dat vroeger aan Dr. R. Westerhoff behoorde en thans berust op het Provinciaal Museum te Assen: »Item als gheft comt tho »ghelden op ses den naesten handen, daer sullen de maghen mede tho gelden. »Item daer een doet slach seet, ende daer borge voer geset is als vor »den doet slach, daer mogen de borge ses de naeste hande voer soken »vor des doden gelt. Ende ses de naeste hant mogen dat voert suken »van de vier verendel als lantrecht is.” Verg. ook het eerste der in noot 2 p. 182 aangehaalde ordels uit dit handschrift.

1) Cf. ordels van 1452 Ordelb. p. 45a, van 1454 p. 53b, van 1468 p. 86a, van 1469 p. 88a en eindelijk van 1472 p. 96c. Dit laatste ordel is een toepassing van het verbond tusschen de Drenthen en de Friezen van Stellingwerf van 1461, te vinden bij Maguin G. O. II 2 p. 83.

2) Cf. o. a. een ordel van 1475, Ordelboek p. 109g, luidende: »... »ijs gewijst, want de dootschlach gesoent was, dar de eerste dach van »betaelt is, ende want Johan (de schuldige) sijn dage van betalinge niet »geholden heeft, szo is dat eerste gelt verloren, ende de soenenghe van »geene weerde, ende men sol dat vort uthrichten, nha uthwinge des »nijen landes breff.”

3) Cf. een ordel 1452, Ordelboek p. 45a, waarin van de bloedverwanten gezegd wordt: »ende dit (zoen)gelt solen sie mit twe goede mannen

worden aangesproken¹⁾, en dus ook vóór de familie-leden, die eerst tot betaling verplicht zijn, als de schuldlige niet voldoen kan. Bij het zoengeld kon ook voor een gedeelte een borg worden gesteld. Deze was bevrijd, zoo het deel, waarvoor hij borg had gesproken, was betaald, ook al miste, ten gevolge van niet-voldoening op de latere termijnen, de zoen zijn' werking²⁾. De leden der familie blijven natuurlijk tegenover de borgen aansprakelijk³⁾.

De naaste bloedverwanten kunnen zich van de aansprakelijkheid voor de daden van een hunner ontheffen. En wel door dengene, dien men als het ware uit het familieverband wil lichten, „op te sechen.” Dit moest geschieden op drie achtereenvolgende lottingen door een herhaalde plechtige verklaring van alle of van een deel der bloedverwanten. ⁴⁾ Van dit „opsechen” vindt men in de ordelen zeer zelden gewag gemaakt, waaruit men echter nog niet tot het weinig voorkomen in het werkelijke leven mag besluiten.

»verborgen binnen drie weecken” enz. Hetzelfde vinden wij in ordels van 1469 p. 88a, van 1472 p. 96c. Cf. een ordel van 1489 p. 160a, en ook een van 1490 p. 162d, waarbij . . . sjs gewijst, dat de XIII borgen »de in der cedulen benoempt staen, den drosten noch voert betalen sollen, »ende is des niet, szo mach de droste nha uthwisinge der cedulen eenen »voer all panden tot sinen restanden broecke, ende de mach de voert »soecken up de borgen gelijk.”

1) Cf. een ordel van 1468, Ordelboek p. 83b, luidende: »So is gewijst »voer recht, waer een nederslach geschiet in den lande, de gesoenet wordt »daer borge voer gesadt wordt, heft jemandt tho spoken up de betalinge, »ende sol sprecken up den borgen ende niet up den handdadighen.”

2) Cf. o. a. een ordel van 1454, Ordelboek p. 53b.

3) Cf. het aan het einde van noot 4 p. 301 medegedeelde ordel.

4) Ordels van 1477 p. 145c en van 1478 p. 147b. De vermelding van de opzegging op het eerste lotting ontbreekt. Evenzoo ordels van 1481 p. 128c en p. 130b, en van 1482 p. 132c. In het eerste geval hebben »die gemeene vrienden”, in het laatste »de vrienden van der moederzijdt” opgezegd. Verg. hierbij het tollere de parentela der lex Salica, Tit. 60,

Volgens het L. R. van 1614 bleef met betrekking tot de uitvoering der geldstraffen dezelfde regeling bestaan, wat betreft de aan- en uitpanding en den pandkeer.¹⁾ Werd bij informatie geprocedeerd, dan mocht men eerst tot de executie overgaan, nadat aan den beschuldigde „copie van „de Informatie” was gestuurd, zoodat deze vooraf had kunnen overleggen, of hij de beslissing van den Etstoel zou inroepen, of zich onderwerpen.²⁾ Werd de uitpanding niet voorkomen door betaling der boete, dan mochten de landspanders, aan wie de executie der breuken bij uitsluiting was opgedragen, den derden penning boven het oorspronkelijk bedrag invorderen. Dit bleef voor de geldstraffen bestaan, in tegenstelling van wat bij het L. R. van 1614 (II § 39) ten aanzien van schulden aan bijzondere personen was bepaald. Later mochten zij echter van alle bedragen boven de 10 Ggl. slechts den tienden penning nemen.³⁾

Omstreeks 1650 maakte de Drost RUTGER VAN DEN BOETZELAER zich bij de inning der boeten aan misbruiken schuldig. Ter voorkoming daarvan werd na langdurige beraadslagingen bepaald, dat over hen, die pandkeer gedaan hadden, op het eerstvolgende lotting moest worden beslist, terwijl zij eerst dan het ordelgeld zouden behoeven te betalen, als de pandkeer ten onrechte gedaan werd verklaard.⁴⁾

1) L. R. 1614 IV § 4. Cf. instructie voor de drossen van 1671 art. 44. Volgens het Scherwerder landrecht van 1673 werd de geldboete als gewone schuld geind, terwijl in geval van onvermogen lijfstraf werd toegepast Bk. II art. 47.

2) Instructie art. 45. L. R. 1712 IV art. 50.

3) Instructie art. 16.

4) Res. van 28 Febr. 1652 art. 10.

De regeling van het L. R. van 1712 ¹⁾ verschilt niet van den zoo even beschreven toestand.

Straffen aan den lijve werden oorspronkelijk op gezag van en door de bureu zelve op de plaats, waar het misdrijf had plaats gehad, aan den misdadiger voltrokken. ²⁾ Later geschiedde het nog wel op de plaats van het misdrijf, en door de bureu, maar op gezag van den drost. ³⁾

Vernedding verdient, dat in de instructie aan JOHAN VAN SELBACH, in 1522 door KAREL VAN EGMOND, hertog van Gelderland, tot drost aangesteld, werd voorgeschreven, dat hij slechts na goedkeuring van den hertog een doodvonnis mocht laten voltrekken. ⁴⁾

In lateren tijd werd de misdadiger naar Coevorden, en nog later naar Assen opgezonden, en daar, op gezag van den drost, de straf aan hem voltrokken. ⁵⁾ In het laatst der 18^e eeuw geschiedde dit bij uitsluiting te Assen. ⁶⁾

Wordt de lijfstraf toegepast, dan zijn daarmede de geldstraffen vervallen, ook tegenover de beleedigde partij. ⁷⁾

1) Bk. IV artt. 47 en 49. Cf. Tegenw. St. I p. 63.

2) L. R. 1412 § 18.

3) L. R. 1447 § 1. Cf. wat wij op de goorsprake van 10 Maart 1599 te Rolde gehouden, vermeld vinden: »Het gehele kerspel seggen niet »t doen thebben daer den Heren broecke angelegen is, wat ahnlaught den moedener, in Schoenloer holt begaen, gehieten Jan Gruis, die is voert »selve holt gejustificiert, end up een radt gelecht." Deboth ofte Wederbericht § 48.

4) Te vinden bij Magnin G. O. III 1 p. 40.

5) L. R. 1614 IV § 38. L. R. 1712 IV art. 62. In het Gooregt geschiedde de voltrekking der straf »op ofte omtrent de Gerichts-plaatse op »Helper-esch." Cf. L. R. van 1673 I artt. 98 en 99.

6) Tegenw. St. I p. 44.

7) L. R. 1447 § 10. L. R. 1614 IV § 38.

Zoo dus de bloedverwanten den misdadiger aan het gerecht overleveren, of ook zoo hij zonder hun toedoen gegrepen wordt, dan zijn zij daarmede van de aansprakelijkheid voor de geldstraf bevrijd. ¹⁾ In 1712 ²⁾ hadden deze voorschriften hun belang verloren, daar toen de zoen was afgeschaft, en lijfstraffen waren bedreigd.

1) Cf. een ordel van 1451, Ordelboek p. 39e, waar wij vinden: ».... »weert saecke dat de saeckwolder gevangenn worde, soe sollen de maghen »qwijth wesen" enz. Ook een ordel van 1453 p. 49a, dat eindigt: ».... »ende weert saecke, dat desse maege vorsz. binnen III weken Frederich »(den misdadiger) den Drosten leveren konden, szo soelen sie mith Frederich »betalen ende van den broeke qwijth wesen."

2) Cf. L. R. 1712 IV art. 75, waar de bepaling echter nog wordt herhaald.

HOOFDSTUK III.

Geestelijke rechters en rechtspleging.

In westelijk Europa, met name in het Frankische rijk, oefende de Roomsche kerk een grooten invloed op het recht en de rechtspleging¹⁾. Zij toch waakte voor orde en zedelijkheid; als zoodanig strafte het geestelijk gerecht daden, die niet onder het bereik van den wereldlijken rechter vielen, of bij gebreke van een voorafgaande aanklacht niet werden vervolgd.

Onder de Karolingiers, bepaaldelijk onder KAREL DEN GROOTE, nam de macht der kerk steeds toe. Onder zijne regeering maakten de geestelijke gerechten een even belangrijk deel uit van de rechtspraak als de wereldlijke.

Zoo behoorden de missi, die jaarlijks het rijksg gebied doortrokken, deels tot de leeken deels tot den stand der geestelijken. Gezamenlijk oefenden zij het toezicht op de graven en bisschoppen, namens den koning, den drager van het rijksg gezag. Zoowel het wereldlijk als het geestelijk bestuur was daaraan onderworpen.

Reeds vroeg vinden wij de gewoonte, dat de bisschoppen tot toezicht op de aan hen ondergeschikte geestelijken, en tot het zieleheil van de aan hen toevertrouwde kudde, hun

1) Cf. voor het begin van dit hoofdstuk, Dove, Untersuchungen über die Sendgerichte, Zeitschrift für Deutsches Recht und Deutsche Rechtswissenschaft, Bd. XIX S. 321 flg.

kerkelijk gebied moesten doorreizen (*visitatio*). Daaraan knoopte zich later de rechtspraak vast. Evenals de graaf den onder zijn bestuur staanden gouw moet doorreizen, zoo de bisschop zijn' diocees. Eveneens vinden wij bepalingen om te voorkomen, dat de bisschoppen bij deze rondreize te zeer den ingezetenen en den ondergeschikten geestelijken tot last zijn. Daarom werd o. a. bepaald, dat bij den gewonen gang van zaken de rondreis slechts eens in het jaar mocht plaats hebben ¹⁾.

Natuurlijk was het de meer bijzondere plicht der bisschoppen op zaken, den godsdienst of de kerk betreffende, toe te zien, en in geschillen tusschen geestelijken of over kerkelijke goederen, recht te doen. Maar bovendien was hun opgedragen onderzoek te doen naar misdrijven, „*mala quae contraria sunt Deo, quae in sacris scripturis leguntur, quae christiani devitare debent*” ²⁾. Hieruit blijkt, dat het voor den geestelijken rechter niet afdeed, behalve ten aanzien van het bewijs, of de zaak reeds voor het wereldlijk gerecht was behandeld, en de dader daar reeds straf had beloopen. Van de andere zijde viel veel, wat door den wereldlijken rechter niet gestraft werd, onder de strafrechtsmacht van den geestelijken.

De bisschop, of zijn plaatsvervanger, houdt zijne recht-dagen op de gewone plaatsen van bijeenkomst, waar ook

1) Cf. Const. Worm. 829 c. 5, waar o. a. het volgende voorkomt: „*Ut quando episcopi parrochias suas circumneunt, hoc summo opere studeant, ut ne his, quibus prodesse debuerant, oneri sint.*” Zoo werd op de Synodus, in 844 apud Tolosan gehouden, c. 5, bepaald: „*Ut semel in anno episcopi hanc circuitionem tempore congruo faciant.*” Dove, noot 33.

2) Capit. Caroli M. Aquisgran. a. 843 c. 4. Pertz. M. G. T. III p. 188.

de wereldlijke rechter de rechtspraak uitoefent. Het seend-gerecht treedt onder den naam van *placitum episcopi* naast het ding van den graaf (*placitum comitis*). Treft het, dat beide rechters op dezelfde plaats te gelijker tijd recht willen spreken, dan heeft gewoonlijk de bisschop den voorrang, dan gaat het geestelijk gerecht vóór het wereldlijke ¹⁾.

Op dien rechte dag, die vooraf wordt aangekondigd, moeten alle ingezetenen van de naastbij gelegene parochiae bijeenkomen. Men kan dan de hulp van den geestelijken rechter inroepen door een aanklacht in te stellen, als wanneer de zaak evenals voor het wereldlijk gerecht wordt behandeld.

Misdrijven, zoowel die, welke volgens het wereldlijk recht strafbaar waren, als de meer bijzonder tegen kerkelijke instellingen gerichte, werden den bisschop door de lagere geestelijken, die voortdurend in de op de seend vereenigde parochiae verkeerden, bekend gemaakt. Dit echter alleen, voor zoover het meer algemeen bekende daden gold. De bestraffing der *delicta occulta*, in tegenstelling met de vorige, die *delicta publica* werden genoemd, werd aan den biechtvader overgelaten.

Dit bleek echter geen afdoende regeling te zijn. Aan den blik der lagere geestelijken toch kon veel ontsnappen, dat eigenlijk diende gestraft te worden, terwijl de eigen bekentenis bij de biecht, (hoewel het reeds gebruik was, dat de

1) Cf. Conc. Tribur, a. 895 c. 9, Dove, noot 69, waar wij vinden:
 »Cum autem episcopus . . . placitum canonice constitutum decreverit, po-
 »pulumque sibi creditum illo invitaverit, atque comes eadem die sciens
 »placitum ab Episcopo conductum, vel nesciens, placitum cum populo suum
 »condixerit, et per bannum illuc venire praeceperit, placitum comitis
 »omnes postponent et comes ipse", cet.

priester den biechteling bepaalde vragen stelde), geen voldoende waarborg meer opleverde.

Daarom vinden wij tegen het einde der 9^e eeuw ¹⁾ in de geestelijke gerechten een instelling opgenomen, die reeds gedurende een eeuw ongeveer bij de wereldlijke rechtspraak had bestaan. Dit is de wroege. De bisschop stelt aan daartoe bepaald aangewezen personen vragen, over „quod „contra Dei voluntatem et rectam Christianitatem in ista „parochia factum est, aut futurum erit.” Zij moeten op een vooraf afgelegden eed antwoorden, wat zij weten. Hoe die wetenschap ontstaan is, doet niet af, het is voldoende, zoo de zaak slechts „ad (eorum) cognitionem quocumque „modo perveniat.” ²⁾ De onderscheiding tusschen delicta publica en occulta, ook wat de wijze van bestraffing betrof, was daarmede vervallen. ³⁾

Ook in Drenthe vinden wij een afzonderlijke geestelijke rechtspraak, die echter in den tijd, waarvan berichten tot ons zijn gekomen, weinig meer vertoonde van den godsdienstigen zin en de zedelijke strekking, die in de eerste helft der Middeneeuwen hare kenmerken waren. De bronnen zijn ook in dezen zeer schaarsch. Wij vinden een seendbrief van 1332 ⁴⁾, door twee Drentsche pastoors opgesteld, en het seendrecht, door RUDOLF VAN DIEPHOLT in de jaren 1451

1) Cf. Dove p. 345.

2) Cf. Dove p. 343.

3) Cf. Dove p. 359.

4) Uitgegeven door Driessen in de Monumenta veteris Aevi inedita I p. 115 vllg. en in vertaling op pag. 121 vllg.; en door v. Richthofen in Friesische Rechtsquellen S. 518 flg. De laatste editie is bij de aanhalingen gebruikt.

en 1454 uitgevaardigd ¹⁾). Vele overblijfselen der boven beschreven regeling laten zich hier terug vinden.

Drenthe behoorde van den tijd, dat de bevolking tot het Christendom werd bekeerd, dus van de onderwerping der Saksers, aan de heerschappij der Franken onder KAREL DEN GROOTE, die zijn uitgestrekt rijk, wat het kerkelijke betreft, in bisdommen splitste, tot het bisdom Utrecht. Was de bisschop zelf in deze streken, dan oefende hij ook zelf de rechtspraak uit. Ook in dezen dwongen hem dergelijke redenen als bij het wereldlijk bestuur, tot het aanstellen van een plaatsvervanger. Soms werd de proost van de St.-Mariakerk te Utrecht gezonden, aan wiens zorg als archidiaconus, Drenthe meer in het bijzonder schijnt opgedragen te zijn geweest ²⁾). Gewoonlijk echter werd er jaarlijks voor Drenthe een afzonderlijke decanus benoemd. De aanstelling geschiedde door den bisschop in anno suo, dat is in een schrikkeljaar, of door den evengenoemden proost in annis communibus ³⁾).

1) Uitgegeven door Magnin G. O. II 2 p. 261 vllg. Voor de aanhaling geldt hetzelfde, als wat reeds vroeger ten aanzien van de uitgaven van Magnin is gezegd.

2) Cf. een aantekening op het L. R. van 1447, en den aanvang van een vonnis door den Deken van Drenthe in 1446 gewezen, door Magnin G. O. I p. 35 noot 16 medegedeeld.

3) Seendbrief § 1. Verg. over het decanaat van Drenthe, v. Richt-hofen, Untersuchungen über Friesische Rechtsgeschichte 1882 II S. 661—692, welke ik pas in handen kreeg, toen reeds een groot gedeelte van dit proefschrift was afgedrukt. Daarom zij het mij vergund hier eenige opmerkingen, waartoe dat werk mij aanleiding geeft in verband met vroeger behandelde onderwerpen, in te voegen. v. R. heeft S. 687 dezelfde afleiding van het woord Ette, als door mij op pag. 53 is aangenomen. Hij vergelijkt de Etten daar met de consules, in vele friesche en saksische landstreken voorkomend.

Op S. 690 neemt v. R. ook Ballo als vergaderplaats der Etten aan, en

De deken moest uit een wettig huwelijk geboren zijn, van ouders „in onsen lande”. Bovendien moest hij zelf „toe allen tijden personaliter in Drenthe wonen”¹⁾. Verliet hij het decanaat, dan schijnt hij zijn ambt te hebben moeten neêrleggen²⁾. Voorts had hij onder zich bij elken seendstoel, d. i. iedere plaats, waar de deken gewoonlijk recht sprak, een commissarius. Dit was een geestelijke, die den deken in zaken van minder gewicht of in de zoodanigen, welke geen uitstel konden lijden, mocht vervangen³⁾.

Geen andere priesters mochten in Drenthe rechtsmacht uitoefenen; geen inwoner mocht buiten Drenthe — buiten Hulsfoorde (een kapel even ten noorden van Coevorden gelegen) en den Bisschopsberg (een heuvel niet ver ten zuiden van Havelte), zooals de gewone uitdrukking luidt —

schijnt het »Beile”, door hem in de Friesische Rechtsquellen opgenomen, geheel vergeten te zijn, spreekt althans niet over deze verandering. Ook neemt hij dezelfde afleiding van Ballo aan, als door mij opgegeven, p. 65.

Eindelijk op S. 691 schijnt hij lotting, onder den vorm loting, in verband te willen brengen met lo, dat in vele Drentsche plaatsnamen gehucht, plaats beteekent. Cf. Tegenw. St. I p. 4. Mogelijk is dit de juiste afleiding; toch komt het mij voor, dat v. R. zeer te recht er bij voegt: »doch mag ich auf diese Deutung kein Gewicht legen.”

1) Seendrecht § 2.

2) Het ambt Vollenhove en het Gooregt schijnen tot het decanaat van Drenthe te hebben behoord. Immers in stukken van 1303 en 1339, Magnin (Kloosters enz. 1846 p. 201 en Driessen p. 163 vlg.) komen priesters van Vollenhove als deken van Drenthe voor, terwijl in een oorkonde van 1479, Bijl. no. 21, gesproken wordt van iemand, die is »Deken thoe Steenwick »ende skinds van Drenthe.” Wat het Gooregt betreft, kan men het opmaken uit een oorkonde van 1344, waar wij vinden, dat de bisschop zal benoemen: »personam ydoneam, infra terminos dictorum (sc. incolarum) Oppidi Gronin- »ghe, et terrarum de Goe et de Wolt, ac Drenthie residentem Decanum.”

3) Seendrecht § 3. Ook schijnt er somtijds een algemeen plaatsvervanger benoemd te zijn. In de boven aangehaalde oorkonde van 1479 is sprake van een »generael Commissarius.”

voor een geestelijken rechter gedaagd, noch vervolgd worden. Dit voorrecht, het *ius de non evocando*, vinden wij in verschillende oorkonden den Drenthen uitdrukkelijk toegekend. In een stuk van 1328 ¹⁾ wordt bij een scheidsgerecht dit recht verklaard den Drenthen toe te komen „ab eo „tempore cuius non exstat memoria”. In 1344 werd het door den bisschop JAN VAN ARKEL, bijna met dezelfde woorden, bevestigd ²⁾. Volgens een stuk van 1384 mag de bisschop iemand buiten Drenthe dagen, echter slechts zoo hij het heeft „verscreven an die Wijsheijt van den lande „van Drenthe, ofte an den Ambtman van den lande van „Drenthe”, en daarop nog geen recht wordt gedaan ³⁾. In den brief, waarin tusschen FREDERIK VAN BLANKENHEIM en de Drenthen op den 14^{en} Aug. 1395 het bisschoppelijk bewind voor de toekomst werd geregeld ⁴⁾, vinden wij, nadat het

1) Te vinden bij Driessen, Mon. vet. Aevi inedita, I p. 102 vlg. Wij vinden daar: „et precipue de non citando aliquam personam terre Threntie vel oppidi Groniensis... extra Hulsforde, vel Biscopesberghie supra Westerhessen coram nobis et officio nostro ab aliqua persona.”

2) Bij Driessen, Mon. I p. 162 vlg., waar wij vinden: „... ultra quod nos, seu aliquis subditorum nostrorum, dictos homines, seu aliquam personam ex eisdem, ad cuiuscunque instanciam, vel ex officio nostro, extra terminos, videlicet Hulsforde et Biscopesberghie iuxta Westerhessel citare, nullatenus debeamus.”

3) Dit meen ik nit het onvolledige stuk te moeten opmaken, zooals het door Magnin G. O. II 4 p. 106, wordt medegedeeld. Daar volgt op het in den tekst overgenomen: „die toe dier tijdt die sijn mach, ons, of adenghenen den wijt beveelt, besceit of onvertoecht recht wedervaren: een.... wes ons toebehoert, na inholt.... voerbrenghen, dat willen wij van hem, dan gheerne guetlike nemen. Ende weert dat onsen.... den rechte voerweijgherde.... dat voirsch. is, soe moeghet wij voertvaren op alle die ghene, daer wij op te spreken hebben, mit alle den rechte, dat recht is, alse onse olde briene holden an beijden tzeiten.”

4) In zijn geheel te vinden bij van Idsinga, Het Staatsrecht der Vereenigde Nederlanden, II p. 9 vlg.

ius de non evocando is erkend: „Ende voert dat sulcke „breve quemen in Drenthe, die sullen wesen ijdel en sonder „macht, ende geen Priester derff die breven vervolgen, „noch die Mandata exequiren,” Voor de leengoederen en eigen bezittingen van den bisschop, en de hoorigen op die goederen wonende, werd een uitdrukkelijke uitzondering gemaakt. Hierop kan ook de boven aangehaalde oorkonde van 1384 geslagen hebben.

In het seendrecht van RUDOLF VAN DIEPHOLT¹⁾ vinden wij een nadere regeling. Men mag niemand dagen buiten Drenthe „met Officaels brieven noch bannen” op een boete, die deels aan het wereldlijk gerecht, deels aan den deken vervalt, terwijl de gedaagde het overblijvende, bij wijze van schadeloosstelling, ontvangt. Geven de ondergeschikte geestelijken aan dergelijke brieven gevolg, dan móet men daarover bij den deken of het wereldlijk gerecht een aanklacht instellen. De veroordeelde partij mocht zich echter wel van een uitspraak van den deken beroepen op „onsen „Officiaell thoe Utrecht, thoe Cöllen offte thoe Roomen”²⁾.

1) §§ 53 en 54.

2) Magnin, Kloosters 1846 p. 219, vermeldt een uitspraak in hooger beroep van een vonnis van den deken van Drenthe, door den officiaal in 1485 gewezen. Cf. hierbij twee ordels van 1482, Ordelboek p. 70c en f. In het eerste wordt verklaard »de sententie, de den Deken gewijst heeft, »stantafllich.” In het tweede vinden wij tusschen dezelfde partijen: »Item, »want (de veroordeelde) boven des Deeckens umd des Drostens wijsinge »ende der Eten wijsinge (de tegenpartij) met uthemesschen brieven tho »Cöllen gedaeghet hevet, van arfachtighen goeden in Drenthe gelegen, szo »heeft hem Johan gebroecken nla uthwijzinghe der olde lantrechten ende »olde gewoenten des landes van Drenthe.” Deze ordels en de in den tekst aangehaalde bepalingen van het seendrecht, laten zich met elkaar in overeenstemming brengen, als men aanneemt, dat de boete het gevolg was van de omstandigheid, dat de zaak betrof onroerend goed in Drenthe gelegen, en dat de Etstel reeds een beslissing genomen had.

Ongeveer honderd jaren later werd het zoogenoemde ius de non evocando wederom bevestigd door KAREL V in een stuk van 1537, volgens hetwelk echter de toestemming van Drost en Etten het voorrecht opheft ¹⁾. Een uitzondering werd gemaakt ten aanzien van „Testamenten Matrimonialen „ende gemortificeerde saeken”, waarover de rechtspraak, volgens Mr. GERARD VAN OOSTENDORP, bij uitsluiting „den „Heeren (n.l. den bisschop) competeert” ²⁾.

Bij de verdeeling der zeventien Nederlanden in bisdommen, die onder het bestuur van PHILIPS II in 1568 plaats vond, werd Drenthe gesteld onder het geestelijk beheer van den nieuwen bisschop te Groningen ³⁾. Hieruit ontstonden moeilijkheden ten aanzien van het ius de non evocando, die eindigden met een vergelijk, in 1573 door Koning PHILIPS bekrachtigd ⁴⁾.

Het bevat te dezen aanzien de volgende bepalingen. De bisschop zou bevoegd zijn tot kennisneming der strafzaken, voor zoover zij vielen onder de „geestelicke Jurisdictie”. De deken zou door den bisschop te Groningen worden aangesteld, behoefde echter niet meer juist in Drenthe te wonen. Hij zou evenals vroeger de rechtspraak uitoefenen; het ius de non evocando zou gehandhaafd blijven, behalve de boven vermelde uitzondering ten aanzien van „matrimoniale ende beneficiale saecken”. In dat geval zou de deken de zaak voorloopig onderzoeken, en van dat onderzoek een verzegeld verslag aan den bisschop sturen. Na

1) Medegedeeld bij Magnin G. O. III 4 p. 172 vlg.

2) Rapport, Magnin G. O. III 4 p. 197 en p. 202.

3) Verg. twee stukken daarover bij Magnin G. O. I p. 30 vlg. noot 13.

4) Medegedeeld bij Magnin G. O. III 4 p. 245 vlg. Cf. Debatth offte Wederbericht § 73.

dit verslag met het advies van een daartoe benoemden deskundigen ambtenaar van den bisschop te hebben terug ontvangen, zou de deken dan uitspraak doen. Tot het uitoefenen der rechtspraak echter zou de deken zelf in Drenthe moeten komen. Eindelijk zouden de hangende geschillen door den officiaal van den bisschop beslist worden.

De vraag doet zich nu voor, welke zaken voor het geestelijk recht behandeld worden. Die vraag is van te meer gewicht, omdat door een juiste beantwoording de verhouding van den geestelijken tot den wereldlijken rechter duidelijk wordt. De grens is echter niet met juistheid te trekken¹⁾. Sommige zaken behoorden zonder eenigen twijfel tot de bevoegdheid van den deken, andere vielen er even ontwijfelbaar buiten. Ook zal de grens wel niet steeds dezelfde gebleven zijn. Zeker is het, dat het den deken bepaaldelijk verboden was zich te mengen in zaken, wier beslissing uitsluitend aan den wereldlijken rechter toekwam²⁾. Welke dit waren zal veel van de macht en den invloed der geestelijkheid hebben afgehangen.

In het algemeen worden geschillen tusschen geestelijken, en over kerkelijke goederen door den deken berecht³⁾.

1) Die onzekerheid bestond zelfs in den tijd, toen de rechtsmacht van den geestelijken rechter nog boven allen twijfel verheven was. Bewijs vinden wij in wat op de goorsprake, 8 Oct. 1578 te Diever gehouden, wordt vermeld; zie p. 193 n. 2.

2) Seondrecht § 13. Cf. L. R. Buddinge- en Haakswoide § 40.

3) Verg. een ordel van 1418, Ordelboek p. 11a, luidende: „Tusschen Johan de Vroeden en de momberenn van Assen, daer en willenn die Etten „niet vann wijzenn, want sie geestelike hiden sinnenm.” Dit is de betere lezing volgens een handschrift in het bezit van Mr. L. Oldenhuis Gratama. Cf.

Evenzoo misdrijven, gepleegd door geestelijken tegenover personen van denzelfden stand, of tegen de kerkelijke tucht¹⁾. Gaat het geschil echter niet over kerkelijk goed, of zijn de partijen leeken²⁾, dan is even onbetwistbaar de geestelijke rechter tot rechtspraak onbevoegd, zoo althans uit den aard van het misdrijf die bevoegdheid niet volgt.

Moelijker wordt de zaak, zoo een der partijen geen geestelijke is, of zoo dit het geval is ten aanzien van den dader of het slachtoffer van het misdrijf. Treden geestelijken tegen leeken op³⁾, dan doet dikwijls de geestelijke rechter uitspraak, vooral zoo de tegenpartij niet de bevoegdheid van dien rechter in twijfel heeft getrokken⁴⁾. De geestelijken zelve kunnen de zaak ook voor den wereldlijken rechter brengen⁵⁾. Omgekeerd vinden wij, als een eischer, die niet

Seendbrief § 3. Seendrecht § 25. Voorbeelden treft men aan in oorkonden van 1415 en 1446, medegedeeld bij Magnin, Kloosters in Drenthe 1846 p. 99 vlg. en p. 280 vlg. L. R. Buddinge- en Haakswolde § 41. Zie ook een uitspraak van de buren op de goorsprake, 41 Maart 1577 te Diever geveeld, medegedeeld p. 101 noot 2.

1) Cf. het voorgevallene op de goorsprake van 13 Maart 1577, te Rolde, medegedeeld p. 102 n. 4 en p. 197 n. 2. De reden van twijfel over de bevoegdheid van den geestelijken rechter kan alleen gelegen zijn hierin, of een „wartlijk provener“ van het convent te Assen, als een geestelijke moet worden beschouwd of niet.

2) Cf. een ordel van 1480, Ordelboek p. 124g, waar voorkomt: »js gewijst . . . ende want beide parten ende dat goet wartlijk is, szo is »Willm niet schuldich voer den Deken toe rechte toe staen“ enz.

3) Cf. Seendbrief § 3, waarin voorkomt: »persone, que coram nobis »agere consueverunt, hee sunt . . . sacerdotes pro suis debitis quando- »cumque.“

4) Cf. o. a. een ordel van 1482, Ordelboek p. 133e, luidende: »Tus- »schen den rethmeester ende de buren van Wipse is gewijst, want de »buer volre den Deken in den geestelijken rechte geantwoerdet hebben, »so wisen wi des Dekens sententie stantafflich.“

5) Cf. ordels van 1482, Ordelboek p. 133b en p. 134b, en een ordel van 1487 p. 152a. Rochtbrief Bijl. no. 2. Verg. een uitspraak, op de

tot den geestelijken stand behoort, een geestelijke aanspreekt, rechtspraak door den wereldlijken rechter¹⁾. In dit en het vorige geval wordt de regel gesteld, dat de zaak, is zij eens voor den wereldlijken rechter begonnen, niet wederom aan diens beslissing mag worden onttrokken²⁾.

Geestelijken, die zich schuldig maken aan misdrijf tegenover wien ook, vallen onder de rechtsmacht van den deken, en zijn tegenover hem alleen in een straf vervallen. Wanneer het misdrijf echter gepleegd wordt „in openen taveernen”, zelfs tegenover „kerckenluden”, „daer solde onse Wartlijcke „gerichte hoeren broecke off hebben”³⁾. Misdrijven tegen

goorsprake van 15 Maart 1563 te Borger gevelde, luidende: »De buiren »vertuegen Jan Peters in onbruijckinge, und sall voirts gehouden wesen »de huisinge opt veene staende den fraters thokomende van stonden an »te ruijnen ende te verlaten”, enz.

1) Cf. Seendrecht § 25. Ruchtbrief Bijl. no. 1.

2) Cf. een ordel van 1481, Ordelboek p. 126e: »Tusschen den Drostē »ende Herman Wigbolts is gewijst, dat Herman vorsz. de IX personen, »nha jnholt des Drostē-register, tonrecht gedaeghet hefft mit den geeste- »lijchen rechte, ten sij dat he bewizen kon, als lantrecht is, dat he profess- »zijt is, ende dat wartlijck recht gelecht hadde, eer de tijdt »dat he weder citeerde, mit den geestelijken rechte.” Cf. een ordel van 1481, Ordelboek p. 129e, waar wij vinden: »Item van de schelinge van »de buren van Zuetlaren ende den commenduer thoe Warphum, van de »marckenscheit, hevet de Droste mitten Etten de saecke ende brieven »doergesien ende gevonden, dat de saecke wartlick is, mede angesien, dat »de commenduer beclaget ende verboet eerst met den wartlijcken rechte »begunt hefft.” Ook een ordel van 1482 p. 132a, waar voorkomt: »ende »want de saecke mit den warlijcken rechte begunt is, ende heer Johan »(geestelijke) darinne geantwoerdet heft, so solnen daer then naesten »lottinge van wizen.” Eindelijk een ordel van 1483 p. 137e, waarin: »Tus- »schen Helprich Johanssen ende heer Alfert custer tho Zuitlaren is gewijst, »want heer Alfert de saecke mitten warlijcken rechte begunt hefft, szo »sol heet vorth met den selven rechte endigen ende khomen ten naesten »lottinge ende verantwoerden sijne saecke, dede he hijr en boven enich »vervolch mit den geestelijken rechte, solnen aln sijn goet behouden.”

3) Seendrecht § 28.

geestelijken, vooral wanneer daarmede de waardigheid van het ambt gemoeid is, berecht de deken ¹⁾. Vindt het misdrijf plaats „in openen taveernen, daer en sal de Deken „ghienen broecke van hebben, offte nijet toe doen”, tenzij de geestelijke wordt vermoord of verminkt ²⁾. De berechting geschiedde derhalve door het wereldlijk gerecht. Hetzelfde was het geval ten aanzien van hen, die „offte een „Pape in sijne wedume (pastorie) offte hues dede bier „tappen ende taverne holde, die daer gheweld in eenige „saecken inne deden”. ³⁾ In de praktijk werden echter buiten de zoo juist genoemde uitzonderingen, ook misdrijven door of tegen geestelijken gepleegd, voor het wereldlijk gerecht behandeld en gestraft ⁴⁾.

In den seendbrief van 1332 (§ 5) vinden wij: „De causis „per temporales iudices iudicatis non ad nos”. Dit schijnt meer bijzonder van de rechtspraak te moeten worden opgevat; immers misdrijven, die door den wereldlijken rechter berecht en gestraft waren, waren eo ipso tegenover het geestelijk gerecht niet straffeloos. Wij vinden juist het tegendeel, o. a. dat de deken „de dootslaghers” zal „absolveren „ende setten hem penitencie nae verhaelinghe” ⁵⁾. Omgekeerd wordt in het seendrecht van RUDOLF VAN DIEPHOLT uitdrukkelijk erkend, dat geweld, tegen geestelijken of hunne

1) Cf. Seendrecht §§ 25, 34 en 39.

2) Seendrecht § 27.

3) Seendrecht § 29.

4) Cf. de goorsprake van 5 Maart 1575 te Diever, waarover het geval, dat „de pastoer van Havelte is gevangen und geleijdet” een beslissing wordt genomen. Medegedeeld p. 102 n. 1. Cf. de uitspraak, op de goorsprake van 15 Juni 1577 geveld, medegedeeld p. 186 n. 1.

5) Seendrecht § 66.

goederen gepleegd, ook aan het wereldlijk gerecht moet worden geboet ¹⁾. Dan behoefde, naar het schijnt, slechts hetzij in het wereldlijk, hetzij in het geestelijk gerecht, te zijn gebleken, wie de schuldige was. Een bevestiging hiervan meen ik te mogen zien in de omstandigheid, dat de aflegging „coram iudicibus temporalibus” van een valschen eed, waarvan de berechting als van een beleediging, der godheid aangedaan, ook onder de bevoegdheid van den deken viel, niet door hem werd gestraft, „nisi constitisset „se periurasse”, in het wereldlijk gerecht ²⁾.

Gewelddadigheden gepleegd in kerken, op kerkhoven en op reewegen ³⁾ komen voor den rechterstoel van den deken. Evenzoo zij, die geweld plegen tegen hunne ouders, en ook zij „dije ghewelt in kraemen doen, ende daer een dode in „den huijse is” ⁴⁾. De heiligheid der plaatsen waar, of het

1) § 39. Cf. het volgende op de goorsprake van 27 Nov. 1574 te Bonger, geschied. De bureu verklaren: »de pastoers knecht Jan 1 nederslach van za. Reijnt de Mepsche met een roer, und hebben niet gehoert, dat »hij tho gelde geboeden is.”

De verwanten stellen een klacht in tegen den pastoor, die de exceptie opwerpt, dat deze zaak behoort voor den geestelijken rechter.

»De buiren vertuigen dewijlen de pastoor eene geestlijk man is, und »de Mepschen sijn Eerw. voer den Heeren Bisschop alse sijn competente »richter beklacht hebben, sullen de Mepschen gehouden wesen de saecke »daer eerst tho vulvoeren, om daerna alse lantrecht is, und na 's lants »brieff voirt vaeren te prochederen, waer na oick de broecke, soe daer »an gedaen is, bij enige van den beklachden sal ontricht worden, waarvan »de kennitnisse voirts stellende an den E. Drost en 24.”

2) Seendbrief § 8. Cf. Seendrecht § 13. Cf. een ordel van 1481. Ordelboek p. 127b, waarbij door Drost en Etten dergelijke zaak wordt beslist.

3) Reeweg is een weg, waarlangs de lijken ter laatste rustplaats werden gevoerd.

4) Seendbrief § 4. Seendrecht § 25 en § 34. Rerof is, volgens Magnin G. O. II 2 p. 272 n. 175, berooving van graven of lijken.

bijzonder ontzag, verschuldigd aan de personen, tegen wie het misdrijf werd gepleegd, zullen de reden geweest zijn om de berechting er van aan de kerk op te dragen.

Wegens hunne hulpbehoevendheid mochten den geestelijken rechter inroepen weezen, waarschijnlijk als zij geen voogd hadden, vaderlooze kinderen, wanneer het om hun erfgoed te doen was, en weduwen zonder kinderen¹⁾.

Over tinsen (grondrenten?) en tienden spreekt alleen de deken recht.²⁾

Over alles wat in verband staat met het huwelijk en, als daarop berustend, met de afstamming, in 't algemeen in alle zaken, die „an echtscap ofte maagschap roeren“, is de deken de eenig bevoegde rechter³⁾. Het huwelijk toch, als een door de kerk geheiligde instelling, stond meer bijzonder onder de hoede der geestelijke gerechten. Zoo mocht de deken be-rechten overspel, het sluiten van verboden of geheime huwelijken, het samenwonen zonder huwelijk, bloedschande en ontucht, en recht doen in geschillen over het onderhoud van

1) Cf. Seendrecht § 25. L. R. Buddinge en Haakswoide § 41. Op beide plaatsen vinden wij ook de »wednwaars" zonder kinderen er bij gevoegd. Welke voor dezen de reden kan geweest zijn?

2) Seendbrief § 3. Seendrecht § 26. Cf. een ordel van 1421, Ordclb. p. 12a, luidende: »Tusschen (partijen) wilken die Etten niet wijzen, want »het alu tinsz draeghet." Evenzoo een ordel van 1426 p. 32a: »Item van »tenden tusschen (partijen) sinnen de Etten niet schuldich tho wijzen, »want het alu tins draghet." Uit dit ordel zou men opmaken, dat er geen wezenlijk onderscheid bestond tusschen tinsen en tienden. Cf. nog een ordel van 1424, Ordclboek p. 31b, luidende: »Item tusschen den Brosten »ende de buren van Bunne is gewijst optenn zendtbrieff, ist saecke dat »de zendtbrieff jnnelolt, dat men buetenn zeenden niemanden daghem »sall van tendenn szo hebben de buirenn van Bunne gebroecken nna nth- »wijjsinge des landesbrieff." Eindelijk een ordel van 1446, Ordclb. p. 26d.

3) Cf. Seendrecht § 25. Debath ofte Wederbericht § 73.

wettige kinderen ¹⁾. Kwaadwillige verlating van een der echtgenooten door den andere wordt door hem bestraft. De kwaadwilligheid werd geacht niet te bestaan, wanneer zij van elkaâr zijn gegaan met gezamenlijke toestemming, of om „haer neringhe te doen”, en evenmin bij hem of haar, die de andere partij „toe den eersten Zeendt” tot terugkeer opvordert ²⁾. Toovenarij, wichelarij, woeker, en het aangaan van weddenschappen worden in het geestelijk gerecht als misdrijven behandeld en gestraft ³⁾. Als meer in het bijzonder onder de kerkelijke tucht vallende, wordt door den deken toegezien op het niet in acht nemen der kerkelijke feestdagen, en het verzuimen van andere godsdienstige plichten ⁴⁾.

In geschillen betreffende beneficiale en gemortificeerde zaken schijnt de hoogere geestelijke rechter uitspraak te hebben moeten doen ⁵⁾. Deze zaken mochten in ieder geval niet door den wereldlijken rechter worden beslist ⁶⁾.

Zooals uit het voorgaande blijkt, was de rechtsmacht van den deken niet gering. Ook springt het in 't oog, dat er gelegenheid te over was voor geschillen over bevoegd-

1) Cf. Seendbrief § 4. Seendrecht § 30 en § 34.

2) Cf. Seendrecht §§ 31, 32 en 33.

3) Cf. Seendrecht § 35 en § 38.

4) Cf. Seendrecht § 35.

5) Cf. Rapport van Mr. v. Oostendorp, Magnin G. O. III 4 p. 197 en p. 202. Delath ofte Wederbericht § 73.

6) Cf. een uitspraak, op de goorsprake van 17 Maart 1574, te Sleen gewezen: „De huiren seggen, dewijle idt mortificiert guet is, behoeren »sie daervan niet tho tringen.” In een geschil betreffende een testament, »vertuigen de huiren Henrick Buelen op eene onrechte esschinge, soe de »saecke voor den geestelijken richter behoert nithgericht tho worden”, op de goorsprake van 20 Maart 1574, te Meppel gehouden.

heid tusschen den geestelijken en den wereldlijken rechter. Immenging van den bisschop zelf in deze twisten treffen wij niet aan ¹⁾. Dit is niet vreemd. Immers zijn wereldlijk gezag over Drenthe werd niet betwist; en wereldlijke en geestelijke rechtspraak werden als uitvloeisels van dezelfde macht beschouwd. De voordeelen aan beide soorten van rechtspraak verbonden, werden door hem genoten of strekten ten behoeve van door hem aangestelde ambtenaren.

Drost en Etten echter waakten met groote zorgvuldigheid tegen overschrijding van rechtsmacht door den deken. Wij vinden strafbepalingen door hen bedreigd tegen den geestelijken rechter, die zich zonder eenige reden mengt in bepaald wereldlijke geschillen, of die het waagt uitspraak te doen in zaken, nog ahangig voor of reeds beslist door den wereldlijken rechter. Het door hem gewezen vonnis wordt nietig verklaard, wat dientengevolge reeds geschied is, moet zooveel mogelijk ongedaan gemaakt worden ²⁾. Evenzeer vinden wij boeten be-

1) Slechts eens, voor zoover ik heb gevonden, treedt de bisschop op, en wel in een brief van 1444, waarbij hij opkomt tegen het roepen der geestelijke zusters van het convent te Assen voor het wereldlijk gerecht. Dit echter meer om de kloosterlijke tucht te bevorderen, dan om inbreuken op de rechtsmacht der geestelijkheid tegen te gaan. Aan het klooster te Assen waren te dezen aanzien bijzondere voorrechten verleend, zooals blijkt uit oorkonden van 1460 en 1475; besproken, evenals die van 1444 bij Magnin, Kloosters 1846 p. 222 vlg. In het stuk van 1444 is geen sprake van de »Regters in Grewe en Crepeswolde'', zooals Magnin, ter aangehaalde plaatse zegt, maar van de »Judices terre diete (Drenthe) et in Crepeswolda'' (Kropswolde).

2) Cf. Seendbrief § 5. Cf. een ordel van 1488, Ordelboek p. 154c, luidende: »Tusschen den buiren van Roderwolt, Ffoxwolt alm de eene zijdt, ende de buiren van Rohden an de ander zijdt js gewijst de voerwisinge, »de thoe paesschen verleden gewesen worde, stantafflich, ende de vogeden »van Roeden sollen noch de van Rodewolt, Ffoxwolt antheffen ende bneten »oeren schaden eenen vullenkomenen absolutie leveren tusschen dit en een »sondaghe over achte daghe bij eene pene van hondert olde marck, ende

dreigd ten aanzien van hen, die tegen deze verbodsbepalingen in nog de tusschenkomst van den geestelijken rechter inriepen¹⁾. De geldstraf is, evenals in wereldlijke zaken, bij onvermogen van den eigenlijken schuldige, op de zes naaste

«en wil de kerekeheer van Roeden, heer Harmen van Elevelden, de buer «oick niet uth den banne laeten, van den vorss. saecke roerende, binnen «den vorss. tijdt, dat solmen holden ende vervolgen, bij der selven «reene aln VI sine naeste handen in den lande van Drenthe.” Zeer belangrijk is het volgende ordel van 1491, Ordelboek p. 169b: »So «is Droste mit den gemeinen Etten overdragen, weert saecke oft ijenich «priester, ofte geestelijke persoon, mit dem geestelijken rechte ofte «brieven spreekke up wartlike personen in wartlijken saecken in den lande «van Drenthe, ende de saecke toe voeren mit den lantrechte berichtet ofte «gewezen were, ofte in dat wartlik recht hienge, szo wat geestelijke «persoon dar en tegen dede, off liete doen, soe vaecken dat geschiet, dat «salmen vervolgen ende holden an dee geestelijken mans vrende, als VI «sijne naeste handen, als lantrecht is in den lande van Drenthe, dat sint «hondert olde marek.”

1) Cf. een ordel van 1456, Ordelboek p. 61a, waarbij »js geverstet tho «paessen, ende hijr en tusschen en solmen dahr geen geestelich recht «op vorderen, als naemptlichen bij des landes wilkoer.” Verder een ordel van 1468 p. 82c: »Item de wijsinge, de Johan Oestinghe toende mit den «Drosten ende Etten stantafflich, ende we dar en boven spreek mit geeste- «lijken rechten van Willem Vadderinges weghen daer sol Willem sijn «broecke voer gelden als lantrecht is.” Op het p. 317 noot 2 medegedeelde gedeelte van het ordel van 1480, p. 124g volgt: »ende deghene, de de saecke «dar en boven met den geestelijken rechte vervolget hebben, sollen oer broecke «dar van gelden.” Cf. een ordel van 1482, Ordelboek p. 133d, het vervolg van de zaak, behandeld in het ordel p. 132a, in p. 318 noot 2 vermeld, het eindigt: »ende weert, dat dese mulden vorder mit geestelijken brie- «ven angesproecken worden in den lande, dat sol men holden volhr uth- «messche brieven.” Ook een ordel van 1483 p. 140a, dat eindigt: »ende «heer Roeloff soll niet mehr mit den geestelijken rechten van deszer «saecken spreekken noch vervolgen, want dit urffachtich goet ende een «wartlike saecke is, gesiede des niet, solmen verholden ende verhalen op Roeloff ende Karolt siner broeder gueden ende sechis oer naeste handen.” Cf. een ordel van 1483 p. 140b, en een van hetzelfde jaar p. 141c, als vervolg op het in noot 2, p. 318 medegedeelde ordel van dat jaar, p. 137e. Het ordel op p. 141c eindigt: »ende dat heer Alfert vorder vervolghet mit «den geestelijken rechte solmenholden ende verhalen up sijn guet ende VI «sinen naesten handen.” Eindelijk vergelijkte men nog de algemeene be- «paling, voorkomend in een ordel van 1485 p. 146c.

handen verhaalbaar. Was dus een klooster in rechten opgetreden, en had als zoodanig tegen de vermelde bepalingen gehandeld, ook de daarbij behoorende bezittingen, kerkengoed dus, waren voor de boeten verbonden 1).

Wat echter bepaaldelijk buiten hunne rechtsmacht viel, zien wij door Drost en Etten uitdrukkelijk ter berechting aan den deken opdragen. 2)

Van zijne zijde trachtte de geestelijke rechter ook steeds naar uitbreiding zijner rechtsmacht. 3) Als aanleiding tot de vaststelling van het seendrecht in 1451 wordt in de voorrede opgegeven de „voele beswaringhe unde ongenaden”, waarmede „onsen Seentdeecken unde hoer Schrijvers „onsen ondersaeten onses lande van Drenthe overkieren

1) In vervolg op het ordel van 1481 p. 129e, medegedeeld in noot 2 p. 318, vinden wij ordels van 1482 p. 131e en van 1483 p. 137f. In het ordel op p. 131e vinden wij: „...ende weert saecke, dat de van Zuetlaren »met banne off enighen geestelijken brieve belastet worden, dat solmen »holden volr nthemeseche brieven ende solmen haelen up des convents »vorss, goet, waer dat june den lande van Drenthe gelegen is.”

2) Cf. een ordel van 1425 p. 18e, waar wij vinden: »Tusschen (partijen) »js gewijst, want se echte luidenn sindt, so wijzen de Drosten ende Etten »se alom den Dekenn.” Evenzoo een ordel van 1425 p. 18e, luidende: »Tusschen Roeleff Bindert ende Johan sijnem broeder js gewijst, dat de »Droste met den Etten over ghene tinszguedenn plegen tho wijzenn ende »want sich Roeleff vermedt, dat he tins hevet over Johann sijnem broder, »szo mach he hem ahnspreckenn met denn tinszrichter, als recht is.” Ook nog een ordel van 1454 p. 55e, waar wij vinden: »Soe is gewijst »tusschen den Drosten ende de buren van Swele, want dat recht van eenen »rehewege toequam szo mochten se dat broeckeloes beroepen an den Deeken.” Dat dit ook wel door de buren geschiedde, kan blijken uit een uitspraak, geveld op de goorsprake 24 Maart 1575 te Dalen gehonden: »De buren van Wachtmen seggen, dewijle de verweerder in sijn antwoirdt »antreckt, dat idt giestlijk guet sold sijn, soe behooren sie daarvan niet »tho tuigen, dan moegent den parthen versuecken onder den competenten »richter na kintrecht, daerom (den eischer) op eene onrechte esschinge.”

3) Cf. Rapport van Mr. G. v. O., Magnin G. O. III 1 p. 202.

„unde belasten“. Zooals wij zagen, bleven ook na genoemd jaar tal van geschilpunten bestaan. Ook tegen dengene, die ten onrechte de zaak voor den wereldlijken rechter brengt, zien wij somtijds den deken optreden, en hem tot schadevergoeding en betaling van de kosten der procedure veroordeelen. ¹⁾

Zoo lang Drenthe in de macht der Spanjaarden en de Roomsche-Catholieke kerk de heerschende was, bleef de rechtsmacht van den deken bestaan. Nadat ook Drenthe bevrijd was en de Hervormde godsdienst daarmede de overhand had verkregen, verviel de geestelijke rechtspraak. Hierdoor ontstond een leemte, die verwarring met zich bracht. Wij zien er de sporen van in de goorspraken van omtrent 1600. Soms toch beslissen de bureu in zaken, die vroeger tot de competentie van den deken behoorden, soms onttrekken zij zich aan het doen eener uitspraak ²⁾. Spoedige voorzie-

1) Zie een sententie van den deken van 1475, vermeld bij Magnin. Kloosters enz. 1846, p. 223.

2) Cf. een uitspraak, op de goorsprake van 8 Maart 1590, te Diever geveld: »Dewijle die buijr van Dwingelo wel bewust is, dat deselve »pandingen van juncker Hilde van den Cloester unde juncker Borchart »van Westerholt an Wijcher Wolters guedt voer achterstallige tende »geschied is, unde sie neijdt in saecken van tende eenich buijrtuich gedaen »hebt, unde suleks het geestlicke recht angaet, so tuigen sie, dat pertien »mit haer bescheijt hare klachten voer Drost end 24 toe Landtrechte »mogen instituieren.« Evenzoo op de goorsprake van 18 Juli 1600 te Diever gehouden. Daar vinden wij: »De buiren van Dwingel seggen, dat het is »leengueft unde Tiende, niet hopende thoe gehouden wesen buijrtuich »daervan toe doene.« Op de goorsprake 24 Febr. 1602 te Sleen gehouden, komt voor: »Die buiren van Noerdsleen gichten dat Jan Koster is woen- »achtig bij ons, ende heft sijn echte vrouwe verlaten, und heft een ander.« En eindelijk een uitspraak op de goorsprake van 26 Febr. 1602 te Beilen geveld: »Die buiren van Borek vertuigen, diewijle dat Z. Helled Willinge »dit haer testament an Egbert Backer binnen heur levende lijf ende ge- »sondheijt gemaeckt heft, end nochtans een openbaer Landtrecht is in den

ning was derhalve noodig. Dit geschiedde bij een resolutie, den 15^{en} Febr. 1605 door Ridderschap en Eigenerfden genomen. De berechting van alle zaken, die vroeger onder de rechtsmacht van den deken vielen, zou voortaan door den gewonen rechter, dus door de bureu op rocht of goor-sprake en door den Etstoel geschieden. Alleen geschillen over „thinsen, tienden ende diergelijcken” zouden worden uitgemaakt door het college van Drost en Gedeputeerden¹⁾.

De deken, gewoonlijk een der parochie-priesters in Drenthe, is als plaatsvervanger van den bisschop verplicht zijn kerkelijk gebied, de decanie, rond te reizen, zoowel voor het toezicht op de kerkelijke aangelegenheden (visitatio), als voor de uitoefening der rechtspraak. Hij moet daartoe op verschillende plaatsen houden een synodus, seend. Een nieuw benoemde deken moet, alvorens daartoe over te gaan, aan de te Rolde of te Anlo verzamelde pastoors van Drenthe kennis van zijn' aanstelling geven, en tevens een eed afleggen, dat hij zijn ambt getrouw zal vervullen zonder in eenig opzicht van de bepalingen van het seendrecht af te wijken²⁾. Dit geschiedde gewoonlijk omtrent Paschen. „Ende de eerste seende sal men holden in onsen lande „vorscr. nae Onser Liever Vrouwen nativitatis”³⁾ (8 Sept.)

„lande van Drenthe, dat men niet en mach geven ende behouden, het testament van unweerden, wie wijder wil, wijsen wij an den Heeren „Drosten ende 24 Eitten toe landtrechte, ende de Heren breuke unverkort.”

1) Cf. L. R. 1608 I § 2. L. R. 1614 I § 2.

2) Cf. Seendbrief § 4. Seendrecht § 5.

3) Seendbrief § 2. Seendrecht § 21. In de stad Groningen, werd de eerste seend gehouden „post festum beati Michaelis” (29 Sept.), en wel in de St. Walburgs-kerk, blijkens een oorkonde van 1468, vermeld in de Werken van het Genootschap Pro excolendo lure patrio. V 2 p. 294. De

Men zal hier onder het houden van de seend hebben te verstaan, dat de deken na den bepaalden dag moet beginnen met de rondreise, evenals van den wereldlijken rechter gezegd wordt: „ende dat dynck sal men beginnen „tho holden” ¹⁾. De decanie van Drenthe was verdeeld in „seendstoelen”, in elk waarvan een rechte dag werd gehouden. — Hun omvang zal waarschijnlijk vrij wel met dien der ding-spillen hebben overeengestemd. De rechte dagen werden hoogst waarschijnlijk gehouden op dezelfde plaatsen, waar ook de drost gewoon was recht te spreken. ²⁾ Een bewijs hiervoor ligt in de bepaling, dat, als de drost en de deken beide terzelfder tijd en plaats willen rechtspreken, het geestelijk gerecht wordt uitgesteld ³⁾. De drost heeft dus den voorrang. Deze bepaling zou moeilijk te verklaren zijn, zoo beide, zoowel de geestelijke als de wereldlijke rechter, niet ter uitoefening van de rechtspraak rondreisden.

Eenmaal in het jaar ⁴⁾ is de deken daartoe verplicht op den bepaalden tijd, echter kan hij het nog eens doen op den tijd, dien hij verkiest. De tweede rondreis wordt de „afterseende” genoemd; de eerste is bekend onder den naam

seend te Groningen komt voor onder den naam van Synodus generalis blijkens een stuk van 1254, Driessen p. 26 seq., wat met die op andere plaatsen niet het geval is.

1) L. R. 1412 § 40.

2) Wij vinden melding gemaakt van seendgerechten, gehouden te Beilen, in stukken van 1339, Driessen Mon. I p. 163, van 1415, Magnin, Kloosters 1846 p. 99; te Vries, in een oorkonde van 1301 Magnin, l. c. p. 197; te Anlo, in oorkonden van 1430, en van 1460, Magnin l. c. p. 223; te Diever in een stuk van 1446, Magnin l. c. p. 280; en te Rolde in 1479, Bijl. no. 21.

3) Seendrecht § 24.

4) Volgens den Sachsenspiegel I 2 § 1 driemaal in het jaar.

van „de eerste seende”. Op dezen rechtdag zijn alle inwoners uit den „seendstoel” gehouden te verschijnen op verbeurte eener geldboete; op de afterseend alleen zij, die afzonderlijk daartoe gedagvaard zijn ¹⁾. Ziekte, afwezigheid, „als de eerste seende verkondigett wort”, of bij de dagvaarding zijn redenen, die de strafbaarheid kunnen uitsluiten. Ook zijn geestelijken, armen, bedelaars en herders der gemeenschappelijke kudden (gemeene buerheerden) in het algemeen niet verplicht te verschijnen. Verdor kunnen buurtschappen, die van ouds gewoon waren slechts gevolmachtigden te sturen, daarmede volstaan ²⁾.

De eerste seend onderscheidde zich bovendien nog van de afterseend ten aanzien van de zaken, die er behandeld mochten worden. De eerste is de algemeene rechtdag, waarop alle zaken behandeld kunnen worden. Slechts „de matri„monialibus causis emergentibus” zal de deken, volgens den seendbrief van 1332 (§ 5) toestaan „audientiam quandocunque”. Later schijnt dit eenigzins uitgebreid te zijn. Het wroegen — waarover later — geschiedde echter slechts op de eerste seend ³⁾, terwijl dan ook alleen de behandeling plaats vond van zaken betreffende „kercstoelc, kerctuene, „dodengrave, reewege — ende wije hiervan gherichtet wilde „wesen, de sal altoes claeghen ten eersten zeende” ⁴⁾.

Voor de seend bestaat ook de gerichtsvrede (treunga). Het aanranden van hen, die zich daarheen begeven, wordt

1) Seendbrief § 2.

2) Seendrecht § 21 en § 22.

3) Cf. Seendrecht §§ 15, 17, 34.

4) Seendrecht § 26.

gestraft met een dubbele boete ten behoeve van den deken, behalve wat den wereldlijken rechter nog toekomt. Bij den terugkeer van de seend hield de bijzondere bescherming op 1).

De deken was bij zijn' rondreis vergezeld van schrijvers (notarii), waarschijnlijk ook geestelijken, die de vonnissen, en wat verder belangrijks in het gerecht mocht voorvallen, opteekenden. Zij mochten geen ander ambt bekleeden, en ook niet als gevolmachtigden voor den rechter optreden. Hunne belooning was zeer nauwkeurig bepaald 2).

Is de deken op de plaats, waar de seend gehouden zal worden, aangekomen, dan gaat hij, vergezeld van zijn' commissarius en eenige andere geestelijken 3), over tot het houden van het gerecht. Dit begint met het voorlezen van „onsen sentbrief”. Daarop moeten de deken en zijne schrijvers borgen stellen voor het geval, dat de uitspraak in strijd met de bepalingen van het seendrecht mocht zijn, of dat zij op eenige andere wijze onrechtmatig mochten handelen. Tot borgen moeten worden gesteld twee „goede gearffde lantlueden”. Van hen zal dan voor den wereld-

1) Seendbrief § 2. Seendrecht § 23.

2) Cf. Seendbrief § 12. Seendrecht § 57 verg. §§ 58—64.

3) In stukken van vóór 1400, en wel in oorkonden van 1301, Magnin, Kloosters 1846 p. 197; van 1330, Driessen Mon. p. 163 vlg., en van 1368, Driessen l. c. p. 198, vinden wij ze niet uitdrukkelijk vermeld. Wel in uitspraken, op de seend geveld, van 1446, Magnin l. c. p. 280 vlg., van 1479, Bijl. no. 21, en van 1548, Bijl. no. 22. In het eerste stuk is sprake van „Assessoribus meis consuetis consedentibus, ut Domino et Magistro »Henrico Dimschen et Domino Alberto Bloemen, testibus fide dignis, ad »hoc vocatis et requisitis.” Derhalve van twee geestelijken die als zoodanig gewoonlijk optreden. In de oorkonde van 1479, treffen wij aan vier geestelijken als »bijzitters”, en in die van 1548, twee.

lijken rechter kunnen worden gevorderd, wat de deken of de schrijvers schuldig zijn geworden ¹⁾. Hiermede was aan het wereldlijk gerecht een zeker toezicht over den geestelijken rechter toegekend; hier ligt dan ook de verklaring van de vroeger vermelde ordels, waarbij de Etstoel tegen den geestelijken rechter zelf straf bedreigt. Wordt de beslissing van Drost en Etten ingeroepen, dan wordt de uitspraak van den deken door hen bevestigd of verworpen, en daarmede de eisch tegen de borgen toe- of afgewezen ²⁾. De borgen zullen waarschijnlijk op de een of andere wijze vergoeding gekregen hebben voor het gevaar, dat zij hebben geloopt, of de schade, die zij hebben geleden.

Als dit alles is geschied, begint eerst de eigenlijke rechtspraak ³⁾.

Komt de zaak ten gevolge van het instellen eener vordering voor den deken, dan moet de eischer de tegenpartij hebben laten dagvaarden. Zijn beide partijen niet verschenen, dan wordt dezelfde wijze van handelen gevolgd, als in het wereldlijk gerecht ⁴⁾. Is de gedaagde afwezig, dan moet de eischer toch de gegrondheid zijner vordering aantoonen. De gedaagde geldt, alleen ten gevolge zijner afwezigheid niet als veroordeeld ⁵⁾.

Zijn beide partijen aanwezig, dan wordt de zaak onmiddellijk behandeld. De eischer stelt zijn vordering, de

1) Seendrecht § 8, Cf. § 1.

2) Cf. o. a. een ordel van 1482, Ordelboek p. 132d, waarbij ojs gewijst „des Dekens sententie van weerden ende stantaffich.“

3) Cf. Seendrecht § 9.

4) Cf. o. a. ten aanzien van het driemaal herhaald oproepen van den gedaagde, een oorkonde van 1548, Bijl. no. 22.

5) Cf. Bijl. no. 22.

gedaagde antwoordt. Op oud-Germaansche wijze wordt nu gewoonlijk een vonnis geveld ¹⁾, waarbij bewijs wordt opgedragen, waarop in lateren tijd dan nog de eind-uitspraak volgt ²⁾.

Ook in de geestelijke gerechten komt het schriftelijk bewijs meer en meer in gebruik. Langzamerhand wordt het gewoonte, dat ook de getuigen vóór het eigenlijke rechtsgeding worden gehoord, en met het schriftelijk verslag van dat verhoor bewijs wordt geleverd ³⁾. Daarmede gaat gepaard, dat het vonnis na het bewijs wordt uitgesproken ⁴⁾.

De gedaagde is — als gevolg van den vroegeren toestand, waarin deze met zijn' eed alle aanspraken ontgaat, voorzoover ten gevolge van betrapping op heeter daad of van getuigenis der gerechtsgenooten geen tegenbewijs meer mogelijk en veroorloofd is — gerechtigd tot het afleggen van den eed vóór den eischer, zoo nl. andere bewijsmiddelen ontbreken. De verweerder kan echter hiervan afzien, en den eed aan den eischer overlaten, die dan, wil hij zijn' eisch toegewezen zien, tot de aflegging gehouden is ⁵⁾. De eed wordt naar mate van het gewicht der zaak met of zonder volgeeden afgelegd ⁶⁾.

1) Dit blijkt o. a. uit een uitspraak van den Deken van Drenthe van 1368, Driessen Mon. p. 198.

2) De meeste van de door mij pag. 330 noot 3 medegedeelde oorkonden zijn einduitspraken.

3) Een voorbeeld hiervan vindt men in het stuk van 1479, Bijl. no. 21.

4) Cf. de uitspraak van 1548, Bijl. no. 22.

5) Cf. oorkonden van 1339 en 1368, Driessen, Mon. 163 en 198.

6) Seendbrief § 10. In het stuk van 1368, Driessen Mon. p. 198, moet bijv. de Abt van het klooster Dickeninghe zweren «cum duodecim personis sui Monasterii».

Van de twee vermelde bewijsmiddelen vinden wij, vooral in de uitspraken op de seendgerechten van vroegeren datum, herhaaldelijk gewag gemaakt. Minder dikwijls is sprake van het bewijs door getuigen ¹⁾. Als zoodanig zien wij soms de inwoners eener geheele buurtschap optreden ²⁾, wat ook, zooals wij vroeger zagen ³⁾, voor den wereldlijken rechter geschiedde. Van de rechtspraak der bureu echter op eigen wetenschap over een ingestelde vordering in geestelijke zaken heb ik geen bewijs gevonden. Waarschijnlijk vond zij evenals in de wereldlijke gerechten plaats.

De deken spreekt recht, na aan eenige „viri providi et „discreti”, die, althans vroeger, niet juist geestelijken waren, het vonnis gevraagd te hebben, overeenkomstig het algemeen (Germaansch gebruik ⁴⁾. In lateren tijd zijn deze personen, welke de uitspraak aangeven, bijna altijd geeste-

1) Cf. Seendbrief § 4.

2) Verg. een oorkonde van 1301, Magnin Kloosters 1846 p. 197 vlg., waarin de „vires in Bonevelde” als getuigen voorkomen. Evenzoo worden in die van 1479, Bijl. no. 21, de bureu van Witten als getuigen gehoord. In de uitspraak van 1339, Driessen p. 463, zijn de „vires de Holte” m. i. als eedheliers te beschouwen, wier verklaring echter tevens de zaak zelf betreft, waarover geschil bestaat.

3) Cf. p. 227.

4) Uitdrukkelijk worden zij vermeld in een stuk van 1368, Driessen p. 198, waar wij de in den tekst aangehaalde woorden vinden: en in een uitspraak van 1446, Magnin, Kloosters 1846 p. 280 vlg., waar vermeld wordt, dat de Deken uitspraak doet „... et prudentum virorum convo-
cato consilio.” Zijn deze nu dezelfde, wat echter niet voldoende blijkt, als de assessoren, waarover in noot 3 p. 330 sprake is, en de viri providi et discreti van de oorkonde van 1368 dezelfde als zij, die aan het slot als „presentes ad hoc vocati et rogati” worden opgegeven, dan volgt daaruit, dat na het herstel der bisschoppelijke macht (omstreeks 1400) de invloed der leken op de geestelijke rechtspraak veel was vernield. Intuere de assessoren, bijzitters, die in lateren tijd voorkomen zijn allen geestelijken.

lijken. In het midden der 16e eeuw vinden wij ze echter vervangen door een „geleirde „sittende op onsen rijchtsstoel”.

De bewijs-jury, het eene deel der Frankische inquisitio, treffen wij derhalve niet aan bij de geestelijke rechtspraak, wel echter het andere deel, de wroegē. Evenals in het overige westelijk gedeelte van Europa, heeft zij ook in Drenthe bestaan.

In de verschillende buurtschappen werden zoogenaamde Eedtswerers gekozen, in wie wij de testes synodales terugvinden. ¹⁾ Deze moesten „wroegen” d. w. z. op een vooraf door hen afgelegden eed voor den deken verklaren, welke misdrijven, die onder de kerkelijke strafbepalingen vielen, in hunne buurtschap waren bedreven, en wie de schuldigen waren. Ook moesten zij opgeven, wie van het plegen van zulk een misdrijf verdacht gehouden werd; dien wroegden zij „van een quaet geluidt offte geruchte.” Groote buurtschappen werden in twee „clufften” verdeeld, in iedere afdeeling had men een „eedswerker.” In kerspellen echter, die bijzonder ver uit elkander gelegen waren, had men drie of vier „clufften”, en even zoovele „eedswerers.” Zij komen met of zonder de bureu humer „cluffte” voor den deken, al naar mate deze zelve moesten verschijnen of verlof hadden zich te laten vertegenwoordigen, en leggen dan hunne verklaringen af. Weet de deken zelf het een of ander, dat „wroechbaer” is, dan moet hij het vóór de verklaringen der „eedswerers” bekend maken, waarop „de „clufftluede” dan uitspraak doen. Uit de bepalingen van het seendrecht valt niet met zekerheid op te maken, of de bureu.

1) Seendrecht § 14 en § 15.

voorzoover aanwezig ¹⁾, een bloot lijdelijke rol spelen. M. i. nemen de „eedswerers” in de geestelijke gerechten de plaats in, die de gezamenlijke bureu vóór 1652 in het wereldlijke bekleedden. De „clufftluede” die, als de deken zelf iets bekend maakt, optreden, zijn dan ook de „eedswerers.” Dit levert te minder bezwaar op, wanneer wij in dezelfde afdeeling van het seendrecht lezen, dat „een kerspel, buerscap, „offte cluffte” den deken de boeten „toetuyghet ende toe- „wroeghet mit hoeren Eedtswerers.”

Werd iemand verkeerdelijk bij het wroegen van een misdrijf beschuldigd, of werd er iets niet aangebracht, dat volgens de heerschende bepalingen strafbaar was, dan verviel zoowel de eedtswerer, als de buurtschap, waarvoor hij optrad, in een boete. De eedtswerer, die „des niet en „volgede, wat de meestendeel wroegede”, die, naar mijne opvatting, niet aanbrengt, wat het meerendeel der bureu hem heeft bekend gemaakt, vervalt evenzeer in een geldstraf. ²⁾ Ook was de „nawroege” strafbaar gesteld ³⁾, en daarmede straf bedreigd, m. i. tegen hem, die nog misdrijven aanbracht, gepleegd in een tijdperk, aan den vorigen recht-dag voorafgaand. Eindelijk mocht datgene, waarover reeds een uitspraak was geveld, niet op nieuw voor den rechter worden gebracht. Boven de boete moesten de schuldigen ook aan de benadeelde personen de geleden schade vergoeden, of de gevolgen opheffen. ⁴⁾

1) Over de werkzaamheid der bureu op de seend. Cf. Seendrecht § 67.

2) Cf. Seendbrief § 8. Seendrecht § 15 en § 16.

3) L. R. Buddinge- en Haakswolde § 42.

4) Cf. bij het voorgaande, o. a. een ordel van 1456 p. 58d, luidende: „So js gewijst tussehen Roelff Roelvinek ende de bureu van Hijken, want

De werking der wroege was verschillend. Werd iemand door de eedswerers van een stellig feit beschuldigd, dan werd hij als de schuldige beschouwd en gestraft. Van rechtsmiddelen hiertegen wordt geen melding gemaakt. Vandaar waarschijnlijk de menigvuldige strafbepalingen tegen verkeerde of valsche wroege. ¹⁾

Werd men „voor een quaet geluyt offte geruchte ge- „wroeget”, dan mocht men „altoes then eersten Zeende” zijn’ onschuld bewijzen door het afleggen van den eed gesterkt met drie, later met twee volgeden. Wil de deken den eed niet aannemen, dan is de aangeklaagde alleen door het aanbod van den eed reeds vrij van alle straf. ²⁾ Kan de beschuldigde dat niet, dan wordt hij schuldig geacht. Van aanvulling van het bewijs door godsoordeelen is in de Drentsche seendrechten zelfs geen sprake meer, terwijl wij

»de buer Roeloff gewroeget hebben, boven der Eitten wisinge, ende boven »dat em de Deeken van der wroege qwijth gescholden hevet, szo sollen »de buer van Hijcken Roeloff uth den ban loszen op oer kost nind beteren »hem sijnen schaden, den he darup gehadt heft.” Het vervolg op deze zaak vindt men in een ordel van hetzelfde jaar Ordelb. p. 60e. Dit is de klaar- blijkelyk juiste lezing van het ordel, die voorkomt in een handschrift berustend op het Provinciaal Museum van Oudheden in Drenthe. Verder een ander ordel van 1456 p. 59a: »Item szoe is gewijst tusschen den Drosten »ende Claes Campinge, want de buer van Sleen getueget hebben, dat Claes »vorsz. de buer heimelich nla gewroeget heft tegens kantrocht, szo heft »Claes vorsz. nlijnen heren gebrochen, an elck huis tho Sleen XV marck, ende »we dat nac. deszen daege wroege doet in den lande, de sol ahn elcken »hneze breecken XV marck.” Iets dergelyks kan het geval geweest zijn in een ordel van 1456 p. 60d, dat eindigt: »ende want Albert de Quade- »Roeloff Albertineck ende Grete Nisinek met onrechte in den ban gebracht »heft, szo sol he se dar uth loszen up sijne kosten.”

1) Cf. Seendbrief § 8, waar wij vinden: »Si aliquos impulsivimus se- »male accusasse et se affirmarent bene accusasse, non ad nos, nisi certis »iudiciis probavimus illos male accusasse”, cet.

2) Cf. Seendbrief § 7. Seendrecht § 17.

in naburige bijv. in den Loppersummer seendbrief van 1424 nog het uitdrukkelijk verbod er van vinden, ¹⁾ door de pausen reeds omtrent drie eeuwen vroeger uitgevaardigd. ²⁾ Zulk een verklaring voor den deken afgelegd, werd meestal ook in de wereldlijke gerechten als afdoende beschouwd. ³⁾

De straffen, die door den geestelijken rechter werden opgelegd, waren van kerkelijken aard, als vasten en dergelijke. Zij konden echter voor geld worden afgekocht; het bedrag verschilde naarmate van de grootte der opgelegde straffen. Het dwangmiddel tot uitvoering der vonnissen, in het geestelijk gerecht gewezen, lag in de excommunicatio, de afsnijding van de gemeenschap met de geloovigen, die onmiddellijk intrad, of na verloop van eenigen tijd, gedurende welken termijn de veroordeelde dan alsnog aan het vonnis kon voldoen ⁴⁾.

In Drenthe vinden wij, volgens de bronnen, ongeveer denzelfden toestand. De gewone straf is de geldboete, die niet meer als afkoop van andere straffen wordt beschouwd, en voorkomt onder den naam van „ban” ⁵⁾. De straf wordt met den naam van het dwangmiddel aangeduid.

Komt de veroordeelde na verloop van een zekeren tijd de gevelde uitspraak niet na, dan wordt hij door den deken „toe banne” gedaan ⁶⁾. Hij kan zich door betaling van een

1) Bij von Richthofen Friesische Rechtsquellen. S. 312 flg.

2) Cf. Walter, Deutsche Rechtsgeschichte Bd. II S. 339 n. 6.

3) Cf. o. a. een ordel van 1516, Ordelboek p. 190a, waarin voorkomt : „... is gewijst (iemand schuldich, want he sijn unnschult niet gedaen »hefft, nha lantrechte, ende sulcke purgatie, als he vor den Deken gedaen »hefft van gheener weerden, want de niet binnen de behoerlijke »tijdt geschiet is” enz.

4) Cf. Dove l. c. S. 379 flg.

5) Cf. Seendbrief § 6. Cf. Seendrecht § 38.

6) Cf. Seendrecht § 20.

zekere som, bij misdrijven is dit de straf, daaruit „lossen”, bevrijden. De gevolgen van den ban echter waren zeer verzwakt, hadden althans in lateren tijd niet meer de uitwerking, dat de veroordeelden onmiddellijk aan het vonnis voldeden. Wij vinden ten minste voorgescreven, dat de boete, was zij na verloop van één jaar niet betaald, werd verdubbeld, na verloop van twee jaren verdriedubbeld. „Post „tres annos invocatur brachium seculare”, werd derhalve de hulp van den wereldlijken rechter ingeroepen, en de opgelegde geldstraf bij aan- en uitpanding ingevorderd ¹⁾. De toename der boete was in het seendrecht van RUDOLF VAN DIEPHOLT eenigszins anders geregeld, echter ook na verloop van drie jaren „dwinghet men met den wartlijcken „gerichte bij consent onses Deeckens” ²⁾. Op dezelfde wijze werden dan meteen van den veroordeelde de kosten der procedure gevorderd ³⁾, en werd deze tot voldoening van den eischer, zoo die er was, gedwongen.

De ban had niet alleen kerkelijke gevolgen, maar ook in andere opzichten oefende hij zijne werking, met name ten aanzien van de wereldlijke rechtspraak. Immers wij vinden bepaald ⁴⁾: „bannighe luden . . . die sollen ghene thuige doen, „noch richters wesen, noch stemmen hebben, in gheene

1) Seendbrief § 9.

2) Seendrecht § 50.

3) Cf. Seendrecht § 53, en de uitspraak van den Deken van 1548, Bijl. no. 22. De begroting der kosten, die de veroordeelde partij moet betalen, zal ook wel de reden zijn, dat de Deken van Drenthe in een stuk van 1446, Magnin Kloosters 1846 p. 281, verklaart nitspraak gedaan te hebben o. a. „habito sumptuum diligenti tractatu”. Veroordeeling in de kosten kwam dus veel vroeger voor dan in de wereldlijke gerechten.

4) Seendrecht § 6.

„rechten” ¹⁾. Ook mochten zij in een geding niet als partij optreden. Noch als eischers konden zij hun recht laten gelden, noch als verweerders tegen een onrechtmatige aanspraak opkomen, zoolang de ban op hen rustte). Wel echter konden zij zich laten vertegenwoordigen ²⁾.

Was een geheele buurtschap den deken boete verschuldigd, dan werden twee of drie bepaalde personen aangewezen ter voldoening, die dan gebannen konden worden, zoo zij niet betaalden. Bij zwaardere misdrijven moesten alleen de schuldigen worden gestraft, en daartoe door de gemeene bureu aangewezen. Deden deze dat niet, dan werd over de buurtschap het interdict gelegd, tot dat gebleken was, wie de

1) Cf. een ordel van 1417, Ordelboek p. 9c, luidende: »Soe ist gewijst «waar eenn rechter tho rechte sidtt, die inn dem bann is, dat dat recht «niet stantafflich enn is, dar he over sidtt”, enz. Verder een ordel van 1459 p. 65b: »So js gewijst tussehen heer Johan Hebinghe ende Hindrich «Germinche, want Roeleff Stoltebloet in den ban was, szo mocht heer «Johan gheen arffachtich goet mit eenen bannigen man inwinnen, szo sol «sijn bewijs van geenne weerden wesen.” Cf. nog een ordel van 1446, Ordelboek p. 28a: »Tussehen Hindrick Marisz. ende Roeleff ther Hoffsteden «js gewijst, want Ludolff Heppinghe inden banne wasz ende de zeeckeren «dat rocht vorth wijszdem szo heft elek gebroeckenn XV marck ende «Hindrick is vellich inder almsoeckingen.”

2) Cf. twee ordels van 1518, Ordelboek p. 212c, luidende: »Tussehen «den castelein Seino Mulerth ende Buele Harnens up de panntweringe, de «castelein Buelen gedaen, js gewijst, want de castelein bewijst Buele in «den banne js, szo szol he hem (zieh) des bannes eerst vrijen, ende dan «solmen hem ende einen jederen guet recht wedervahren laeten”; en p. 215c, waar wij vinden: »Tussehen heer Berndt ther Maeth ende Swane «Lambertz mit hoeren parten aln de eene ende Buele Harnens js gevar«stet, want Buele in den banne is.”

3) Dit blijkt uit een ordel, voorkomend in het reeds meermalen aangehaalde handschrift, dat vroeger aan dr. R. Westerhoff behoorde. Het luidt: »Item is gewijst, dat een man, die in den banne is ende die een «saecke te doen heft, sal eenen nomber setten, ende die nomber sal die «sake vervolgen, ende niet die bannige man.”

eigenlijke schuldigen waren, die dan door naar evenredigheid zwaardere straffen werden getroffen ¹⁾.

Door de betaling der boete, in het algemeen door voldoening aan het vonnis, „loste” men zich „uth den banne”. De deken, die daartoe de bevoegdheid van den bisschop gekregen had, verleende absolutie ²⁾. Deze absolutie kon, zoo het vonnis op een ingestelde vordering was gewezen, slechts met toestemming van den klager worden verleend ³⁾, dus eerst, nadat deze niets meer te vorderen had, of van zijn eisch had afstand gedaan. In gevallen van uitersten nood kon ook door de commissarii absolutie worden verleend, zoo bijv. aan iemand, die op zijn sterfbed lag. De geldstraf, en wat verder verschuldigd is, wordt dan van de bloedverwanten ingevorderd ⁴⁾. Wordt ten gevolge van onvermogen buiten schuld van den veroordeelde de boete niet betaald, dan kan de absolutie om niet worden verleend ⁵⁾. Sterft iemand, terwijl hij aan de uitspraak van den geestelijken rechter wederspanning blijft, dan wordt aan de erfgenamen, die den overledene van de straffen van het hiernamaals ontheffen willen, alsnog de opheffing van den ban vergund, maar tegen betaling van

1) Cf. Seendrecht §§ 18 en 19, in verband met § 41.

2) Cf. de overeenkomst tusschen de Drenthen en Frederik van Blankenheim van 14 Aug. 1395, te vinden bij van Idsinga, Staatsrecht II p. 9 vilg. Art. II luidt: »Item zullen wij tot allen tijden, gelijk dat onse Voervaderen Biscopen TÛtrecht gedaen hebben, den Deecken van Drenthe macht geven, die hiide te absolvieren van saicken, die een Biscop van TÛtrecht toebehoiren te absolvieren, also dat van oldes gewoentlijk geweest s heeft.” Cf. Seendrecht § 2.

3) Cf. Seendrecht § 11.

4) Cf. Seendrecht § 3 en § 10.

5) Seendrecht § 49.

het driedubbele der geldstraf ¹⁾. De voortdurende wederspanningheid wordt als een zwaar misdrijf beschouwd, en ook door de wroege op de seend ter kennisse van den deken gebracht. Dit is den priesters ambtshalve opgedragen; wij vinden toch: „dije verhardet ende verjaeret binnen „in den ban, ende in den banne verswaert, dije sullen hoer „paepen openbaeren int gemeen” ²⁾.

Uit de rechtsmacht van den deken kan men opmaken, dat de geestelijkheid in Drenthe een betrekkelijk grooten invloed oefende. Dit blijkt bovendien nog uit tal van voorrechten, die zij genoot. Hier kan het natuurlijk slechts de plaats zijn te wijzen op die, welke met de rechtspraak in verband staan.

Zoo behoefden geestelijken niet voor den wereldlijken rechter getuigenis af te leggen, of een beslissenden eed te doen. Zij moesten daartoe naar het geestelijk gerecht verwezen worden; zij konden echter, zoo zij wilden, wel verklaringen voor den wereldlijken rechter afleggen. ³⁾

Zoo mochten zij bij de invordering van pachten zonder aanpanding tot de uitpanding overgaan. ⁴⁾ De uitpanding in dit geval behoefde niet door den schulte te

1) Seendrecht § 49.

2) Seendrecht § 34.

3) Cf. een ordel van 1487, Ordelboek p. 152a, waar wij vinden: »... »ende broeder Zweder ende broeder Eglbert sollen schweren binnen III »weecken vohr eenen geestelijken richter.” Verder de rechtbrieven, als Bijlagen nos. 4 en 5 medegedeeld.

4) Cf. L. R. Buddinge- en Haakswolde § 68. Een voorbeeld komt voor in een oorkonde van 1417, medegedeeld bij Magnin G. O. II 1 p. 24 vllg.

geschieden, maar zij konden daartoe „nemen eenen buer, ofte wien zij willen, naer haer eigen willen”.

Zij mochten dus op eigen gezag niet alleen, maar ook „sonder weeten, consent, ofte aenspraecke des ordinaris „und wetlicken richters”, hun werkelijk of vermeend recht handhaven. ¹⁾ In zijn rapport trekt Mr. GERARD VAN OOSTENDORP met kracht tegen dit voorrecht te velde, alsook daartegen, dat „die pachters gien pandtkering moegen doen „to Landtrechte, so sij praetenderen, welke die Heere van „den lande selvest moet lijden”. ²⁾

Eindelijk behoefden de geestelijken in sommige gevallen niet zooveel kosten aan de procedure te besteden als andere personen. ³⁾

Daarom vinden wij dan ook verbodsbepalingen daartegen, dat wereldlijke personen hunne schuld, hunne vordering, of hunne goederen aan geestelijken overdroegen, om den toestand der tegenpartij in het geding slechter te maken, en zich zelven de voordeelen te verzekeren ⁴⁾.

1) Cf. Rapport van Mr. G. v. O., Magnin G. O. III 4 p. 204. Of dit nu de door Magnin op p. 143, dl. II 2 bedoelde Bisschops schulte is, weet ik niet. Van het bestaan van dien ambtenaar is mij niets gebleken. Zeker is in § 8 van het Seendrecht van Rudolf van Diepholt sprake van den wereldlijken schulte, en niet, zooals Magnin G. O. II p. 264 n. 138 beweert, van den Bisschops schulte, in de beteekenis van een afzonderlijk ambtenaar.

2) Magnin l. c.

3) Cf. een ordel van 1518, Ordelboek p. 210c, dat eindigt: „ende then „maesten lottinge solmen daarvan wisen sunder vorder ordellgelt, wanttet „der kercken gnet is.”

4) Cf. een ordel van 1421, Ordelboek p. 12d, en een ordel van 1444 p. 22c, die veel overeenkomst met elkaar hebben. Het laatste luidt: „Item „weer, dat ijenich landman den anderen schultschuldich were, off enighe „alsprake up denn anderem hadde off spreke, de en soll de schult ofte „alspraecke niet overgevenn inn geestelicken landem. Ende weert saecke,

De groote invloed en de bijzonder bevoorrechte toestand der geestelijkheid in Drenthe kunnen geen bevreemding wekken, als men bedenkt, dat het wereldlijk en kerkelijk gezag in handen was van den bisschop van Utrecht, zonder dat eenige noemenswaardige macht, althans na 1400, zelfs aan eenigen wederstand kon denken, laat staan zich werkelijk verzetten.

»dar jemandt mit geestelichen rechten tho gesproeckenn worde, ende dar »schade bij lede, de de schult ofte anspraecke overgeve, de hadde ge- »broeckenn 15 nije Groninger marck. Ende alle denn schaden, de de »geladenn hadde, de alngesproeckenn worde, dat sol de genne uprichten, »de de saicke inn geestelichen hadde. Meer wil jemandt sijn gelt off »guet inn geestelicken handenn geven, de geve, dar nemandt gheen »ahnsprache up en heft, dat mach he dohnn." In het eerste wordt bij- gevoegd: »onrede guet."

BIJLAGEN.

No. 1. Een rechtbrief van 1482, met daarop gevolgte beslissingen van den Etstoel. Het origineel berust op het archief te Groningen (Catalogus, 1482, no. 8).

»Ick Hinric Nisinge Schulte to Bore bekenne ende betuge in desen openen breve, dat ic hebbe geseten in enen ghehegeden gerichte mit mijne koemoten hijr na bescreven als Arent Nisinge ende Lubbert Seroeder in der buerscap van Bore, daer voer mij is gecomen Johan Roesinge van wegen Hinric Witten, daer to gemachteget is van mij Schulte, ende sprac an al sullic eerfnisse ende mudde alse Alfert, der God genedige sijn moeye achter gelaten hevet in den lande, alwaer de gelegen sinnen, vijf mudde to Mantinge over Abbinge-guet gelegen, ende ses mudde de gelegen sinnen in den karsspel to Vrees, in der buerscap van Aerle, daer Hinric vulmachtich ende rechte eerfge(naam) is na inholt breven, de daer voer gerichte toende, ende beclagede, dat Alfert Brandes sijn moeije hadde enen papesone tot enen neven, geheten Heer Willem Brant, den gaf se elven mudde roggē jaerlix rente, de voer benomet sint to sinen live, ende Heer Willem oer baestert neve solde de mudde aan enen anderen preijster voert geven alse he gedaen heft, ende heft de mudde gegeven enen preijster, de daer vromede ¹⁾ to Ro ²⁾ is, ende in der maesscap niet

1) Vroom, goed, gewone aanduiding van eerbied bij een priester. Tot de verklaring van enkele woorden is gebruikt Schiller und Lübben, Mittelnieder-deutsches Wörterbuch.

2) Rokde, of Roden.

roert ¹⁾. Dit hebben de vrende altyt becroent ²⁾, de rechten eerfge(namen) bij selige Alferdes tiden, als Hinric Witte sede voer gerichte, ende beconen noch dese nagave, de Heer Willem oer bastert neve nu gegeven heft Heer Johan Lullen, want hem daer gheen stoc van gelecht en is, desen Heer Johan Lullen, ende niet mit consente der rechten eerfge(namen) gescheen is, so hopet Hinric Witte, want he van vollen bloede is, ende sijn moeije is gewesen, ende de mudden in den lande van Drente sinnen gelegen, van waerliken luden wt gesproten, dat de gave van gheenre weerde wesen en sal na den rechte in den lande van Drente, want se hadde hem, als he sede, doch wal dre of veer dusent gl. ontgeven to testemente ende moste noch sinnen oem voeden ende waren³⁾ laten self derde, de mede in dese eerfnisse roert, daer Hinric volmachtig van is, ende is een kranc mensehe ende beclaegede, dat een ander mitter bate hen gaen solde. Do antwerde Heer Johan Lulle in gerichte, he bekende dat he gheen eerfge(naam) en weer, meer de mulde weren gheestelic gegeven ende solden gegeven bliven, ende weren over twee en twintich jaren wal gegeven ende sede mede, dat de schulte over ghene geestelic guede richten en mochte, meer en toende ghene breve, de daer van hadde. Do begheerde ic schulte een ordel van den sekeren, want se sake in bejden sijden wal verstaen hadden, wo he mit rechte daer voert mede varen solde. De sekeren wiseden dat an de seven buer. Do gaf Hinric Witte mij een oreunde voer der buertuge, dat Heer Johan Lulle bekande in gerichte, dat he gheen eerfgename en weer. Ende Hinric Witte begheerde een ordel van den sekeren, want heer Johan Lulle de woerde sede als vors. is in gerichte, of he dan oec mit gheesteliken rechte spreken mach op een ander tijt. Dat wiseden de sekeren an de heerlichey van Coverde, ende de wijsheijt des landes. Do begheerde Hinric Witte

1) tot de familie behoort.

2) bestrijden, zich verzetten tegen.

3) bewaken, oppassen.

noch een ordel van den sekeren, want Alfert Brandes Hinricks moeye dese mudde vors. heft hen gegeven oren bastert neven, ende de heft de mudde voert hen gegeven Heer Johan Lullen, de van den bloede niet en is, sonder stoecleggen ende buten consente der eefge(namen), of dat weerden mach wesen. De sekeren wijseden dat an de Heerlicheijt van Coverde ende an de Wijsheijt des landes. Do tugeden sevene buer, ende ontbonden oren eet Hinric Witten de mudde toe, want he rechte eefge(naam) is, dese vijf mudde de in der marke van Borc gelegen sinnen, want Hinric guede besegelde breve toende van den raet van Gronningen, de de besegelt. Hadde daer ijemant beter recht to, dat en tugen se niet neder¹⁾, ende voert an de Heerlicheit van Coverde ende an de wijsheit des landes. In orconde der waerheit, so heb ic mijn segel op spacium des breves gedruet. Gegeven in 'tjaer ons Heren dusent veerhundert ende tweeentachtentich, des Manedages daerna, als men singet letare²⁾.”

Hierop volgt in het geding een beslissing van den Etstoel, genomen op het lotting van den tweeden Maandag na Paschen, te vinden in het Ordelboek p. 132a, waarbij de eind-uitspraak tot het volgende lotting wordt uitgesteld.

Deze vinden wij in het Ordelboek, p. 133a, medegedeeld. Een door den Drost afgegeven copie berust in het Groninger archief (Catalogus no. 7).

»Ic Johan Stelling in der tijt Amptman toe Covorden ende slands van Drente make kond allen luden, dat ic mijt den gemenen Etten des lands voirss. gewijst heben op den Luttinge van Pynxteren toe Rolde. Tusschen Henrick Witte ende Heren Johan Lull als van den Elven mudde Rogen jaerliker Renthen. So is gewijst nae den olden lantrechte, want Alfert Brandes Henricks vors. moeye dese voirser. mudde gegeven heeft buten consent der rechten erfgen(amen)

1) ontzeggen.

2) Derde Zondag vóór Paschen.

ende want dit loese mudde sijnt, niet gemortificiert ende oic een onredelick testament is, so sall die ghiftinge van ghenre weerde wesen, angesien sie so vele ander testaments van horen guede gemaket heeft, end weert sake, dat desse mudde vorder myt geestliken breven worden angesproken in den lande van Drenthe, dat solde men holden voir wthemsche breve. Des tot oerkonde, so hebbe Ic Johan Stelling Amptman voirss. mijn segell beneden opt spacium sbriefs gedruckt. Gegeven in den Jaer onss Heren Dusent vierhondert tweendtachtentich des naesten Donredages nae Pynxter-Daghe."

No. 2. Een rochtbrief van 1482, waarvan het origineel op het Groninger archief berust, (Catalogus no. 11).

Uit een ordel gewezen op Pinksteren 1482, Ordelboek p. 134*d*, blijkt, dat wij hier te doen hebben met een geval, dat een goed »grasvellich liggen blijft." In dezen het Heppinghe goed. In het aangehaalde ordel wordt aan hen, die de »jongeste mudden" bezitten opgelegd het geheele erf over te nemen en hen, die oudere stedemudden hebben, jaarlijks te voldoen. Nu ontstaat de vraag, wie de oudste mudden heeft, en wat tot het goed behoort. Hierover gaat het geschil, behandeld in den nu volgende rochtbrief en het eerste ordel. Vóór de tweede uitspraak moet weder minstens één rocht zijn gehouden, terwijl, zooals uit den rochtbrief en het p. 134*d* van het Ordelboek medegedeelde ordel blijkt, ook reeds een rocht is voorafgegaan aan dat, hetwelk in den onderstaanden rochtbrief is behandeld.

»Ic Johan Heppinghe inder tijt Schulto to Swele ende to Hesselen kenne ende tughe in dessen openen breve, dat ick hebbe gheseten to Aelden op den brincke in eenen ghehegheden gerichte myt mijnen Coernoten, alse Henrick Husinghe ende Johan Westerop, daer voer mij quam Sweder Hammens (van) weghene des conventes der gheestlyken

magheden tot Gronynghe, ende sprack an al de ghene de yenygherleyge guet hebben van Lulofs Heppinghes guede to Aelden, dat se neet bewijsen en konen myt stocklegghen of myt beseghelden breeven older ene dan des Conventes vors. mudde na inholt eres breves, den se daer van hebben, dat sy mudde Acker ofte made ¹⁾ goerden ²⁾ of lynlant ³⁾, hoffstede, waer ende schaer ⁴⁾, ofte enygherleyge tymmer ⁵⁾, reppelyck ende unreppelyck, myt namen alsulck guet ghenomet ende unghenomet bynnen der marke ende buten der marke, als Lulof Heppinghe seligher ghedachten tot Heppinghe erve to besyttene ende to brukene plach, dat se noch an tasten ⁶⁾ ende vuldoen den vors. Convente voer eer achterstalyghe renthe ende betalen em jaerlixs eer stedemudde. Ende willen se neet an tasten, so syn dat convente vors. des oerbodich ⁷⁾ na wijsinghe des Drostens van Coverden ende der Etten slandes van Drenthe, ende willen vuldoen ende betalen Johan Vysscher syne achtyn mudde jaerlixs ende syne achterstallighe renthe. Ende eyschede den stock van den ghenen de neet antasten en willen. Ende mede sprack he an al de buer van Aelden umme ene kunde ende waerheit to segghen of de maet bij der Kerckhorst altoes to Heppinghe guede ghehoert heft ende eren upghanc heft in Aelder marke ende strecket in Hesseler marke. Mede sprack he an seven buer van Aelden ende van Hesselen mytter sonnen umme, umme rechtes to helpen. Do quemen de buer van Erne ende seden, se hadden enen rocht ghehat, daer hadden guede manne umme ghetughet ende seden mede van dat stocklegghen ende seden, se hopen dat eer mudde older weren dan des Conventes mudde ende daer gheven se mij ene orkonde op. Do

1) Weide.

2) Misschien de tuin, de hof bij het huis.

3) Land, waarop vlas wordt verbouwd.

4) Aandeel in de onverdeelde marke.

5) Gebouw, meer bijzonder van houten gebouwen gebruikt; leuens duidt het ook de materialen aan.

6) In bezit nemen, overnemen, nl. het goed van den schuldenaar.

7) bereid.

quam Egbert Heppinghe, ende sede he hadde lant van Heppinghe guede als van broder Scheet, ende daer hadde he mudde to, kunde em dat lant we ¹⁾ of wijnnen myt rechte, den en konde heet neet untholden myt unrechte. Do quam Johan Vysscher ende sede, want syne veer mudde jongher weren, dan des Conventes mudde, ende wolden em vuldoen voer syne achtyn mudde, so weer he oerbodigh em den stock to legghen van den veer mudden vors. Do quam Evert Hebinghe ende sede, he hadde de maet Alberte Heppinghe ofgecoft ende wal betaelt, ende em weer de stock daer van gheleecht voer den buren van Hesselen ende anders nemande, ende hopet, dat se em daer boven nemant af wynnen en kan. Do quam Ghese in den Haghen ende sede, dat backhues ende spiker hadde eer Albert Heppinghe vercoft ende se haddet wal betaelt, ende en hadde gheen erfachtigh guet daer mede bekrenket ²⁾ ende hopede, dat eer dat nemande of wynnen en konde, wantet tylbar guet is. Do vraghede ick Schulte een ordel van den sekeren, wo ick daer mede voert solde varen, dat ick den clagher rechtes holpe. Do wyseden de sekeren de konde ende de buer to den tughe. Do quemen de buer van Aelden ende van Hesselen ende tugheden ende untbonden eren eet up alle de konde, de des Aendes voer gherichte an weren ghesproken. Do tugheden de konde vors, ende untbonden eren eet, dat Lulof Heppinghe seligher ghedachten de maet bij der Kerekhorst to Heppinghe guede to brukene plach in Aelder marke so langhe als em duncken mochte, mer se en wysten neet waer se in Hesseler marke up hoert dan in Aelder marke, ende of se to den erve hoert of neet. Do quam Johan Vysscher ende lede den Convente den stock van synen veer mudden, mer wolde daer yemant antasten de jongher weren dan syne veer mudde, beholdelyck ³⁾ dan syne

1) Wie ook, dus iemand.

2) Staat in verband met kreuken, hier in den zin van minder maken, verminderen in waarde.

3) Onder voorbehoud van.

veer mudde. Do begheerde Sweder Hammens van mij Schulten vors., dat ick in eysschen solde al de ghene de jongher mudde ende guet halden, dan des Conventes mudde vors. dat se noch an des Drostens van Coeverden ende der Ettten wysinghe ofte leden en den stock van Heppinghe guede. Ende of se des neet do . . . wolden, so begheerde he een ordel van den sekeren, wo he solde comen an dat stocklegghen. Do wyseden de sekeren dat de Schulte solde eysschen al de an weren ghesproken, de jongher mudde ende guet halden, de neet antasten en wolden, dat se en den sto . . . leden, ende wolden se den stock dan neet legghen, dat dan de Schulte den stock solde legghen van gherichtes weghene. Ende do eysschede ick Schulte vors. al de an weren ghesproken voer gherichte, de jongher mudde ende guet hadden dan dat Convent vors., ende neet antasten en wolden, dat se en den stock leden. Ende nemande en lede en den stock. Do lede ick Schulte vors. den Convente vors. den stock van Heppinghe guede to Aelden myt synen to behoer, alse lantrecht is, na der buer ende kunde tughe ende na der seker wysinghe. Ende daer weren buer van Aelden over dat stocklegghen Egbert Schuringhe Albert Alekinghe ende Lambert Husinghe. In orkonde der waerheit, want dit recht voer mij Schulte vors. ghescheen is, so hebbe ick mijnen segghel upt spacium dess breefs ghedruckt int jaer ons Heren dusent veerhondert tweentachtentich des Wonedaghes na sunte Johannis Baptiste."')

Een ordel van den Etstoel gewezen op St. Magnus 1482 naar de gegevens van den vorigen rechtbrief, voorkomend in het Ordelboek p. 136b. Een afschrift naar het door den Drost afgegeven origineel, berust op het Groninger archief (Catalogus n°. 23).

»Ick Johan Stellyneck, in der tijt Amptman toe Covorden ende slands van Drēthe make kont allen luden, dat ick mitten ghenemen

Etten des landes voers. ghewijst hebbe op den luttynghen van Sunte Magnus toe Anlo naest verleden. So is ghewijst tusschen den pater van wegghen des Conventes der gheesteliken meechden in Gronyngghen aen die ene sydt, Evert Hebinghe ende alle die ghene die ackers, maden, mudden ofte guet van Heppinghe guet ghekoft hebben an de ander syt, als die pater bewysen kan als lantrecht is, dat totten Heppingghen erve hoert ende ghebruket is, dat mach die pater van wegghen des Convents aentasten na wt wysinghe sijns rochtbrieves. Des tot oerkonde beseghel mit myn seghel. Ghegeven in den iaer ons Heren dusent vierhondert twee ende tachtentich op sunte Egidius avent des hillighen Abts" 1).

Minder met het vorige in verband staande, maar toch ook op dezelfde zaak betrekkelijk is een uitspraak van den Etstoel van 1483, voorkomend in het ordelboek p. 138a, in afschrift als boven, in het Groninger archief aanwezig (catalogus no. 27).

»Ick Johan Stellynck, in der tyt Amptman to Coverden ende 's la...
 Drenthe, make kondt allen luden, dat ick mit den ghem....
 Etten des lands voers. ghewyst up den luttynghen des Sworen
 Maendaghes to Rolde. So is ghewijst van Heppinghe guede to
 Aelden, dat den Convente ten gheesteliken meechden in Gronyngghen
 hier to voeren to ghewijst is; is ghewijst des paters bewijs stantach-
 tich, tensij sake dat Henrich Tynghe dat weder legghen kan, als
 lantrecht is, als hie sich vermeten heeft, dat die halve waer to Mep-
 pen tot den Heppingghen erve niet en behoert. Oirkonde sbriefts
 beseghel mit myn seghel. Ghegeven in 't jaer ons Heren dusent
 vierhondert dre ende tachtentich des Donredaghes na den luttynghen
 voers."

1) 1 Sept.

No. 3. Twee rochtbrieven, waarvan de eerste het verslag van het rocht, door den eischer »angesettet», inhoudt; terwijl de tweede bevat, wat op het rocht is voorgevallen, dat op verzoek van den verweerder werd gehouden (contra-rocht). Het vonnis van den Etstoel is klaarblijkelijk op deze beide rochtbrieven gewezen, waarschijnlijk was reeds een uitspraak, waarbij bewijs werd opgelegd, geveld op het lotting van Paschen. Deze is echter niet bewaard gebleven.

1°. Rochtbrief van 1490, in afschrift, op het archief te Groningen berustend (Catalogus no. 4).

»Ick Johan Lunschens in der tijt Schulte to Vrees, bekenne ende belije in dessen yeghenwordighen breve, dat ick hebbe gheseten in enen ghehegeden gerichte in der mareke to IJden, daer vor mij is ghekomen Johan ter Borch, als van wegghen der buer van IJden ende sprack an Jacob Gaelkens, woe dat he heft vercofft Claes Korenpoertinck een verendel wardels in IJder marke buten consent der buer van IJden ende de marcknoten, want de ghemene marcknoten ende de buer vors. myt malekanderen eenpartelick verwilckert ¹⁾ hebben, dat daer ghemant sal enich wardel verkopen, luttick ²⁾ noeh groten, hetsij bij consent der buer ende der ghemene marcknoten, off he salt den ghemene marcknoten ende de buer eersten beden ³⁾ bij verlees des werldes, want Jacob Gaelkens voors. dat nicht ghedaen heft, so hopen die buer vors. ende de ghemene marcknoten, dat hem dat wardel verschenen is na oren wilker, ende Jacob ter Punte nu ter tijt en bruket des werldes is, ende woent in dat gherichte van Selwert, ende bruket dat werldel in IJder marke, ende dat boven maten ende boven buer wilker. Voert sprack he an de stokleggesludde om de kunde der van to seggen, hoe dat werldel vors. ghekoft is; voert sprack he an zeker ende buer, ende voert alle de ghene, de hem in den rechte denen mochten. Des verantworde Helpriek Jans

1) Een willekeur maken; na overleg bepalen, vaststellen. Cf. L. R. 1412, § 1.

2) Klein.

3) Aanbieden, nl. ten verkoop.

den rocht to lantrechte van des Raedes wegen van Groninge, ende sede, se hadden dat werdel wel veer off vijf jaer ghebruket onbetroent ende onbesproken, se solden eer ghesproken hebben. Doe begheerde Johan ter Borch vors. en ordel van den zekers, dat se hem rechtes hulpen. Des eschede ic Schulte vors. de zekers vors. ter wysinghe. Do wijsden de zekers vors., dat Jacob ofte deghene de dat werldeel bruken willen, de solen wonen bynnen slands, als een recht is in den lande van Drenthe, ende voert op verclaringe etc. Dat ordel besprack Helprick Jans vors. van des Raedes weghen, ende gaff my Schulte vors. daer en orkunt op. Voert eschede ic Schulte de kunde to den tughe. Do tugheden desse kunde, als Warmbolt Schoopinghe ende Johan Lantinghe ende ontbunden horen eet, dat Jacob Gaelkens hadde Claes Korenpoertinck den stock ghelecht van dyt vors. wardel, mer se en wisten van den koop niet, wo de ghescheen was, ende des hebben de buer van IJde vors. niewarld¹⁾ weten noch veresthen (?) konen, wo de koop van dat wardel ghescheen is, ende noch en weten se daer nicht van. Voert eschede ick Schulte de buer van Inaerlo to den tughe. Des begheerden de buer vors. enen ordel van den zekers, off se daer oeck schuldich weren van to tughen. Do wysden de zekers de buer to den tughe. Doe tugheden de buer van Inaerlo, als myt der zonnen ommeganck, ende ontbunden horen eet, der twier voertughe ede ende der zeker wysinghe stantachtich, ende der buer wilker stantachtich, ende voert op verclaringe der Heerlicheit van Coverden ende Wysheit slands. Voert begheerde Johan ter Borch en ordel van den zekers, hoe he daer myt rechte mede voert varen solde. Doe wijsden de zekers der voertughe ede ende der buer tughe ede stantachtich, ende der buer wilker van weerden, ende na den male dat de ene van den twen voertughen vors. lach seeck op syn bedde ende hadde mede over t stockleggen ghewest, ende en wisten van den koop niet hoe luttick off hoe groet, so wysden se dat vor een kamerkoop off voer een

1) Nooit.

verholen stockleggen, ende den koop van gheenre weerden, ende voert op verclaringe der Heerlicheit van Coverde ende wijsheit slands. In orkunde der waerheit so heb ic Johan Lunschens Schulte vors. mijn zegel beneden opt spacium dessen breves ghedruket. Ghescreyen in 't jaer ons Heren MCCC ende XC des donredage vor Palmedaghe."

2°. Een rochtbrief als boven, echter in origineel op het archief te Groningen voorhanden (hetzelfde nummer van den Catalogus).

»Ick Johan Lunschens, in der tijt Schulte to Vrees, bekenne ende belije ¹⁾ in dessen yegenwordige bezegelden breye, dat ick hebbe gheseten in enen ghehegeden gherichte in der marke van IJden, daer vor mij is ghekomen Helprick Jans, als van wegghen des Raedes van Groninge, ende sprack an Willem Pauls, wo he dat werdel verkofft heft ende wes hem daer van kundich is. Voert sprack he an Jacob Gaelkens ende Egbert Scroer om ene kunde to seggen, off Jacob dat werdel oeck ijemant gheboden heft van den bueren van IJden, eer der tijt dat heet den Raed verkoffte. Voert sprack he an zeker ende buer ende alle de ghene, de hem in den rechte denen mochten. Des verantwoorden de buer van IJden den rocht to lantrecht, ende seden Jacob Gaelkens weer een koper ende verkoper des werdels, so hopen ende meenden se, dat he en in den rechte niet hijnderen mochte. Ende Willem Pauls de en solde em oeck gheen anfachicht guet off offte to tughen mogen. Ende gheven mij Schulte daer en orkunt op. Do begheerde Helprick vors. en ordel van den zekers, off se daer oeck van tughen solden off nicht. Do wijsden de zekers de kunde to den tughe, want em de sake best kundich is, ende se daer nu ter tijt an to wijnnen ofte to verlesen hebben. Des eschede ick Schulte de vors. kunde to den tughe. Do tughede Jacob Gaelkens, dat he sat in Bijngen Spijker to IJden manek ²⁾ de bueren.

1) Verklaren.

2) Tusschen, onder,

do boet he den bueren van IJden huus, hoff ende werdel, als he dat van Willem Pauls ghekoft hadde, ende sede, he wolde, dat he sijn ghebt wedder hadde, ende ontbant sijnen eet daer op. Ende Willem Pauls de tughede ende ontbant sijnen eet, dat he op een stockleggen quam in Bijengen Spijker, ende daer was bij de Commeldeer van Bunne, Roleff Emingen, Johan Titsingen, Johan Lantingen ende meer gueder mans ghenoech, dattet Jacob vors. daer vejle boet. Dat strafede Hoeffman van der buer wegen, ende sede het en weer gheen stockleggen, het weer en dach van rekenschap, dat Heer Roleff Bijengen sijns broeders schult berekende, ende gaff mij Schulte daer en orkunt op, ende oeck seden se, dat se niet en wisten van gheenen beden, dattet Jacob hem gheboden hadde. Ende Egbert Scroer, de tughede ende ontbant sijnen eet, dat Heer Roleff Bijengen sat in Barelts Bijengen Spijker om te berekenen ende scrijven Barelts sijn broeders schult ende onschult mijt sijnen vrenden. Do quam Jacob Gaekens daer gaen, do repen se Jacob onse beer ¹⁾, ende seden, hijr kompt onse nije buerinan. Daer antworde Jacob vors. op, ende sede, he wolde wel, dat he dat ghebt daer weder van hadde, heer weer daer mede tovreten. Do begheerde Helprick vors. en ordel van den zekeren, want de Raed ghekoft hebben huus, hoff ende werdel in enen koop, ende hebben daer en openbaer stockleggen van ghehat vor de buer van IJden, ende hebben rustlick ende vredelick ghebruket omtrent veer jaer lanck, ende hebben de precarie daervan betaelt, die de buer van IJden daer sulven op ghewijst hebben, ende anderhalff mudde rogge arfflike renthe daer van aff ghekoft hebben van den Commeldeer van Bunnan, welke renthe vors. also wel stont over dat werdel vors., als over huus ende hoff vors. Do wijsden de zekers den Raede van Groninge int besit des werdels, na den dat daer stockleggen van ghescheen is, ende 'de ses weken ende jaer ende dach omme ghekommen sijnt, ende em gheen ghebt weder gheboden is, ende se dat veer jaer rustelick ende vredelick

1) Waarschijnlijk schrijffout voor buer.

ghebruket hebben, ende voert op verklaren der Heerlicheit van Coverden ende Wijsheit slands. Daerop antwoorden de buer van IJden ende kenden dat, dat den Rade van Groningen huus, hoff ende werdel verkofft weer, mer dat solden se bruken als lantrecht is, ende doen daer buurrecht van als dat behoert, ende de precarie solde blijven op dat werdel vors., ende seden, se bleven bij hoer wilker ende begheerden gheen naerkoop ¹⁾, daer gheven se mij Schulte en orkunt op. Voert eschede ick Schulte de buer van Vrees ende van Donren to den tughe als mitter zonnen ommeganck. Do begheerden de buren van Vrees ende Donren en ordel van de zekeren, off se daer oeck schuldich weren van to tugen. Do wijsden de zekers de vors. buer to den tughe. Do tugheden desse vors. buren ende ontbunden oren eet, der vortuge ede ende der zeker wijsinge stantaffich ende den Raed van Groningen int besit des werdels, na den dat se dat veer jaer ghebruket hebben als vors. is, ende voert op verklaren etc. Voert begheerde Helprick vors. en ordel van den zekeren, want se dat vors. werdel, huus ende hoff veer jaer ghebruket hebben als vors. is, ende de buer van IJden den Rade oren wilker niet to weten daen hebben, ende bijghebrocht hebben ²⁾ als lantrecht is, wo se daer mit rechte mede voert varen solden. Do wijsden de zekers der voertughe ede ende der buer tughe ede stantaffich, ende den Raed van Groningen int besit des werdels, ende voert op verklaren der Heerlicheit van Coverde ende wijsheit slands. In orkunde der waarheit so hebbe ick Johan Lunschens, Schulte vors. mijn zegel opt spaciū dess breves ghedrucket. Ghescreven in 't Jaer ons Heren M-CCCC-ende-tnegentich, des Donredages vor Pinxteren."

Uitspraak van den Etstoel van 1490, voorkomend in het Ordelboek p. 164d, uit het archief te Groningen (Catalogus no. 7), waar wij het door den Drost afgegeven origineel vinden:

»Ic Johan Stellingh, Amptman tot Coverden ende des lands van

1) Retractus, wederinkoop.

2) nl. bewijs.

Drenthe bekenne ende make kundt allen lueden mijdt desen openen breve, woe dat ic mijt den gemenen Etten des lands voirser. gewijst hebbe up desen tegenwordigen luttlinge van Pinxteren to Rolde. Tuscen den Erssamen Rade van Groningen ende de buere van IJden, als van dat verendel waerdels, de Raet voirgenompt van Jacob Gaelckens gekofft heben. So is gewijst der buer wilkoir van IJde standachtich, want de wilkoir voir den cope geschiet is, na utwijsinge der buer van IJde Rochtbrief, ende de Raet mogen hoir uitgelechte gelt weder maenen van hoiren verkoper voirser. Des tot oirkunde bezegelt mijt mijnen zegell. Gegheven in den jaer onss Heren Dusent vierhundert ende negentich des Donredages in den Lutdinge voirser."

No. 4. Een rochtbrief van 1540, in origineel in het archief te Groningen berustend (Catalogus no. 3).

»Ick Johan b. (?) van Zebach, in der tyt Sculte to Emne, Oren ende Roswinckel etc. van wegghen k. k. Mt., bekenne ende betuge vermijds dessen apenen rechtsbreve, dat ic hebbe gheseten in enen ghehegeden gherichte to Barghe up der buer marcke mijt mijnen koernothen, als Hinrick Schijrenbeke ende Johan Battynck, daer voer mij quam die w.¹⁾ Heer procurator van der Apell van wegghen sijns convents, ende sprack an Johan Husynghe van Fermsum. off emans van sijner wegghen, dyt recht an to sieen ende to hoeren. Voert beclaget sick de procurator, hoe sie angelant ²⁾ worden boven recht van een arve lands. boven ghuede segell ende breve ende stocklegghen, daervan ghedaen ende gheceen is. Ende desse Johan vorse. dat stocklegghen selvest ghedaen heft, und Ghart Stuve zalige versegelt heft, ende Ghart Stuve wass en voerenbaren ³⁾ tot Johanne vorse., den welcken Johan selvest ghebeden hefft omme den breff over hem to besegelen.

1) Waarschijnlijk een verkorting der titulatuur van den geestelijke.

2) Lastig vallen, aanvallen.

3) Zusters- en broederskinderen, Feith, Ordelboek p. 2, noot 5.

Ende Johan vorsc. sijnen oem erst vercoft heft, ende sijn oem heftet den van der Apell voert vercoft mijt scade ende bathe. Ende de Heren van der Apell dijt guet verbeter hebben mijt vertijmmerijnge ende bepotijnge, ende wal vier ende twijntich jaer rustlick ende vredelick ghebruket hebben, ende ons ock nemans ansoekynghe ghedaen heft, dan allene desse vercooper, als Johan vorsc., die welcke ghelavet heft ghude waerscapp ¹⁾, ende stockleggen ghedaen heft na luyt segell ende breve, hie daer selvest van ghegeven heft. Ende hie ock selvest ghesecht heft in sijnen rochts breve, dat sie hem dat arve aff ghetuelt (?) ende ghedroget ²⁾ hebben, welck also niet ghesceet is. Ende dat hie sij onmundich ghewest ende niet older ghewest dan sesstijn jaer, daer voer spreckt die procurator an Heer Ghoert Ortwijn, pastoer to Emne, ende Heer Berner, sacrist to Emne, dat sie segghen voer hoeren behoerliken richter, wess hem kundich is, hoe langhe dat Johan Husynges vaeder doet ghewest is na luyt hoer doden registers, hoe olt Johan Husynghe wass, do sijn vader sterff. Do quemen desse bejide presteren vorsc., ende thoenden een doden register int gherichte ende seden, dat sie dat also ontfangen hebben, ende ghecreven is van Heren Anthonys ter Apell salige, de pastoer is ghewest in voertijden to Emne, welcke register vermeldet, dat Johan Husynges vader is ghestorven in den jaer, als men screff dusent vierhondert ende vijff ende tnegentich. Noch vermeldet dat selfte register, dat Johans vorsc. oem is ghestorven int jaer van twalven. Dijt hebben desse vorsc. priesters ghesacht als priesters bij hoer salicheit. Item noch spreckt de procurator an seker ende buer ende alle belade hant hem rechts to helpen, ende Hernen (hijsen ende Hinrick}Busen, dat sie segghen, hoe olt Johan Husynghe ghewest is, doe hie dat guet verkofte ende wess hem daer van kundich is, ende ofte de koep hemelick oft openbaer ghesceet is, ende oftet den frunden ock believet heft ³⁾.

1) Vrijwaring.

2) Bedrogen.

3) Lief zijn, in dezen; of de bloedverwanten het goedgekeurd hebben.

Hijr up ontbonden Hermen Ghijsen ende Hinrick Busen horen eett ende segghen, sie blijven dess bij dat doden register ende vort bij de segell ende breve, die salighe Ghert Stuve daer van ghemaket heft als vorenbaren tot malkanderen, ende is openbaer ghesceet. Do begherde die procurator een ordell van den sekeren, want daer en man stonde int gherichte ende begherde ene copie wt den rochtbreve ende sachte, hie weer niet vulmachtich van Johan Husynges weghen. Ende Johan Husynghe ene rechtlike wethe gescreven is ende van den richter van Ffermsum onder hantteekent is, hoe hie mijt rechte voert varen sall. Die seker wijsden trecht voert, ende want hem ene richtlike wethe gescreven is, ende de bode anders gheen bevel heft ende niet vulmachtich is, ende Johan Husynghe selven niet ghekomen is, so wijsen wij, dat hie dat doen mach oft hie wijll. Do. esschede ic Scultz de buer van Barghe to den tughe. Do quemen de buer van Barge ende ontbonden horen eett, na den maell dat daer konden van ghetuget hebben, ghiestlick ende wartlick, ende segell ende breve ende register ghetoeft sijnt, ende openbaer in der harbarge gecoeft hebben, so tughe wij der kunden tuch ende segell ende breve ende register van werden ende stantachtich. Ende dat Johanne dat alijnge ¹⁾ ghehele guedt al angearvet was van sijnen oem Roleff Husynghe, sijns vader broder, ende de oem vier jaer to voeren doet wass, eer Johan dat guet vercoft heft sijnen oem van sijns moder zijtt. Ende de oem heftet den van der Apell voert vercoft, so tughen wij den koep van weerden, ende blijven voert bij onsen voertuch. Do begherde die procurator en ordell van de zekeren, alsder gerichtlick bevonden wort mijt den doden register, daer ghiestlick ende wartlick up ghetuget hebben, dat Johan Husyngs vader broder is vier jaer doet ghewest, eer Johan dat guet sijns moder broder vercoft heft, oft die koep ock van weerden sijn sall oft niet, ende ofte Johan ock waerscapp doen sall, want hie selvest

1) Geheel.

de verkoper is, stocklegghen ghedaen heft, ende waerscap ghelavet heft, ende he enentwintich jaer olt wass, doe hie dijt guett verkoft heft. De zeker wijsden, als men vijnt, na die tughe ghistlick ende wartlick ghedaen hebben, dat sijn oem vier jaer doet ghewest is, eer Johan dijt guet verkoft heft, so wijse wij den koepbrief van weerden, ende Johan Husynge sal waerscap doen als lantrecht is. In oerkunde der waerheit ende merre vestnysse dess breffs, dat dijt recht aldus, ghelick vorsc. is, voer mij Johan b. van Zebach Sculte gherichtlick ghesceet is, so hebbe ick mijn zegell beneden up spacium dess breffs ghedruckt. Ghegeven int jaer vijftijnhondert ende viertich des Vrijdages vor Pijnxteren."

—

No. 5. Een springrochtbrief van 1546, in afschrift berustend in het archief te Groningen (Catalogus no. 6b.)

»Ick Steffen dye Vos yn der tyt Schulte tho Anlo van wege Konic. Keyser. Maiestaet bekenne ende bethuyghe myt dessen openen besegelden rocht bryeve, hoe dat yck hebbe geseeten yn eenen openen gehegeden gerychte up eenen sprynck rocht up dye buyermarkte tho Anlo myt mynen coernoeten, als Johan Mertens ende Johan Jacobs. Daer voer my Schulte ende mynen coernoeten in den selven gerychte ys erschenen den Erbaren Johan Swarte, ende sprack gerychtelyken an Hendryck Alynge, Roeloff Brunnynger, Ghese Buyninghe, omme een tuychnisse der waerheyte, wes hem luyde kundigh ys, offte Luyken Ydkynge oock metter zegellatie ¹⁾, dye welke saelyche Brunen ten Holte verzegelt heft, angaende den fratters, ende offte Luyken vorsz. oock mytter selfster zegelatie, soe wal als dye anderen doe ter tyt toe Gronnyngen synnt geweest, ende loeffden ²⁾ voer dye ghene, dye daer doe nyet bij en waeren, ende offte Luyken vorsz. oock under tyt myt dye zegelatie tho vreden ys

1) Bezegelde brief.

2) Beloven, een verbindtenis aangaan.

gheweest ofte nyet, ende ofte hyc oeck under handt bij synent levent myt eenyge rechte up dye zeghelatie gespraeken ¹⁾ hefft, ende oft dye zegelatie geschyede up den dach, doen se tho Gronyngen waeren, als dye besegelde bryeff beghrepen hefft, ende ofte up wat dach he versgelt wort. Voert spreckt hyc noch an Cornelis Papynck ende Vrederyck Latterynghe ende Heer Jorygen, Sacrista tho Anlo voer synen behoerlyken rychter, omme eene tuychnisse der waarhey, wes hem luyden kondych is anghaende dye zegelatie, ende wes sye gehoert hebben van Hendryck Alynghe, dat hy gehoert solde hebben, dat Luyken Ydkynghe met dye segelaty tho vreden solde geweest hebben. Voert seekeren enda alle belaeude handen ²⁾ hem rechts tho helpen, ende doen ghemens ³⁾ onrecht. Doe eschede yck Schults dye kunden ten tuyge. Dee kunden ende thuygen, dye hyer gerychtlyck gelaedet ende gedaeghet waeren, omme hare tuych tho doene, en synt voer rechte nyet gekomen. Dan sye hebben den Schulte voersz. een bryeffken gesant, luydende aldus: Wete lyeve Schults, dat wij neyt ghaen en kunnen, ende synnen olt ende lam, ende konnen gheins waeghens bekommen ende wyl ons Johan Swarte wat, hyc weet wel ware wij woenen. Wij hebben hyer oeck wal einen ghuyden ⁴⁾ Schulte, dye hem oeck wall rechts pleghen sall, wij en hebben myt Johan Swarte nyet tho doen, wij hebben eenen tuych oft twe gedaen, dat Luyken Ydkynghe daer nyet meede was tho Gronyngen, daer blyeve wij bij. Waer wij daer komen ofte nyet en komen, wij en weeten anders nyet tho tuyghen. Hyer up begheerde Johan Swarte voersz. een ordel van den seekeren, na den mael dat desse voersz. tuygen gerychtelyck ghelaedet ende gedaeghet synt, ende nyet gekomen synt, noch gheen behoerlyck antwort met een oerkonde gesant hebben, hoe dat hij myt rechte hyer meede solde voert vaeren. Dye seeke-

1) Zich verzetten tegen, een klacht instellen over.

2) Alle opgeroepen personen.

3) Geen mensch, niemand.

4) Goed.

ren ontbonden haren eet ende wyesden, nadenmael desse kunden voersz. gerychtelyck geladet bynt ende nyet gekomen en synt, soe wijsen wy hoer voer versmaers ¹⁾ des rechts ende dit recht voert; want sye nyet myt een oerkonde gerychtelyck gheantworf hebben, als een lantrecht ys, dan een bryeffken gesant an den Schulte sonder een oerkonde, ende dye Schulte sal zye vervolghen nae lantrechte om hoer tuych noch tho doen, ende nemen hoer dye broeke off, ende voert tho landrechte. Item dye Schulte voersz. myt synen cornoeten hebben vervolghet Henryck Alynge, Roeloff Brunnyger, Ghese Buynynge tho Gasselde nae lantrechte omme haer tuych noch tho doen nae vermelt dye seeker wyesinge. Henryck Alynghe weygart syene tuych, naedemael dat hye steyt yn den Erbaren Droste ende vyrentwyntych regyster. ²⁾ Roloff Brunnyge ende Ghese Bunynge ontbonden haeren eet ende tuychden eenpartlyck wt eenen mont ende seggen, doe Luyken Ydkynghe yn God verstorven was, doe worde dye bryeff gethoent, dan ofte Luyken IJdkynghe up dye sege-latie gesproeken hefft, bij syenen levent, dit en weeten sye nyet, ende blyeven oeck by hoeren voertuych. Noch soe hebbe yck Schults myt myenen coernoten voersz. Vreeryck Latterynck ende Cornelis Papynck vervolget een mael, ander mael omme hare tuych te doen nae lantrechte. Item Cornelis Papynck tuychde myt unthbyndyge synes edes lyfflyck tot God ynden Hyllygen swerende gestaevodes eedes, ende secht, soe hem dye Schulte myt den cornoeten then darden versocht hebben nae lantrechte, dat hye anders nyet en weet nae syen untholt oft Hendryck Alynghe hefft hem gevraeget, waeromme mach mij Johan Swarte sus toernych weesen. Dat yck getuyget hebbe, daer byn yek myt rechte tho gedronghen, doe moste yck seggen, dat mij kondych was, unde hebbe nyet teghens syens huysfrouwen vaeders seegel ofte eer gethuyeghet, unde weet van syen onneer nyet. Dat sije mij oeck daechden, soe moste yck seggen, dat mij kondych

1) Versmaeters, verachtters.

2) d. i. omdat hij zijn verklaringen voor den Etsstoel reeds heeft afgelegd en die in het verslag der zittingen zijn opgeteekend, of omdat hij de zaak voor Drost en Etsen heeft gebracht, waarvan aanteekening is geschied.

weere, unde mij ys wal kondych, dattet ¹⁾ hoer mede beleenede, ²⁾ meer myt anderen woerden, dye nyet noedych synnen hyer tho segghen, dye wij myt den anderen kalden ³⁾. Ffreeryck Latteryck untbande syenen Eet ende secht, hye blijft by den tutch, dye Cornelys Papynck gedaen hefft, ende secht, dat hye daer mede bij ys geweest nae syen ynholt, dan off hye dat noch bekant wyl staen off nyet, en weet hy nyet, want hye voer gheen rechte en stont, doe yck dat meede anhorende was. Want dyt aldus gerychtelyck voer mij Schults ende mijnen coernoeten alsus geschyet ys, soe hebbe yck mijnen seegel gedrukt up spatium van dessen. Ende om enen vestenysse van dessen, soe hebben wij coernoeten voersz. onse hant ende marck beneden hyronder gesat. Geschyet yn den Jaere onsses Heeren duysent vijfhondert zess ende veertych, den dre en twyn-tychsten September."

No. 6. Uittreksel uit een rochtbrief van 1547; het origineel berust in het archief van Drenthe.

»Ick Johan then Berghe, in der thijt Schulte to Vrees ende Peyse van weghe Koninkl. Keijs. Maj. etc. doe kundich ende bekenne dorch dessen openen bezeghelden brieff, dat ick hebbe gheseten in enen ghehegeden gerychte up der buermarke to Eelde myt mijne koernoten nabes. Daer voer my is ghekomen den Erber. Reynt Syghers van weghe des ghemenen Kerspels van Eelde, ende sprack an den pater to den Hoeren ⁴⁾, off vulmacht des convents vors. myt hoer seghellen ende koepbrevan van hoeren ghueden to Eelderwolde, ghelegen onder den kloekenslach to Eelde, dyt recht an to seen end hoeren."

De eischer stelt zijn' eisch,

1) Dit moet op den persoon slaan, waarover sprake is.

2) Een andere vorm voor belien, belijen, verklaren.

3) Spreken.

4) Een klooster onder Helpen gelegen. Verg. Feith, Selwerder landrecht p. 57,

»voorts, spreekt Reijnt vors. an" drie getuigen, »om hoer konde ende waerheyt to segghen, wes hem wytych ¹⁾) ende kondich iss".

Daarna zeven getuigen, »dat desse vors. segggen hoer konde ende waerheyt".

»Noch spreekt Reijnt vors. an zekeren ende buren ende alle beladen handen hem rechts te helpen ende sijn wederpart gheen onrecht te doen."

De gedaagde antwoordt, »unde stellen ssulces tot erkentnisse den Erentvesten Drost van Coverde unde 24 Etten des Landes van Drenthe; unde gheven jw Schulte een oerkunde unde begheren ene copie wt den rochtbrief."

»Do esschede ick Schulte vors. to den tughe", de verschillende opgeroepen getuigen, die gedeeltelijk te zamen, gedeeltelijk afzonderlijk hunne verklaringen afleggen.

»Item doe esschede ick Schulte vors. Roleff Ebbinghe to den tuge eenmael, andermael, darde mael, naedem dat he gheladen is, ende des is he nyet ghekomen. Item des begheert Reynt vors. een ordel van den zekers, ho he myt rechte ssolde voert varen, na den mael he hyr in den gherychte toent sses ssettingen ²⁾); de eene heft gescreven ssalige mester Johan ther Borch, ende een part heft ssalige heer Johannes Gaminck gescr., ende 2 heft hier Johan Hoenrykynghe gescreven in 'tjaer sses ende dartich, daer de van den Hoeren mede in benoempt staen, ende in betaelt hebben va..... ghuedt te Eelderwolde, ende desse vors. tugen ghetuget hebben, dat sse schattynghe mede hebben gegeven, off sse oeck noch ssullen sschuldich wese to geven off nyet. Item de zekers tugen ende wysseden ende untbonden oeren eedt, de ssettinghen hyr in den gerychte ghetoent van weerden ende alle de tugen, de hyr in den gerychte geghaen synt, van weerden. Weedt de moder van den

1) Bekend.

2) Omslagen van de op te brengen schatting.

Hoeren beter bewijs, dat mach sie bijbrengen als een Lantrecht is, ende voert an den Eerntvesten Droste ende 24 to verclaringe to Lantrechte. Do esschede ick Schulte vors. de ssoeven buren to den tughe. Item de 7 buren vors. tugeden ende untbonden hoeren eedt alle voertugen van wierden ende zekers wyssinge van weerde, voert an den Eernvesten Droste ende 24 to Lantrechte. Koernoten des gherychtes: Johan Hyddinck Avynge, Hermen Hoveinan. Des tot oerkonde, dat dyt vors. gerychtlyken voer mij Johan then Barch Schulte vors. ende koernooten vors. ghescheen is, als vors., sso hebbe ick Schulte vors. mijn zeghel beneden op sspacium des breeffs ghedruckt anno dusent vijf hondert 47, den 27sten Mey."

No. 2. Een rochtbrief van 1551, in afschrift berustend in het archief te Groningen (Catalogus no. 14).

»Ick Steffen de Vos, inder tijt Schults tot Anlo ende Gheeten van wegen Kc. Kc. Mt. bekenne ende betuge met dessen openen bezeegelden Rochtbreeff, hoe dat ick hebbe gezeeten in eenen openen geheegeden gherychte met mijne koernoeten nae descr. op die buer marcke tho Gheeten op een volle Rocht, daer voer my ende mynen koernoeten is gekomen Alberth Eppenge van wegghen die bueren tho Gheeten, ende beclaecht hem over Johan Peters, dat he hem die marck ontbruycket met ghewalt boven eenen gueden bezeegelden wykkoer ¹⁾ breeff, ende boven een verbodt van den Schulte van Anlo ghedaen met achte beesten ende dre peerden, soe doch die fraters sulvest hebben angenomen op die goersprake tho Borger, dat hoer meyer Johan Peters solde doen gelyck die ander meyers, tho weethen Fredryck Lattryngis ende Helptryck Eppynghis meyers, die oeck buer tho Gheeten senth. Hyer op spreken see an Jacob Westebryncks ende Gebbe Luythyens, dat see bij hoeren eedt sullen seggen, off

1) Besluit van de buren der marcke. Cf. noot 1 p. 353.

see die bueren van Gheeten oeck ierlyckes die grasenge betaelt hebben van hoer beesten nae vermelt des wylkoersbreeff, als die bueren van Gheeten daer van hebt. Noch spreekt Albert vors. an Roleff Heebelynge, Reyner Smyt, Roleff Meyers, dat see sullen seggen bij hoeren eedt, off Johan Peters oeck achte beesten ende dre peerden in zijn beholt ¹⁾ gehadt heft, doe dat verboth geschach; voert zeekeren ende bueren ende alle belaeide handen hem rechts tho helpen, ende doen nyemants onrecht, ende dat die bueren van Bonnen mede nemen in hoeren eedt, off die annemenge van den frater ende van sijn meyer oeck soe ghescheet is als die ansprake vermelt, daer see doe ter tijdt een buertuych van ghedaen solden hebben, ende is verbleven om der annemynge wylle. Hyerop antwoert Johan Peters van de fraters wegen den Rocht tho lantrechte ende begeert een copie ut den Rochtbreeff. Daer gheve ick Iw 2) Schults een oerkonde op.

Jacob Westebrynecks ontbonth sijnen eedt lijfflyck tot Godt in den Hijlygen swerende met opgherychten vengeren gestavedes eedts ende tuijchde, dat hee ierlyckes die grasenge heft betaelt, negen iaer lanck, van sijn beesten nae vermelt des wylkoersbreeff van die bueren van Gheeten, dat welcke Johan Peters nijet gedaen heft. ende van mijn boulant oeck daervan gegeven siaers twe Rije. Ds., dat welcke Johan Peters oeck nijet doet van het sijn. Roleff Heebelynge, Reyner Smyth, Roleff Meijers ontbonden hoeren eedt, ende tuychden eenpartelycken, lijfflyck tot Godt in den Hijlygen, swerende met opgerijchten vengeren ghestavedes eedts, dat hoer wijttuych ende kondlych weer, dat see die beesten getelt hebben, soe hebben se bevonden, dat Johan Peters heft gehadt ses beesten ende twe kalver, ende twe peerden, ende nae Sente Margareta anno vijftych dre peerden, dat welcke Johan Peters voer recht sulves belijde, ende die sulve tellenge is gescheet a^o. negen en veertych. Hijer op begeerth Albert vors. een ordel van den zeekeren, hoe hee met recht

1) Bezit.

2) U.

sal voert vaeren, nae den mael dat hee hijer in den gerychte heft beweesen met loffweerdigen tuegen, dat Johan Peters die marck gebruycket heft nae het verbodt met achte beesten ende dre peerden, ende nae het verbodt gheen vrijheydt bijwesen heft, off die bueren van Gheeten een Recht verbodt gedaen hebben, dan Johan Peters een onrecht gebruyck ghedaen heft. Die zeekeren ontbonden hoeren eedt, ende wijsden naedenmael die bueren van Gheeten hijer in den gherychte hebben bewesen met loffweerdigen tuygen, ende Johan Peters die marck boven het verbodt gebruycket heft, dat verbodt, dat die bueren van Gheeten gedaen hebben, van weerden ende dat Johan Peters een onrecht gebruyck ghedaen heft, nadenmael Johan Peters gheen beschijn ¹⁾ van vrijheydt in heft gebrocht, dat hee meerder vrijheydt hadde als anders ffeene meijers. Heft Johan Peters ofte die fraters eenyck beeter bescheijdt, en wijsen wij hem nijet aff, voert wel daer voerder wijl, wijsen wij an den Erentfesten fromen Droste ende veer en twentych. Doe esschede ick Schults die soven arffbueren metter sonnen omme tho tuge. Die soven arffbueren metter sonnen omme ontbonden hoeren eedt ende tuychden die voertuych van weerden, ende die zeeker wijsenge van weerden, voert die buer wylkoer breeff van weerden ende Johan Peters in een onrecht gebruyck, nae den mael Johan Peters ofte die fraters gheen beeter bescheijdt in heft gebrocht, dat hee meerder vrijheijt hadde als een ander ffeene meijer; ende heft die frater eenyge zeegelen ende breven, tuygen wij hem nyet af, ende wel daer voerder wyl, tuygen wij tho lantrechte. Want dan dyt alsus gherychtelyck voer mij Schults ende mijne koernoten, als Wyllen Campenge ende Johan Campenge, ghescheen is, soe hebbe ick Schults vors. mijn zeegel opt spatium van desen gedruickt, ende van die koernoten vors. laeten behanteykenen. Ghescheen in den iaere ons Heeren dusent vijff hondert een en vijftych den twentychsten Martii."

1) Bewijs.

No. 8. Uittreksel uit een springrochtbrief van 1556, waarvan het origineel berust in het archief van Drenthe.

»Ick Johan tem Barch van wegen Koen. Keijserlijke Maieit Schults toe Vrees ende Peyse etc., doe kondych ende bekenne in ende overmijds desse tegenwoerdylge verzegelde Certificatie, dat ick hebbe gheseten in enen openen gehegeden gherichte up die buernmarcke toe Peise up enen sprynekrocht mijt mijnen Coernoten nabes., daer voer mij Schults voers. ende Coernoten nabes. in den selven openen gherichte bijnnen eerschenen die ghemene marckgenoten ende ingeseten des Carspels van Peijse und sproken gherichtlijcken an Hindrick Vijsscher ende Derck Touslager, Evert Touslagers soene mijt hoer adherenten nae hoer egen meldinge, omme dit recht an toe sien ende hoeren, wes hem mede ofte tegens mochte gaen angaende die ghewalden, die sie hebben bedreven in Keijs. Mat. lant, in den lande van Drente, als toe wetene in Peisser deep mijt vijsschen unde ander dregementen, als toe weten mijt ssijneroeren ende andere spitse woorden. Voert spreken" de eischers aan één getuige, »dat hie sal seggen bij alle sijne hogeste waerheit, wes hem is bejegend up Peisser deep", nl. of de gedaagden tegen hem ook geweld gepleegd hebben.

»Item noch worden angesproken tugen ende conssechap hijr in den gherijchte nabes.", ten eerste zeven getuigen, »dat desse voers. tugen wijllen seggen bij alle hoer hoogeste waerheit, wes hem allen kondich is", of de buren van Peize vischrecht bezitten en het uitgeoefend hebben in het Peizer diep.

»Item Hindrick Vijsscher ende Derck Touslager myt hoer adherenten worden ge(esschet v)oer recht, een mael, andermaell, darde maell, veerde maell boeven recht, nae d(en mal) dat sie hyer gherichtlijcken geladen sijnnen van dem Schulte van Groeningen, ende sie..... apsens gebleven, ende bynnen nyet eerschenen voer recht".

»Item", de eerste getuige alleen, ontbont sijn eet ende tugede

lyfflyck Godt in den Hylgen swerende, soe hie daer myt recht tho vernant ende gedaget worde, ende sede", dat Hendrik en consorten het geweld gepleegd hebben, en wel in het Peizer diep hebben gevischt etc.

»Item", de eerste getuige van de zeven, »voers. ontbont sijn eet ende tugede lyfflyck Godt in den Hilgen swerende, soe hie daer myt recht toe vermaent ende gedaget worde, ende sede", dat sijn vader had gevischt, en dat de buren van Peize de fuik hadden weggenomen omtrent zestig jaren geleden; twee getuigen van de zeven boven vermeldde treden daarna op en leggen dergelijke verklaringen af.

»Desse voers. (nl. de vier overige der zeven) tugen ontbonden hoer eet ende tugeden eendrachtlycken uuth enen mont lyfflyck Godt in den Hylgen swerende, soe sie daer myt recht toe vermaent ende gedaaget weren, ende seden, dat hen wall wyttych ende kondich is", dat de buren van Peize het diep hebben verhuurd, en »sie hebben nijwarlde gheboert offte gheweten", dat iemand anders het wilde verburen. »Ende daer mach desse voers. tugen wall van gedenccken over dartych jaeren, offte soe lange als hen dencken mach, onder offte over. Coernoten des gherychts als Hindrick Swartwols toe Wynde ende Johan Keers toe Vrees. In oerkonde, want dit allen voer mij Schults ende Coernoten voerges. gherichtlycken alsoe is gescheet als voers., soe hebbe ick Schults upghemelt mijn ghewoentlycke zeegell beneden onder an dessen breeff gehangen. Actum anno Dusent 555, den laesten Julius.

»Ick Johan Keers bekenne myt mijn egen hant, woe boeven geschreven, ende oek dorch bede van Hendrick Swartwols, want hie sulves nyet schrijven en kan."

No. 9. Uittreksel uit een rochtbrief van 1565, waarvan het origineel in het archief van Drenthe berust.

»Ick Johan them Barch, van wegen Coen. Maiet Onssen alderghene-

dicsten Heren, Schults tot Vrees ende Peyse etc., doe kundt und certificere myts desse myne tegenwoerdige verzegelde certificatie, dat ick hebbe gheseten in enen openen gehegedem gherichte up de buyermarcke van Peyse, myt mynem tweem Coernoten offte bijsitteren, namentlycken als Johan Schurynghe ende Johan Keers, daer voer my Schults ende Coernoten voerss. in den selven gherychte is eerscheenen dem Erentfesten Erbaeren und vromen Joest Lewe toe Peyse, unde sprack gherichtlycken an desse nabeschreven tugen, als namentlycken Johan Woldinck van Steenwick, Johan Tymans, Tijes Drewes, Gheert Clumper, Jeye Hovynghe. Ende Johan Berens end Roeloff Schurynghe, die beyden als twee die oldeste buyerluyden bynnen Peyse, dat sie hoer waerheit wyllen seggen, wes hem kundich is van die artyclen, daer sie sullen voer angesproecken worden. In dem eersten soe heft dem Erentfesten Erbaeren Joest Lewe voerss. angesproecken Johan Woldinck van Steenwijk, ende Johan Tymans, dat sie die rechte waerheit wyllen seggen, offte sie onder hem beyden eertyts oeck myt sijnem salygen vader Wygbolt Lewe hebben ghewoent, unde dat daer noch een ander dener myt hem daer woende, die ghenoept was Albert Kasse, und hoe lange dat sulckes wall verleden is.

»Tem anderden», over een dergelyk feit.

»Tem darden, dat die voers. noch wyllen seggen, offte sie dat oeck wall gheweten hebben, noch in enygen tyden oeck ghehoert hebben, dat enych buyrman voer deen tijt offte nae deen tijt heft moeten (moegen?) myt enyge sejine ¹⁾ obenbaer vysschen in Peyser deep, buyten consent offte oerloff van den ghemenen buyeren offte marckgenoten van Peyse, offte hie muste dat ghehuyert, offte die ghemeeente daer wat voer gegeven hebben.»

Daarna worden hun nog twee vraagpunten betreffende bepaalde feiten gesteld.

1) Sleepnet.

»Tem sesten hefft die Erentfeste Erbaere Joest Lewe noch angesproecken Johan Berens ende Roeleff Schurynge, als twee die oldeste mannen ende buyrluyden bynnen Peyse, dat sie oeck wyllen seggen, wat van dessen voerss. articulen hem int sekere daer wall van kondich is". Eenige der vorige vraagpunten worden in anderen vorm nogmaals gesteld en andere bijgevoegd.

»Johan Woldinck van Steenwijk voers. olt wall over vijftich jaeren, ende Johan Tijmans voers. oeck omtrent vijftich jaeren olt, alle beyde starck end loffweerdich omme toe tugen, verclaeren mijt ontbyndinghe hoers eets end seggen", enz. Zij antwoorden op de twee eerste vraagpunten.

»Tyes voers., olt omtrent tsestich jaeren, loffweerdich und alles maechtich ome toe tugen, verclaert up dem darden artyckel, als een nagelaten dochter van saligen olde Adriaen Hoebers, dat enz. Oeck secht Tijes voers., dat nemant bij hoeren tijden mijt die seyne in Peyser deep is gerechtyget gewest toe vysschen, dan allene salyghe Wigbolt Lewe voerhen, ende noe dem Erbaren Joest Lewe nae den tijt, die dat van dem buyren van Peyse toeghestaen is. Hyer blijft Tyes voers. bij.

»Gheert Clumper, olt omtrent vijftich jaeren, Item Jeye Hoevynghe, olt wall vijftich jaeren, beyde machtich end loffweerdich omme toe tugen, verclaeren mijt ontbyndinghe hoers eets ende tuggeden eendrachtlijcken wt enen mont ende seggen up den darden artyckell, dat die beyden vorss. wall weten, dat bij hoeren levent anders nemant in Peyse met die seijne hefft moegen vysschen in Peyser deep, dan salyghe Wigbolt Lewe voerhen, end noe dem Erbaren Joest Lewe nae deen tijt"; daarna loopt hunne verklaring over de andere gestelde vraagpunten, aan 't einde volgt: »Hyen en blijven desse voerss. tugen bij."

»Johan Berens voers., olt omtrent tsoeventich jaren, Roleff Schurynghe voerss., olt tusschen tsestich ende tsoeventich jaeren, alle beyde starck van memoria end loffweerdich omme thoe tugen, ver-

claeren mijt ontbyndynghe hoers eets, ende tugeden eendrachtlycken uth enen mont ende seden", volgen de getuigenissen, waaronder ook voorkomt: »dat soer ¹⁾ der tijt nyet een buyerman offte marckgenote in Peyse, in Peyser deep int openbaer hebben moegen vysschen."

»Ende oeck seggen deposanten voers., dat en yder buyerman in Peyse mach hebben twee aelfuicken end ses vysfluicken ende ene wae (?), dan gene seynen. Hyer blijven wij voers. bij. Ten oerkonde, want dyt alles voer mij Schults ende Coernoten vorss. gherichtlijcken alsoe is geschiet als voerss. enz. an^o 1565, 7 Junij."

No. 10. Een rechtbrief vermoedelijk van 1567; het origineel berust in het archief van Drenthe.

»Ick Johan then Barch van wegen Con. Maj. onssen alder genedichsten Heren, Schultes tot Vrees und Peyse etc., doe kundt und bekenne vermyts desse tegenwoerdyge verzegelde certificatie, dat ick hebbe geseten in enen openen gehegeden gerichte up die Buyermarcke tot Peyse myt mynen koernoten offte getugen nabes., daer voer mij Schults ende Koernoten is eerschenen voer recht Johan Berens up Peyser Horst, die omme aldaer toe Eerschy(nen) voer den gherichte gerychtlycken verwytyget is, dorch den Erentfesten (und) Erbarem Joest Lewe; bij den welken hie oeck versocht is in perpe(tuam) reij memoriam toe seggen und bekennen syne ghehoechnisse ²⁾ und wetenhe(it) van sekere sententie, dee ghemelte Johan Berens mach hebben gheseen und hoeren lesen van het vysschen, tusschen die van Rhoeden myt hoeren adtherenten ende die van Peyse. Opt sulve hefft Johan Berens, olt synde over tsoeventich jaeren, bekandt und ghesacht, die rechte waerheit toe wesen, dat hem wytich end kundich is, dat hie onlanx, verleden wall over vijfftych jaeren, hefft

1) Sedert.

2) Geheugenis, herinnering.

gheseen end hoeren lesen toe Peyse up dem karckhoff, zekere sententie ofte wijsynge, die tusschen partijen voers. weren gegheven und ghekandt bij dem ghanssen sstoell der etten, welke wijsynge expresselijken onder meer andere woerden was inhoudende, dat die van Peyse ende van Roeden ssollen vysschen met gelycken touwen, en yder up syne syt toe setten, tot hen an dem heindyck toe van boven aff. *Die reden van wetenheyt desser ghetuichnisse*, ssecht voers. ghemelte Johan Berens, dat die ssulve pleyt ¹⁾ ter sulver tyt synen zalygen vader hadde ghekostet voer syn hoeft achtyn Arens guldens, die syn vader daeromme up rente hadde ghenoomen van zalyge Hylle Luynghe, ende hie deposandt voers. naeder handt sselffs weder hefft affgelosset, myt ghevende daer an een peert in der afflossynge. Wyder secht hie getuge voers., dattet hem vaecke und mannychmaell hefft verwondert, dat men soer der tijt, dat die voers. sententie upt karckhoff toe Peyse gelesen worde, nyet hefft ghehoert ofte gheweten, woer ofte bij well die voers. sententie mach ghebleven wesen. Koernoten des gherychts, als Johan Keers ende Eelt Egberts. Ter oerkonde wae(rhei)t dyt allen voer mij Schults ende Koernoten voers. gerychtlycken alsoe is gescheet als voers., ende oeck dorch mede onderschryvinge mijnder Coernoten voers., soe hebbe ick Schults upgemelt myn ghewoentlyck (zegell) upt spatium hyer onder ghesaet. Actum an^o 1500 soeven und den darden dach Ffebruary".

No. 11. Uittreksel uit een springrochtbrief van 1575, in copie voorhanden in het Drentsch archief.

»Gerryt Schepeler in der thyt Schultz tho Roden van wegen K. Maj. t. vann Hyspanien, unser aller genedichste Heren etc., doe kund und certificere in und vormits desen openen verzegelden gerichtschin, dat

1) Proces.

»yck hebbe geseten in enen openen gehegeden gerichte, up deer Burmarcke tho Roden up enen Sprinck Roct myth mynen Cornoten, als Boloff Stal und Evert Eysinck, dar vor my Schultz und Cornoten vors. in den selven Gerichte ys erschienen die vulmacht der Edeler und Erentriker Frouwen Anna van Burmanny, weduwen und Frouwen tho Eusum, und sprack an den gemenen marckgenoten van Peyse, ofte emant vulmachtich van harentwegen omme dit Recht an tho syn und horen, wes haer mede ofte tegen muchte gan, soe als zie in den derden dach tho voren dar tho gerichtlicken synnen vorwyttiget, beclagede die vulmacht in namen vors. over dat grote gewalt, dat die van Peyse lastleden den 16 May a°. 74 hebben gebruikt, und gedan" met inbreuk op het vischrecht van de eischeres.

Eischeres zal haar recht bewijzen.

»Vort worden angesproken sekens und alle geladen handen umme denn clager rechth tho helpen, und doen denn wederpart genn onrecht.

»Hirup worden tenn ersten versocht" drie getuigen »umme by har warheyth tho seggen", en getuigenis af te legen over het gefn-crimeerde feit: de inbreuk op het vischrecht en het gepleegde geweld. De drie getuigen, »tugedenn myt ontbindinge haeres Eets God liflick tem Hilligen swerende"; één doet het woord; dit blijkt uit de omstandigheid, dat deze zegt: »yck" enz. Daarna wordt van wege de eischeres vertoond een rochtbrief, waaruit haar recht van visscherij blijkt.

»Hyr up begerde die vulmacht vors. enn ordel van den sekeren, nae die mal alhyr in denn Gerichte met guede loffwerdige tugen bewesen ys, dat daotlieke gewalt van denn Peyser vors. an der Edeler Vrouwen van Eusum vors. sampt denn genen, die in har Edelheyden name int vors. diep gevischet hebben, und tegens boven allen Rechte, naturlieke reden, und bylickheit gebruyckt, und dartho dorch enn Gerichtschynn in den Gerichte, van vulmacht vors. ingelecht, genochsam bewesen, dat die van Eusum, up denn huyse tho Roden woen-

achtich, voer end nae over 30, viertych und langer jaren, up dat vors. diep in enn rustelick und vredelick besyt van het visschen synt gewest, sunder enige insperinge ¹⁾ van die Peysers ofte emans anders, und men niemant myth gewalt uth zynn rustelicke possessie kan settenn, dat daromme die van Peyse vilgedachte Vrouwe van Eusum, sampt haer lyeven kinderen in haer dogelicke ²⁾ besyt und gebruck des visschens uth vors. Diep sullen laten bliven, ter tyth sye haer Edelheyden dar myth vollenn Lantrechte utgesleten ³⁾ hebben, und vort har Edelheyden sullen schuldich wesen dat roeff tho restituerenn, dat sye derselven myth gewaldiger hant ontnomen hebben, laestleden den 16 dach May Anno 74.

»Dye sekens wisedenn myth ontbydinge hares Edes die tuge, die alhier in den Gerichte getont synnen stantaftich und in werden und den Rochtbreff, ofte gericht(schin)..... lich und bundich, und dat die van Peyse de Edele Vrouwe van Eusum in har rustelicke unde dogelicke besit und possessie van het visschen sullen latenn bliven in dat vorgenompte dep der tyt tho, dat zye haer Edelheyden dar myt vullen Lantrechte uthgesletenn hebben, und dat die van Peyse nae Rechte geholdenn sult wesenn, dat Roeff, soe sie met gewalt genomen hebbet, weder tho brengen ter platzen, dat sie dat genomen hebt.

»Wel wyder wyl, wijsenn wij an den Erentfesten Drostenn und 24 Etten.

»Hyr up gaff Roloff Luynghe, als mede vulmachtich, mij Schultz vors. enn oerkunde van wegen oeck siner Consortenn, und straffede desenn Rocht, omme dat ick Schultz vors. dien van Eusum bewant was. Noch heft Roloff vors. in name und van wegen der Peisers copie uth den Actenn, voer Rechte vors. ingelacht, begert vann denn vulmacht der Vrouwen van Eusum. Woer up die vulmacht der

1) Verhinderung, verzel, tegenspraak.

2) Deugdelijk.

3) Langs den weg van rechten tot verlaten noodzaken.

Frouwen van Eusum vors. geantwort, dat nae dem die Schultz van Roden mannich Rocht tusschen denn van Eusum und die Peyzers gehalten, und die Peyzers daer up nicht hebben geexicipiert, dann denn Rechtenn tho gelaten, soe heft daromme die Vrouwe vann Eusum den gemelten Schulden vann Roden niet konnen versetten. Und offteschoenn up des Schulden persoenn enige exceptie muerthe vallen, als niet, hebben doch die van Peyse denn Rocht rede ¹⁾ tho-gelaten, darmede dat se hem niet in tijdes hebben gestraft voer und aller deselve gantze und vollencometlicke was geendiget, hadden oeck under den Rocht van etlicke stueken mytt denn vulmacht duck ²⁾ und mannichmael underredinge gehat, und sulvest dat ordel vanden sekeren gefordert, war up die Rocht geendiget wo. dat die van Peyse copie wt denn Actenn erden, sustinierde die vulmacht vors., dat die van Peyse derhalven selvest denn Rocht gestadet ³⁾, und also sick bewust, dat sie in vermente straffinge qualick gefundert, ende dar mede vor Rechte niet conden bestaen, bleeff daromme die vulmacht bij sine vogaende beschet und der sekeren Ordcl, daer overgegaen.

»Oerkunde der waerheyt, want dit aldus gerichtlycken voer mij Schultz vors. myt mijnen Coernoten geschen ys, soe hebbe yck mijn gewontlicke zegel hirunder upt spatium van desenn gedruickt, geschen Anno dusent vijfhundert vijftsoventich. den vierden dach May."

No. 12. Uittreksel uit een springrochtbrief van 1578, in afschrift voorhanden in het archief van Drenthe.

»Johan Keers in plaetze van den Erb. Jan ten Barge van wegen Con Mait, onsen allergenedichsten Heren, Schultus to Vrees ende

1) Reeds.

2) Dikwijls.

3) Toelaten, goedkeuren.

Peise etc., certificere vermits dezen tegenwoordingen verssegelden certificatie, ho dat ick to rechte hebbe geseten in enen openen gehegeden gerichte op de buermarcke to Peise op enen sprinckrocht mit mynen twee Coernoten oft bysitteren, als Roleff Drees ende Roleff Swartwolts, daer voer my Schultis ende Cornoten voerb. voer den gerichte is erschenen Garbrant Goltsmit, borger binnen Gronningen, ende sprak an Landt Landes und Jonge Roleff Schuring, so se in den darden dach to voren mit ener anpandinge gerichtlichen daer to geciteert ende voer recht sinnen gebrocht, om op nabes. articulen ende positiën een getuychgenisse der waerheyt te seggen"; nl. over hetgeen op het laatstleden lotting was gebeurd, en door de Etten was gesproken. Op de gestelde vraagpunten, nl. het eerste en tweede »verclaren" deze getuigen »bij horen Ede de godtlicke waerheyt to wezen, dewylen sie gerichtelycken daer tho in den darden dach to voren geciteert ende gedaget sinnen, ende seggen dat ze beyde", enz., volgt de inhoud der verklaring.

Daarna legt één getuige alleen getuigenis af.

Op het derde vraagpunt getuigen de drie te zamen.

»Ter oreunde dat dit boven geschreven gerichtlycken alzo is geschyet, als vors. ende oick dorch mede onderschryvinge mynder Cornoten, so hebbe ick Schults voers. myn gewoentlycke zegell op spatium van dezen gedrucket. Actum Anno 1578 den 21 Aprilis."

No. 13. Uittreksel uit een rochtsbrief van 1599, waarvan het oorspronkelijke berust in het archief van Drenthe:

»Ick Frederick Santinghe in(der)tijt Schults op Suidtwolde doe (condt) bekenne unde betuighe vermits d(esse) verssegelde certificatie, woe dat yck op dach.... dato nabes. hebbe gheseten to rechte in apenen ghehegeden gherichte, ghespannet Lant.... unde Zeeckeren buirtuighe, in die buirmarcke tot Suidtwolde, met mijne Cornoten, als Jonghe Johan Wijchers unde Albert Johan Egbers, als ijk nae

usantie van rechte doen solde, daer voor mij Schults unde Cornoten sijnnen erschienen die gem(ene) Egghenarffden van Steenberghe unde Narlinghe unde sproecken an met haren voerspraecke ¹⁾ die Egghenarffden van Tjenghe unde Santinghe om horen ende (sien), vorts met alle hare documenten, schriften, unde brieven, daeruit sie solden willen bew(ysen) alsodanighen gherechticheit te hebben met haere biesten te heiden ofte te weiden op die van Steenberghe unde Narlinghe haer velt unde utslach (?), sodanighe documenten alhyr te verthonen, ofte naemaels slaepers, crachteloos, nulle unde van gheenre (weerden), want die van Steenberghe den buirtuich, lest gehouden Goerspraecke tot Beilen d. Martii, nae Landtrechte vermienen vol te doen, ghelijck bij navolghende ghetuichnissen sa(l) apentlick worden gedemonstriert. Hendrick Bartols wth naeme de van Tyenghe ende Santinghe, will antworten mett een Orconde, ende begheert copia uth den Rochtbrief."

Twee getuigen worden aangesproken om verklaring af te leggen. Zij leggen die onder eede af.

Een andere getuige, »met een besaete an den rechtsbank ghebracht'', wordt aangesproken, en legt zijn' verklaring af.

Nog vier getuigen aangesproken, »tuighen eenpartelick uth enen monde."

Evenzoo drie getuigen, deze leggen afzonderlijk verklaringen af; de laatste »tuighet daer weinich van te weten."

Weer drie getuigen aangesproken, deze getuigen afzonderlijk.

Twee getuigen eindelijk leggen na elkaar getuigenis af. De laatste »confirmeert mijt sijnen gedaenen eedt, die tuichnisse van" den vorige »alsoe waerachtich tsijn."

Nog worden vier getuigen aangesproken, om »bij haren eede eenpartelicken ofte ider besunder te verclaeren" enz.

1) Verdediger, advocaat.

Drie getuigen afzonderlijk, de vierde wordt niet genoemd.

Eén getuige, »met een besaete an den gherichte ghebracht'', legt daarop zijn' verklaring af.

»Nogh angesproecken :

alle die voorgeruerte tuighesluiden, tsamptlicken ofte ider besunder, bij de . . . pene van 25 g.g. unde hoerder sielen salicheit te declarieren": niet juist ten aanzien van het vorige over het weiden der beesten, maar nu, of de bedoelde bureu gezamenlijk wilkeuren enz. mogen maken.

Hierop verklaren »die ghetuighe alle tsamptlicken, dat sie niet en weten" of die van Steenberge enz. met de anderen gezamenlijk wilkeuren maken.

Vervolgens wordt ten overvloede nog vertoond »een gerichtschijn."

Daarop wordt aangesproken »Kier Mulder bij sijnen eede unde peno van 25 go.gl., off hie nu bekent Coernoete ghewest te sijn in dat gherichtschijn hij nu verthoent unde ghelesen, blijckende bij underteckinghe sijns eighen handtnereks; bekent unde staett ghetuighe sijn eighen handtmarck."

Weder treden drie getuigen op, waarvan er ook onder de vroegeren voorkomen. Eén getuige legt afzonderlijk, de twee anderen gezamenlijk verklaringen af.

Een wilkenbrief wordt daarop »getoent'', waartoe alleen Steenbergers en Narlingers medegewerkt hebben.

»Wordt oek anghesproken Frederik Santinghe, Schults op Suidtwolde bij Eede unde pene van tijn g.g. te verklaren, off hie oek die van Steenberghe gherichtlicken verwittiget heft op den gheholdenen sprynckrochte van de Tijinghe unde Santinghe. Bekent den Schults sittende in den gherichtsstoel, dat hie die van Steenberge des tijdes niet verwittiget heft, unde hem van die partijen oek niet belast ys ghewest des tijdes. Waerop een ordell van den Zeeckeren wordt bedunghen. Die Zeckeren wijsen dat achterbaxe voorgaende sprynckrocht, welke die Tijinghe gheholden hebben achterbaxs de Steen-

berghers, ghelijck die Schults selven in den gherichte bekend heft, gheen last ghehadt heft die wederpartije te verwittighen, soe wijsen die Zeckeren dat van unweerden. Dit alles tot kentenisse van den Ed. Drost ende 24."

Nog worden vertoond drie oude gerichtschijnen.

»Bedinghen de eghenarffden van Steenberghe unde Narlinghe een ordell van den Zeckeren nae Landtrechte behoering" ¹⁾, en resumeeren den eisch, met verwijzing naar het geleverde bewijs, aldus: »Off dan die van Steenberghe unde Narlinghe niet behoeren in sodanighen lanckwijligen ²⁾ vrijdoem unde gherechticheit te continuieren, unde hyr mijt den buirtuich ghenoechsaem (vol)gedaen, unde die van Tijjinghe unde Santinghe met haren nijen attenta (ten) te supersedieren. Die Zeckeren wijsen die tuichnissen in weerden; nademaell dat die Steenbergers unde Narlinghers bewesen hebben, dat die Tijjinghe unde Santinghe niet mijt hen voer langhe jaren hebben gheheidet off gheweidet, wijsen wij die Steenbergers unde Narlinghers haer olde gebrueck, unde haer olde bescheit ofte documenten, unde alle haer tuichnissen in weerden, vort an den Ed. Drost unde 24 Etten toe Landtrechte, ofte die Tijjinghe unde Santinghe sullen die tuichnissen leggen binnen drie weecken als Landrecht ys, ofte vervallen te wesen in 't recht, unde hyr mede die Steenbergers den buirtuich volghedaen.

»Die Tijjinghe antworten mijt een orconde, unde blijven bij haer rostelicke besidt, als haer voervaders over 30 ofte 40 jaren gedaen hebben, ende verhoepen, dat die tuighen uns ten diele niet hinderlick konnen wesen, nademaell sie nae in den bloede sinnen, unde oek haer goedt daer hebben, alsoe dat sie ten diele partijch sijnnen in der saecke, unde stelle dyt an den Ed. Erf. Drost unde 24. Wordt hyrop orconde contrari gegeven, dat sie die orconde in tijdt van drie weecken

1) Waarschijnlijk voor behoerig, behoortlijk.

2) Langdurig.

sullen verificieren, dat sie rostelick besit hebben, ofte achten die selvighe null unde van gheender weerde. Alles sunder arch und list. In orconde der waarheit, dat dijt alles aldus gherichtelicke voer mij Schults unde Cornoeten vors. ys gheschiet, soe hebbe yck mijn seghell van gherichtswegen (mede bij mij unde Cornoeten mijt undertekent) op spacium van desen ghedrucket. Geschiet in den jare 1599, den 17 Martii."

Het buurtuig, naar aanleiding waarvan dit rocht gehouden is, komt voor in het goorspraken-register, werd gegeven op de goorsprake van 3 Maart 1599 te Beilen, en luidt aldus:

»Suidtwolde.

»Geerdt Willems mit zijn adherenten laet die Tijinge verbieden, dat sie mit haer beesten niet up haer velt sult weijden meer als aver dertich jaren, ofte sal sulck bewijzen na Landrechte binnen drie weeken, dat sie daer voernaels plagen toe weijden. Buiren Jan Hermens Weltinck, unde Hen. Lentinck anno 1599, den 2 Martii.

»Die buiren van t Suydteinde van Suydtwolde vertuigen, dat die Steenberge sollen bewijzen binnen de tijt van drie weecken, dat die Tijinge niet mit haer geheijdet ende geweijsdet hebben over dertich jaren haer voer olderen, sollen sie hebben toe genieten. So niet des Heeren sijn broeke; voert an Drost en 24 Eten."

No. 14. Uittreksel uit een Springrochtbrief van 1606, waarvan het origineel voorhanden is in het archief van Drenthe.

»Johan Kiers van wegen hoger overicheyt Schultes tho Vrees, Norch ende Peyse, ende Banderschulte des Noerdenveltschen Dingspils, doe kundt ende betuyge met dessen openen voersegelden Sprinckrochts Brieve, also dat den Erb. Hermen Hindricks, mijnen gerichtschrijver, uth last ende van wegen mij Schultes upgemelt, hefft geseten tho Rolde up den Buirmarcke met sijnen twee gerichtes bijsitteren, also den Erb. Johan Hiddinge ende Berent Schoemaker, in enen openen

gehegeden gerichte ende gespandes banckes, daer voer hem ende sijn gericht es bijsitteren is gecompereert ende eerschenen in Egener persoon den Erb. Johan Tijmens, wt last des Edelen Gestrengen Erentfesten Heren Droste ende Gedeputeerden der Lantschap Drente, Rentmeyster zu Assen, om tho bywysen mit loffweerdige tuigen ende documenten, soe hie Rentmeyster voers. tegens Hendrick Lansinck proceddeert van sekere rogge, soe Hindrick Lansinge van des convents landen van Assen hem Rentmeyster hefft ontfuirt, ende tot synen egen abbetijt ende walgevallen hefft gebruecket, ende nu up voer- gangen goersprake, den 26 February an^o presenti 1606 genoetdringet gewest tho Rolde Hindrick Lansinge tho anlagen, waerup een buir- tuich is gevolget, dat den Rentmeyster vors. sulkes sal bewijsen binnen drie weken, als dat een Lantrecht is in den Lande van Drente. Omme dan nu sulkes tho bewysen ende den buirtuich vul te doen; soe wort Hendrick Lansing alhier in den gerichte angeeschet om an tho horen unde sien, wat Johan Tymens in dessen gerichte wort in brengen, de tuigen te laten offte te straffen, die wyle Hindrick Lansinge in den derden dach toe voren gerichtlycken daer tho ge- laden ende geciteert is. Voert sekeren ende alle geladen handen, die hoer hoefft voer recht bieden, om hem cleger rechtes tho ver- helpen, ende doen den wederpart geen onrecht.

»Hendrick Everts Lansinge giff voerb. Schultes een oerconde, ende secht, dat hem dissen onformelycken Sprinckrocht, als strijdende tegens Lantrecht, niet hinderlycken oft schadelycken can wesen, omme redenen ende oersaken, dat hie voerweerder, noch de sijnen, syn levent lanck den Rentmeyster van syn Landen niet een stroe ontfuirt offte ontbruket hefft, laet staen enyge derde garve ontfuirt te hebben, alse den Rentmeyster syn levent lanck mit geen waer- achtyge tuigen sal kunnen hybrengen offte bewijsen.»

Tot staving van dit sijn beweren, beroept de gedaagde zich op twee bezegelde brieven.... »Is derwegen de Rentmeyster Johan Tymens int allergeeringste in syn elachte niet gefondeert, unde sal

de selvyge nu, noch tot ewygen dagen niet waer maken, unde versocht copia van alles, soe in dussen gericht ingelacht ¹⁾ mach worden."

Een verzegelde brief wordt door den eischer vertoond.

Daarna een gerichtschijn, dat de eischer »rechte anpandinge ende wtpandinge gevordert hefft."

»Wort alhier in den gerichte angeesschet" een getuige »om by synen eedt, siel en salicheyt toe voerclaren", wat hem ten aanzien der gestelde vragen »wittich unde kundich is, dewyle hie yn den derden dach toe voren gerichtlycken daer tho geladen ende gelaget is, ende dat by pand van 25 g.g. den heren broken." Daarna worden nog verschillende getuigen gehoord.

»Johan Tymens Rentemeyster voersocht hierup een ordel van die sekeren, nae dem alhier in den gerichte genoegsaem wort bewesen myt segel ende brievenn ende documenten, dat Johan Tymens wegen het Convent Assen die tyn mudde rogge alle jaeren tho komt, soe Talle ende Willem voers. mit horen huisffrouwen mit zegel ende brieven hebben overgeven, ende Hindrick Lansinge datselve van die creditoren gecofft hefft, soe vole sijn quota belanget, ende nae voermelt Schult en soeven buiren stock ende handen nae maniere van Lantrecht; ende off Lansinge derhalven niet sal gehouden wesen die unfuierde rogge weder vrij, kosteloos ende schadeloes an dat convent tho leveren, mit oek sodanynghe houwinge van holt, ende wardeel mit syn anexen ende toebehoren, also Hindrick Lansinge dat ontbouwen ende ontbruickt hefft voermelt, nae des Erb. Schultes Cristiaen Vetter ende soven buiren handen hier by gevoecht, ende off Johan Tymens Rentemeyster hier mede den buirtuich niet hefft vulgedaen.

»Die sekeren wysen alle kunde ende getugen, hier in den gerichte gegaeen sindt, stantaffich ende van weerden, ende dat Johan Tymens die rentemeyster den buirtuich vulgedaen hefft. Wil daer emants wyder, wijsen wij an den Edelen, Gestrengen, Erentfesten Heren

1) Overleggen, legenwerpen.

Drost ende 24 Etten tho Lantrecht. Sunder argelist. In oerconde der waerheyt soe hebbe ick Ergemelte Schultes desse Sprinckrocht-brieff mit egener hant onderges, ende mijn gewoentlicke zegel beneden up het spatium gedrucket. In den jare ons Heren sestyn hondert sesze den 20^{en} dach des Maents Mertii."

No. 15. Uittreksel uit een rechtbrief van 1608, in origineel-aanzig in het archief te Groningen. (Catalogus no. 10).

»Eeferardt van Gemen wegen Hoeger overbeydt Schultus tho Emmen, Oedoren, unde Roeswinckell doe cunt, certificeere in unde vormits desen verssegelden gerichtschiene, dat voer mij in Egener persoene gecompareert unde eerschenen den Erbaren Hinderich Sluiter, volmechtich des Erbaren Johannes Emmen, administrator unde cummanduier des convents der Aepell, in den Gerichte tho kennen gegeven woe eener'', enz. Volgt de eisch in zeer wijldloopige bewoordingen.

Hierop volgt:

»Umme dan nu dese voergaende allegatie te ferificeren woerdt in desen gerichte angeesschet Albert Frese unde zin Consorten umme dit recht anthohoren unde seen, terwielen hij hier tho gecitert unde gelaeden is in den 5. dach beforens up eenen vollen rocht vort in tho brengen in desen gerichte soedanighe rekenschop (volgt waarvan). bij pene van den Heeren verfallen in 25 goldtgulden, und hiernaemals van null und giner weerden geacht the worden, ter wielen hy hier toe gecitert unde gedaaget is, bij vorweigheringhe versocht een seecker wisinghe.

»Die sekeren wiesen, dat partien sollen ghehouden wesen nae lantrecht ende nae luide die wetebref, copie van rekenunge te geven und alhier in den gerichte laeten.

»Up desen niempt Albert Freese gerichtlick an, angeseen hee sich

beclagt daer in geabbuseert tho hebben, in die tidt van 14 daegen na dato deses over te leveren copia van die rekenschap."

Daarop worden getuigen opgeroepen en gehoord.

De eischer resumeert vervolgens den eisch, en »versocht een ordell van den seekeren, offte die unrechtmétighe angegevene rekenschap niet sall in unwerden wesen, unde den Heeren in broke voer soedaenighe frauden verfallen, ende den convent betaelen ende restitueren soedaenighe penningen, als daerup sint untfangen.

»Die seekeren wiesen, dat Albert Frese sall gheholden wesen nae zin eegen beloften voer den gerichte gedaen, in tidt van 14 dagen zin rekenschap te vertoenen. Voerdt wiesen die seekeren konden, tuigen, soe hier in desen gerichte vertoent, van weerden. Well wieder will an den Heeren Drost en 24 Etten tho lantrecht.

»Angeeschet die 7 arffburen umme approbatie te doene dese seekere wisinghe. Voerdt van alles als verseegele breven unde documenten in den gerichte vertoent.

»Die 7 bure wiesen kunden ende tuigen, seegell ende breve, alle documenten sampt die seeker wisinghe in desen gerichte vertoent end gedaen van weerden, well van partijen widerss will, wiesen see an den Heeren Droste ende 24 Etten tho lantrecht.

»In orkunde der waerheydt ende merder vestenis ¹⁾ van desen hebbe ick Schultus upgemelt min gewoentlike seegel up spatium deses gedruket. Gescheen den 7 Martii Anno 1608. Coernoten Roleff Hindericks und Jan van Selbach der Olde."

No. 16. Uittreksel uit een uitpandingsbrief van 1616, waarvan het origineel berust in het Groninger archief. (Catalogus no. 7).

»Johan Keers van weegen Hoger Oftricheyt Schults tot Vrees, Norch

1) Zekerheid.

und Peyse, Banderschultz tot Nordenfelt etc. doe kondt und certifi-
sere in und voormitz desen openen verssegelden Excuritorial Breve, hoe
dat ick ten verseuck van den Erentvesten Johan Laurens, Schultz tot
Anlo etc. nae gedane anpendinge op de ghoederen van Hinderick
Dusterman, met Anne syn Echte husfrouwe, liggende tot Mydlaren,
under den kloekenslach van Sutlaren, ben versocht wtpendenge te
doen, ter summa van veerentachtentich Embder ghuldens, heer ko-
mende van eenen Rentebreff van anno 1577. op welke wtpendenge
Hinderick Dusterman mit eene Gerichtelijke weetebrief gesythert ¹⁾
synde, op welke hy op dato deses mede is erschenen, ende bekende
de schulde oprecht ende dogdelyck schuldig te weesen, op welkes
ick Schultes, tot mij hebbe gefoordert vyf arfburen in Sutlaren, als
de Eerbaer Jurien Hermes, Johan Sweers, Cloet Hindericks, Rooleff
Sissinck und Hinderick Nanninck, und hebbe vors. Johan Lourens
Schultz toe geeghent een veerendell waer werdels geleghen te Mydlaren,
enz. enz. (volgt de aanduiding der ligging). Dese vors. perselen van
landen hebbe ick Schultz vors. met de vijf arfburen Johan Lourens Schultz
op gemelt toegewerdereget voor de somma van hondert daelders,
stuck voor 30 stufer brabans, myts weeder wtkerende de penneghen,
so ofer de vors. 84 Embder ghuldens bint scheetende ²⁾, und mach
ghenomnde Johan Lourens de ghemelte landen nu datelijck in den
Eeghendoom antasten und gebrueken, und in alles synen vryen wille
daer mede doen, hoe hem dat belemen sall, van alles vry, wtgesecht
dat op vors. werdeell blijft staende syn quota van Schultrogge na
advenant op de gehele ghoederen staende, als oek de quota van tent-
rogge op de landen staende. Und hebbe ick vors. Schults den oft- ³⁾
genomnden Johan Lourens den stock van rechtswegen hir van ge-
lecht vor twe arfburen, als Johan Sweers und Hindrick Nanninck,

1) Geciteerd.

2) Het bedrag te hoven gaan.

3) Dikwijls.

und thot merder vestenisse deses min ghewontlike zegell beneden an desen gehangen und neffens de stocklegges mannen undertekent in den jare unses Heren 1614 den 28 January. Ter wilen dese brefe dor oferlyden van Zalghe Johan Kers und door versumenisse niet niet en was versiegelt, is gebeden den Erb. Hans Michels Schultz thot Vrees end Peise omme desen brefe te versiegelen. Und also ick Hans Michels Schultz, geseen de acte van wtpendenge op dato vors. gedaen ende van de buren undertekent, hebbe ick volgens dien min zegell beneden an desen brefe gehangen und neffens vors. buren und stockleggesmannen undertekent. desen 25 February dusent ses hondert sestin."

No. 12. Op pag. 113 van den Drentschen Volksalmanak voor 1842 zegt Mr. S. Gratama in zijne uitgave van het reeds meer vermeldte stuk, getiteld »Debath ofte Wederbericht" enz., dat hij een gedeelte van genoemd geschrift heeft laten wegvallen, »als minder ons tegenwoordig doel betreffend." Daar dat gedeelte echter voor het door mij behandelde onderwerp hoogst belangrijk is, acht ik het niet ongepast het uit hetzelfde handschrift, nu in het bezit van Mr. L. Oldenhuis Gratama, hier mede te deelen. Het gaat van § 40 — § 51.

§ 40. Unde is te weten, dat soe wanneher iemanden eenege actie pretendeert te hebben op mobilia oft Immobilia, die aldaer reppelicke oft onreppelicke goederen genoempt worden, die mach syn actie in prima instantie institueren voer den Scholtes van der plaetze ende twee syne assistenten, die genoempt worden bijsytteren ofte Cornoten, die welcke partije adverse in hoer defensie behoert, ende die documenten ten beyden sijden ontfangen hebbende, ende 't proces alsoe voer haer geïnstituert zynde, daer tho roepen ende bescheyden drie inwoenderen des landes van Drenthe, die daerop geëdet, ende mits dien seeckers genoempt worden, die in de selve saecke een oirdell

oft sententie wijsen, van dewelcke sulcke questieuse saicke volgens in secunda instantie compt voor seven andere erfachtige buyren ende inwoenderen desselfs scholtampts, die gelyck als daer tho gelaeden, geciteert ende geëdet worden, omme het voors. vorige oirdel offte sententie te approberen offte reyceteren.

§ 41. Voorts steet toe considereren, dat het landt van Drenthe gedeelt is in ses deelen, die genoempt worden Dincxspelen, als Suydenvelder Dincxspell, Beylerdincxspell, Rolder dincxspell, Noerdenvelder dincxspell, Deverer dincxspell ende Oostermoer dincxspel, in yder der welker dincxspelen haeren Landtdrost dreemael des jaers (achtervolgende haere Lantbrieven) behoert Rechtsdaegen te holden, die genoempt worden Dinckdaghen.

§ 42. Dat oick den zelven Landt-Drost, soe dickmaels ende menichmael alst hem beliefft, over het gehele Landt, in elke dincxspell noch eenen Rechtdach mach hebben ende holden, die men noempt goespraecke offt gaerspraecke.

§ 43. Alwaer telcken maele alle die Inwoenderen, offte buyren iederes Dincxspels (soe iederen Rechtdach etlicke daegen te voeren verkundiget ende uwytgeschreven wordet) gehalden sijn te compareren ende aen te brengen, ende doen annoteren alle misdaden, ende delicten daer gerucht van is, dat men daer noemet molenmeer ende stratmeer, het sijn kerckenschenderie, toverien, Brantstyffe, Dieverie, Doetslagen, oick alle andere faicten van wondinge ende vechtinge, hoe men die ienichzyns noemen mach, daer die heeren broeck off sunst in eenigerley wyse aengelegen is, in effecte alle geperpetrerde delicten, ende mesusen in haere distinctie offt Dincxspell, seodert den laesten sulcken gehaldenen Rechtdach.

§ 44. Item die Scholten sijn oick alsdan geholden aen te brengen die gerichtelicke verboeden, die zij eenige parthyen aengedaen hebben, ende niet geobtempereert sijn, die aldaer eyssinge ende verboeden genoempt worden, ende allet wes specteert ende behoert tot bedieninge van haire officie, daer die heere van den Lande offte partyen eenichsins aen gebroecket offt gelegen mach wesen, ende offte nader-

handt bevonden worde ietwes verswegen, ende nyet aengebrocht tho zyn, vervallen die Inwoneren ofte buyren in seeckere merckelicke peene, in des landtsbreeff geexpresseert.

§ 45. Soe dat in effecte sulcke rechtsdagen, soe vaek ende dickmaell die bij den Drost gehouden worden, zyn informatien preparatoiren op broeckhaffige ende criminele saicken. Dan die beklacchden hebben op alle 't geene hair ten lasten geleyt, ende daer van sij geaccuseert worden ter selver tyt haire defentien, unde int lange gehoert, ende haire documenten, die sij tot haere defentie exhiberen, ontfangen sijnde, wort bij de Inwoenderen oft buyren van der marcke oft dorpe, daer die geaccuseerde woenachtich is, daerinne een oirdeell ofte sententie gegeven, die genoemt wort een Buyrtuych.

§ 46. Van welke oirdelen ofte sententien, gegeven soe well in civile als broeckhaffige ofte criminele saicken als voirn. is, mach die succumbant appelleeren ofte sick beroepen voer den Drost ende 24 Etten desselfs landts, staende voets oft binnen 3 weecken, anders indien sulcx niet en geschiet, sorteren alsulcke sententien ofte buyrtuychgen haer effect, ende gaen in rem iudicatum.

§ 47. Ende indien die voirn. oirdelen ofte sententien in den Etstoell gereiecteert worden, vervallen die gheene, die die selve gewesen hebben in seeckere merckelicke broecken nae Inholt haire privilegien ende Landtbrieff.

§ 48. Welverstaende dat sulcke appellatien moegen alleen gedaen ende aengenoemen worden van Delieten, die pecunial ende neet criminale amenden hebben; Dan alle die ghene, die van capital delicten, die evident ende notoir, alsoe geaccuseert zyn, worden stracks bij den Landtdrost gevanckelik mit genoemen, oft den Drost mach den Inwoneren ende buiren bevelen hem tho bewaeren, die dan gehouden zyn sulcx te doen, ende daer voer t' responderen, unde daetlich off nae drie daegen, sunder hem langer tho behouden, well verseeckert ende gefangen te leveren aen de naeste gerichte, ende wordt soe voert van gerichte tot gerichte (die gehouden zyn die

gevangens tho ontfangen, ende well verwaert over tho brengen) gebrocht in die gevangenisse tot Coeverden, van waer binnen veerthien daeghen den zelven Delinquant weder gebrocht wordt bij den Drost ter plaetse, daer hij geapprehendiert is, aldaer dan die Inwoeneren ende buiren hem vertuygen, dat is te seggen condempneren, nae der Landtsbrieven, die van dese sake vorder spreken ende specificen mit brengen, hoe ider misdaet ende delict gestrafft sal worden, **ende** laet dan die Drost daetelick die justitie durch den scherprichter volbrengen ende effectueeren.

§ 49. Indien aver tot kennisse van den Drosten commet, dat op eeneghe plaetse inden Lande sich enthalden eenige Delinquanten oft misdaederen, gheen Landtsaeten sijnde, laet die selve daetelicken apprehenderen, voorts bij de Buyren ende Inwoeneren, daer sij gevonden worden, vertuygen offte condempneren, en ter Justitie stellen.

§ 50. Is oick te verstaen, indien opte voirss. Rechtdaegen ienege Lantsaten van Capital Delicten geaccuseert worden, die dubitatiff zijn, offte bij den geaccuseerde genegeert worden, soo wordt den geaccuseerden op sijn onschult gewezen, dat is dat hij geniete den tijt van drie weecken, mits dat ses van sijn naeste vrunden van tsewert sijde daer voer responderen, omme sijn onschult t'doen, en sich van sulcke accusatien te purgeren middeler wile, ende indien sulcke onschult ende purgatie binnen sulcken tijt niet en geschiet, soe laet hem den Drost gevenckelick apprehenderen, volgens condempneren, ende ter Justitie stellen, als boven verhaelt is, nae wijder Inholt des Landes brieven, die hiervan int Lange mentioneren.

—

No. 18. In de Landdag-Resolutiën van Ridderschap en Eigenerfden. Representerende de Staten der Landschap, Deel 3, folio 358 verso, op het archief van Drenthe voorhanden, vinden wij de volgende

Memorie,

Overgegeven op den Landtsdach, gehouden tot Assen op Saterdach

den 28 Febr. 1652, uytten naem van de samptlycke Eigenerften, ende ter vergaderinge gelesen, oeck bij de Heeren Ridderschap geapprobiert, en dienvolgens Staetscher wijze gearrestiert met hetgene ad marginem daerby gestelt is, om by provisie ende op een versoick geintroduciet ende geobserviert te worden.

Art. 1.

Dat nochtans degene, die in breucke vervallen sijn, schuldich sullen weesen hun op de Goospraecken te presenteren.

Dat de Ingesetenen van ieder Dorp ofte Buirschap doer hun Gecommittierden ofte Volmachten op de Goospraecken sullen mogen compareren, ende dat de grote Dorpen en Buirschappen sullen mogen volstaen met vier volmachten, ende de cleine Buirschappen te wieten van thien ende minder huysen, met twee.

Art. 2.

Ten waeregeblycken mocht, dat deselve van het gepassierde kennis hadden gehad.

Dat oock ieder Ingeseten gehouden sal sijn tegens de Gospraecke onder de Buyren aen ende ten voorschyn te brengen tgene in syn behuysinge geschiet is, daer den Heeren breucke aengelegen is, ofte dat deselve by naelaetinge van sulx, tselve daernae ten voorschijn comende, daerover alleen gebreuckt ende geexecutiert sal worden, te wieten voor tijn goltgl., sonder dat de Ingesetenen daer mede wyders beswaert sullen sijn, ofte daarvan breucke sullen geven.

Art. 3.

Te verstaen van de geruchten, daer men de waerheit niet van en wiet.

Dat het aenbrengen van de geruchten op de gospraecken afgedaen moge werden.

Art. 4.

Dat oock over 't stuk van de opsegginge van Erven, Landen ende gronden en de opsegginge van op Interesse staende penningen onderscheydt gemaect moge werden.

Art. 5.

Dat degene, soo op de Goo-spraecken geciteert werden, gehouden sullen syn, selve ofte door volmachten te verschijnen om op de clachten, tegens hem over te leveren, behoorlick antwoerd in te brengen, ende het geklaegde te bekenen ofte te ontkennen.

Is geresolviert, dat de Buyrtnigen werden wechgenomen, ende dat in plaetse van tselve de claeger altoes sal gehouden syn syne clachte binnen drie weecken voer 't Gerichte te verificieren. Ende den beclaegden syn tegenbericht binnen gelycke drie daeraenvolgende weecken, hetwelcke van den Heeren Landtschryver op de clachte geteeckent sal worden. Ende soe voorts te Landtrecht opt Lottinck.

Art. 6.

Dat een quaede pandinge niet meer behoert te sijn als een quade clachte, te wieten twee goldgulden.

Art. 7.

Dat een Buirschap ofte Clufte, in cas van quaede pandinge ofte pandtkeeringe, clachte, verbodt ofte oppositie mit simpele breucke behoere te volstaen.

Art. 8.

Van gelycke, soo iemant een Buirschap ofte clufte aenspreekt.

Art. 9.

Dat de Schultessen van nu voortaan niet meer sullen mogen stellen opte positiën van getuygen Nescit ofte ignorat, oft diergeleyken, maar de naeckte formele woorden int Duitsch, die de getuygen deponeren.

Art. 10.

Dit is geampliciert volgens Resolutie op Vrijdach den 27 Febr. genomen ¹⁾, in voege dat de Landschrijver sal gehouden sijn de pandtkeerders op haer versoeck datelick op de rolle te brengen, om int begin van den Lottinck te laeten inroepen, sonder dat se int eerste oordeelgelt sullen behoeven te betaelen, ten waere hare pandtkeeringe van onweerden verclaert mochte worden.

Dat degene, soo tegens de Heere Drost pantkeeringe doen wegens de Executie van breucken, soe haest sy opt Lottinck een ordel gewonnen hebben, niet opgehouden, maar voort mitter eersten sullen gehoort werden.

No. 19. Uitspraak der »12 Geswaren van 't Wolt'', in de heerlijkheid Ruinen, naar een copia copiae, aanwezig in het archief van Drenthe.

»Ick Henrick van Munster, b. (?) Schulte opt Wolt, bekenne und belie in dessen apenenn bezegelden breve, dat bij mij ende Coernooten naebes. int gerichte openbaer gestaen sint die 12 geswaren vant Woldt, ende bekanden, dat sie opten gemeenen Landtrechtes-

1) Op een schrijven van den Stadhouder, dat bij hem klachten over de executie der breuk $\frac{1}{2}$ waren ingekomen.

dage opt Wolth den 23 Septembris a^o 1567 gewesen hadden, g^elick in die Sententie int apenbaer nae gebruyck des Landtrechtes vant Wolt uth lasen, ende beden mij omme die Sententie the segelenn, luydende als naevolget: In der zaecken, daer mijn heer vann Ruynenn versocht ende met gericht^e weeten den Erwerdigen Heeren Harman van den Burch Abt, Heren Ludolphua Kelner ende dat Convent van Dickninge heft laeten eischenn, met hoer segelenn ende brevenn van Schoneganges were ¹⁾ then tWolt ende mit hoer bewis, daer meth sy den buertucht ²⁾ van Hakeswoldt vuldaen ende gelecht hebbenn, daer Peter Schulten, Henrick Mathys ende Peter Johan Roloves hoer gicht ³⁾ vann deden, dat sie die gericht^eweete den abt vors. gedaenn hebbenn, ende niet en koemen, als sie gewittiget sijn, soe kennen die twelven den buyrtucht van Hakeswoldt inn werden. ende ofte die abt ende Convent walgemelt hierna^e eenige breven van Schoneganges weere thoenden oft daarmede vorderenn wolden, dat die machteloos ende van onwerden synt. Doe dit geschiede, weren met mij hier bij an und over, als Coernoeten des gericht^es, Pauwel Johann Warners, ende Gheert Thalenn, voert gemeene omstenders. In oerkunde der waerheit, dat dit alzoe geschiet is, soe hebbe ick Henrick Schult vors. ende de Coernoten onsse namen met onsse eigen hant geschreven, tendt die eene Coernote des anderen Naeme geschreven, en mijn zegel tot bevestinge van hoeren Sententie, omme hoer bede willen beneden an dessen brieff gehangen op dach ende jare baven geschreven."

No. 20. Uittreksel uit een stuk betreffende het gerecht van Selwerd, voorkomend in een handschrift in folio, op het archief te Groningen berustend. (Catalogus no. 13b p. 777 vlg.)

1) Bezit, huis en hof; het voorafgaande is waarschijnlijk de naam der boerenplaats.

2) Andere vorm voor buurtuich.

3) Getuigenis, verklaring.

»Item die onderschulte ende buren tho Engelbert, gelegen in den gerichte van Selwert, hebben nu up die hillyge dre Konyngen dach ¹⁾ anno 1537, enen wttheemschen man, genoent Hans van Enimershusen, myt ene summa van penningen aldaer mijt hoer gevenckelick gekregen, ende geleverd an die overicheit in die stadt Gronningen. Sus is desse selve man gevraget worden mit dat scharpste recht up Wonsdach na Agnete ²⁾, hoe ende in wat manieren he an die summe van penningen was gekomen, in tegenwoerdicheit der buren, na de gemeente des gerichtes van Selwert hoer lantrechten. Heft die wttheemsche man belijet ende gestaen ³⁾ voer desse selve buren, als dat he desse selve summa van penningen, de welke in den wetscher ⁴⁾ sinnen, enen vrenden man gestolen hadde, dan die ander penningen, de welke die wttheemsche man bij hem gehadt heft, de selve weren sijn eghen penningen. Dyt sulveste vertugen die buren van Engelbert.

»Voert die gemene meente des gerichtes van Selwert hebben up dage vorss. weder in gebracht ende gekent, als van dyt vorss. buertuych. Na dem dat desse selve man belyet ende gestaen heft voer den buren, dat he die summe van penningen, die welke in den wetscher synnen, enen anderen man hiemelick genomen ofte gestolen heft, want dan die gemeente lantrechten clærlycken mede brengen ende inholdende sinnen, soe wel daer gestolen heft boven enen olden schyldt, den selven sal men hangen. Ende desse man voele meer gestolen heft als een olde schyldt, Sus kennet die gemeente, dat die Amptman ende het recht dessen selven man alsulcken recht sollen laten geschien ende doen laten na inholt ende vermeldt der vorss. gemene lantrechten. Soe dan nu ock die Amptman ende die heren hebben de gemeente voergeholden mede toe expedieren ende tho kennen na der gemeente lantrechten ende loflycke olde gewoenten

1) 6 Jan.

2) 21 Jan.

3) Bekennen.

4) Reiszak. mantelzak, buidel.

ende manieren, waer dat die gestolen gueder blijven sollen, die welcke die misdadyge mensche gestolen heft, ende mede oock sijn egen guederen. Daervan hebben oock de gemeente weder in gebracht ende gekent, als dat" enz.

Nu volgt de beslissing over dit punt, die als minder gewichtig kan worden ter zijde gelaten. Daarna

»Hebben oock die gemeente verstaen ende sinnen berichtet geworden, hoe dat dese selve misdadyge mensche is in sick een simpel ¹⁾ mensche, unde voele kinderen tho huys heft, sus moegent die gemeente wal lijden, bidden oock unde begeren demoedelycken, dat die Amptman ende overheyt, dessen selven misdadygen menschen een genedich recht overkomen laten syn levent tho verlangen. Beholtlycken dat die misdadyge mensche genoeghsam borge stelle inden gerichte van Selwert, als dat daer niemants na dessen dage van hem ofte van synent wege beschadyget worde enych letsel an lyf off guedt in den selven gerichte.

»Ick Hans van Emmershusen, gelegen int lant to Hessen up die kant to Mysen, swere, dat ick mijn borge wil vrij holden, dat ick ofte niemant van mijnent wegen wil enich letsel doen, an lijff ofte an guedt, den inwoneren in den gerichte van Selwert. Ende voert nyet weder komen myn levent lanck ter selver plaetsen, ofte in Gronningen ofte in Gronnyger lant. In geval daer over geschege ²⁾, salmen my doen gelyck als een deeff, als my overtuget is ende overwesen, gelyck als dit vorschreven ordel vermach. Ghesworen up Saterdaghe na Reminiscere ³⁾ in die vasten, in tegenwoerdicheyt den Borgemester ende Amptman Wyllem Wycheringe Anno 37."

1) Onschadelijk, onnoozel.

2) Geschiede.

3) Vijfde Zondag voor Paschen.

No. 21. Een getuigenverhoor voor den geestelijken rechter van 1479, naar het origineel in het archief van Drenthe aanwezig.

»Stephanus ther Maet toe Dwingloe, generael Commissarius des Erbaren Heren Nicolaes ther Maeth, Deken thoe Steenwick ende 's lands van Drenthe, bekenne ende tughe in dessen openen breve, woe dat voir my ghedachet synt toe Rolde op ten naesten Manendach na Sunte Ma..... bure to Witten van wegghen des convents van Assen omme konde waerheyt to segghen, oft in der buerscap van Witten arve..... gelegghen waer, dat Bolen gued ghenomet waer, ende wten selven guede des jaers..... plichtig waire toe betalen rogghe toe Anloe op..... Soe hebben dese vors. bure gesworen lyfflickento e den Hillighen myt opgherichten vingheren unghestavedes Edes als hyr na..... staed: In 't eerste soe hevet getughet Roluff Jacobs ende Johan Tydens, als oldermans van der buerscap, dat hem nicht in..... is, nocht nicht van oiren voirvaders ghehoert en hebben, dat bynnen tseschtich jaren enich gued ghelegghen is in der marcke toe Witten, dat Boilen gued ghenomet is, noch van ghene pacht en wisten, mer de vors. bure pleghen te betalen des jaers twe mudde scultrogghen toe Covorden. Ende voirt soe hebben die ghemene bure ghetughet bij oiren ede, dat sie nicht en weten van Boelen gued, dat al..... in der marcke solde ghelegghen wesen, noch nicht en hoirt en hebben van oiren olders van soe dane gued noch van yenigherhande pachte als vors. is, mer allene soe pleghen die bure vors. des jaers to betalen twe mudde scultrogghen toe Covorden. Hyr hebben de vors. bure oiren eed op ontbonden. Voirt so synt hyr by ghedaghet, als van wegghen des convents Johan Hiddinck, Scultz to Rolde ende Henrick Broylman omme toe hoiren ende toe sien, wes in den vors. gherichte solde decerniert worden. Hyr weren an ende over als bysitters Heer Rembolt, pastor to Anloe, Heer Johan Eykinghe, Sacrista to Elde, Heer Gheirt van Suetlaren, en Heer Johan Lambers, vicarius toe Steenwick. Ghegeven in den jare ons Heren Dusent vierhondert neghenendetseventich des Vrydags, na Sunte

Andrees daghe ¹⁾ des Hillighen Apostels, onder segell der Dekanyen van Drenthe."

No. 22. Een uitspraak van den Deken van Drenthe van 1548, naar het origineel op het archief van Drenthe voorhanden.

»Gisbertus Venhaedt, pastoor te Deveren, deken slantz van Drenthe, maken kundt allen dengenen, die desen thegenwoerdigen zien off horen lesen zullen, woe den procuratoir offte sindicus der Eirwerdigen Heren deken ende Cappitle Sunt Piter tUtrecht, unde den Eirwerdigen Heren Abt mijt dat ganse convent van dat Cloester van Dycklinge ons angesynnet ²⁾ hebben omme rechtz to done op ende thegens de Ingeseten des Kerspels van Meppel in Drenthe, diewelick durch wrevelicheyt sych onwyllich ende rebell maekten the betalen die voers. Heren Deken ende Cappitle alle de thienden groff ende smael over de voers. van Meppel, die voer gen. dekene ende Cappitle van dat Cloester van Dycklinge guetlix toe behoren en boven gehuchnisse van menschen memorie betaelt synnen gewest. In welker instantie wij van onsen officien halven daertoe gerequiriert synnende, hebben denselven onwylligen ende rebellen eenmael, twe-mael, dremael et ex super habundanti voer den vierden mael doen citiren omme haerluden int recht toe komen verantwoorden, ende alsoe van den voers. citirden ende onwylligen noch van haerder wegen nemandt gecompariert noch volmacht hebbende, hebben wij ther instantie des procuratoers off sindicus der voers. Heren deken ende Cappitle ende dat cloester van Dycklinge deselve citeerden voer continaces, des rechtz versmadende geacht, nae dat bij den voers. registers, de wij autentyck bevonden hebben, ons genoechsam getoet

1) 30 November.

2) Verzoeken, vorderen.

synnen van de lanckiarige ende immemoriaell possessie ende besydt den voers. Heren Deken ende Cappitle myt dat cloester van Dycklinghe ende andere gerechticheit omme tontfangen ende tot haeren profeit nae sych to nemen alle de thienden groff ende smael aver dat ganse kerspel van Meppel ende aver alle de huyse, de nu ter sijnnen ofte komen mogen, dat genoechsam geprobiert ende bewesen weirt, de welck bij ons neirstelyck doerseen ende voert op altgeen, daer op to letten ende to dencken stondt, scerpelyck gelettet ende gedacht zynde, by rade den geleirden sittende op onsen rychtstoel, ende God allmachtich voer ogen hebbende ende partye recht doende, hebben wy gecondemnert ende condemnieren bij dese onse sententie diffinitive die voers. Ingeseten van Meppel ende dat kerspel voers. de Heren Deken ende Cappitle ende dat clooster van Dycklinge op tleggen ende betalen alsulke thienden, als sy tverleden jaer moetwyllich huer onthouden hebben off denselfden huer tot onse taxatie to betalen ende voerts gehouden sullen wesen die voers. Heren Deken ende Cappitle ende dat cloester van Dycklinge in tokomende tyden de ganse thien-den, voert de in dat voers. kerspell van Meppel vallen, zall rustlick ende vredelyck daer inne tgeniten, ende in alle maniren als sych nae Thrent recht behoert, ende haren vryen wylle daarmede to done. Ende voert huer gecondemnert in allen onkosten van dessen processe. *Data et lecta est hec sententia Devere altera Martii praesentibus ibidem testibus domino Rodolpho Bystervelt, pastor in Dwingell et domino Bernhardo ter Maeth, vicario in Deveren Anno domini millesimo quingentesimo quadragesimo octavo. In cuius rei evidens testimonium sigillum officii decanatus inferius duximus appendendum.*"

Hier zij het de plaats een woord van dank te brengen aan hen, die mij de gelegenheid gaven de bij de vervaardiging van mijn proefschrift zoo hoogst noodige, ja onontbeerlijke oorspronkelijke stukken in te zien niet alleen, maar ook ze in wijderen kring bekend te maken.

In de eerste plaats zij mijn hartelijke dank gebracht aan Mr. L. OLDENHUIS GRATAMA, die zijn' verzameling van handschriften bereidwillig ter mijner beschikking stelde, en evenzeer aan den Heer G. R. W. KIJMELL, voor den bijstand mij bij het doorzoeken van het Drentsch archief verleend.

En last, not least is het mij een aangename plicht den Heer Mr. H. O. FEITH, archivarius der provincie Groningen, de verzekering te geven, dat zijn' vriendelijke hulp en voorlichting bij mij in dankbare herinnering zullen blijven.

Ik blijf den schrijver der voorgaande bladzijden bij roortzetting dezer studiën in hunne welwillendheid aanbevelen.

VII.

Retentie-recht moet ook in andere gevallen worden aangenomen dan in die, waarin de wet het uitdrukkelijk noemt of erkent; zoo bijv. in art. 1514 B. W.

VIII.

De vordering volgens art. 2014 al. 2 B. W. kan door ieder, die de zaak verloren heeft of wien zij ontstolen is, worden ingesteld. Hij behoeft slechts het feit van het verlies of den diefstal en niet zijn recht te bewijzen.

IX.

De scheiding tusschen handelsrecht en burgerlijk recht in dien zin, dat het eerste moet zijn een exceptioneel recht voor een bepaalden stand van personen is noch noodzakelijk, noch wenschelijk. Afzonderlijke wettelijke regeling is mitsdien onnoodig.

X.

Ook de excepties van art. 158 B. R. mag de gedaagde opwerpen, voor hij de nietigheid van het exploit van dagvaarding inroept.

XI.

Een eisch in reconventie mag in zaken van gewone behandeling, voor het geval de gedaagde geen antwoord doet beteekenen, ook bij de conclusie van antwoord worden gedaan.

XII.

De rechter mag in burgerlijke zaken de veroordeeling in de kosten niet ambtshalve uitspreken.

XIII.

Het is niet wenschelijk, dat het hooren van het Openbaar Ministerie in burgerlijke zaken worde afgeschaft. Zelfs moest het de bevoegdheid hebben in zaken, waar het belangen geldt, wier handhaving tot zijne taak behoort, middelen en feiten aan te voeren, die door partijen niet werden geopperd.

XIV.

Strafrechtelijke sanctie van art. 353 al. 2 B.W. is niet wenschelijk, vooral is schooldwang, onder welken vorm ook, af te keuren.

XV.

De onderscheiding tusschen misdrijven en overtredingen in het nieuwe Wetboek van Strafrecht, op grond dat de eerste zijn rechts- en de laatste wetsdelicten, is onjuist.

XVI.

Te recht is in het nieuwe Wetboek van Strafrecht diefstal scherp van verduistering onderscheiden in overeenstemming met de Germaansche opvatting dier misdrijven, en in tegenstelling met den Code Pénal, waarin, in navolging van het Romeinsche begrip van furtum, onder vol beide worden begrepen.

XVII.

Bij scherpe onderscheiding tusschen opzet en bewustheid der mogelijkheid van de gevolgen, hadden onderscheidene onderwerpen in het nieuwe Wetboek van Strafrecht billijker en ook eenvoudiger geregeld kunnen worden. In de eerste plaats geldt dit van Titel VII Bk. II, van de misdrijven tegen de algemeene veiligheid.

XVIII.

Voor het misdrijf, strafbaar gesteld bij art. 145 vllg. C. P. behoeft slechts de bedoeling om te misleiden, niet die om te benadeelen, noch de mogelijkheid daarvan te bestaan.

Wenschelijk ware het geweest, dat het nieuwe Wetboek van Strafrecht, evenals het Deutsche, ook misdrijf van valsheid in geschrifte had aangenomen, zoo de mogelijkheid van benadeeling niet bestaat.

XIX.

Het ware wenschelijk, dat van staatswege schadevergoeding werd gegeven aan degenen, die onschuldig zijn veroordeeld, of ten onrechte voorloopig gevangen gehouden.

XX.

Afstemming der begroting om redenen daarbuiten gelegen, kan in sommige gevallen gewettigd zijn.

XXI.

Uit art. 91 G. W. volgt niet, dat de gewone wetgever geen andere betrekkingen dan de daar genoemde met het lidmaatschap der Staten-Generaal onvereinigbaar zou mogen verklaren.

XXII.

Als overgangsmaatregel om tot geheele afschaffing van den eed te geraken is het wenschelijk, dat de verplichting tot aflegging van den eed worde beperkt tot die gevallen, waarin hij strekt tot bevestiging der waarheid van gedane verklaringen.

In die gevallen moet echter aan hem, op wien die verplichting rust, de keuze worden gelaten tusschen het afleggen van een eed, en het eenvoudig bevestigen der verklaring, zoo slechts blijkt, dat de bezwaren tegen den eed voortspruiten uit een ernstige overtuiging.

Tegen valsheid moet dan door strenge strafbepalingen worden voorzien.

XXIII.

Bespreking omtrent hoofdpunten van regeeringsbeleid tusschen de kiezers en den afgevaardigde of den candidaat naar het lidmaatschap der Staten-Generaal is, zoo deze zich slechts tot niets verbindt en zijne zelfstandigheid weet te handhaven, niet in strijd met de Grondwet.

XXIV.

Het kiesrecht moet worden toegekend aan alle meerderjarige ingezetenen, welke zijn hoofden van huisgezinnen, of op zich zelve staande in hun eigen onderhoud voorzien, voorzoover zij kunnen lezen en schrijven, niet tot een ootereende straf zijn veroordeeld, en niet tot de bedeeden behooren.

XXV.

Invoering van den persoonlijken dienstplicht overeenkomstig den geest der Grondwet is een eisch des tijds.

XXVI.

Uit de historische ontwikkeling der marken volgt, dat zij nu moeten worden beschouwd als zedelijke lichamen, vallende onder artt. 1690 vllg. B.W., derhalve kan, zoo geen bijzondere bepalingen bestaan, de ontbinding door een der markgenooten niet worden geeischt.

XXVII.

De ontbinding der marken moet als bevorderlijk voor de ontginning der heidegronden, en diensvolgens in het algemeen belang, van regeeringswege zooveel mogelijk worden aangemoedigd.

XXVIII.

De eigenmachtige panding naar het Germaansche recht moet noch als een uitvloeiisel van het recht van weer aan onroerend goed, noch als een gevolg van storing in het bezit worden opgevat, maar uit de vroeger algemeene eigenrichting worden verklaard.

XXIX.

Er heeft een officiëel register der beslissingen van den Etstoel in Drenthe onder den naam van „het ordelboeck” bestaan, waarschijnlijk beginnende met 1399. Het door mr. H. O. FEITH, in het zevende deel der werken van het Genootschap Pro excolendo Jure patrio te Groningen uitgegeven handschrift is het afschrift, dat van de tot nu toe bekende het naast bij het origineel komt.

XXX.

In de rechtsgeschiedenis der volken van westelijk Europa, vooral in de Middeneeuwen, is het Frankische recht van niet minder gewicht geweest dan het Romeinsche.

Ontzuurd met Bookkeeper okt 1998

